

A KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLAT KIADVÁNYA

A TARTALOMBÓL

A 2012. novemberi gázai övezeti konfliktus
Törökország közel-keleti külpolitikája
Hadviselés az interneten
Gondolatok a fegyveres küzdelem megvívásának
elméletéről
A biztonság összetevőinek változása - korunk
nyári olimpiai játéka
Annantól al-Ahdarig. Hová tart Szíria ?
Az Egyesült Államok Afrika-politikája az
Obama-adminisztráció alatt
Az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok
újjászervezése ötéves távlatból
A NATO belső piaca és Magyarország

2012

3 – 4. szám

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Kovács József altábornagy, főigazgató
A Tudományos Tanács elnöke

Szerkesztőbizottság

Elnök: Dr. Resperger István mk. ezredes

Tagok: Dr. Kobolka István ezredes
a Tudományos Tanács titkára
Dr. Magyar István nyá. dandártábornok
Dr. Tömösváry Zsigmond nyá. dandártábornok
Dr. Bagi József okl. mk. ezredes
Dr. Fürjes János okl. mk. alezredes
Dr. Magyar Sándor mk. alezredes
Dr. Tóth Sándor mk. alezredes
Dr. Vida Csaba mk. alezredes

Olvasószerkesztő: Ledács Kiss Jenő nyá. ezredes

Tördelőszerkesztő: Juth Marianna

A kiadásban közreműködött az MH Geoinformációs Szolgálat
Szabályzatszerkesztő és Kiadó Osztálya

Nyomdai munkák: HM Térképészeti Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Németh László ügyvezető igazgató

HU ISSN 1785- 1181

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

Kis-Benedek József

A 2012. novemberi gázai övezeti konfliktus 5

Hegyes Bettina

Törökország közel-keleti külpolitikája 20

Remek Éva

„Európa mindig is a líbiai nép oldalán ált...” 40

AKTUÁLIS

Tóth Tibor – Wagner György

Hadviselés az interneten 54

KONZULTÁCIÓ

Koós Gábor – Szternák György

Gondolatok a fegyveres küzdelem megvívásának elméletéről 64

Dobák Imre

A biztonság összetevőinek változása - korunk nyári olimpiai
játékai 75

Marsai Viktor– Szíjj Dóra

Az Egyesült Államok Afrika-politikája az Obama-adminisztráció
alatt 87

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

Sógor Dániel

Annantól al-Ahdarig. Hová tart Szíria? 113

Ujházi Lóránd

Az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok újjászervezése öt éves
távlatból 132

Vass György

A NATO belső piaca és Magyarország helyzete 153

	Oldal
Győry-Barcsa Andrea	
60 éve ugyanazon az úton?	166
Dávid Ferenc– Oláh Péter	
Törökország és a kaukázusi régió szerepe a '40-es évek magyar külpolitikájában	183
Kiss Petra	
Európai haderők a hanyatlás útján	194
Tóth Csaba Mihály	
Egy kettéhasított paradicsom ... változott valami?	214
<i>TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL</i>	
Ladányi Éva	
A XX. század híres kémnői	228
Szabó Ervin Antal	
<i>Vázlatok az orosz hírszerzés történetéből</i> Vihar előtt	237
<i>HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK</i>	
Búr Gábor	
A nyugat-szaharai válság egy magyar békefenntartó szemével Recenzió	243
Contents	246
<i>SZERZŐINK</i>	248
<i>A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI</i>	250

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

KIS-BENEDEK JÓZSEF

A 2012. NOVEMBERI GÁZAI ÖVEZETI KONFLIKTUS

Absztrakt

A 2012 novemberében lezajlott Hamasz–izraeli összetűzés nem volt váratlan, de ugyanakkor az arab országokban végbemenő változások óta az első arab–izraeli katonai összetűzés. Új elem a konfliktusban, hogy megváltoztak a regionális feltételek, a Hamasz a korábbiakhoz képest nagyobb lőtávolságú rakétákat vetett be, ami érinti Izrael stratégiai mélységét. Az izraeli haderő első alkalommal tesztelte élesben a már részben hadrendbe állított Iron Dome rakétavédelmi rendszert. A szerző a konfliktus regionális és helyi összefüggéseit, a katonai összetevőket vizsgálja és bemutatja, hogy mennyire törékeny a szemben álló felek között létrejött fegyvernnyugvás.

Kulcsszavak: *Hamasz, Gázai-övezet, Izraeli haderő, rakéták, Vaskupola, tűzszünet.*

Abstract

The armed clashes in November 2012 between Hamas and Israel were not at all unexpected but since the changes in the Arab world it has been the first Arab-Israeli military confrontation. A new element in the conflict is the changes in the regional context, the Hamas, in contrary with the past, operated long range rockets reaching the strategical depth of Israel. The IDF tested for the first time in real operations the Iron Dom system already beeing in order of battle. The author analyses the regional and local contexts of the conflict and presents how fragile is the cease-fire agreement.

Keywords: *Hamas, Gaza Strip, IDF, rockets, Iron Dom, cease fire.*

Előzmények

2012. november 14. és 21. között az Izraeli Védelmi Erők (Israel Defence Force – IDF) a Gázai övezetben Felhóoszlop (Operation Pillar of Defence) fedőnéven műveletet hajtottak végre, amely a 2008. decemberi Ólomöntés (Cast Lead) fedőnevű művelet óta a legnagyobb, fegyveres erővel történő beavatkozás volt a Hamasz és egyéb palesztin militáns szervezetek ellen. A művelet senki számára nem okozott meglepetést, csupán az időzítése volt kérdéses. A 2008-as művelet óta az alacsony intenzitású konfliktus folyamatos volt. A Gázai öve-

zetben lévő palesztin szervezetek kisebb-nagyobb intenzitással, de folyamatosan aknagránátokkal és rakétákkal támadták Izraelt. A rakéták és aknagránátok többsége lakott területen kívül csapódott be. A palesztin támadásokra válaszul az IDF heti gyakorisággal behatolt palesztin területre, 300-1500 méteres ütköző zónát hozott létre, esetenként légicsapásokat intézett a szélsőséges csoportok ellen, illetve a tengerpart mellett hadihajókról lőtte azokat a palesztin halászkat, akik a parttól mért három mérföldes távolságot átlépték. 2011 márciusától azonban a palesztin rakétatámadások intenzitása fokozódott, amelynek előzménye az volt, hogy az IDF két palesztin militánst semmisített meg (2011. márciusban 125, áprilisban 144, augusztusban 191, 2012. márciusban 208, júniusban 218, novemberben – a műveletig – 189.¹) A műveletet több incidens is megelőzte: október 23-án az izraeli légierő csapást mért Szudánban a Yarmuk fegyvergyárra, ahonnan a rakétákat szétszerelt állapotban a Sínai-félszigeten át csempészték a Gázai övezetbe; november 8-án egy izraeli behatolás során egy 13 éves palesztin gyereket lőttek le izraeli katonák; november 10-én a Palesztina Felszabadításáért Népi Front milicistái pedig egy izraeli járőr ellen intéztek támadást, majd a csapások száma mindkét oldalról folyamatosan nőtt.

A kialakult helyzetben az izraeli állami és katonai vezetés úgy döntött, hogy műveletet indít a Hamasz ellen. Első lépésben a légierő légicsapásokkal és a haditengerészet tengerről indított tüzérségi tüzcsapásaival megkezdte az előre meghatározott célpontok rombolását. A művelet második napján a szárazföldi erők is megkezdtek a felvonulást a Gázai övezet határán, felkészülve az esetleges szárazföldi műveletre is. Ehhez a kormány 75 ezer tartalékos behívására adott felhatalmazást. A művelet célját Ehud Barak védelmi miniszter az alábbiakban határozta meg:²

- az izraeli elrettentő képesség erősítése;
- komoly károk okozása a rakétaindító infrastruktúrában;
- csapásmérés a Hamasz és egyéb palesztin terrorszervezetekre;
- minimalizálni az izraeli háttérre mért károkozásokat.

2012. november 14-én az IDF a Felhőoszlop művelet részeként célzott légicsapással megsemmisítette az Izz al Din al Kassam Brigádok, a Hamasz katonai szárnya vezetőjét, Ahmed Dzsabarit. Dzsabari érdekes személyiség volt, sajtóértesülések szerint nagy barátja volt a nőknek és a pénznek, állítólag több titkosszolgálat is foglalkoztatta, többek között az iráni, a katari és az izraeli. Ezt az állítást több cselekedete is alátámasztja, szerepe volt Gilad Shalit izraeli katona Izraelnek történő visszaszolgáltatásában, de ő szervezte az iráni Fajr-5 típusú rakéták Gázai övezetbe szállítását is. Több éven keresztül komoly szerepet játszott a gázai övezeti palesztin szélsőségesek közötti egyensúly fenntartásában. Feltehetően az elmúlt időszakban megromlott a viszonya az

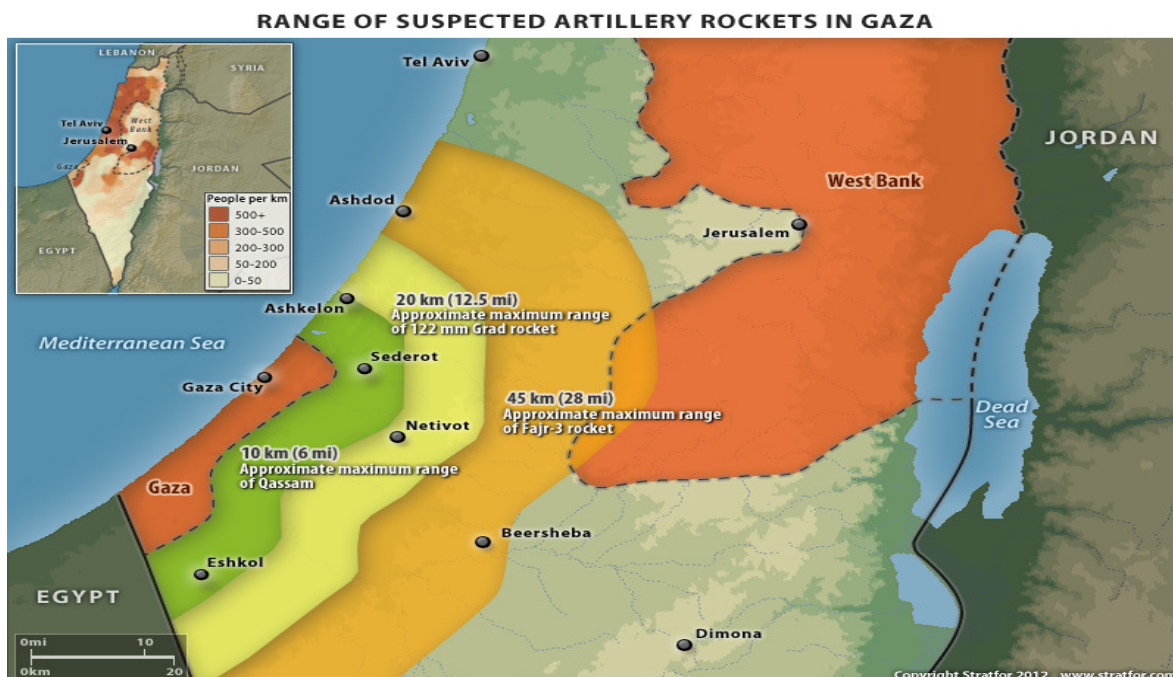
¹ Forrás: International Crisis Group Middle East Report N°133 – 22 November 2012. p.5

² Forrás: International Crisis Group: Middle East Report N°133 – 22 November 2012. p. 2.

izraeli hírszerzéssel, azért is döntöttek a likvidálásáról. Az izraeli művelet során a palesztin fegyveresek hozzávetőlegesen 1500 rakétát indítottak izraeli célpontok ellen, amelyek közül több is meghaladta a 10–12 km-es lőtávolságot és Tel-Aviv déli, illetve Jeruzsálem nyugati részében csapódtak be. A hatótávolság növelése minden kétséget kizárva minőségi fejlődést jelent és bebizonyosodott, hogy a Gázai övezet területére valóban érkeztek iráni gyártmányú Fajr–5 típusú rakéták is. Ugyanakkor kérdéses, hogy a gázai műhelyekben képesek-e előállítani és nem csak összeszerelni a Fajr–5 típusú rakétákat (a valószínűsége annak nagyobb, hogy csak összeszerelési képességgel rendelkeznek a palesztinok). A művelet idején nemcsak a Gázai övezetből indítottak rakétákat, hanem szalafita harcosok a Sínai-félszigetről is támadásokat intéztek.

1. számú ábra: Dzsabari gépkocsija az izraeli légitámadás után
 Forrás: Mahmud Hams/AFP, letöltve 2012.november 20.

2. számú ábra: A palesztin rakéták típusa és lőtávolsága.
 Forrás: Geopolitics in Flux in Israel and Gaza www.stratfor.com
 Letöltve: 2012. november 22.

A konfliktus regionális összefüggései

A 2011 elején elkezdődött „arab tavasz” óta, amely során főként az iszlámista erők kerültek hatalomra, ez az első izraeli–arab összetűzés. A Hamasz felszereltsége minőségileg jobb, szövetségben van az Egyesült Államok fontos közel-keleti partnerével Egyiptommal. Egyiptomban a Hamasz „szülőatyja”, a Muzulmán Testvériség van hatalmon, amely – ellentétben az előző egyiptomi vezetéssel – nem hagyja magára a palesztinokat. 2008 és 2009-hez viszonyítva a stratégiai körülmények lényegesen megváltoztak. Az Ólomöntés művelet idején az akkori egyiptomi vezetés – tartva a palesztin menekültek áradatától – inkább lezárta a rafahi határt. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy az akkori tűzszüneti megállapodásban is komoly szerepet játszott Egyiptom. A régió többi országa igyekezett távol maradni az eseményektől. Törökország saját belpolitikai problémáival volt elfoglalva, Szaúd-Arábia feltűnően kimaradt, Jordánia inkább Izrael oldalán volt, az Egyesült Államok pedig az iraki kivonulással volt elfoglalva. A Hamasz tradicionális Öböl-menti donor országai is inkább a Nyugattal való kapcsolatépítésre figyeltek, mint a palesztinokra. Egyedül Irán támogatta a palesztin milicistákat 120 tonna fegyverrel és lőszerrel, közte páncéltörő rakétákkal, Fajr-3 típusú rakétákkal.³ Az iráni szállítmányt Szudánon keresztül, a Sínai-félszigeten át csempészték a Gázai övezetbe.⁴

Mára Izrael környezete biztonsági szempontból jelentősen megromlott. Megállapítható, hogy Egyiptomra egyedül az Egyesült Államok képes nyomást gyakorolni a pénzügyi támogatás esetleges megvonásával (1,3 milliárd dollár/év). Törökország a 2010-es Mavi Marmara hajóincidens óta közelebb áll a Hamaszhoz, mint Izraelhez, a tűzszüneti közvetítésben pedig azért vesz részt, hogy regionális szerepét fenntartsa. Szaúd-Arábiának ma igen kényelmetlen lenne a Hamasz támogatása, hiszen az ország vezetése komoly fenyegetéssel, a Muzulmán Testvériség régióbeli erősödésével kénytelen szembenézni. Az Öböl-menti országok közül Katarnak nincs veszítenivalója és pénzügyileg is támogatja a palesztin militánsokat. Irán támogatása ma már mérsékeltebb a palesztinok irányába, ennek oka regionális szerepének fokozatos elvesztése, főként az országot sújtó szankciók és a szíriai konfliktus miatt. Mindezek Iránt inkább védekezésre, mint aktív szerepre kényszerítik. Irán a jelenlegi konfliktusban rendkívül visszafogottan viselkedett. A Nyugat, Törökország és az Öböl-menti államok támogatják a szunnita ellenzéket Szíriában. A Hezbollah pozíciói Libanonban erősödnek, és inkább belpolitikai szerepének erősödését akarja elérni.

A Hamasz nem lenne képes arra, hogy Tel-Avivot, vagy Jeruzsálemet fenyegetse Fajr-5 rakétákkal, ha Irán nem szállított volna részükre ilyen

³ Lőtávolsága 40 km, robbanó töltet súlya 45 kg

⁴ Forrás: Israel and Gaza Then and Now. Stratfor 2012 november 19. Letöltve: 2012. November 19.

haditechnikai eszközöket. Fontos rögzíteni, hogy jelenleg még nincs tűzszüneti megállapodás, csak fegyvernyugvási szóbeli szándéknyilatkozat.

Hamasz célok

A szervezet politikusai szerint nem a Hamasznak volt a főszerepe abban, hogy az izraeli oldal nagyobb erőszakot alkalmazott. Értékelésük szerint a műveletet megelőzően az IDF hajtott végre több akciót a Gázai övezetben, amit az ottani média a januári izraeli választásokkal magyarázott. A másik magyarázat arra utalt, hogy az Izrael elleni támadásokat más iszlám csoportok hajtották végre, amelyeket a Hamasz nem tud ellenőrizni. De nincs közeledés a vezető palesztin frakciók (Fatah és Hamasz) között sem. Erre utalt a katar emír is gázai látogatása során: „Miért megosztottak Önök (Fatah és Hamasz)? Nincs Fatah és Hamasz béketárgyalás, sem világos stratégia és béketárgyalás. Miért nem tudnak a testvérek leülni és megegyezni?”⁵ A Hamasz érvei között szerepelt az is, hogy azért tartják fontosnak részvételüket a támadásokban, mert anélkül a helyzet ellenőrzése kicsúszna a kezükből, a kisebb szervezetek nem képesek felmérni tettük következményeit, így egy háború számukra kedvezőtlen időben kezdődne. Ez egyben azt is jelezte, hogy a szervezet igényt tartott a támadások koordinálására.

A Hamasz helyzetét elemezve szélesebb összefüggésben megállapítható, hogy elveszítette tradicionális szövetségeseit, Szíriát, így az iráni fegyverszállítványok továbbítási lehetőségei is bonyolultabbá váltak. A Hamasz úgy látja, hogy Egyiptom kényes helyzetben van, Mursi még nem stabilizálta hatalmát (ezt megerősítik a november végi kairói tüntetések is). Egy Izraeli eszkaláció Mursit és a Muzulmán Testvériséget nehéz helyzetbe hozná. Katasztrofális helyzet alakulna ki a Muzulmán Testvériség számára, ha a tömeg az utcára vonulna és a Camp David-i megállapodás revízióját követelné. A Hamasznak mindenképpen veszteség lenne, ha a Muzulmán Testvériség meggyengülne. A szervezet túlélése szempontjából igen jó lenne, ha a rafahi határátkelőt megnyitnák és normalizálni lehetne a gazdasági életet a Gázai övezetben. A Hamasz ugyanakkor tisztában van azzal is, hogy az izraeli lehetőségek is korlátozottak. Izrael nem kívánja uralma alatt tartani a Gázai övezetet, a Fatah és a Palesztin Hatóság túl gyenge ahhoz, hogy irányítsa az övezetet, az pedig elképzelhetetlen, hogy a Fatah az izraeli harckocsikkal vonuljon be Gázába. A Fatah és a Palesztin Hatóság ezt a konfliktust inkább nézőként, mint résztvevőként követte. Egyiptom sem kívánja a felügyeletet. A Hamaszt viszont gyengítené egy olyan tűzszüneti megállapodás, amely megfosztaná a katonai szárnyat a rakéták indításának képességétől. A jelenlegi konfliktus során a Hamasz önbizalma rendkívül megerősödött azzal, hogy túllépte azt a határt, amit az izraeli vezetés már nem tud elfogadni: légvédelmi rakéta alkalmazása izraeli repülőgépek ellen,

⁵ Forrás: Associated Press, 23 October 2012. Letöltve: 2012. november 23.

több mint 1500 aknagránát és különböző lőtávolságú rakéta indítása, fontos városok elérése, annak ellenére, hogy az Iron Dome rakétavédelmi rendszert szolgálatba állították.

A Hamasz számolt azzal is, hogy az izraeli támadás az egyiptomi elégedetlenséget váltja ki, ami esetleg azzal járhat, hogy Mursi elnök Izrael elleni intézkedéseket foganatosít, amit Izrael mindenképpen el akar kerülni. A Hamasz pontosan tudja, hogy a 2006-os libanoni háborút és a 2008-as Ólomöntés műveletet a nemzetközi közösség egy része elítélte, illetve a háborút követően mind a Hezbollah, mind a Hamasz katonailag megerősödtek.

Az arab és török vezetők látogatását a Gázai övezetben a Hamasz saját elismertségének megerősítéseként értékelte, hiszen 2007 óta nem jártak magas rangú külföldi vezetők az övezetben. Davotoglu török külügyminiszter beszéde óriási palesztin szimpátiáról tanúskodott, amikor a következőket mondta: „A ti fájdalmatok a mi fájdalmunk is, a ti sorsotok a mi sorsunk. Tudnotok kell, hogy minden csepp vér mély sebeket ejt az Anatóliában lakó 75 millió ember szívében. Mellettetek vagyunk, amíg remélhetőleg megszűnik a megszállás és végül felszabadul Jeruzsálem... Törökország soha nem hagyja magára Gázát”.⁶ A Hamasz részéről pozitívan értékelték, hogy a kairói tűzszüneti tárgyaláson az izraeli delegáció nem mutatkozhatott a média előtt, Abbasz küldöttje csak azért vett részt, hogy jelenthessen az eseményekről, míg a Hamasz delegációja a kamerák előtt állt együtt a régió vezetőivel.

A tűzszüneti megállapodást követően komoly kihívás lesz a Hamasz számára, hogy őket teszik felelőssé, ha más palesztin frakciók rakétákat indítanak izraeli célpontokra. Cserébe többet kértek a tűzszünet fejében, nyissák meg a kereskedelmi forgalom számára a rafahi átkelőt. Mindezek tartósságát, vagy tarthatatlanságát a jövő fogja bizonyítani.

A Hamasz a fegyvernyugvás létrejöttét követően győzelemről beszélt, konkrétan az alábbi célok megvalósítást értékeli eredményként:

- a gázai átkelőhely megnyitása (Rafah);
- a légi, szárazföldi és tengerről indított támadások megszüntetése az övezet ellen;
- az izraeli behatolások és a célzott gyilkosságok megszüntetése.

Izraeli célok

Mubarak hatalomból történt távozása és az iszlám vonal erősödése óta Izrael úgy véli, hogy a Hamasz megerősödött, Izraellel való összetűzésre törekszik és szeretné elérni az izraeli–egyiptomi viszony megromlását. A rakéta-csapások száma Izrael ellen látványosan nőtt, (a 2010-es időszakhoz viszonyítva duplájára), a fegyverkezés tehát nagyobb katonai és politikai fenyegetettséget

⁶ Forrás: International Crisis Group Middle East Report N°133 – 22 November 2012. p.6.

jelent. A Hamasz és a Palesztin Iszlám Dzsihad első alkalommal szerzett (csempészett) Grad és Fajr típusú rakétákat. 2012 végén izraeli értékelések szerint a Hamasz egyre kevesebbet tett annak megakadályozására, hogy az iszlám militáns szervezetek ne támadják Izraelt. Ezt az értékelést megerősítette Dennis Ross amerikai közel-keleti szakértő is, aki szerint Izrael aggódik amiatt, hogy az iszlám mozgalom új normákat vezetett be, amelyhez Izraelnek alkalmazkodnia kell.⁷ Tény, hogy az egyiptomi változások előtt a Hamasz nagyobb önmérsékletet tanúsított. Izrael szükségesnek tartja, hogy elrettentő képességét ne adja fel, ezért is merült fel több izraeli politikusban az a kérdés, hogy miért most és nem korábban cselekedett a kormány. Nem hagyható figyelmen kívül a 2013. januári választások Likud jelmondata: „stabilitás és biztonság”. Ennek megvalósulását a Hamasz rakéták nem segítik. Joggal merül fel a kérdés, ha a Hamasz katonai képességei növekedtek, a többi militáns szervezetet nem képes ellenőrzés alatt tartani, a kormányzás pedig nem működik, akkor miért nem fejezte be az IDF a műveletet a szárazföldi erők bevetésével. A kérdésre a választ egyértelműen a nemzetközi körülmények adják meg. Értékelésem szerint a szárazföldi műveletek kiszélesítése nem Izraelen, hanem az Amerikai Egyesült Államokon és Egyiptomon múlt. Az amerikai adminisztráció nyomást gyakorolt az izraeli és az egyiptomi kormányra. A jelen műveletben az IDF arra törekedett, hogy minél alacsonyabb legyen a polgári áldozatok száma (a 2008-as Ólomöntés hadműveletben már az első nap 200 áldozatot követelt), ezzel egy időben igyekezett a Nyugat támogatását is megszerezni. Ez részben sikerrel is járt, miután Obama elnök többször kijelentette, hogy minden államnak jogában áll megvédeni önmagát, ugyanezt hangsúlyozta Cathrerine Ashton, Angela Merkel pedig a Hamaszt a rakéta támadások leállítására szólította fel.

Az izraeli vezetés úgy értékelte, hogy konfliktus nem terjed át Ciszjordániára, valamint a libanoni Hezbollah sem indít rakétákat izraeli célpontok ellen, a palesztin „testvérek” védelme érdekében. Az izraeli helyzetértékelése során nem feledkezhetünk meg az iráni kapcsolatról. A Hamasz és Irán viszonya izraeli értékelések szerint inkább a retorika, mint a cselekvés szintjén mozog. Az Iron Dome rendszer hatékony működése (izraeli értékelések szerint a rakéták közel 90 %-át kivédte), elrettentést jelent Iránnal és a Hezbollahnal szemben is.⁸

Izrael számára a konfliktus azt is jelenti, hogy eltávolodik a palesztin kérdés megoldásától, a probléma megoszlik a palesztinok, a Hamasz és Egyiptom között. A konfliktus nagy vesztese Abbasz elnök, aki teljesen marginalizálódott. Csökkenhetett az esély az izraeli–palesztin megbékélésnek is, hiszen jelenleg Izrael számára fontosabb kérdés a Hamasszal kötött tűzszüneti

⁷ Forrás: Dennis Ross, „The Fuel for the Flames”, *New York Daily News*, 16 November 2012. Letöltve 2012. november 25.

⁸ A rakéták elleni védelem kétségkívül hatékony, költsége viszont igen magas, 35-50 ezer dollár/megsemmisített rakéta.

megállapodás, mint a Fatahhal való egyezkedés az izraeli település-politikáról. Ez is jelentős változás a korábbiakhoz képest, hiszen néhány évvel ezelőtt Izrael a Hamasszal semmiféle megállapodást nem kötött volna. Nem zárható ki e mögött annak a felismerése és tudomásul vétele, hogy az iszlám vonal erősödött az egész térségben.

Izrael a tűzszüneti megállapodásban elsősorban azt tartja pozitívnak, hogy a Hamasz kötelezi magát arra, hogy megszünteti a rakéta és egyéb támadásokat Izrael ellen. A tűzszüneti megállapodásban nincs szó a fegyvercsempészet felszámolásáról, de az Egyesült Államok kijelentette, hogy ezt egy külön izraeli–amerikai megállapodás tartalmazza. A kérdést egy amerikai–egyiptomi külön megállapodás is rögzíti, amit később dolgoznak ki. Obama arra is ígéretet tett, hogy az Egyesült Államok támogatja Izraelt abban az esetben, ha a tűzszünetet megszegik. Izrael ugyancsak ígéretet kapott arra, hogy az Egyesült Államok anyagilag is támogatja a rakétavédelmi rendszer fejlesztését.

Shaul Mofaz a Kadima párt vezetője (volt vezérkari főnök) bírálta a megállapodást, szerinte a művelet nem érte el a célját, csak idő kérdése, hogy az ellenségeskedések mikor kezdődnek újra, a Hamasz továbbra is erős, az izraeli elrettentés pedig nem létezik.⁹

Egyiptomi célok

Izrael és a Hamasz háborúja komoly kihívást jelentett Mursi elnök számára, mert a tűzszünet garantálásáért Egyiptom is felelősséget vállalt, abban a helyzetben, amikor politikai stabilitása meggyengült. Egyiptom megteheti azt, hogy távol tartja magát a szír polgárháborútól, de nem engedheti meg ezt Gáza esetében. A konfliktus könnyen áterjedhet a Sínai-félszigetre, Izraelt támadhatják egyiptomi oldalról is, amit az egyiptomi kormány nem nézhet tétlenül. Politikai nyomásgyakorlás lehetséges a kormányra az Izraellel való politika felülvizsgálatára, ennek kivitelezése nem engedhető meg az Egyesült Államokkal való kapcsolatok megromlása nélkül, ugyanakkor az egyiptomi vezetés szeretné megőrizni az arabvilág vezető pozícióját. Izrael feloldja a Gázai övezet tengeri blokádját is, de kizárólag csak akkor, ha Egyiptom garantálja, hogy nem szállítanak fegyvert az övezetbe.

Mursi, elnöki hatalma átvétele óta Izraellel kapcsolatban igyekezett éreztetni, hogy elődjéhez képest más politikát folytat. Ennek része az erőből való politizálás a Sínai-félszigeten, például 2011-ben, amikor a Sas fedőnevű művelet során katonai erőt alkalmazott a militánsok ellen. Az 1979-es Camp David-i egyezményben foglaltaknak megfelelően a nehéz fegyverek Sínai-félszigetre történő telepítésével kapcsolatban egyeztetett Izraellel, de az egyeztetés 2012 októberében elmaradt, amelyre Izrael nem reagált. A kétoldalú kapcsolatok megromlottak, kizárólag a biztonsági szolgálatok szintjén maradtak

⁹ Forrás: International Crisis Group Middle East Report N°133 – 22 November 2012. p.21.

meg. Mursi az izraeli támadásokat kemény szavakkal bírálta, konzultációra hazarendelte nagykövetét, Gázába küldte miniszterelnökét, fogadta Erdogan török miniszterelnököt, a katar emírt és a tunéziai külügyminisztert.¹⁰ Egyiptomban úgy vélekednek, hogy Izraelnek kemény árat kell fizetnie a katonai támadásért.

Egyiptom azonban abban érdekelt, hogy a Gázai övezetben és a Sínai-félszigeten nyugalom legyen. Az egyiptomi gazdaság komoly költségvetési deficit-tel bír, 28 milliárd amerikai dollár, ami a GDP 13 %-a.¹¹ A Muzulmán Testvériség kormányának kétségkívül a legnagyobb kihívást a gazdaság jelenti.¹² A saját források szűkösek, segítséget jelent az IMF hitel és néhány arab országból érkező támogatás. A gázai palesztinokkal kapcsolatos segítségről viták folynak a Muzulmán Testvériségen belül, hiszen a szalafita ideológiát képviselők sokkal nagyobb támogatást szeretnének adni a palesztinoknak (pénz, fegyver, Jeruzsálem felszabadítása stb.) amit a Muzulmán Testvériség ellenzékben követelhettek, de kormánypozícióban az már másképp értékelhető. De nem csak az iszlámisták követeltek keményebb fellépést a gázai palesztinok érdekében. A konfliktus kitörését követően több száz nem iszlám fiatal tüntetett Kairó belvárosában, követelve a kormány keményebb fellépését Izraellel szemben. Mursi keresztűzbe került, hiszen voltak, akik azt követelték, hogy nagyobb támogatásra van szükség a palesztinok irányában, míg mások azt kifogásolták, hogy az elnök nagyobb megértést tanúsít a gázai palesztinok, mint saját népe iránt.

Egyiptom számára a gázai konfliktus az alábbi területeken jelent kihívást:

- konfliktus áttérése a Sínai-félszigetre;
- a Hamasz „kezelése”
- a Sínai-félszigeten tevékenykedő militánsok visszaszorítása (veszélyeztetheti a turizmust is, ami az ország legfőbb bevételi forrása);
- a rafahi átkelőhely megnyitása (ezzel együtt humanitárius problémák kezelése). Ha Egyiptom megnyitja a rafahi átkelőt, Izrael nagy valószínűséggel ideiglenesen bezárja a Karam Abu Salem átkelőhelyet, ezzel minden problémát az egyiptomi félre hárít).

A tűzszüneti megállapodás részeként a rafahi határátkelőhely megnyitása számos nehézséget fog jelenteni Egyiptom számára, ugyanis meg kell szüntetni az alagutakban folyó csempészetet. Az alagutak bezárása sok palesztin számára jövedelem kiesést jelent. Egyiptomban sokan aggódnak amiatt, hogy egy szabadkereskedelmi övezet megnyitása a rafahi átkelőnél számos nehézséget fog okozni. A Sínai-félsziget északi részén élő beduinok – akik már most is komoly

¹⁰ A tunéziai külügyminiszter konvojával menekítette ki Egyiptom Gázából Ismail Hanijét, a Hamasz miniszterelnökét

¹¹ Forrás: International Crisis Group Middle East Report N°133 – 22 November 2012. p.14.

¹² Egyiptomban a kormány az üzemanyagra és a gázra lakossági normát vezetett be.

Hamasz befolyás alatt állnak – tiltakozni fognak a terület elvesztése miatt, a gázai export lehetőség korlátozott, az izraeli áruk egyiptomi exportja pedig árt az egyiptomi gazdaságnak. Ha pedig az alagutakat nem zárják be, akkor Izrael egy újabb konfliktus során törekedni fog azok megsemmisítésére. Katar egy milliárd dollárt ajánlott fel a szabadkereskedelmi övezet megteremtésére. Kérdéses viszont, hogy a Hamasz mennyire gondolja tartósnak a fegyvernyugvást. Ha az nem lesz tartós, akkor nem beszélhetünk beruházásokról, gazdasági növekedésről, de még újjáépítésről sem. Katar garanciát kért Izraeltől, hogy egy újabb konfliktusban nem bombázzák le a szabadkereskedelmi övezetet, de ezt nem kapta meg.

A rafahi átkelőhely kapcsán pozitív fejlemény, hogy Mursi együttműködik az Egyesült Államokkal, közvetít a tartós tűzszüneti tárgyalások megvalósításában, bizonyítja Izrael számára nélkülözhetetlenségét, mindezt úgy, hogy közben nem távolodik el a Hamasztól.

A konfliktus katonai összetevői

A jelenlegi konfliktus katonai oldalról vizsgálva és összehasonlítva a korábbiakkal sok hasonlóságot mutat, tipikus aszimmetrikus hadviselés, amely alapos légi felderítést és a hírszerzés valamennyi módszerét alkalmazó felkészüléssel, majd légicsapásokkal kezdődik. Hatalmas előny az Izraeli Légierő számára, hogy a palesztin területeken nincs légvédelem, így a felderítő repülőgépek és a pilóta nélküli felderítő eszközök akadály nélkül tevékenykedhetnek. Katonai szempontból az izraeli célok világosak: fő cél a rakétaindító állások és a fegyverraktárak megsemmisítése. A Hamasz oldaláról a cél annak bizonyítása, hogy a szervezet képes Izrael stratégiai mélységét is fenyegetni, nem öngyilkos merénylőkkel (amit a kerítés és a szigorú ellenőrzés megakadályoz), hanem rakétákkal. Ez mindenképpen új elem a korábbiakhoz képest. A csapásokat az IDF a levegőből és a tengerről váltotta ki, de felkészült a szárazföldi csapatok alkalmazására is. Ezt a politikai rendezés akadályozta meg, amelyben nagy szerep hárult az Egyesült Államokra és Egyiptomra. Ha nem lett volna sikeres közvetítés, akkor a szárazföldi erők bevetése elkerülhetetlen lett volna. Barak védelmi miniszter kezdeményezésére a kormány maximum 75 ezer tartalékos behívására adott felhatalmazást. A Gázai övezethez vezető, valamint a Sínai-félsziget mellett húzódó utakat zárt katonai területté nyilvánították. Harckocsik, páncélozott szállító járművek, önjáró tüzérségi lövegek és műszaki gépek megindulási körleteket foglaltak el.

A légitámadások első órájában húsz célt támadtak, köztük a rakéta-indítókon és a fegyverraktárakon túl a Hamasz vezetési pontjait, a földalatti csempészalagutakat, a rafahi határátkelőhely közelében lévő településeket, a rendőrségi objektumokat, az al Maghazi menekülttábor keleti részét, valamint a

militánsok védőállásait, különös tekintettel a Gázai övezet északi részére.¹³ A légierő gyors és koordinált légicsapásokat hajtott végre, az első órában találat érte a gázai médiaközpontot is, aminek következtében hat külföldi újságíró megsérült.

Katonai szempontból a műveleti célok alapján is megállapítható, hogy a szárazföldi beavatkozásra szükség lett volna, ugyanis a földalatti raktárak, a gyártási kapacitások csak ilyen módon kerülhettek volna felderítésre és megsemmisítésre. Nem vitatható, hogy ez személyi veszteséggel is járt volna. A Hamasz előre jelezte, hogy az öt dandárból álló al Murabita egységek erőiket arra a területre összpontosították, ahol az izraeli haderő támadása várható. A Hezbollah 2006-os tapasztalatai alapján arra törekedtek, hogy az IDF-et földalatti alagutakba és sűrűn lakott negyedekbe kényszerítsék, ezzel városi harcot provokáljanak ki és minél nagyobb polgári veszteséget okozzanak. Egyes információk szerint a Hamasz orosz gyártmányú, Kornet típusú páncéltörő rakétákkal is rendelkezik, amely kettős fejjel van ellátva, a második fej a harckocsi belsejében robban.¹⁴

A Hamasz feltételezte azt is, hogy az izraeli hírszerző szolgálatok számos palesztin együttműködő bevonásával szereztek pontos információt a célpontokról. Az azonosított személyeket a korábbi gyakorlathoz hasonlóan kivégezték. A hírszerzési háború is módosult a korábbi konfliktusokhoz képest. Az izraeli hírszerzés – a korábbiaktól eltérően – nemcsak az izraeli katonai rádión keresztül sugárzott közleményeket a palesztinoknak, hanem behatolt a palesztin kommunikációs rendszerbe és arab nyelven sugárzott adásokat. A Hamasz is küldött az izraeliek irányába közleményeket héber nyelven, amelyben a katonákat a szárazföldi műveletek veszélyeiről figyelmeztették.¹⁵ (Feltehetően ez volt az oka, hogy az Izraeli Légierő csapást mért a gázai médiaközpontra).

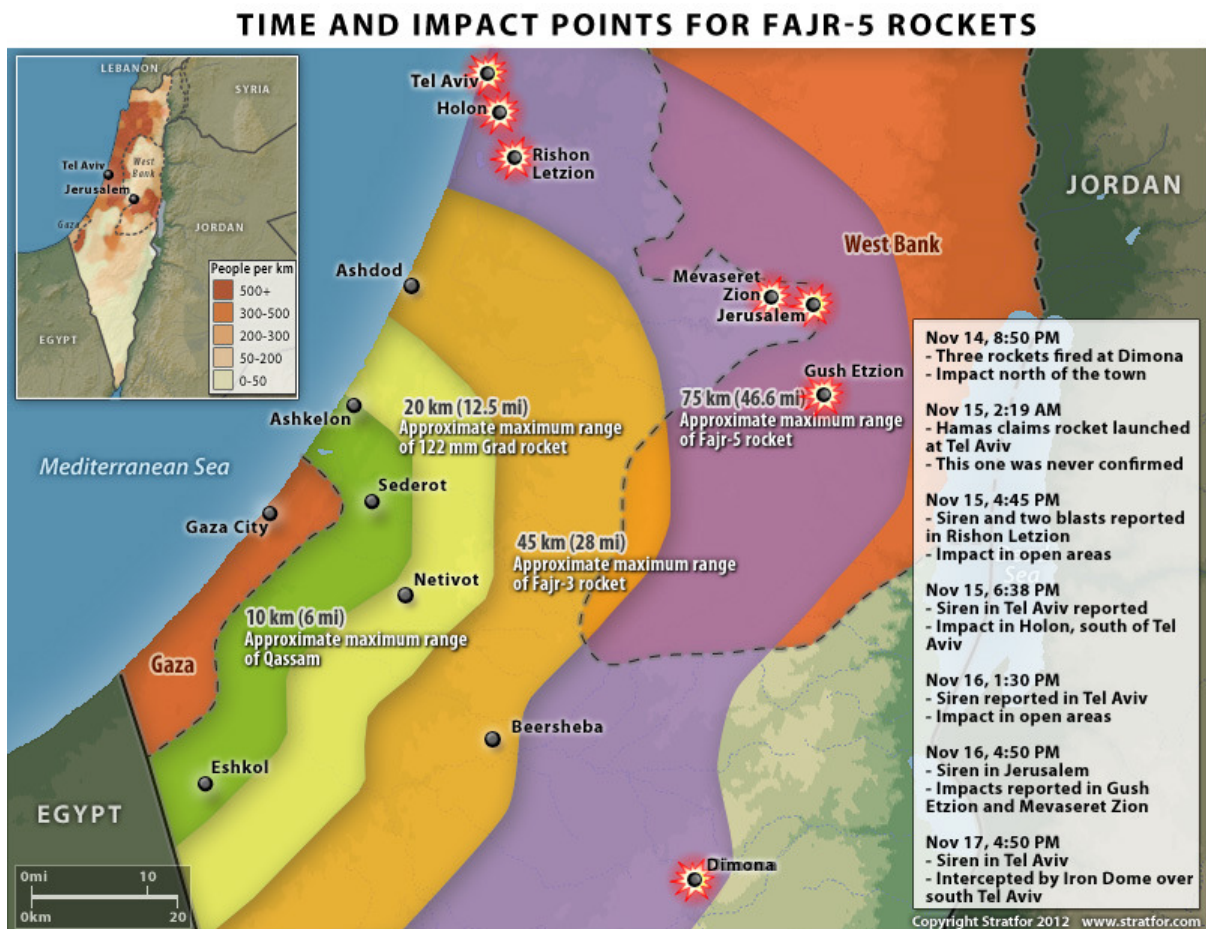
A konfliktus „újdonsága” a Fajr-5 rakéták alkalmazása. A rakéták Hamasz által alkalmazott jelölése M-75, Grad-75. A hat méter hosszú és 900 kg súlyú rakéták álcázása meglehetősen nehéz, különösen az indítóállásban. Vitatott, hogy képesek-e a palesztinok ezt saját területen előállítani, a szakértők többsége úgy vélekedik, hogy legfeljebb összeszerelésről lehet szó, ugyanis a gyártás csak ipari méretekben végezhető el, amire a kisebb műhelyek, de a földalatti üzemek is alkalmatlanok, nem beszélve arról, hogy a gyártás könnyebben felfedhető, mint a tárolás. Szakértők azon a véleményen vannak, hogy ezeket a rakétákat nem a Gázai övezetben állítják elő. A rövidebb lőtávolságú rakéták helyi gyártása azonban nem okoz különösebb nehézséget, az

¹³ Forrás: Stratfor: Update on the Israel-Gaza conflict November 17 2012. Letöltve: 2012 november 18.

¹⁴ Forrás: Ahmed Eleiba: Israeli military superiority shaken. Al Ahram Weekly 2012. november 25. Letöltve: 2012. november 25.

¹⁵ Forrás: ua.

alapanyagok a helyszínen fellelhetők. A 3. számú ábra a palesztin rakéták lőtávolságát és technikai adatait szemlélteti.

FAJR-5 ROCKET

- 1) Solid-propellant 333mm rocket
- 2) 6.485 meters long
- 3) 915 kilogram weight
- 4) 90 kilogram warhead
- 5) 75 kilometer maximum range
- 6) 112 seconds to impact at maximum range

3 számú ábra: a Fadzsr rakéták becsapódási helyei Izraelben.

Forrás: www.stratfor.com: Hamas and the manufacture of Fajr-5 rockets.

Letöltve 2012. november 24.

A konfliktus katonai szempontból fontos eleme az izraeli Iron Dom rakétaelhárító rendszer próbája. Tény, hogy „élesben” már eddig is alkalmazták, de a nagyobb számban érkező rakéták ellen valójában a jelenlegi konfliktusban került kipróbálásra. Jelenleg Izrael öt üteggel rendelkezik, ezek települési helyei: Beersheba, Ashdod, Ashkelon, Netivot és Tel-Aviv. Tel-Aviv déli részén eredetileg 2013. januárra tervezték az üteg telepítését, de a konfliktus miatt előre hozták. Az ország teljes területének védelméhez összesen 10–15 ütegre van szükség. A kísérletek és a gyártás költségét részben az Egyesült Államok

finanszírozta, a tűzszüneti megállapodáshoz kapcsolódó külön izraeli és amerikai megállapodásban azt is rögzítették, hogy az Egyesült Államok továbbra is hozzájárul a fejlesztési költségekhez. Eddig az Egyesült Államok 950 millió dollárt biztosított. Az üteg egy radarból, egy követő rendszerből, egy tűzvezető rendszerből és három rakétaindítóból áll, amelyek egyenként 20 darab Tamír típusú rakétát tartalmaznak. Az üteg egy 150 négyzetkilométeres területet képes lefogni. A Tamír rakéták költsége hozzávetőleg 40 ezer dollár, ezért a rendszert úgy tervezték, hogy a követő rendszer a bejövő rakéta észlelésekor kiszámítja annak röppályáját, és ha a becsapódás nem lakott területre várható, akkor a rendszer nem foglalkozik vele. A jelenlegi konfliktus során azt tapasztalták, hogy az Iron Dome érzékeny a túlterhelésre, azaz, ha nagyszámú rakétát kell elfognia, akkor csökken a hatékonysága. A gyártó Rafael Advanced Defense Systems cég szerint a megsemmisítés 85 %-os, ami még akkor is jó eredménynek számít, ha a számok eltűztek.¹⁶

4. számú ábra: Az Iron Dome (Vaskupola) rakétaelhárító rendszer.
Forrás: Internet, Letöltve 2012. november 25.

A tűzszüneti megállapodás és a jövő

A gyors fegyvernyugvási megállapodás diplomáciai bravúr, azonban tartóssága kétséges. Több kérdést még pontosítani kell, a részleteket ki kell munkálni, ami remélhetőleg elvezethet egy tartós tűzszüneti megállapodáshoz. Az alapprobléma továbbra is fennáll. Ha a Hamasz és egyéb palesztin militáns szervezetek Fajr rakétákkal fenyegethetik Izraelt, hogyan tudja Egyiptom, vagy bárki más megakadályozni az utánpótlást? Már a fegyvernyugvási megállapodáskor nyilvánosságra került, hogy az iráni Bandar Abbas kikötőből 220 db rövid hatótávolságú és 50 darab modernizált (200 kg-os robbanófej, 85 km-es lőtávolság) Fajr rakétákból álló szállítmány indult Szudánba. A hajó útközben

¹⁶ Forrás: Gaza conflicts tests Israel's Iron Dome. www.stratfor.com 2012. november 17. Letöltve: 2012. november 18.

zászlót cserélt és Cargo Star néven, tuvalui zászló alatt hajózott tovább.¹⁷ A Cargo Star nem futott be a szudáni kikötőbe, hanem a rakományt a nyílt tengeren négy szudáni kereskedelmi hajóra rakták át. Ma még kérdéses, hogy a szállítmány Szudánban marad-e, vagy a Sínai-félszigeten keresztül tovább csempészik a Gázai övezetbe. A példa is igyekszik szemléltetni, mennyire bonyolult a csempészet ellenőrzése és milyen összehangolt tevékenységet igényel több állam biztonsági szolgálatainak együttműködésével.¹⁸

A probléma továbbra is az, hogy Izrael nem bízik meg abban, hogy a Muzulmán Testvériség által vezetett egyiptomi kormány képes a tűzszüneti megállapodás kikényszerítésére. Mi lesz az Egyesült Államok szerepe a csempészet ellenőrzésében (itt felmerül az is, hogy mennyire vonják be az MFO-t a feladatba)?¹⁹ A Mubarak érában az egyiptomi és az izraeli hírszerző szolgálatok együttműködtek. Vajon milyen mélységű ez a kapcsolat ma? Ismert, hogy Mohamed Raafat Shehata egyiptomi hírszerző főnök aktívan részt vett a tűzszünet előkészítésében és folytatott tárgyalásokat a Hamasz vezetőivel. Kérdés, milyen kapcsolatot ápol Izraellel? A helyzetet bonyolítja, hogy Kairóban nem csak a Hamasznak van képviselője, hanem az Iránnal szoros kapcsolatot ápoló Palesztin Iszlám Dzsihádnak is. Irán célja pedig a konfliktus meghosszabbítása.

Következtetések

A palesztin–izraeli viszonyt hosszú évek óta jellemző alacsony intenzitású konfliktus semmi más eredményt nem hozott, csak halottakat, sebesülteket, bizonytalanságot és rombolást. Le kellene vonni az érintett feleknek is a következtetést, hogy az erőszak nem vet véget a megszállásnak, a támadás pedig újabb válaszcsepást szül. Az izraeli vezetés is tévedett abban, hogy Ahmed al-Dzsabari likvidálása megszünteti az erőszakot. De ugyanez vonatkozik a palesztin félre is. A bosszú nem politikai stratégia, a rakéták kilövése Izraelre nemcsak bűncselekmény, hanem ostobaság is. Bűncselekmény azért, mert ártatlan embereket ölnek meg, ostobaság pedig azért, mert ürügyet ad az izraelieknek az aránytalan erő alkalmazására. A világ számára ugyanakkor tanulság, hogy a palesztinokat nem lehet „leírni”. Fontos következtetés, hogy az arab országokban végbemenő változások következtében egy nagyobb szárazföldi akció megindítása sokkal komolyabb következményekkel járt volna, mint a változások előtt. Nem véletlen, hogy Clinton külügyminiszter és Obama elnök gyors közvetítési kísérletbe kezdett.

¹⁷ Tuvalu egy csendes-óceáni sziget Hawaii és Ausztrália között, lakóinak száma 11 ezer fő, főként polinézek.

¹⁸ Forrás: Iranian arm ship carries fresh improved Fajar supplies for Gaza Debka file, 2012. november 19. Letöltve: 2012. november 25.

¹⁹ Multinational Force and Observers (Többszemperteti Erők és Megfigyelők)

Felhasznált irodalom

1. International Crisis Group: Middle East Report N°133
2. Stratfor konfliktusra vonatkozó elemzései 2012. novemberben
3. Debka file
4. Al Ahrām weekly 2012. november 25.
5. IDF honlapja: <http://www.idf.il/english>
6. Haaretz, Jerusalem Post számai 2012. november 17-25 között

TÖRÖKORSZÁG KÖZEL-KELETI KÜLPOLITIKÁJA: AHMET DAVUTOĞLU ÉS A „STRATÉGIAI MÉLYSÉG DOKTRÍNÁJA”

Absztrakt

A tanulmány Törökország közel-keleti külpolitikáját vizsgálja Ahmet Davutoğlu stratégiai koncepcióján keresztül. Külön figyelmet szentelve azon identitásváltásnak és külpolitikai irányváltásnak melyen az ország keresztülmegy keleti gyökereinek keresése közben. Az elemzés bemutatja a Stratégiai Mélység doktrínájának főbb prioritásait illetve ezeknek a gyakorlatban való megvalósulását. Elemzi az aktuális közel-keleti helyzet alakulását és Davutoğlu külpolitikai taktikázását. Feltárva az okokat, hogy miért tűnik jelenleg működésképtelennek a zéró probléma politika, mik motiválják a török külpolitikai vezetést az Azerbajdzsánnal, Szíriával, Iránnal illetve Észak-Afrikával való kapcsolatának alakításában. Miközben a médiában felröppent hírekre reagálva, arra keresi a választ, hogy mekkora az esélye egy törökök vezette közel-keleti unió kialakulásának.

Kulcsszavak: Törökország, külpolitika, Stratégiai mélység doktrínája, Ahmet Davutoğlu, Neo-Oszmán Birodalom, közel-keleti unió, zéró probléma politika, Közel-Kelet, Azerbajdzsán, Örményország, Irán, Szíria, Líbia, Észak-Afrika

Abstract

The study assesses Turkey's foreign policy by showing us the strategic concept of Ahmet Davutoğlu. It devotes special attention to the change of identity and the modification of foreign policy direction, while the country has been in search of its eastern roots. The author describes the main priorities of the Doctrine of Strategic Depth and their implementation in practice. She analyses the evolvement of the current Middle East situation and the foreign policy manoeuvres of Davutoğlu. She discloses the reasons for the zero problem policy to be today unviable; as well as the motives of the Turkish foreign policy leadership in shaping relations with Azerbaijan, Syria, Iran and North Africa as a whole. Meanwhile reacting to media news, she tries to evaluate the chances for the formation of a Turkey-led Middle East Union.

Keywords Turkey, foreign policy, the Doctrine of Strategic Depth, Ahmet Davutoğlu, Neo-Osman Empire, Middle East Union, zero-problem policy, Middle East, Azerbaidian, Armenia, Iran, Syria, Libya, North Africa

Az elmúlt időszakban jelentős átalakulásoknak lehetünk szemtanúi a Közel-Kelet térségében. A 2001. szeptember 11-e után lezajlott afganisztáni és iraki háború, illetve a 2011 tavaszán végigsöprő „Arab Tavasz” felborította a korábbi status quo-t, lehetőséget adva egyes hatalmaknak, hogy számukra kedvező módon alakíthassák át az erőviszonyokat. Ilyen feltörekvő hatalom Törökország is, aki megragadva az alkalmat a térség vezető hatalmává kíván előrelépni. Törökország 2002 óta a Recep Tayyip Erdoğan vezette Igazság és Fejlődés pártja (AKP) hatalomra kerülésével nemcsak belpolitikai és társadalmi változásokon megy keresztül, hanem egy identitásváltáson is. Miközben keresi a helyét a nyugati demokratikus értékek és a „keleti iszlám gyökerei”¹ között, önmagát és más országokhoz fűződő kapcsolatait is újradefiniálja. Ezt a folyamatot tükrözi a török külpolitika irányváltása. Az elmúlt időszakban nap mint nap találkozhattunk a médiában olyan hangzatos szalagcímekkel miszerint Törökország kiábrándult az Európai Unióból és Kelet felé fordult. Habár ez a félelem nem teljesen megalapozott és pontosan még nem látható mi motiválja Törökországot e „Kelet” felé fordulásra vagy mi lesz ennek a folyamatnak a vége, egyvalamit biztosan kijelenthetünk „Európa beteg embere”² feltámadott és rendületlenül tör előre.

Mindezen események alapján a tanulmány célja e külpolitikai irányváltás háttérében megbújó okok feltárása a török külügyminiszter, Ahmet Davutoğlu külpolitikai koncepcióján keresztül. A témaválasztás oka nem más, minthogy Törökország közvetítő szerepe, gazdasági fejlődése és az Európai Unióhoz való csatlakozási szándéka következtében egyre nagyobb figyelmet kap, mégis kevés tanulmány létezik, mely külpolitikai irányváltását és törekvéseit vizsgálja. Márpedig most amikor a Közel-Kelet térségében zajló konfliktusok és reformmozgalmak egyre nagyobb figyelmet kapnak, elengedhetetlen a török célkitűzések megértése, mely segít átlátni Törökország hogyan használja ki geopolitikai előnyét és kerül egyre előnyösebb pozícióba a térségben, miközben önmagát a NATO³ illetve az Európai Unió legfőbb szövetségeseiként tünteti fel.

Az új török külpolitikai irányvonal bemutatása közben, az elemzés azt a feltevést vizsgálja, miszerint „Davutoğlu igyekszik beemelni a török kormányzat külpolitikájába a neo-oszmanizmus ideáját, mely az Oszmán Birodalom örökségének felújítását takarja olyan értelemben, hogy egyfajta nemzetközöséget szeretne formálni a szomszédos országokkal és feleleveníteni a régi oszmán kapcsolatokat.”⁴

¹ Kozma Levente: Messziről nézve Törökország úton egy új oszmán birodalom felé? *Haza és Haladás Blog*, 2011. október 06. http://hazaeshaladas.blog.hu/2011/10/06/torokorszag_uton_egy_uj_oszman_birodalom_fele (letöltve 2012. január 13-án)

² I. Miklós cár használta először ezt a jelzőt Törökországra

³ NATO- (North Atlantic Treaty Organization- Észak-atlanti Szerződés Szervezete)

⁴ Nagy Gergely: A török Kissinger ringbe száll. *Kitekintő.hu* 2009. szeptember 11. http://kitekinto.hu/europa/2009/09/11/a_torok_kissinger_ringe_szall (letöltve 2012. január 20-án)

Török bástya a közel-keleti sakkasztán

Törökország Európa délkeleti és Ázsia délnyugati részén terül el mintegy 780.580 km²-en olyan országok szomszédságában, mint Bulgária, Görögország, Szíria, Irak, Irán és Grúzia és Örményország. E különleges földrajzi elhelyezkedése és ebből eredő geopolitikai előnye kiemeli őt a térség többi országa közül politikai, gazdasági, kulturális és biztonságpolitikai értelemben is.⁵

„Törökország stratégia helyzete régen és ma is abból adódik, hogy mind földrajzi, mind kulturális értelemben hidat képez Európa és a környező közel-keleti, közép-ázsiai és kaukázusi térségek között.”⁶ Éppen ezért évszázadokon keresztül úgy tekintettek rá, mint közvetítőre a nyugati és keleti kultúrák és értékek között. „A második világháború befejeződésével és a kétpólusú világrend kialakulásával egy időben Törökország geostratégiai pozíciója is felértékelődött. Földrajzi helyzete miatt (Európa–Ázsia–Közél-Kelet metszéspontjában, a Földközi-tenger és a Fekete-tenger szorosainak ellenőrzési lehetőségével) kézenfekvőnek látszott, hogy a NATO-tagja legyen, és később – a Hatok javaslatára – pedig kérje felvételét a Közös Piacba (a későbbi Európai Unióba).”⁷ A hidegháború végetértével és a közvetlen szovjet fenyegetés megszűnésével védelmi jelentősége csökkenni látszott, azonban az elmúlt évtized eseményei, a terrorizmustól és az iszlámterjeszkedéstől való félelem miatt ma ismét Európa védőbástyájaként szolgál, miközben hön áhított Európai Unióhoz való csatlakozását továbbra is végeláthatatlan feltételek sorozatához kötik. Mindezek alapján jogosan merül fel a kérdés, ha ilyen fontos szereppel bír, miért ne léphetne elő közvetítőtől a térség vezető globális hatalmává. Ez az elgondolás képezi az alapját a jelenlegi külpolitikai irányvonalnak melyet Ahmet Davutoğlu képvisel.⁸

„Állítólag ha ismerjük egy ország földrajzát, akkor ismerjük annak külpolitikáját is. Nem elég azonban elismerni a politikai földrajz fontosságát, egyben tudni kell alkalmazkodni az új hatalmi realitásokhoz”⁹ is. Ez különösen igaz a Közél-Kelet térségére, melyet Zbigniew Brzezinski úgy jellemez, mint „az a sakkasztba, melyen tovább folytatódik a globális elsőbbségért vívott küzdelem.”¹⁰ Davutoğlu sikere éppen annak köszönhető, hogy felismerte a

⁵ Mester Tünde: Országtanulmány: Törökország. *Turizmus Bulletin* 2001/4. szám, 2001. (letöltve 2012. január 24-én)

⁶ Balázs, Judit: Törökország Kelet és Nyugat között 212. old. - 1. kiadás- Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2011. - 378 p. - ISBN 978 963 9883 72 7 <http://terebess.hu/keletkultinfo/OszmanIII.v%E9gleges.pdf> (letöltve 2012. január 13-án)

⁷ Balázs Judit 20. old.

⁸ Empire-The Ottomans? című összefoglaló, *Al Jazeera*, 2011. június 16. <http://www.aljazeera.com/programmes/empire/2011/06/201162810217630746.html> (letöltve 2012. január 12-én)

⁹ Ezt Napóleon mondta, In. Z. Brzezinski: *A nagy sakkasztba*. 1999. 52.old.

¹⁰ Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakkasztba*. 48.old. -1. kiadás - Európa Könyvkiadó Budapest, 1999. ISBN: 9630765330

hidegháború után a megváltozott hatalmi viszonyok és a globalizáció felerősödésének következtében a hagyományos realista külpolitika önmagában már nem életképes, kiegészítésre szorul. Ez viszonylag új hozzáállásnak mondható egy olyan térségben, mint a Közel-Kelet, ahol különösen jellemző az államok közötti anarchikus állapot. Ezt példázzák az arab-izraeli illetve a Perzsa-öböl térségében lappangó konfliktusok és a tény, hogy nincs egyetlen olyan állam sem a térségben mely ne érezné fenyegetve magát egy másiktól.¹¹ E körülmények között fokozottan igaz a biztonsági-dilemma problémája, miszerint „a szereplők nem tudják egymásról, milyen stratégiát követ a többi állam, és ez a bizonytalanság olyan helyzetet teremt, amelyben mindenki azért verseng, hogy relatív előnyöket szerezzen, ezzel egyfajta biztonsági zónát teremtve magának.”¹² Így a konfliktusok legfőbb forrását sokszor nem is valódi fenyegetettség, hanem az információ hiányából fakadó bizalmatlanság okozza. Ezek alapján nem meglepő, hogy a térségben eddig a legtöbb állam a realista külpolitika híve volt, miközben zéróösszegű játszmákat folytattak egymással. Azonban az évtizedek óta húzódó megoldatlan konfliktusok, a gazdasági és politikai problémák, az „Arab Tavasz” eseményei azt mutatják, hogy a zéróösszegű játszmák többé nem kifizetődőek. Nézőpontváltásra van szükség, belátva, hogy a globalizáció „pókhálójában” már egyetlen állam sem képes függetleníteni magát a környezetétől és más államokhoz fűződő viszonyától, így a kooperáció sokkal inkább kifizetődővé válik.¹³

Ez különösen igaz Törökországra, ami sajátos geopolitikai elhelyezkedéséből fakadóan „rákényszerül”, hogy a korábbi reaktív politikáját egy aktív fellépéssel helyettesítse, ha érvényesíteni kívánja érdekeit. Mint Davutoğlu megjegyezte: „Ha Törökország nem játszik aktív szerepet a Közel-Keleten akkor a Közel-Kelet lesz aktív Törökországban”¹⁴ Ezért Davutoğlu a realista külpolitika keretein túllépve, stratégiáját neoliberais vonásokkal egészítette ki. Mivel Törökország legfőbb érdeke a régió stabilizálása, mely egyben pozíciója megszilárdítását is eredményezné, a neoliberais külpolitika elemeit felhasználva – az adott körülmények között – sokkal hatékonyabban érvényesítheti érdekeit és teremthet ezáltal egy biztonsági hálót önmaga számára. A neoliberais elgondolás szerint bizonyos körülmények és megfelelő ösztönzők

¹¹ Raymond Hinnebusch -Anoushiravan Ehteshami: *The Foreign Policies of Middle East States*. Lynne Rienner Publishers Inc., 2002. 1. fejezet ISBN: 978-1-58826-044-4
<https://www.rienner.com/uploads/47d59f4f705ef.pdf> (letöltve 2012. február 10-én)

¹² Romsics Gergely: *A kis hidegháború: defekciós stratégiák a fogolydilemmában c. előadása, Keleten a helyzet változatlan? - Azok a forrongó 80-as évek címmel rendezett konferencia XX. Század Intézete* 2004. november 19-én <http://www.xxszasadintezet.hu/index1.php> (letöltve 2012. január 20-án)

¹³ Magyarics Tamás: Henry A. Kissinger és a realista külpolitikai hagyományok. *Aetas 19.évf. 3-4. szám* 2004. 68.old. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00029/pdf/magyarics.pdf> (letöltve 2012. január 12-én)

¹⁴ Nuri Yeşilyurt-Atay Akdevelioğlu: Turkey's Middle East Policy under the JDP Rule. *In: Turkish Yearbook of International Relations 40. szám* 2009. 41.old.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/1566/17006.pdf> (letöltve 2012. február 18-án)

hatására az egymáshoz bizalmatlanul viszonyuló államok számára az „együttműködés sokkal kifizetődőbbé” válik, így a biztonsági dilemma által jellemzett helyzetet felválthatja a kooperáció.¹⁵ Esetünkben ilyen motivációnak tekinthetők a gazdasági érdekek. A fejlődő török gazdaság új piacokat igényel. Emellett erős gazdasági pozíciója révén jelentős befektetőnek számít a térségben, mely arra ösztönzi a többi államot, hogy korábbi viszonyukat átértékelve elmélyítsék vele gazdasági és ezáltal diplomáciai kapcsolataikat is. Erre – illetve hogyan „használja ki” befektetéseit befolyása növelésére – jó példa, hogy komoly összegeket fektet be a poszt-mubarakai Egyiptomba támogatva és egyúttal Törökország irányába elkötelezve az „új kormányt”.¹⁶

Törökország külpolitikai stratégiája: a „Stratégiai mélység doktrínája”

Az Igazság és Fejlődés Pártja 2002-es hatalomra jutása óta a török külpolitika lényeges változásokon ment keresztül. Míg korábban demokratikus modellt adaptáló közel-keleti országként, geopolitikai erejére támaszkodva próbált manőverezni a nyugati értékeket képviselő államok és a keleti gyökereikhez ragaszkodó országok érdekeinek kereszttüzében, addig mára a korábbi reaktív külpolitikai szemlélet helyét egy multidimenziós, proaktív külpolitika vette át.¹⁷

Mindezen változások alapja egy jól kidolgozott külpolitikai stratégia, melynek „szellemi atyja” Ahmet Davutoğlu, aki 2009. május 1-jén Erdoğan legfőbb politikai tanácsadójából külügyminiszterré lépett elő. Aktív fellépésével a török külpolitika terén mára a nemzetközi kapcsolatok meghatározó alakjává vált, akit csak „Török Kissingerként” emlegetnek. Davutoğlu 2001-ben megjelent „Stratégiai Mélység: Törökország nemzetközi pozíciója” című könyvében Törökországot központi hatalomként újradefiniálva egy új, jövőorientált külpolitikai elképzelést vázol fel:

„Elutasítja Törökország híd szerepét az iszlám és nyugati értékek között, mivel e felfogás Törökországot csak más országok stratégiai eszközeként tünteti fel, [...] ehelyett a regionális és stratégiai szerepét hangsúlyozza”¹⁸ Erősen támaszkodik a geopolitikára, emellett eszköztára kiegészül „puha hatalmi”

¹⁵ Romsics Gergely: A kis hidegháború: defekciós stratégiák a fogolydilemmában c. előadása

¹⁶ Hannah Stuart: Turkey and the Arab Spring. *Henry Jackson Society*, 8-9. old. 2011. okt. <http://www.henryjacksonsociety.org/cms/harriercollectionitems/turkeyandarabspring.pdf> (letöltve 2012. január 28-án)

¹⁷ Amanda Akçakoca: Turkish Foreign Policy – Between East and West? *European Policy Centre Brüsszel*, 2009. október 1. old. <http://www.epc.eu/documents/uploads/686290973Turkish%20foreign%20policy.pdf> (letöltve 2011. október 29-én)

¹⁸ Ioannis N. Grigoriadis The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy. *Bilkent University / ELIAMEP Middle Eastern Studies Programme Working Paper No 8/2010*, 2010 április 4-5. old. <http://www.eliamep.gr/en/all-publications/working-papers/the-davutoglu-doctrine-and-turkish-foreign-policy/> (letöltve 2012. január 11-én)

elemekkel is, mint például a konfliktusok tárgyalások útján való rendezése, gazdasági kapcsolatok erősítése Törökország kulturális és történelmi gyökereire alapozva. Törökországra nemcsak úgy tekint, mint a Balkán és a Közel-Kelet regionális hatalmára, hanem mint a környező régiók vezető hatalmára. Mint mondja „Törökország földrajzi elhelyezkedéséből adódóan egyszerre tekinthető közel-keleti, balkáni, kaukázusi, közép-ázsiai, kaszpi, mediterrán és fekete-tengeri államnak” is.¹⁹ Így a pusztán összekötő szerepen túllépve legfőbb célja, hogy 2023-ra, a Török Köztársaság megalapításának 100. évfordulójára globális hatalommá váljon.²⁰

E cél eléréséhez Davutoğlu elméletében 5 területet emel ki, ahol Törökországnak sikeresen kell fellépnie²¹:

1. Biztonság és demokrácia közötti egyensúly fenntartása
2. Zéró probléma a szomszédos országokkal
3. Kapcsolatok fejlesztése a szomszédos régiókkal
4. Multidimenzionális külpolitika
5. Ritmikus diplomácia

Ezen területek közül a zéró probléma a szomszédos országokkal elv mára szinte összefonódott a török külpolitika fogalmával, így leggyakrabban ezt emlegetik, ha Törökország sikereiről van szó. Eszerint ahhoz, „hogy az országodban stabil helyzet legyen biztonságpolitikai szempontból, biztosnak kell lenned, hogy jó kapcsolatod van a szomszédokkal.”²² Ezért Törökországnak félre kell tennie a múltbeli sérelmeit és egyenlőségen és kölcsönös tiszteleten alapuló külkapcsolatok kialakítására kell törekednie. Erre a legjobb példa Szíriával való kapcsolatának javulása. Míg 1998-ban a háború szélén álltak, amiért Szíria támogatta a Kurd Munkáspártot, addig 2005-re politikai és gazdasági kapcsolatuk újra virágzásnak indult: 2004-ben szabadkereskedelmi egyezményt kötöttek, fellendült a turizmus. Ezek alapján elmondható, hogy a „zéró probléma politika” Szíriával működött egészen 2011 tavaszáig.²³

Az elmúlt időben viszont többen megjegyezték, hogy ez az elv talán mégsem teljesen működőképes. Ennek egyik példája Törökország Izraellel való romló kapcsolata. Meglátásom szerint a kritikák alapját az adja, hogy a „zéró

¹⁹ Loannis N. Grigoriadis 4-5. old.

²⁰ Ahmet Davutoglu: Turkey Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. *Insight Turkey*, 2008./1. szám 77-96. old. 1.old. http://insightturkey.com/Insight_Turkey_10_1_A_Davutoglu.pdf (letöltve 2011. október 29-én)

²¹ Az 5 elv elemzése Ahmet Davutoglu: Turkey Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. (79-82.old.) című tanulmánya alapján

²² Ahmet Davutoglu on Turkish Foreign Policy című előadása, *The Institute of International and European Affairs intézetében* 2010. március 11-én <http://www.iea.com/events/turkish-foreign-policy> (letöltve 2012. január 12-én)

²³ Hannah Stuart: Turkey and the Arab Spring. *Henry Jackson Society*, 2011. október 9-10.old. <http://www.henryjacksonsociety.org/cms/harriercollectionitems/turkeyandarabspring.pdf> (letöltve 2012. január 28-án)

probléma elv” önmagában szöveggörnyezetéből kiragadva teljesen más értelmezést kap, mint eredetileg Davutoğlu értelmezésében. Eredeti értelmében Davutoğlu a zéró probléma alatt „maximális kooperációt” ért. Így bár elsősorban Izraellel úgy tűnik nem olyan hatékony ez a politika, mint más országokkal, viszont ha a maximális együttműködés szempontjából vizsgáljuk, akkor láthatóvá válik, hogy mely problémák miatt nem képesek jobb kapcsolat kialakítására.

A török vezetés célja, hogy Törökországot globális hatalommá tegye, ehhez pedig egy háttértámogatást biztosító közösség kialakításán tevékenykedik. Regionális hatalma kiterjesztésében két vetélytársa lehetne: Izrael és Irán. Az Izrael által támasztott fenyegetés azonban egyre inkább csökken, az „Arab Tavasz” eseményei során Izrael fokozatosan elszigetelődik, ezért kétségbeesetten próbál az Egyesült Államokba kapaszkodni, hogy befolyási szféráját fenntarthassa. Ám a palesztin kérdésben mutatott makacs magatartása és az Irán ellen tett háborús fenyegetései egyre több problémát okoz az Egyesült Államoknak.²⁴ A helyzetet tovább bonyolítja, hogy az amerikai közel-keleti külpolitikában látva az iraki háború destabilizáló hatását, az „Arab Tavasz” eseményeit illetve, hogy az izraeli-palesztin vita és az iráni atomfegyverek problémája még mindig nem megoldott, egyre inkább felerősödik az a nézet, mely egy koherens és hatékony regionális biztonsági architektúra kiépítését sürgeti Törökország segítségével.²⁵ Mindezek által illetve a palesztinkérdésben betöltött álláspontjával Törökország sérti Izrael érdekeit.²⁶ Ráadásul Törökország új szerepében tetszelegve központi hatalomként cselekszik, vagyis nem enged többé beleszólást a közvetítő szerepébe sem az Egyesült Államoknak, sem EU-nak, sem Izraelnek. Ez az Izraellel való kapcsolatai újragondolását is eredményezi, ami bizonyos fokú távolságtartásra készíti mindkét felet.²⁷

Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk mi áll a „zéró probléma politika” háttérében látható, hogy a kritikák mégsem teljesen alaptalanok. Davutoğlu sikerét kitűnő taktikai képességeinek köszönheti. A zéró probléma elvet használja fel Törökország gazdasági terjeszkedéshez. Mindaddig jó viszony kialakítására törekszik egy adott országgal, míg az Törökország számára hasznot hoz, így az eredeti „maximális kooperáció” elgondolás a valóságban inkább érdekalapú

²⁴ Hír24: Washington megállítaná Izrael elszigetelődését. 2011. október 03.
<http://www.hir24.hu/kulfold/2011/10/03/washington-megallitana-izrael-elszigetelodeset/> (letöltve 2012. január 24-én)

²⁵ Darius Zahedi - Scott A. Field: The US Security Strategy Security Strategy and the Role of Turkey in the New Middle East. *Turkish Policy Quarterly* 9. évf. 3. szám 2010. december 20. 77.old.
<http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/71-82.pdf> (letöltve 2012. január 24-én)

²⁶ Hír24: Washington megállítaná Izrael elszigetelődését. 2011. október 03.
<http://www.hir24.hu/kulfold/2011/10/03/washington-megallitana-izrael-elszigetelodeset/> (letöltve 2012. január 24-én)

²⁷ Turkey's Foreign Policy In A Changing World: *Old Alignments And New Neighbourhoods International Conference* | Oxford 30 April – 2 May 2010 16., 40.old.
<http://www.sant.ox.ac.uk/seesox/workshopreports/ReportfromTFPconf.pdf> (letöltve 2012. február 10-én)

kooperációként funkcionál. Izraellel jelenleg azért nem éri meg jó viszonyra törekednie, mert sokkal fontosabb szövetségeseket szerezhethet az arab államok körében, azáltal, hogy a palesztinok védelmezőjeként lép fel. Ezzel egyúttal nemcsak támogatókat és nagyobb beleszólást szerez a regionális ügyekbe, hanem még inkább elszigeteli és gyengíti Izrael befolyását a térségben. De hasonló tendenciákat fedezhetünk fel Irakkal és Szíriával való viszonyában is.

Irak esetében hangsúlyozza Törökország szerepét a helyreállítási munkálatokban (iskolák, kórházak építése, gazdasági segítség... stb.) egyfajta megmentő szerepben tetszelegve, emellett jó kapcsolat kialakítására törekszik a Kurd Regionális Kormányral a Kurd Munkáspárt (PKK) elleni közös küzdelemre hivatkozva. Valójában azonban komoly gazdasági érdekek húzódnak a háttérben. Észak-Irak földgázkészlete miatt fontos, mivel kb. 100-200 ezer-milliárd m³ földgázt rejt ez a terület. A Nabucco projekthez kb. ezermilliárd m³ földgázra lenne szükség évente, ez azt jelenti, hogy a projekt teljes szükséglete fedezhető lenne innen.²⁸ A látszólagos jó viszony mögötti meghúzódnó valódi érdekeket mutatja a kurdkérdésben elfoglalt álláspontja is. Törökország nem kíván engedni e kérdésben, ezért erős gazdasági nyomást gyakorol Irakra, hogy megakadályozza a kurd területek függetlenné válásának esélyét, illetve a PKK elleni akciókra hivatkozva időnként bombázza is Észak-Irakot.²⁹

Szíriával való kapcsolata szintén nem konfliktusmentes. A szír állampolgárok védelmére és emberi jogokra hivatkozik, miközben helyet ad a Szíriai Nemzeti Tanácsnak engedi a területén működni a Szabad Szír Hadsereget.³⁰ Az előző példákhoz hasonlóan ez esetben is az a célja, hogy minél nagyobb befolyásra tegyen szert az országban. Ha az Asad-kormány megbukik, az egyrészt gyengíti Irán regionális befolyását, másrészt lehetőséget teremt, hogy olyan kormányt segítsenek hatalomra, akivel jó „barátságban” lesznek (lekötelezettjévé válik). Ráadásul az AKP Törökországbeli népszerűségét csak növeli ez a „kiállunk a szunni testvéreink mellett és nem támogatunk semmilyen diktatórikus törekvéseket” propaganda.

Davutoğlu külügyminiszteri kinevezése óta azon munkálkodik, hogy elméletét, a gyakorlatba is sikeresen átültesse. Ez nem könnyű feladat, de az elmúlt 3 év mérlegét megvonva úgy tűnik eddig sikeresen veszi az akadályokat.

²⁸ Abdulla Hawez Abdulla: Northern Iraq Needs Turkey in the Rebuilding Process, While on the Other Turkey Needs Northern Iraq's Significant Natural Resources for the Nabucco Project...Turkey „Iraqi Kurdistan Ties: The Foes Has Become Allies-Global Politician, *Turkish Central News* 2011. október 24. <http://turkishcentralnews.com/archives/9248> (letöltve 2012. január 24-én)

²⁹ Borbáth Endre: Kurdisztán a hatalmi játszmák gyűrűjében. *Kitekintő.hu*, 2011 november 11. http://kitekinto.hu/iszlam/2011/11/11/kurdisztan_a_hatalmi_jatszok_gyrjeben/ (letöltve 2012. január 11-én)

³⁰ Főként felfegyverzett civilekből álló csoportosulása, akik dezertált katonaként tüntetik fel magukat azért, hogy megnyerjék a nemzetközi közvélemény támogatását, miközben valójában a PKK-hoz hasonló tevékenységet folytatnak.

Neo-Oszmán Birodalom felemelkedése

Törökország külpolitika sikereit és a Közel-Kelet térségében betöltött egyre erősödő szerepét egyes elemzők úgy ítélik meg, hogy az ország egy „pálforduláson” megy keresztül. 2009 óta egyre inkább felerősödnek azok a hangok a médiában, miszerint Törökország elfordul nyugattól és a „keleti gyökerei” keresése közben az iszlamizmus felé halad.³¹ Sőt gyakran találkozni olyan hírekkel ahol Törökországot csak „Birodalom”-ként emlegetik. és egy Neo-Oszmán Birodalom felemelkedésének lehetőségéről szólnak.

Először is magát a „Neo-Oszmán Birodalom”³² kifejezést kell alaposabban körbejárni. Törökország történelmét ismerve nem meglepő, ha a birodalom szóról mindenkinek a régi Oszmán Birodalom jut eszébe. Bár a mostani török külpolitika is pont az ezidőből fennmaradt kulturális gyökerekre támaszkodik, talán mégsem szerencsés ez a metafora. A neo-oszmanizmus jelzőt Turgut Özal miniszterelnöksége idején használták 1980-ban.³³ Davutoğlu elutasítja ezt a jelzőt, hangsúlyozva, hogy ő és az AKP is az Atatürki hagyományokat kívánja tovább vinni. „Atatürk volt, aki felismerte, hogy Törökország túléléséhez stabilitásra van szükség a határain belül és a geografikus vonzáskörzetében is.”³⁴ Természetesen minden országnak, mely valaha egy birodalom központja volt megvannak a saját történelmi hagyományai, amelyeken nem lehet csak úgy túllépni – így Oroszországot is sokszor érik hasonló vádak, hogy birodalmi törekvései vannak –, de mint Davutoğlu többször is kifejtette az Oszmán Birodalom már a múlté. Az oszmán hagyományokra hivatkozás azonban segít Törökországnak, hogy biztosítsa pozícióját a közel-keleti békefolyamatban és növelje AKP támogatottságát a hazai választók körében.³⁵

Meglátásom szerint – Davutoğlu nyilatkozatai alapján – a török külpolitika a neo-oszmán törekvések helyett egy sokkal inkább „innovatívabb” szemléletet képvisel. Brzezinski azon megállapításából kiindulva miszerint a térség speciális helyzetét és változó erőviszonyait figyelembe véve „a kölcsönhatás ténye eleve kizárja, hogy bármelyik részt vevő geostratégiai játékosnak – amennyiben ésszerűen gondolkodik – birodalom vagy monopólium kialakítása

³¹ Çandar, Cengiz Turkey's 'Soft Power' Strategy: A New Vision for a Multi-Polar World. *SETA Foundation for Political, Economic and Social Research, Policy Brief* 38. szám, 2009. december http://setadc.org/pdfs/SETA_Policy_Brief_No_38_Turkeys_Soft_Power_Strategy_Candar.pdf (letöltve 2011. október 29-én)

³² A szakirodalomban és a különböző híradásokban egyaránt találkozhatunk a neo-oszmán és a neo-ottomán jelzővel is. A kettő közötti árnyalatnyi különbség ellenére a neo-oszmán jelzőt preferálom, de a hivatkozások hitelessége okán mindkettőt használom.

³³ Ioannis N. Grigoriadis 4.old.

³⁴ Zeyno Baran: Turkey between secularism & islamist - Chapter five: The AKP's Foreign Policy. *Hoover Institution Press Publication* 2010., 107.old. http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/Torn-Country_Ch5.pdf (letöltve: 2012. február 09-én)

³⁵ Bülent Aras 4.old.

legyen a célja.”³⁶ Úgy vélem a török törekvések sokkal inkább megvalósíthatóak lennének konföderációs, „uniós” keretek között. Erre a következtetésre jutott Patricia Carley is, aki Törökország közel-keleti helyzetét elemző tanulmányában arról ír, hogy Törökországnak egy „nagy közel-keleti (demokratikus) konföderációt” kellene létrehozni együttműködve olyan országokkal, mint „Egyiptom, Szíria, Libanon, Izrael, Palesztina, Irak, Szaúd-Arábia és a Perzsa-öböl menti államok”. Törökország legfőbb érdeke, hogy ezen államokat valamilyen módon magához kösse és ezáltal biztosítsa pozícióját. Míg eddig ezt csak gazdasági kapcsolatai révén próbálta elérni, most kihasználva az „Arab Tavasz” eseményeit és a közös iszlám gyökerekre hivatkozást, próbálja egységbe kovácsolni az arab államokat török vezetés alatt.³⁷

Egy közel-keleti unió létrehozása többek szemében az Európai Unió alternatíváját jelképezné és kétségessé tenné Törökország csatlakozási lehetőségét az EU-hoz, mégis elképzelhetőnek tűnik:

„Az Európa-projektnek vetélytársa támadt Ankara külpolitikai elképzelései között – írta a Frankfurter Allgemeine Zeitung [...] Egyes ankarai és isztambuli „látnokok” már az Európai Unió ellendarabját vélik látni a horizonton, egyfajta közel-keleti uniót, amelynek az élén Törökország áll. E gondolkodók egységes gazdasági övezetet szorgalmaznak, amelynek tagállamai a politikai döntéseiket is egyeztetnék egymással, még ha nem olyan szorosan és intézményi keretek között is, mint az európaiak. Közös valutáról egyelőre nincs szó. Habár egy Törökország vezette közel-keleti unió létrehozása ma még csak egy elgondolás szintjén létezik, a neve már meg van: Šām-gen. Ez az arab gyökerű szó egyértelmű, ámbár kissé esetlen átformálása annak a luxemburgi falunak, ahol megszületett a határok nélküli Európa gondolata, a schengeni egyezmény. A szójátékot először Recep Tayyip Erdoğan török miniszterelnök említette, amikor 2009-ben interjút adott az Al-Arabiyya televíziónak. Az Európai Unióban ott van a schengeni vízum, mi pedig elhatároztuk, hogy létrehozzuk a šām-geni vízumot” – jelentette ki Erdoğan.”³⁸

Az elnevezés iróniája, hogy a szó gyökere „Šām”, ami Damaszkusz arámi neve, és innen kapta Nagy-Szíria a „Šām-országi” nevet. Ez is azt szimbolizálja, hogy az arab tömbön belül tartós befolyásra szert tenni Szíria nélkül nem lehet, ő pedig pont pán-arab doktrínát képvisel, még ha csak szavakban is. Tehát egy törökök vezette arab államokból létrejövő szövetséget nem biztos,

³⁶ Zbigniew Brzezinski 207.old.

³⁷ Patricia Carley: Turkey's role in the Middle East. *United States Institute of Peace* 1995. <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/14898/1/Turkeys%20Role%20in%20the%20Middle%20East.pdf?1> (letöltve 2012. január 24-én)

³⁸ MTI: Török tervek egy közel-keleti unió létrehozására. 2011. október 12. http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=95143:toeroek-tervek-egy-kozel-keleti-unio-letrehozasa&catid=77:kuelfoeldi-hirek&Itemid=114 (letöltve 2012. február 12-én)

hogy támogatna, kivéve, ha nyomós oka lenne rá – például gazdasági ösztönzők –.

Egy ilyen szövetség létrejötte tökéletesen megfelelné a török gazdasági céloknak, hiszen már eddig is több bilaterális gazdasági egyezményt kötött a térség országaival. Akár egy hasonló gazdasági övezet kialakulásának kezdetét jelképezheti az a „multilaterális egyezmény, melyet Törökország, Szíria, Libanon és Jordánia kötöttek 2010 júniusában egy szabadkereskedelmi övezet kialakításáról egy határoktól mentes régióban, melyhez a jövőben akár más országok is csatlakozhatnának. Továbbá megegyeztek, hogy létrehoznak egy együttműködési tanácsot is. Ezt a Magas Szintű Négyszeres Tanács címet viselő szervezetet a négy ország miniszterelnöke alkotja, akik éves szinten összegyűlnek a főbb irányvonalak kidolgozására. Miniszteri szinten pedig a hatékonyabb együttműködés érdekében évente négyszer rendeznek találkozót illetve egy rotációs elnöki rendszert is kialakítottak.” Ha belegondolunk a szervezet eddigi felépítése rokon vonásokat mutat az Európai Unió szervezeti felépítésével. Továbbá Törökország szeretné, ha létrejöhetne az árúk és személyek szabad áramlása is kooperáción belül a schengeni rendszer mintájára.³⁹

Összességében válaszul a médiában felröppent hírekre elmondható, hogy fennáll a lehetősége egy Törökország koordinálta gazdasági érdekeken nyugvó nagyobb közösség kialakulásának a Közel-Kelet térségében. Ezt nevezhetjük Neo-Oszmán Birodalomnak, „Šām-ge”-nek vagy bármi másnak. Viszont arra a kérdésre, hogy Törökország a Közel-Kelet egyik kulcsfigurájaként képes lesz e végül ezt más államokkal együttműködve létrehozni és hosszútávon fenntartani arra nem lehet biztos választ adni

Törökország külpolitikai kapcsolatai Davutoğlu külpolitikájának tükrében

Azerbajdzsán – Törökország - Örményország háromszög

A Davutoğlu vezette török külpolitikában a Kaukázus térsége kiemelt figyelmet élvez, ahol két legfontosabb stratégiai partnereként Azerbajdzsánt és Örményországot képzelel el. Törökországot elsősorban a Kaukázus térségében rejlő energia és tranzitútvonalak feletti ellenőrzés motiválja. Ehhez viszont jó kapcsolatot kell kialakítania a térség országaival köztük: Azerbajdzsánnal, Grúziával, Iránnal és Oroszországgal és Örményországgal. Azonban a 2008 augusztusában kitört az orosz-grúz háború miatt felborult status quo, illetve „befagyott konfliktusok” mint például a „Nagorno-Karabakh konfliktus” komoly fejtörést

³⁹ Sevil Küçükkoşum: As EU vision fades, 'MEU vision' emerges among Turkey, neighbors Ankara. *Hürriyet Daily News* 2010 június 11.
<http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkey-expands-8216unionist8217-policy-to-mideast-2010-06-11> (letöltve 2012. február 05-én)

okozott Davutoğlu számára.⁴⁰ Mivel a Törökország–Azerbajdzsán–Örményország háromszögben hiába helyezkedik, az egyik fél felé közeledés jelen esetben a másik féltől való eltávolodást eredményezi. Így például Örményország felé nyitásával veszélyezteti kapcsolatát Azerbajdzsánnal.⁴¹ Mivel mindkét országgal való kapcsolata fontos politikai és gazdasági szempontokból is, ezért próbál egyensúlyozni közöttük. Azonban tekintettel a régi jó azeri-török viszonyra továbbra is Azerbajdzsánt kezeli legfőbb szövetségeseként. Davutoğlu szerint Azerbajdzsánnak megvan a geopolitikai pozíciója, ahhoz hogy képviselhesse a török érdekeket a Kaszpi-tenger térségében.⁴² Továbbá Törökországnak szüksége van támogatására az Oroszországgal folytatott versenyben. Mindketten a térség békefolyamatainak előmozdítását hangsúlyozzák, miközben valójában egymás rovására próbálják megerősíteni regionális pozíciójukat és megszerezni az ellenőrzést a terület energiatartalékai felett.⁴³ Ezek megszerzése révén Törökország csökkenthetné energiatartalmát Oroszországtól és egyúttal tranzit funkciója révén jobb tárgyalási pozícióba kerülne az Európai Unióval energiapolitikai téren.⁴⁴

Törökország és Irán viszonya

Törökország és Irán történelmüket tekintve hasonló folyamatokon mentek keresztül. Irán a Perzsa Birodalom révén Törökországhoz hasonlóan szintén rendelkezik birodalmi hagyományokkal ám ez a mai politikájában már nem érzékelhető olyan erősen, mint a jelenlegi török kormányéban. A két korábbi „vetélytárs” mára a közös érdekeiket szem előtt tartva jó kapcsolatokat ápol. Irán fontos Törökországnak a nyersanyagellátás szempontjából, hiszen fontos nyersanyagforrásokkal rendelkezik, míg Törökország tranzitfunkciója révén képvisel komoly értéket Irán szemében.⁴⁵ Ez nem jelenti, hogy kapcsolatuk teljesen konfliktusmentes. Mindkettejük saját kapcsolatrendszerrel és érdekekkel rendelkezik, emiatt bizonyos térségekben, mint például a Kaukázusban továbbra is vetélytársaknak tekinthetők.

⁴⁰ Alexander Jackson: The Limits of Good Intentions: The Caucasus as a Test Case for Turkish Foreign Policy. *Turkish Policy Quarterly* 2011./4.szám 81-92.old.
<http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Alexander%20Jackson%20Turkey%27s%20Caucasus%20Tests.pdf> (letöltve 2012. február 15-én)

⁴¹ Alexander Jackson 9.old.

⁴² Javid Valiyev Where is Azerbaijan Positioned in Strategic Depth. *Center for Strategic Studies under the President of the Republic of Azerbaijan* 2010. 12-13.old
http://sam.gov.az/uploads/files/journals/j.valiyev-where_is_azerbaijan_positioned_in_strategic_depth.pdf (letöltve 2012. február 19-én)

⁴³ Alexander Jackson 9.old.

⁴⁴ Vladimir Socor: Trans-Anatolia, Nabucco-West Pipeline Projects: An optimal Fit. *The Jamestown Foundation*, 2012. március 28. <http://www.jamestown.org/regions/turkey/> (letöltve 2012. április 3-án)

⁴⁵ Balogh István: Törökország közvetítő szerepe az iráni atomvitában. *Külgügyi szemle* 2009/4 sz. 24.old. http://www.hiia.hu/doc/files/Kiadvanyok/Kulugyi_szemle/2009%5C_Kulugyi_Szemle_2009_04_T%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1g_k%C3%B6zvet%C3%ADt%C3%94_sze.pdf (letöltve 2012. március 15-én)

A török-iráni kapcsolatok nagyfokú javulása a zéró probléma a szomszédokkal politika egyik sikerének tekinthető. Kapcsolatuk alapja, hogy Törökország kiemelkedően fontos közvetítőszerepet tölt be az iráni atomvitában, mivel legfőbb érdeke, hogy Iránt integrálja a nemzetközi rendszerbe biztosítva ezáltal stabilitását és a számára oly fontos nyersanyagellátást. Mediátorként egyúttal még jobban szimbolizálhatja a régióban betöltött regionális hatalmát.⁴⁶ Míg Irán Törökországhoz való közeledését többek között az motiválja, hogy Kínán és Oroszországon kívül, a nemzetközi tárgyalások során Törökország képezheti még egyik főszövetségesét.⁴⁷

Témámat tekintve nem célokom az iráni atomvita részleteibe belemenni, mégis a helyzet aktualitása és biztonságpolitikai jelentősége miatt tennem kell egy kitekintést. Míg Irán korábban tagadta azon vádakat, miszerint urándúsítási programja keretében atomfegyver előállításra törekszik, ma már nyíltan vállalja, hogy hamarosan képes lesz atomfegyver előállítására, de hangsúlyozza, hogy ez csak védelmi szempontokat szolgál és „Japánhoz hasonlóan békés nukleáris hatalommá kíván válni”⁴⁸ Bár ez egyes országokat rémülettel tölt el, a „biztonsági dilemmából” kiindulva logikus, hogy védelmi képességeit hangsúlyozza.

Több amerikai katonai bázis is található a közelében, Izraelnek évek óta elnézik, hogy atomkísérleteket folytat, emellett azt látja a most kialakult helyzetben, hogy sorra dőlnek meg a környező rezsimek és egyik legfőbb szövetségesét Szíriát is ez a veszély fenyegeti. Véleményem szerint nem alaptalan az aggódása. Izrael rettegve, hogy a Közel-Keleten betöltött szerepe tovább gyengül az Egyesült Államokkal lévő hagyományosan jó kapcsolatait használja ki, hogy Iránt gyengítse. Emellett nem titok, hogy az Egyesült Államok érdeke Irán destabilizálása, hogy rezsimmáltást és ezzel demokratikus folyamatokat indukálhasson. Ezt látszik alátámasztani Wesley Clark azon nyilatkozata is, melyben elmondta „már 2001 óta létezik egy amerikai terv a Közel-Kelet átalakítására, mely szerint az Egyesült Államok 5 év alatt 7 ország kormányát kívánja megdönteni.”⁴⁹ Érdekessége, hogy olyan országok szerepelnek a célpontok között, mint „Irak, Szíria, Libanon, Líbia, Szomália, Szudán és végül Irán”.⁵⁰ Bár mint látható nem minden a terv szerint alakult és a sorrend módosulni látszik mégis elgondolkasztó, hogy miután Irakban stabilizálódni látszik a helyzet, az „Arab Tavasz” eseményei nyomán Líbiában Qaddāfi-t leváltották, Szíriában a nemzetközi hatalmak a rezsimek megdöntését szorgalmazzák, Szomá-

⁴⁶ Balogh István 26.old.

⁴⁷ Balogh István 26.old.

⁴⁸ Varga Gergely: Új amerikai diplomáciai erőfeszítések a Közel-Keleten, *ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések 2009/11*, 2009. 2.old.
http://portal.zmne.hu/portal/page?_pageid=34,90575&_dad=portal&_schema=PORTAL (letöltve 2012. március 2-án)

⁴⁹ Wesley Clark interjúja 2007.március 2. Liveleak.com
http://www.liveleak.com/view?i=ef6_1323553681 (letöltve 2012. március 24-én)

⁵⁰ Wesley Clark interjúja 2007.március 2. Liveleak.com

liában és Szudánban már egy ideje komoly harcok dúlnak és most hirtelen Iránra és atomprogramjára figyel a világ – Izrael és az USA jóvoltából –. Ezek alapján Irán joggal érzi fenyegetve magát.

Arra, hogy lesz-e háború Irán és Izrael között és ez milyen destabilizáló hatással bír majd a térségre, most nem kívánok jóslatokat tenni. Viszont egy esetleges háború esélyeit nagyban csökkentti, hogy ezzel a háborúval mindenki veszíthet. Izrael nincs felkészülve egy ilyen háború lefolytatására, Obama figyelmét sokkal inkább a közelgő választások és a gazdasági problémák kötik le, ráadásul az iraki és afganisztáni háború rengeteg pénzbe és emberéletbe került. Az Európai Uniót szintén túlzottan lefoglalják a belső pénzügyi problémák és viszályok. Irán, Oroszország és Kína pedig még kivár. Törökország ebben a helyzetben szintén taktikázik. Míg korábban az „ellenségem ellensége a barátom” logikát követte az izraeli-iráni konfliktusban, most viszont a szíriai helyzet és az atomvita feléledése nyomán Davutoğlu-nak minden diplomáciai érzékét be kell vetnie, hogy Törökország nyertesén kerüljön ki ebből a szituációból.⁵¹

Észak-afrikai siker: Törökország és Líbia kapcsolata

A két ország között kialakult kötelék egyike a legnagyobb török sikereknek Észak-Afrika térségében. Mivel Davutoğlu Törökország jövőjét egy új regionális hatalom képében vizionálja, fontos, hogy stratégiai partnereket és támogatókat szerezzen a környező régiókban és ez alól észak-Afrika térsége sem kivétel.⁵²

Mint mindig Davutoğlu itt is a török kapcsolatok diverzifikálására törekszik, vagyis nem kíván egyetlen államtól, támogatójától sem túlságosan függeni. Ezért a török külpolitikai vezetés több észak-afrikai ország, mint például Líbia, Egyiptom Tunézia iránt is érdeklődést tanúsít. A legfőbb cél a török gazdasági befolyás kiterjesztése és új felvevő piacok létesítése a térségben. Ezért amikor 2011 tavaszán egy forradalmi hullám megindulása következtében a hatalmi vezetés inogni kezdett, Törökország számára egy egyedi lehetőség adódott, hogy érdekeinek megfelelően alakítsa az újraformálódó hatalmi viszonyokat.⁵³

Líbiát az emeli ki a többi észak-afrikai ország közül, hogy jóval nagyobb lehetőség rejt magában, mint Tunézia vagy Egyiptom. „Líbiában egy teljes rezsim váltás történt, ami azt jelenti, hogy a hatalmi újrendeződések következ-

⁵¹ Christoph Sydow: Ein Krieg, den keinen gewinnen kann. *Spiegel Online*, 2012. március 01. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,817156,00.html> (letöltve 2012. március 18-án)

⁵² Mehmet Ozkan What drives Turkey's involment in Africa? *Review of African Political Economy* 37.évf. 126.szám, 2010. december 533–540

<http://works.bepress.com/mehmetozkan/88/> (letöltve 2012. március 10-én)

⁵³ Türke András-Varga Gergely- Gazdik Gyula- Tálás Péter- Csiki Tamás- Molnár Ferenc 15.old.

tében egy sokkal nagyobb hatalmi vákuum alakult ki.”⁵⁴ Ez alkalmat teremtett a külső szereplőknek a nagyobb fokú beavatkozásra. A török vezetés pedig ezt kihasználva pénzügyi, gazdasági, politikai támogatást és katonai kiképzést kínált az új kormánynak, hogy Törökországot Líbia egyik legfőbb stratégiai partnerei közé emelje.⁵⁵ A térségbeli török sikereket tovább fokozza, hogy az „Arab Tavasz” eseményei következtében olyan új iszlám-orientált pártok kerültek hatalomra, melyek céljai sokkal közelebb állnak az AKP elképzeléseihez. Törökország azáltal, hogy segítő kezet nyújtott a bajba jutott Líbiának, Tunéziának és Egyiptomnak megteremtette az alapját egy erősebb török befolyás kiépítéséhez Észak-Afrika államaiban.

Konklúzió

Törökország napjainkban egy olyan fejlődés útjára lépett, melynek végén akár globális hatalommá is válhat. Ez az út azonban hosszú és nehézségekkel kikövezett. Tanulmányomban azt vizsgáltam, hogy az Ahmet Davutoğlu által képviselt „Stratégiai Mélység doktrínája” hogyan változtatta meg Törökország közel-keleti külpolitikáját.

Az elemzés során a hipotézisemet úgy érzem sikerült igazolni. Miszerint Törökország megélenkült közel-keleti kapcsolatai alapján feltételezhető, hogy Davutoğlu a török történelmi gyökerekre, az oszmán hagyományokra támaszkodva kívánja Törökországot egy „új nemzetközösség” élére emelni.⁵⁶

Az Európai Unióval elakadt tárgyalások, a 2001. szeptember 11-e óta végbement események, a belpolitikai változások arra ösztönözték Törökországot, hogy változtasson korábbi reaktív külpolitikáján és azt egy proaktív, dinamikusabb külpolitikai szereppel helyettesítse. Az Ahmet Davutoğlu által kidolgozott stratégiai mélység doktrínája tökéletesen összhangban állt az AKP célkitűzéseivel, ezért ezt adaptálták külpolitikai koncepciójuk megalkotásakor. Davutoğlu túllépve Törökország hagyományos híd szerepén nyugat és kelet között, országára a térség meghatározó regionális hatalmaként tekint, aki akár globális hatalommá is válhat. Ezért ha külpolitikai kérdésekről van szó ennek megfelelően is cselekszik. Aktívan fellép a térség konfliktusainak rendezésében legyen szó a palesztin vitáról vagy akár az iráni és szíriai helyzetről. Gazdasági segítséget nyújt az arra rászoruló országoknak, mint például Egyiptom, Líbia,

⁵⁴ Stratfor: Turkey's Limited Options for Projecting Power in North Africa 2011. december 22. <http://www.stratfor.com/geopolitical-diary/turkeys-limited-options-projecting-power-north-africa> (letöltve 2012. március 22-én)

⁵⁵ Stratfor: Turkey's Limited Options for Projecting Power in North Africa 2011. december 22.

⁵⁶ Nagy Gergely: A török Kissinger ringbe száll. *Kitekintő.hu* 2009. szeptember 11.

Irak. Együttműködik a különböző nemzetközi szervezetekkel így a NATO-val, ENSZ-el, Afrikai Unióval.⁵⁷

Természetesen mindezen lépései mögött önös érdekek húzódnak. Törökország egyre jobban elveszítve csatlakozási lelkesedését belátta, hogy csak egy multilaterális kapcsolatrendszer kialakítása révén biztosíthatja pozícióját és jövőbeli céljainak teljesülését a nemzetközi rendszerben. A Közel-Kelet hatalmi viszonyában végbement változások, az Egyesült Államok és Izrael befolyásának gyengülése, az „Arab Tavasz” eseményei is mind hozzájárulnak Törökország regionális felemelkedéséhez.⁵⁸ Kihasznlva a status quo-ban bekövetkezett változásokat igyekszik úgy alakítani a visszarendeződési folyamatokat, hogy azáltal önmagát jutassa előnyös pozícióba.

Törökország a zéró probléma a szomszédokkal politika jegyében rendezte korábbi konfliktusait és elmélyítette kapcsolatait a környező országokkal. Kereskedelmi egyezményeket kötött Szíriával, Irakkal, Jordániával, Libanonnal, gazdaságilag támogatja Egyiptomot, Líbiát, Tunéziát. A Kaukázus térségében kihasznlva a 2008. augusztusi orosz-grúz háború által keltett hatalmi vákuumot felvette a kapcsolatot Örményországgal, Grúziával és tovább erősítette kapcsolatait Azerbajdzsánnal. Davutoğlu felismerve, hogy a hagyományos realista külpolitikai gyakorlata kevésbé életképes a Közel-Kelet amúgy is konfliktusokkal terhelt légkörében, egy olyan kapcsolatrendszer kiépítésén munkálkodik, melyben gazdasági szövetségre alapozva próbálja a fennálló biztonsági dilemmát csökkenteni és az országok egymás közötti együttműködését elősegíteni. Mindezt úgy kívánja elérni, hogy szoros függés alakuljon ki a térség államai és országa között, Törökország javára.

Egy Neo-Oszmán Birodalom felemelkedéséről szóló hírek azonban félrevezetőek. „A cél – bevallottan – nem az Ottomán Birodalom restaurációja, hanem sokkal inkább egy török kulturális és gazdasági hegemonia létrehozása az Ottomán Kalifátus korábbi felségterületein. [...] Törökország a demokrácia biztosította kereteken belül maradv, újra fel kívánja fedezni saját szerepét, és egy úgynevezett „muszlim erőként” – befolyását, gazdasági kötelékeit, és történelmi örökségeit felhasználva – egy egyesített „iszlám tér” létrehozására törekszik”⁵⁹ Ez indokolja a kelet felé fordulását, ami nem tekinthető egyenlőnek a transzatlanti rendszertől illetve az Európai Uniótól való elfordulással. „Törökország egyszerre minden irányába terjeszkedik, Kelet és Nyugat, Észak

⁵⁷ Besenyő János: Újabb szereplő az afrikai versenyben: Törökország - Honvédelmi Minisztérium honlapján (2010.04.08.) http://www.regiment.hu/hirek/kulfoldi_hirek/afrikai_verseny_torokorszag (letöltve 2011. október 13-án.)

⁵⁸ Sinan Ülgen Turkey's route to the EU may be via the Middle East, Europesworld 2009. <http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home/Article/tabid/191/ArticleType/ArticleView/ArticleID/21347/language/fr-FR/TurkeysroutetotheEUmaybeviatheMiddleEast.aspx> (letöltve 2012. március 22-én.)

⁵⁹ Újvári Balázs 6.old.

és Dél felé.”⁶⁰ A különbség csupán annyi, hogy a különböző térségek más-más prioritás élveznek. Most a Közel-Kelet térsége kapott kiemelt figyelmet, de a Kaukázus, Észak-Afrika, és a Balkán is látóhatárán belül maradt, ahogy az Európai Unióhoz való csatlakozás is.

Bibliográfia

1. Akçakoca, Amanda: Turkish Foreign Policy – Between East and West? *European Policy Centre Brüsszel*, 2009. október http://www.epc.eu/documents/uploads/686290973_Turkish%20foreign%20policy.pdf (letöltve 2011.október 29-én)
2. Aras, Bülent: Davutoğlu Era in Turkish Foreign, Policy Vision. *Seta Foundation for Political, Economic and Social Research*, 2009. június 30. <http://www.todayszaman.com/news-179504-159-davutoglu-era-in-turkish-foreign-policy.html> (letöltve 2012. január 23-án)
3. Balázs, Judit: Törökország Kelet és Nyugat között - 1. kiadás- Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2011. - 378 p. - ISBN 978 963 9883 72 7 <http://tereless.hu/keletkultinfo/OszmanIII.v%E9gleges.pdf> (letöltve. 2012. január 13.)
4. Balogh, István: Törökország közvetítő szerepe az iráni atomvitában. *Külgügyi szemle 2009/4 száma* 18-31 old http://www.hia.hu/doc/files/Kiadvanyok/Kulugyi_szemle/2009%5CKulugyi_Szemle_2009_04_T%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1g_k%C3%B6zvet%C3%ADt%C3%94_sze.pdf (letöltve 2012. március 15-én)
5. Baran, Zeyno: Turkey Between Secularism & Islamist - Chapter five: The AKP's Foreign Policy. *Hoover Institution Press Publication* 2010. http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/Torn-Country_Ch5.pdf (letöltve 2012. február 09-én)
6. Besenyő János: Újabb szereplő az afrikai versenyben: Törökország - Honvédelmi Minisztérium honlapján, 2010.04.08. http://www.regiment.hu/hirek/kulfoldi_hirek/afrikai_verseny_torokorszag (letöltve 2011. október 13)
7. Borbáth, Endre: Kurdisztán a hatalmi játszmák gyűrűjében. *Kitekintő.hu*, 2011 november 11. http://kitekinto.hu/izslam/2011/11/11/kurdisztan_a_hatalmi_jatszok_gyurjeben/ (letöltve 2012. január 11-én)
8. Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakktabla*. -1. kiadás - Európa Könyvkiadó Budapest, 1999. ISBN: 9630765330
9. Çandar, Cengiz: Turkey's „Soft Power” Strategy:A new vision for a multi-polar world. *Seta Foundation for Political, Economic and Social Research, Policy Brief, 38. szám*, 2009. december http://setadc.org/pdfs/SETA_Policy_Brief_No_38_Turkeys_Soft_Power_Strategy_Candar.pdf (letöltve 2011. október 29-én)
10. Carley, Patricia: Turkey's Role in the Middle East. *United States Institute of Peace* 1995. <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/14898/1/Turkeys%20Role%20in%20the%20Middle%20East.pdf?1> (letöltve 2012. január 24-én)
11. Davutoğlu, Ahmet on Turkish Foreign Policy című előadása, *The Institute of International and European Affairs intézetében* 2010. március 11-én <http://www.iiea.com/events/turkish-foreign-policy> (letöltve 2012. január 12-én)

⁶⁰ Abdullah Gül mondta 2009. november 4-én, in Cengiz Çandar: Turkey's „Soft Power” Strategy:A new vision for a multi-polar world. 5.old

12. Davutoğlu, Ahmet: Turkey Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. *Insight Turkey*, 2008./1. szám 77-96. old. http://insightturkey.com/Insight_Turkey_10_1_A_Davutoglu.pdf (letöltve 2011.október 29-én)
13. Empire-The Ottomans? című összefoglaló, *Al Jazeera*, 2011. június 16. <http://www.aljazeera.com/programmes/empire/2011/06/201162810217630746.html> (letöltve 2012. január 12-én)
14. Grigoriadis, Ioannis N.: The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy. *Bilkent University / ELIAMEP Middle Eastern Studies Programme Working Paper No 8/2010*, 2010 április <http://www.eliamep.gr/en/all-publications/working-papers/the-davutoglu-doctrine-and-turkish-foreign-policy/> (letöltve 2012. január 11-én)
15. Hawez Abdulla, Abdulla: Northern Iraq needs Turkey in the Rebuilding Process, While on the other Turkey Needs Northern Iraq's Significant Natural Resources for the Nabucco Project...Turkey „Iraqi Kurdistan ties: The Foes Has Become Allies-Global Politician, *Turkish Central News* 2011. október 24. <http://turkishcentralnews.com/archives/9248> (letöltve 2012. január 24-én)
16. Hinnebusch, Raymond - Ehteshami Anoushiravan: *The Foreign Policies of Middle East States*. Lynne Rienner Publishers Inc. 2002. 1. fejezet ISBN: 978-1-58826-044-4 <https://www.rienner.com/uploads/47d59f4f705ef.pdf> (letöltve 2012. február 10-én)
17. Hír24: Washington megállítaná Izrael elszigetelődését. 2011. október 03. <http://www.hir24.hu/kulfold/2011/10/03/washington-megallitana-izrael-elszigetelodeset/> (letöltve 2012. január 24-én)
18. Jackson, Alexander: The Limits of Good Intentions: the Caucasus as a Test Case for Turkish Foreign Policy. *Turkish Policy Quarterly* 2011./4. szám 81-92.old. <http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Alexander%20Jackson%20Turkey%27s%20Caucasus%20Tests.pdf> (letöltve 2012. február 15-én)
19. Kozma, Levente: Messziről nézve Törökország úton egy új oszmán birodalom felé? *Haza és Haladás Blog*, 2011. október 06. http://hazaeshaladas.blog.hu/2011/10/06/torokorszag_uton_egy_uj_oszman_birodalom_fele (letöltve 2012. január 13-án)
20. Küçükkoşum, Sevil: As EU Vision Fades, 'MEU Vision' Emerges Among Turkey, Neighbors Ankara. *Hürriyet Daily News* 2010 . június 11. <http://www.hurriyetaidailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkey-expands-8216unionist8217-policy-to-mideast-2010-06-11> (letöltve 2012. február 05-én)
21. Magyarics, Tamás: Henry A. Kissinger és a realista külpolitikai hagyományok. *Aetas 19.évf. 3-4. szám* 2004. 62-73.old. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00029/pdf/magyarics.pdf> (letöltve 2012. január 12-én)
22. Meral, Ziya – Paris, Jonathan : Decoding Turkish Foreign Policy Hyperactivity. *Washington Quarterly* 33. évf. 4. szám 2010 ősz. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=df40d762-e8cb-406d-a684-c868a7293ba3%40sessionmgr10&vid=24&hid=123> (letöltve 2012. március 22-én)
23. Mester, Tünde: Országtanulmány:Törökország. *Turizmus Bulletin* 2001/4. szám http://itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus_Bulletin/01_12/P2.htm (letöltve 2012. január 24-én)
24. MTI: Török tervek egy közel-keleti unió létrehozására. 2011. október 12. http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=95143:toeroek-tervek-egy-koezel-keleti-unio-letrehozasara&catid=77:kuelfoeldi-hirek&Itemid=114 (letöltve 2012. február 12-én)
25. Nagy, Gergely: A török Kissinger ringbe száll. *Kitekintő.hu* 2009. szeptember 11., http://kitekinto.hu/europa/2009/09/11/a_torok_kissinger_ringe_szall (letöltve 2012. január 20-án)

26. Ozkan, Mehmet: What Drives Turkey's Involvement in Africa? *Review of African Political Economy* 37.évf. 126.szám 533-540. old., 2010. december <http://works.bepress.com/mehmetozkan/88/> (letöltve 2012. március 10-én)
27. Romsics Gergely: A kis hidegháború: defekciós stratégiák a fogolydilemmában c. előadása, *Keleten a helyzet változatlan? - Azok a forrongó 80-as évek címmel rendezett konferencia XX. Század Intézete* 2004. november 19-én <http://www.xxszazadintezet.hu/index1.php> (letöltve 2012. január 20-án)
28. Socor, Vladimir: Trans-Anatolia, Nabucco-West Pipeline Projects: An optimal Fit. *The Jamestown Foundation*, 2012. március 28. <http://www.jamestown.org/regions/turkey/> (letöltve 2012. április 3-án)
29. Stratfor: Turkey's Limited Options for Projecting Power in North Africa 2011. december 22. <http://www.stratfor.com/geopolitical-diary/turkeys-limited-options-projecting-power-north-africa> (letöltve 2012. március 22-én)
30. Stuart, Hannah - Turkey and the Arab Spring. *Henry Jackson Society*, 2011. október <http://www.henryjacksonsociety.org/cms/harriercollectionitems/turkeyandarabspring.pdf> (letöltve 2012. január 28-án)
31. Sydow, Christoph: Ein Krieg, den keinen gewinnen kann. *Spiegel Online*, 2012. március 01. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,817156,00.html> (letöltve 2012. március 18-án)
32. Tóth I. Dávid: 2015-ben megszülethet az Eurázsiai Unió. *Kitekintő.hu*, 2012 március 23. http://kitekinto.hu/europa/2012/03/23/2015-ben_megszulethet_az_eurazsiai_unio/ (letöltve 2012. március 24-én)
33. Turkey's Foreign Policy In A Changing World: *Old Alignments And New Neighbourhoods International Conference | Oxford 30 April – 2 May 2010*, 40.old. <http://www.sant.ox.ac.uk/seesox/workshopreports/ReportfromTFPconf.pdf> (letöltve 2012. február 10-én)
34. Türke, András-Varga, Gergely- Gazdik, Gyula- Tálás, Péter- Csiki, Tamás- Molnár, Ferenc: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. *ZMNE SVKI Elemzések 2011/4. sz.* <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=QIJQLB> (letöltve 2012. március 14-én)
35. Újvári, Balázs. Törökország külpolitikai orientációja, az EU csatlakozás fényében. *BME- TDK Budapest* 2010. <http://www.rezler-foundation.hu/docs/ujvaribalazs.doc> (letöltve 2012. március 5-én)
36. Ülgen, Sinan: Turkey's Route to the EU May Be Via the Middle East. *Europesworld* 2009. <http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home/Article/tabid/191/ArticleType/ArticleView/ArticleID/21347/language/fr-FR/TurkeysroutetotheEUMaybeviatheMiddleEast.aspx> (letöltve 2012. március 22-én.)
37. Valiyev, Javid :Where is Azerbaijan Positioned in Strategic Depth. *Center for Strategic Studies under the President of the Republic of Azerbaijan* 2010. http://sam.gov.az/uploads/files/journals/j.valiyev-where_is_azerbaijan_positioned_in_strategic_depth.pdf (letöltve 2012. február 19-én)
38. Varga Gergely: Új amerikai diplomáciai erőfeszítések a Közel-Keleten, *ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések 2009/11*, 2009. 2.old. http://portal.zmne.hu/portal/page?_pageid=34,90575&_dad=portal&_schema=PORTAL (letöltve 2012. március 2-án)
39. Wesley Clark interjúja 2007.március 2. Liveleak.com http://www.liveleak.com/view?i=ef6_1323553681 (letöltve 2012. március 24-én)
40. Yeşilyurt, Nuri – Akdevelioğlu, Atay: Turkey's Middle East Policy under the JDP Rule. In: *Turkish Yearbook of International Relations* 40. szám 2009. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/1566/17006.pdf> (letöltve 2012. február 18-án)

41. Zahedi, Darius - Field Scott A.: The US Security Strategy Security Strategy and the Role of Turkey in the New Middle East. *Turkish Policy Quarterly* 9. évf. 3. szám 2010 december 20. <http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/71-82.pdf> (letöltve 2012. január 24-én)

„EURÓPA MINDIG IS A LÍBIAI NÉP OLDALÁN ÁLLT...” (1.)

Absztrakt:

A Közel-Kelet és Észak-Afrika térsége mindig is fontos volt Európa számára elsősorban a történelmi kapcsolatok, a kereskedelmi érdekek és a humanitárius tevékenység miatt. Ez ma különösen igaz, s így van ez a címben jelzett országgal is. Az Európai Tanács az arab tavasszal összefüggő eseményeket, s azokkal kapcsolatos következtetéseit megfogalmazta, s ennek szellemében kezdte meg a térség, illetve konkrétan az egyes országok stabilitását elősegítő intézkedéseit. A legfontosabb az, hogy az Európai Unió továbbra is ösztönzi és támogatja a déli szomszédságnak, valamint a Közel-Kelet és az Öböl-térség tágabb régiójának a demokratikus átalakulását. Továbbra is elkötelezett amellett, hogy a differenciált megközelítéssel, a kölcsönös elszámoltathatóságon és az egyetemes értékek tiszteletben tartásán – így a vallási kisebbségek (közük a keresztények) védelmén – alapuló partnerségeket alakítson ki a déli szomszédság országaival. Esetünkben az EU közös kül- és biztonságpolitikáján keresztül pillanthatunk be az elmúlt két esztendőben Líbiában történtek uniós reakcióira.

Kulcsszavak: Európai Unió, Líbia, közös biztonság- és védelempolitika, válság, szomszédságpolitika

Abstract

The Middle East and North African region has always been an important area for Europe, due primarily to its historical relations, commercial interests and humanitarian activity. This is especially true today, and so it is also in the case of Libya. The European Council assessed the events of the Arab Spring, drew and formulated new conclusions, and that is why the Council began to promote stability measures in this region, specifically to assist individual countries. The most important thing is that the European Union will continue to promote and support the democratic transformation of its southern neighbours, the Middle East and the wider Gulf region. The EU remains committed to establishing such a partnership with the countries in its Southern Neighbourhood that is based on differentiated approach, mutual accountability and respect for universal values, such as the protection of religious minorities (including the Christians). In our case, we can have a look at the Libyan events – occurred in the past two years – by examining the EU's common security and defence policy pursued towards Libya.

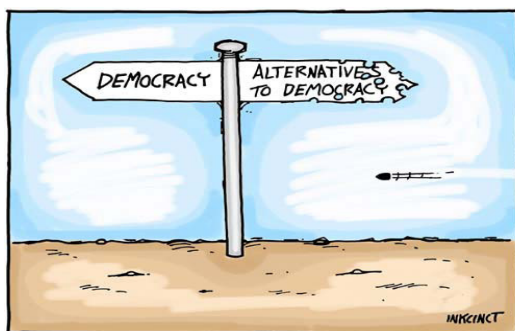
Keywords The European Union, Libya, common security and defence policy, crisis, neighbourhood policy

„Most az a »felelősség« hárul ránk, hogy támogassuk az új Líbiában zajló politikai átmenetet, a megbékélést és az egységes ország újjáépítését. A Líbiát az ENSZ-ben jelenleg képviselő Átmeneti Nemzeti Tanács készen áll arra, hogy mindezt megvalósítsa. Európa mindig is a líbiai nép oldalán állt, és ez a jövőben is így lesz.”¹ Írásom célja, hogy rövid áttekintést adjak az Európai Unió eddigi (a cikk írása 2012. október elején zárult) – azaz az arab tavasz kezdete óta – Líbiával kapcsolatos tevékenységéről, illetve bemutassam az érdeklődő számára az ország stabilizációját segítő uniós támogatások lehetséges eszközeit.

Az arab tavasszal kapcsolatos eseményeket az Európai Tanács 2012. március 2-ai ülésének következtetéseit tartalmazó dokumentum részletesen áttekintette és egyúttal „kijelölte az e folyamat támogatását célzó jövőbeli uniós fellépések során követendő irányvonalat”.² A legfontosabb az, hogy „az Európai Unió továbbra is ösztönzi és támogatja a déli szomszédságnak, valamint a Közel-Kelet és az Öböl-térség tágabb régiójának a demokratikus átalakulását. Továbbra is elkötelezett amellett, hogy a differenciált megközelítésen, a kölcsönös elszámoltathatóságon és az egyetemes értékek tiszteletben tartásán – így a vallási kisebbségek (közük a keresztények) védelmén – alapuló partnerségeket alakítson ki a déli szomszédság országaival.”³

Ez azt jelentette konkrétan, hogy az Európai Bizottság, illetve a külügyi és biztonságpolitikai főképviselő felkérést kapott a fent említett feladatok megvalósítására. Továbbá ezen belül ez év végéig, ki kell dolgozniuk egy menetrendet, amelyben részletesen benne lesz a dél-mediterrán partnerekkel kapcsolatos uniós politika végrehajtásának mikéntje: a célok felsorolása, ahhoz az eszközök és intézkedések megnevezése. Mindeközben figyelve az Unió a Mediterrán Térségért és más regionális kezdeményezések közötti szinergiákra is. Az Európai Unió ígérete tehát adott volt, az érintett országokban pedig valami változás már el is indult ...

Egy korábbi írásomat éppen azzal a kérdéssel zártam, hogy az arab tavasz

eseményeiben érintett országok a további reformok előtt (nemcsak a szociális, hanem a gazdasági és a politikai változtatásokat is ideértve), a lehetőségeket mutató táblánál vajon melyik irányába folytatják majd útjukat?⁴ Vajon a válasz benne van az elmúlt két esztendő krónikájában?

¹ Herman Van Rompuy, az Európai Tanács elnöke mondta e szavakat, 2011. szeptember 22-én, az ENSZ Közgyűlésén tartott felszólalásában.

² Az Európai Tanács következtetése p.2. <http://www.grotius.hu/doc/pub/MFSPFN/201253az eit2012.03.02.ulese.pdf> Letöltés ideje: 2012. március 25.

³ Uo. p.11.

⁴ The EU and the arab spring. What has changed one year after it? Tradecraft Review Periodical of the Military National Security Service 2012/2 Special Issue pp. 27-37

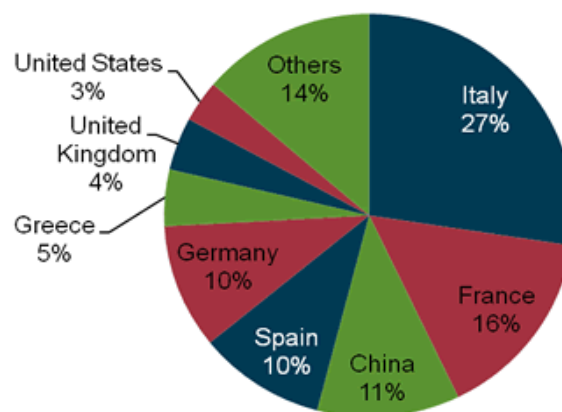
A 2011-es év ...

Wagner Péter szerint Líbia jelentősége sajátos kettősséggel bír a térségben. „Az arab-közi kapcsolatokban másodrangú szereplő, ugyanakkor az európai országok számára nagy jelentőséggel bír két szempontból is. Egyrészt az országból érkező szénhidrogén-import jelentős, de nem pótolhatatlan forrást jelent a nyugat-európai országok számára. Másrészt Líbia fontos szerepet játszik a kontinensre érkező migránsok feltartóztatása tekintetében.”⁵ Ebből egyenesen következik, hogy az ország belpolitikai rendszerének összeomlása elsősorban a Nyugatot, közvetlenül az uniós országokat érint/ette/i, s nem közvetlenül az észak-afrikai térséget.

Líbia muszlim vallású ország. Az elmúlt évszázadok modernizációja, az európai „történelem”⁶ azonban látható hatással volt a társadalma alapját képező berber és arab közösségekre, igaz az már vita tárgyát képezi, hogy valójában a törzsi szellemiség milyen befolyással bír ma az egyének, illetve a közösség életére. Egy biztos, hogy a mai ország határainak kialakulásában Olaszország meghatározó szerepet játszott.

Így talán nem véletlen, hogy a 2011. februári történések igen érzékenyen érintették a dél-európai országokat, de közülük is elsősorban az olaszokat, hiszen a két ország gazdasági kapcsolataiban több olyan elem is van, amire az elhúzódó líbiai válság rossz hatással volt. Az egyik legsúlyosabb probléma éppen az olaj-import kérdése volt.

Libya's Crude Oil Exports by Destination,

Sources: Global Trade Atlas, U.S. Energy Information Administration

Forrás: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=LY>

Letöltés ideje: 2012. szeptember 26.

⁵ <http://egyenlito.eu/wagner-peter-kerdojelek-az-arab-vilagban/> Letöltés ideje: 2012. szeptember 5.

⁶ Horváth Jenő: Líbia története az olasz gyarmati korszakban (1911-1947) című írásában lásd az európai befolyás különböző történelmi korokban részleteit. http://www.grotius.hu/doc/pub/XYBOEM/2012_120_horvath_jeno_libia_tortenete_az_olasz_gyarmati_korszakban.pdf Letöltés ideje: 2012. október 13.

A fentiek igazolását jól mutatja a kördiagram. Az olaszok olajfogyasztását 27 százalékban Líbia biztosítja. A Fiatnak több líbiai egysége is van, ráadásul az ENI⁷ nevű, olajipari óriás egy 14 milliárd dolláros beruházási projekten dolgozik. Fontos az is, hogy Olaszország olyan szerződést kötött Líbiával, amely szerint onnan, 2042-ig vásárol olajat.⁸

Líbia Afrika olajban egyik leggazdagabb állama. Olajtermelésének 85 százalékát Európába exportálja. Líbia olajtermelése a világ olajfogyasztásának két százaléka volt, de a háború miatt a termelés napi kevesebb, mint 100 ezer hordóra esett vissza, az export pedig teljesen leállt.⁹ Líbiában a legnagyobb külföldi energiaipari vállalat a már említett olasz ENI, amely már az 1950-es évek óta jelen van az országban.

Tény, hogy „az ötvenes években felfedezett hatalmas kőolaj- és földgáz-készletek egyik napról a másikra felemelték az országot Afrika legszegényebbjei közül a leggazdagabbak közé”,¹⁰ s valóban, Líbia az idők folyamán ebből tetemes bevételekhez jutott. Az elmúlt években azonban változások történtek, így pl. a jövedelmek egyenlőtlen újraelosztása kapcsán. Ennek következménye a lakosság egy részének elszegényedése, illetve lecsúszása korábban elfoglalt társadalmi helyzetéből.¹¹

Ezt támasztja alá Wagner Péter, külpolitikai szakértő elemzése is, azaz „a jelentős olajkészletekből származó jövedelem ... kevés nyomott hagyott a lakosság életszínvonalán ... A kulcsfontosságú olaj- és építőiparban, illetve szinte minden olyan területen, amely modern ismereteket és technológiákat követelt, Kadhafi csak külföldieket alkalmazott. A vendégmunkástömegek nagysága csak a forradalom kitörése kapcsán került előtérbe, amikor például dél-koreaiak vagy törökök tízezreit kellett evakuálni az országból. Mellettük a Száhel-övezetből több százezer egyszerű munkás is Líbiában kereste a megélhetést, miközben pedig a helyi lakosság körében kétszámjegyű volt a munkanélküliség”.¹²

⁷ ENI Ente Nazionale Idrocarburi, olasz tulajdonú olajipari konszern.

⁸ Az ENI és a Líbiai Nemzeti Olajtársaság hat feltárás- és termelés-megosztásos szerződést írt alá. Az ügyletnek köszönhetően az olasz társaság megkezdheti munkáját az afrikai országban. Az eredeti, 2007-ben aláírt megállapodások még nem tették lehetővé, hogy az ENI beszálljon a líbiai olaj- és gáztermelésbe. Az akkori egyezségeket ez év januárjában meghosszabbították: az olajra vonatkozót 2042-ig, a gázét 2047-ig.

http://energiainfo.hu/cikk/libiai_projekteken_az_eni.15946.html Letöltés ideje: 2012. 09. 27.

http://hvg.hu/gazdasag/20111003_libia_olajtermelés_ujraindulasa Letöltés ideje: 2012. 09. 12.

¹⁰ Besenyő János-Marsai Viktor: Országismertető Líbia, OOK-Press Kft., Veszprém, 2012, p. 27.

¹¹ A líbiai gazdaság és társadalom részletes bemutatására további részletekért lásd Besenyő János-Marsai Viktor i.m. pp. 27-42.

¹² Moammer Kadhafi rendszeréről a részleteket bővebben lásd Wagner Péter: Líbia – forradalmi év, felkelés, földindulás cikkében. <http://www.afoldgomb.hu/egyszervolt/699-libia-forradalmi-ev-felkeles-foldindulas> Letöltés ideje: 2012. szeptember 27. A teljes cikk a Földgömb 2011/8. számában olvasható.

Írásomban a líbiai események történetével nem kívánok foglalkozni, de az eseményekre való nyugati reagálással mindenképpen. A 2011 februárjában kirobbant konfliktusban a Nyugat hamar aktivizálta magát, elsősorban francia és brit vezetéssel. Mint ahogyan azt már fentebb említettem a válság Olaszországot érintette leginkább, de Olaszország hezitált.

A nemzetközi reagálás leglátványosabb részét a légitámadások jelentették, amelyekben többnyire Kadhafi erőit támadták meg a nemzetközi koalíció gépei. A légi támadások során azonban a felkelők oldalán harcolók is áldozatul estek. Közel három hét alatt a „líbiai hadsereg erőinek állítólag harminc százalékát harcképtelenné tették”¹³, ám a hatékonyság az időmúlásával csökkenni látszott. Az Amerikai Egyesült Államok – hangsúlyozandó, hogy részvétele nélkülözhetetlen volt a légi támadásokban¹⁴ – kezdeti vezető szerepét elveszítette,¹⁵ így az események irányítása Franciaország és Nagy-Britannia kezébe került.¹⁶ A francia szerepvállalás érdekessége, hogy a sürgető megoldásokat amerikai vagy NATO szerepvállalással szerette volna nyélbe ütni.¹⁷ A NATO egyébként csak az 1973-as számú¹⁸ ENSZ Biztonsági Tanács határozatára koncentrált.¹⁹

S mit tett mindeközben az Európai Unió?

Ismét egy történelmi pillanat kínálta lehetőség, vajon az eddig oly sok kritikát elszenvedett közös kül- biztonság- és védelempolitika életképes-e? Tud-e, akar-e közös hangon szólni az Unió, globális főszereplőként megfogalmazott céljainak megfelelően?

Az Európai Unió egyrészt egységes álláspontot képviselt a líbiai ideiglenes kormány melletti kiállásával, másrészt nem volt egységes a fellépés

¹³ Erről bővebben lásd Wagner Péter: Egy hónapja toporognak Líbiában című írását. http://index.hu/velemen/olvir/2011/04/20/egy_helyben_toporgas_felett_babaskodnak/ Letöltés ideje: 2012. szeptember 27.

¹⁴ „... a légi műveletek teljes száma március 25-a és 28-a között 1602 volt, ebből 983 amerikai ...” Bővebben a harci tevékenység számairól: SVKI elemzése: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése, In.: Nemzet és Biztonság 2011. április, pp. 65-84. Továbbá: http://www.grotius.hu/doc/pub/QIJQLB/2011_92_a%20líbiai%20beavatkozás%20motivációi.pdf

¹⁵ Uo.

¹⁶ „Az amerikai képességeket persze nem érdemes túlértékelnem sem. Az október végéig húzódó NATO-műveletekben már a légi csapások oroszlánrészét az európai szövetségesek hajtották végre – igaz, továbbra is elsősorban amerikai hírszerzési támogatással...” Bővebben: Besenyő János-Marsai Viktor i.m. p.70.

¹⁷ Uo.

¹⁸ http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf Letöltés ideje: 2012. szeptember 27.

¹⁹ „... fegyverembargó és a repüléstilalmi zóna betartására, valamint a civilek és az általuk lakott területek védelmére terjed ki. Ez utóbbi elérésére az ENSZ-határozat a szárazföldi megszálláson kívül „minden lehetséges módot nyitva hagy. A NATO kinyilvánította, hogy az ENSZ-határozatnak megfelelően pártatlan, így annak betartása minden féllel szemben kötelessége.” A határozattal kapcsolatos részletek: http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2011/SVKI_Elemzesek_2011_4.pdf Letöltés ideje: 2012. szeptember 23.

mikéntjét illetően. Több ország gondolta úgy, hogy a Közösség képes saját katonai akcióra.²⁰ A Lisszaboni Szerződés ellenére a líbiai válság kapcsán az akkor (2011. március) összehívott rendkívüli EU-csúcson nyilvánvalóvá vált, hogy egyelőre nem az Uniónak, hanem a tagjainak van külpolitikájuk a globális kérdésekben, közös védelempolitikáról pedig még alig beszélhetünk. Ugyanakkor, bár túlzónak tűnő megállapítás az, hogy „a katonai akciót a NATO európai tagjai kényszerítették ki”,²¹ az azonban kétségtelen, hogy ennek a katonai tevékenységnek sok tanulsága lesz az EU jövőjét illetően.

Érdemes megemlíteni Lady Catherine Ashton, még 2011. februári álláspontját a fenti kérdésben, azaz a beavatkozást illetően. „Ashton a beavatkozás lehetőségeit ecsetelve emlékeztetett rá, hogy az Európai Unió se nem állam, sem hagyományos katonai nagyhatalom, így hadihajók vagy bombázók helyett csak gazdasági eszközei vannak (pl. szankciók), és azokat is csak a Huszonhetek egyetértésével lehet bevetni. Ez a befolyás, „kemény peremű 'soft power' ” azonban szerinte éppen az Unió erőssége.”²² Erre bizonyíték, hogy 2011 márciusára Catherine Ashton főképviselő már létrehozott egy munkacsoportot, amelyben az Európai Külügyi Szolgálat és a Bizottság szakértői együtt azon dolgoztak, hogy a meglévő uniós eszközöket az észak-afrikai országok megsegítéséhez igazítsák. A cél egy olyan átfogó intézkedéscsomag létrehozása volt, amely az egyes országok sajátos igényeihez igazodik. Így tényfeltáró misszió utazott Líbiába, hogy a helyszínen tájékozódjon a helyzetről.²³ Mindeközben a Szervezet már elkezdte azokat az intézkedéseket, amelyek a „kemény peremű 'soft power' ” kategóriába tartoznak. A teljesség és a részletesség igénye nélkül néhány fontosabb feladat alább felsorolva:

- elsőként az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozatával összhangban a fegyverembargót fogadta el hihetetlen gyorsasággal a Tanács, majd a további szankciók kiterjedtek a pénzügyi intézményekre is,
- vízumtilalmat, illetve vagyoni eszközök befagyasztását rendelték el,
- még 2011. február 22-én felfüggesztésre kerültek az Európai Unió-Líbia keret-megállapodásról folyó tárgyalások és a folyamatban lévő együttműködési szerződések,

²⁰ Sz.n. Európa vezeti a diktátort a líbiai vezető ellen http://kitekinto.hu/iszlam/2011/03/20/europa_vezeti_a_katonakat_a_libiai_diktator_ellen/ Nagy-Britannia és Franciaország kimondottan támogatta a katonai beavatkozást. Ráadásul a dolog különlegessége, hogy az EU történetében ez az első alkalom, amikor a belülről jön a katonai akció kezdeményezése. Letöltés ideje: 2012. szeptember 27.

²¹ Uo.

²² Márton Balázs: Ashton: A demokrácia nem állhat a biztonság felett http://kitekinto.hu/europa/2011/02/28/ashton_a_demokracia_nem_allhat_a_biztonsag_felett Letöltés ideje: 2012. szeptember 25.

²³ Erről bővebben lásd http://ec.europa.eu/news/external_relations/110310_1_hu.htm Letöltés ideje: 2012. szeptember 26.

- az EU szervezet adta keretek között (amit vagy igénybe vettek, vagy nem) az egyes tagországok egymással egyeztetve megkezdték polgáraiknak menekítését²⁴ Líbiából,
- Olaszország az EU Határ-ellenőrzési Ügynökséggel (FRONTEX) a „HERMES 2011” közös műveletet hajtotta végre, amely az Észak-Afrikából áramló migrációs hullám „fogadásában” segített. Ebben a műveletben további uniós tagállamok adtak technikai segítséget.

Az egyes országok, illetve a Közösség reakciója mellett nem szabad elfeledkezni az uniós intézményekről sem. Az esetleges beavatkozás lehetséges formájáról akkoriban ui. az uniós intézmények egyike-másika is véleményt formált. Így például az Európai Tanács szerint humanitárius intervenció formájában valósulhatna meg egy katonai beavatkozás, feltételezve ehhez az ENSZ felkérését.²⁵ Az ENSZ nem élt a felajánlással, ettől függetlenül az uniós külügyminiszterek találkozáján tovább folytak a viták a témában. A fő kérdés annak tervezése volt, hogy ha az ENSZ képtelen lesz a humanitárius segélyek Líbiába juttatására, akkor szükség lehet az uniós katonai erőre.

Az Európai Bizottság sem maradt ki a megoldások kezeléséből. 2011 márciusának legelején bizottsági szakértők érkeztek a helyszínre (az ország keleti részére), hogy felmérjék a humanitárius szükségleteket. Eközben 30 millió euró került elkülönítésre, a már ismert szükségleti cikkek biztosítására (orvosi és élelmiszersegély, menedék-helyek kialakítása). Az Európai Unió Humanitárius Segélyek és Polgári Védelem Főigazgatóságának (ECHO, Humanitarian Aid Office) szakértői csoportja is kitelepült az érintett terület határára a válság elemzése céljából. Továbbá a Bizottság még további finanszírozási segítséget ajánlott az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának (UNHCR, the UN’s High Commission for Refugees), illetve a Nemzetközi és Migrációs Szervezetnek (IOM, International Organization for Migration) is.

Összefoglalva a 2011-es év első felének eseményeit elmondható, hogy 2011 őszéig az Európai Unió mindenféle érdeke, létező külpolitikai eszköztára ellenére nem tudott látványos sikereket elérni a líbiai eseményekben való részvételt illetően, de egyes tagállamai igen. Eredmények azért születtek ...

²⁴ „Az uniós tagállamok külképviseletei éjt nappallá téve dolgoztak Tripoliban, hogy megszervezzék az uniós polgárok hazautazását; mindebben segítségükre volt a helyi magyar nagykövetség, amely az Uniót képviseli a helyszínen. Az ECHO részét képező Megfigyelési és Tájékoztatási Központ (MIC, Monitoring and Information Centre) a katasztrófavédelmi mechanizmus keretében 2011. február 23. óta segített a – többek között tengeren történő – evakuáláshoz szükséges eszközök meghatározásában és rendelkezésre bocsátásában.”

²⁵ http://ec.europa.eu/news/external_relations/110310_1_hu.htm Letöltés ideje: 2012. szeptember 28.
A Tanács erre már az összeget is jóváhagyta, 3,7 millió euróban, illetve egy olasz admirális lett volna az akció parancsnoka. Wagner Péter: Egy hónapja toporognak Líbiában http://index.hu/velemenylolvir/2011/04/20/egy_helyben_toporgas_felett_babaskodnak/ Letöltés ideje: 2012. szeptember 26.

Európai eredménynek tekinthető a 2011. szeptember 1-jén Párizsban megrendezésre került „Líbia barátai”²⁶ konferencia, ahol csakúgy, mint márciusban Franciaország és Nagy-Britannia játszotta a főszerepet. „Ha a szeptember elsejei konferenciát, a háborúkat lezáró sajátos békekonferenciaként értelmezzük, kétségtelen, hogy Franciaországot és az Egyesült Királyságot tekinthetjük a két győztes hatalomnak” – írja Horváth Jenő²⁷ egyik írásában.²⁸

Líbiai eredmény, hogy az Átmeneti Nemzeti Tanács (NTC, National Transitional Council) nemzetközi tekintélyét a konferencia megerősítette. „Bízgatok bennünk” – kérte Párizsban a NTC elnöke a konferencia résztvevőit.²⁹ Hozzátevé ehhez, hogy a NTC az otthoni tényleges hatalmat ekkor még tartja a kezében. Tényleges líbiai eredmény volt azonban, hogy az Átmeneti Nemzeti Tanács által vezetett harcosok 2011 októberére ellenőrzés alá vonták az ország egész területét. A konferenciáról egyetlen dokumentum készült, a francia köztársasági elnök konferencia-elnöki következtetéseit tartalmazó összefoglaló.

A 2012-es esztendő

A legfrissebb hírek szerint „újra felpörgeti Líbia az olajtermelést” ...³⁰

Az OPEC-tag Líbiában, a tavaly februárban kirobbant felkelés előtt napi mintegy 1,6 millió hordó kőolajat termeltek. A terv megvalósítását mindenképpen segíti a nyári (2012. július) választások eredménye: Mahmúd Dzsibril³¹ volt kormányfő nyert, aki a Nemzeti Erők Szövetségét vezeti. Ez a Szövetség ellenőrzi a nemzetbiztonság, a külügyek, az újjáépítés területei mellett a kőolajtermelés is. Amint a fenti hír mutatja ez utóbbi területtel nincs is gond, annál több lesz majd a líbiai megosztottság megszüntetésével. Az ország ugyanis tele van etnikai-vallási-regionális törésvonalakkal.³² A választásokra egyébként az Európai Unió mellett az Arab Liga és az Afrikai Unió is küldött

²⁶ A konferencián 63 ország és nemzetközi szervezet képviselői jelentek meg, immár a békéről, a Kadhafi utáni új Líbiáról tanácskoztak ismét a francia fővárosban. Annak idején, 2011. március 19-én szintén itt tartották „A líbiai nép megvédelmezéséért” című konferenciát.

http://www.grotius.hu/doc/pub/SLDZIL/2011_167_horvath_jeno_libia_baratainak_parizsi_nemzet_kozi_%20konferenciaja.pdf Horváth Jenő: Líbia barátainak nemzetközi konferenciája című írás p. 1. Letöltés ideje: 2012. szeptember 28.

²⁷ Horváth Jenő, Budapesti Corvinus Egyetem, ny. egyetemi magántanár

²⁸ i.m. p.2.

²⁹ i.m. p.4.

³⁰ http://www.figyelo.hu/cikkek/376351_libia_jovore_napi_1_8_millio_hordos_koolajtermeessel_s_zamol Letöltés ideje: 2012. szeptember 28.

³¹ Mahmud Dzsibril az Egyesült Államokban végezte az egyetemet, sőt tanított is a Pittsburgh-i egyetemen. Később Kairóban dolgozott. Innen hívta haza Szaif el Iszlám Kadhafi, aki rábízta a fejlesztési minisztériumot. Ma azt mondja erről, hogy Kadhafi fia kényszerítette a hazatérésre, de részletesebben nem fejtette ki ezt a dolgot. Lengyel Miklós: Líbiai választás: még semmi sem dőlt el! <http://www.afriport.hu/index.php/hirek/libia-kadhafi-utan/13974-libiai-valasztas-meg-semmi-sem-dlt-el.html> Letöltés ideje: szeptember 28.

³² További részletekért lásd <http://korkep.sk/cikkek/kulugyek/2012/09/13/toresvonalak-orszaga-a-libiai-valasztas-eredmenyei-es-tanulsagai-i-resz> Letöltés ideje: 2012. szeptember 28.

megfigyelőket, noha tudvalévő, hogy egy instabil zónában nehezen biztosítható, illetve ellenőrizhető a választás tisztasága.

Ez a választás – a Nemzeti Kongresszus megválasztása – történelmi mérföldkő az ország történetében. A 200 tagú Nemzeti Kongresszus jelöli majd ki a miniszterelnököt és a kormánytagokat (a cikk írása idején még nem nevezeték ki az új kormányt), s az ország új alkotmányának megfogalmazását követően felkészíti Líbiát a 2013 évi parlamenti választásokra.

Az Unió kül- és biztonságpolitikai képviselője, Catherine Ashton asszony azt mondta, hogy „a líbiaiak méltóságteljesen és fegyelmezetten döntöttek jövőjükéről”.³³ A jelentős esemény fontosságát maga Hillary Clinton is hangsúlyozta: „The United States stands ready to assist Libyans in their transition to a free, democratic Libya at peace with your neighbors and where every Libyan has a chance to fulfill his or her God-given potential.”³⁴

A feszült nyár nem hozott nyugalmat őszre sem Líbiában. Az Egyesült Államok líbiai nagykövete is életét vesztette akkor, amikor fegyveresek idén szeptember 11-én este megtámadták az amerikai konzulátus épületét Bengáziban – jelentette be a líbiai belügyminiszter-helyettes. Vanisz es-Saref elmondta azt is, hogy Cristopher Stevens misszióvezető mellett a bengázi konzulátus három másik amerikai munkatársa is meghalt, miután iszlám szélsőséges iszlamista fegyveresek rakétatámadást hajtottak végre a képviselő ellen.³⁵ „Együtt fogunk működni a líbiai kormánnyal annak érdekében, hogy felelősségre vonjuk a gyilkosokat, akik megtámadták az embereinket” – hangsúlyozta az amerikai elnök.³⁶ Természetesen nem maradt az Európai Unió sem néma, Ashton főképvisező asszony a részvét mellett felszólította a líbiai hatóságokat, hogy tegyenek meg mindent, mind a diplomáták, mind az ott tartózkodó külföldiek védelmében, illetve a tettesek igazságszolgáltatás elé állításában.³⁷

Mi tehát a következő lépés Líbia jövőjének alakításában? A válasz sokféle, de bizonytalan. Biztosnak egy dolog tekinthető, hogy minden további alapja elsőként csak a stabilitás kialakítása lehet, lépésről lépésre. Henry Kissinger szerint persze „hosszú az út az arab demokráciáig”.³⁸

³³ http://kulfold.ma.hu/tart/cikk/b/0/137095/1/kulfold/60_szazalek_adta_le_a_voksat_a_libiai_valasz_tasokon Letöltés ideje: 2012. szeptember 28.

³⁴ <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/article/2012/07/201207098690.html#axzz20CkXmOYQ> Letöltés ideje: 2012. szeptember 28.

³⁵ <http://www.origo.hu/nagyvilag/20120912-megoltek-libiaban-az-amerikai-nagykovetet.html> Letöltés ideje: 2012. szeptember 12.

³⁶ <http://gepnarancs.hu/2012/09/megoltek-az-amerikai-nagykovetet-libiaban-obama-felelossegre-vonasat-iger/> Letöltés ideje: 2012. szeptember 28.

³⁷ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/132388.pdf Letöltés ideje: 2012. szeptember 27.

³⁸ http://kitekinto.hu/islam/2012/09/17/kissinger_hosszu_az_ut_az_arab_demokraciaig/ Letöltés ideje: 2012. szeptember 25.

Talán a hosszú út első szakasza lesz, a már sok esetben jó útnak bizonyult uniós Szomszédsgpolitika. A 2011 óta alkalmazott új Európai Szomszédsgpolitika szerint az Európai Unió nagyobb és több támogatást nyújt azoknak a szomszédos országoknak, amelyek hajlandók többet tenni az európai értékek átvétele és a demokratizálódás útján. A keleti és a déli partnerségben részt vevő országok eltérő ütemben, de előre tudtak lépni.³⁹ Az új politika jelmondata a „több reformért, több támogatást” lett, amit Catherine Ashton szerint sikeresen tudott is alkalmazni az Európai Unió az érintett országokra.⁴⁰

Catherine Ashton elmondta azt is, hogy az új megközelítéssel és az Európai Tanács kifejezett döntése nyomán, 1 milliárd euró pótlólagos uniós támogatást sikerült juttatni az észak-afrikai országoknak. Kiváltképp azoknak, amelyekben tavaly január óta forradalom, vagy a radikális átalakulás ment végbe. Ezt részben a Szomszédsgpolitikai Alapból, valamint innovatív jellegű programokból csoportosította át az Európai Bizottság. Emellett az Európai Unió tagországai megnövelték az Európai Beruházási Bank tényleges hitelkapacitását is 1,15 milliárd euróval, kifejezetten a Déli Szomszédsg országaiba irányuló befektetések céljából.⁴¹

A Szomszédsgpolitika, mint minden hasonló együttműködési felület, olykor dilemmákat⁴² ébreszt, éppen ezért folyamatos „frissítésre” szorul. Az EU Szomszédsgpolitikája Mauritánia kivételével lefedi a teljes dél-mediterrán térséget (Algéria, Egyiptom, Líbia, Marokkó, Tunézia). Az észak-afrikai államok nagy része – Algéria, Egyiptom, Marokkó, Mauritánia, Tunézia – az Unióval fenntartott bilaterális kapcsolatokon túlmenően részt vesz egy EU-Mediterrán együttműködésben is (Mediterrán Unió, EUROMED⁴³). Az EUROMED a Szomszédsgpolitikát támogatja, és célja a demokrácia előmozdítása az Unión kívüli mediterrán államokban, valamint a gazdasági integráció szorosabbra fűzése.⁴⁴ Mint ahogyan azt Andrew Jacobs and Fabienne Bessonne hangsúlyozta „nem készpénzre van szüksége Líbiának, hanem arra a szakértelemre, amit az EU a támogatásokkal együtt biztosít az országnak.”⁴⁵

³⁹ E területen is vannak persze olyan országok, akikkel nem történt meg az „áttörés”, mint például Fehéroroszországgal, és Ukrajnával.

⁴⁰ <http://www.bruinfo.hu/cikk/20120515-lassan-de-biztosan-kozelednek-a-szomszedok-az-eu-hoz.html> Letöltés ideje: 2012. szeptember 20.

⁴¹ Uo.

⁴² Lásd erről bővebben Tólas Péter: Az európai Szomszédsgpolitika stratégiai dilemmáiról című írását. In: Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle, IV. évf., 2011/5. szám pp. 44-50.

⁴³ EU-Mediterranean partnership countries.

⁴⁴ Fábrián Béla: Az Európai Unió Észak-Afrika politikája a kezdetektől napjainkig (1995-2011) írása http://ipwg.blog.hu/2011/04/25/az_europai_unio_eszak_afrika_politikaja_a_kezdetektol_napjainkig_1995_2011 Letöltés ideje: 2012. szeptember 30.

⁴⁵ A. Jacobs és F. Bessonne az EuropeAid Fejlesztési és Együttműködési Főigazgatóság munkatársai (DEVCO). Ez egy új szervezeti egység az Európai Bizottságon belül. Az interjú 2012 júliusában készült. (Andrew Jacobs is the Head of the Geographical Coordination Neighbourhood South Unit and Fabienne Bessonne is the Libya Desk Officer at the European Commission’s DG EuropeAid)

Tény, hogy az észak-afrikai/közel-keleti régió Európa számára jelentős térség marad, hiszen komolyan befolyásolja az Európai Unió kül- és biztonságpolitikáját, mert például ebből az irányból áramlik be a legtöbb bevándorló az Unióba, a terrorizmus elleni harcban fontos partnerek, valamint az együttműködésben részt vevő egyes államok komoly kőolaj- és földgázkészletekkel rendelkeznek. Erre az „arab tavasz” eseményei még jobban rávilágítottak.

A mediterrán régió sok vitát, sőt ellenérzéseket kiváltott már. Líbia még Kadhafí idején ígérete tett, hogy részt vesz a Mediterrán Unió munkájában, mint megfigyelő, de ezt nem tette meg. Ennek ellenére az EU Szomszédságpolitikának továbbra is része maradt.

E politikát ért kritikák ellenére e területnek jelenleg fontos feladata van a stabil jövő megalapozásában. Az Európai Unió legfontosabb feladata magát a forradalmat kiváltó okot kezelni, azaz a lakosság nyomorát. A térség egyes államai már tettek lépéseket a demokrácia felé vezető úton, így a gazdasági segítségnyújtással tovább lehetne ösztönözni a politikai vezetést a reformok továbbvitelére. Ez egyúttal a politikai elit számára is erősebb legitimitációt is biztosítana.⁴⁶ De ahogyan azt Herman van Rompuy mondta, s azt hiszem ma is időszerű a kijelentés: „Líbia jövője a líbiai nép kezében van...”⁴⁷

Végezetül hangsúlyozandó, hogy az Európai Unió a líbiai eseményekre való reagálásban már a kezdetektől a jelenlét diplomácia eszközével élt ugyan, de tényleges, közös fellépést a Lisszaboni Szerződés által tovább mélyített közös biztonság- és védelempolitikában nem tudott felmutatni. A jövőt illetően azonban egy dolog továbbra is biztos, azaz az „Európa mindig is a líbiai nép oldalán állt” kijelentés aktualizálódik, vagyis „Európa továbbra is a líbiai nép oldalán áll”.

Ezt támasztja alá hosszú távon az Európai Képzési Alapítványon (European Training Foundation) keresztül képviselt kezdeményezés. Ez az Ügynökség az Európai Unió külkapcsolati politikáinak keretén belül működik; célja, hogy segítse a harmadik országokat humántőkékük fejlesztésének javításában. Ennél fogva ösztönzi az „egész életen át tartó tanuláshoz” való hozzáférést, valamint a készségek és szakértelmek fejlesztését.⁴⁸

<http://www.enpi-info.eu/medportal/features//569/Talking-about-the-Neighbourhood---Interview-with-Andrew-Jacobs-and-Fabienne-Bessonne-on-EU-support-to-Libya> Letöltés ideje: 2012.10.13.

⁴⁶ Fábrián Béla: Az Európai Unió Észak-Afrika politikája a kezdetektől napjainkig (1995-2011) írása http://ipwg.blog.hu/2011/04/25/az_europai_unio_eszak_afrika_politikaja_a_kezdetektol_napjainkig_1995_2011 Letöltés ideje: 2012. szeptember 30.

⁴⁷ Herman van Rompuy mondta e szavakat még 2011 márciusában, Gödöllőn, az uniós külügyminiszterek informális találkozásán.

⁴⁸ További részletek az Alapítvány munkájáról, szervezetéről, jogi háttéréről elérhető: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/vocational_training/ef0010_hu.htm Letöltés ideje: 2012. október 15.

A szervezet által képviselt célok aktualitását éppen az adja, hogy augusztus 31-ig lehetett jelentkezni a „Young Mediterranean Leaders” programra azoknak a 25-40 év közötti fiataloknak, akik ötleteikkel, ismereteikkel képesek és akarnak tenni országuk, régiójuk stabilitásáért.

„Mivel a kezdeményezésnek Líbiából eddig nem volt résztvevője, ennek az új felhívásnak elsősorban ők a címzettei. A cél az, hogy azoknak a fiataloknak, akik tudományos háttérrel és megfelelő politikai érdeklődéssel rendelkeznek, biztosítsanak lehetőséget egy majdani politikai vezető szerep ellátásához, s ezzel hozzájárulnak a térség stabilitásához is” – mondta az Alapítvány egy sajtóközleményében. Továbbá „a mediterrán térség lakosságának több, mint 30 %-a fiatal, s az nagyon jó, hogy a politika figyel rájuk.⁴⁹ ... végül is a képzés rögzös és hosszú útján keresztül vezet az út a gazdasági és társadalmi problémák megoldásához, s így a kulcsfontosságú területek beazonosítása az uniós támogatások célzott beazonosításával összhangban történik”.

Felhasznált irodalom

1. The EU and the ”Arab Spring”. What has changed one year after it? Tradecraft Review Periodical of the Military National Security Service 2012/2 Special Issue 27-38 pp.
2. Horváth Jenő: Líbia története az olasz gyarmati korszakban (1911-1947) http://www.grotius.hu/doc/pub/XYBQEM/2012_120_horvath_jeno_libia_tortenete_az_olasz_gyarmati_korszakban.pdf
3. Besenyő János-Marsai Viktor: Országismertető – Líbia, OOK-Press Kft., Veszprém, 2012, pp. 27-42.
4. Wagner Péter: Líbia – forradalmi év, felkelés, földindulás <http://www.afoldgomb.hu/egyszervolt/699-libia-forradalmi-ev-felkeles-foldindulas>
5. Wagner Péter: Egy hónapja toporognak Líbiában http://index.hu/velemenylolvir/2011/04/20/egy_helyben_toporgas_felett_babaskodnak/
6. Sz.n. Európa vezeti a diktátort a líbiai vezető ellen http://kitekinto.hu/iszlam/2011/03/20/europa_vezeti_a_katonakat_a_libiai_diktator_ellen/
7. Márton Balázs: Ashton: A demokrácia nem állhat a biztonság felett http://kitekinto.hu/europa/2011/02/28/ashton_a_demokracia_nem_allhat_a_biztonsag_felett
8. http://ec.europa.eu/news/external_relations/110310_1_hu.htm
9. Horváth Jenő: Líbia barátainak nemzetközi konferenciája http://www.grotius.hu/doc/pub/SLDZIL/2011_167_horvath_jeno_libia_baratainak_parizsi_nemzetkozi_%20konferenciaja.pdf

⁴⁹ <http://www.enpi-info.eu/medportal/news/latest/30547/End-of-October-deadline-for-Libyans-to-apply-to-become-%E2%80%98Young-Mediterranean-Leaders%E2%80%99> News: End of October deadline for Libyans to apply to become ‘Young Mediterranean Leaders’ Letöltés ideje: 2012. október 16.

10. Lengyel Miklós: Líbiai választás: még semmi sem dőlt el!
<http://www.afriport.hu/index.php/hirek/libia-kadhafi-utan/13974-libiai-valasztas-meg-semmi-sem-dlt-el.html>
11. Tálas Péter: Az európai Szomszédságpolitika stratégiai dilemmáiról című írását. In: Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle, IV. évf., 2011/5. szám pp. 44-50.
12. Fábíán Béla: Az Európai Unió Észak-Afrika politikája a kezdetektől napjainkig (1995-2011)
http://ipwg.blog.hu/2011/04/25/az_europai_unio_eszak_afrika_politikaja_a_kezdetektol_napjainkig_1995_2011
13. A. Jacobs és F. Bessonne. Az interjú 2012 júliusában készült. <http://www.enpi-info.eu/medportal/features//569/Talking-about-the-Neighbourhood---Interview-with-Andrew-Jacobs-and-Fabienne-Bessonne-on-EU-support-to-Libya>
14. Fábíán Béla: Az Európai Unió Észak-Afrika politikája a kezdetektől napjainkig (1995-2011)
http://ipwg.blog.hu/2011/04/25/az_europai_unio_eszak_afrika_politikaja_a_kezdetektol_napjainkig_1995_2011
15. Az Európai Tanács következtetései p.2. http://www.grotius.hu/doc/pub/MFSPFN/201253az_eit2012.03.02.ulese.pdf
16. http://ec.europa.eu/europeaid/infopoint/documents/presentations/presentation_07-12-2011_en.pdf (A kép forrása.)
17. <http://egyenlito.eu/wagner-peter-kerdojelek-az-arab-vilagban/>
18. <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=LY24>
19. http://hvg.hu/gazdasag/20111003_libia_olatermeles_ujraindulasa
20. <http://korkep.sk/cikkek/kulugyek/2012/09/13/toresvonalak-orszaga-a-libiai-valasztas-eredmenyei-es-tanulsagai-i-resz>
21. http://kulfold.ma.hu/tart/cikk/b/0/137095/1/kulfold/60_szazalek_adta_le_a_voksat_a_libiai_valasztasokon
22. <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/article/2012/07/201207098690.html#axzz20CkXmOYQ>
23. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20120912-megoltek-libiaban-az-amerikai-nagykovetet.html>
24. <http://gepnarancs.hu/2012/09/megoltek-az-amerikai-nagykovetet-libiaban-obama-felelossegre-vonasat-iger/>
25. <http://www.afriport.hu/index.php/hirek/libia-kadhafi-utan/13974-libiai-valasztas-meg-semmi-sem-dlt-el.html>
26. http://kitekinto.hu/iszlam/2012/09/17/kissinger_hosszu_az_ut_az_arab_demokraciaig/
27. <http://www.bruxinfo.hu/cikk/20120515-lassan-de-biztosan-kozelednek-a-szomszedok-az-eu-hoz.html>
28. http://www.figyelo.hu/cikkek/376351_libia_jovore_napi_18_millio_hordos_koolajtermelessel_szamol
29. Horváth Jenő: Líbia barátainak nemzetközi konferenciája
http://www.grotius.hu/doc/pub/SLDZIL/2011_167_horvath_jeno_libia_baratainak_pazisi_nemzetkozi_%20konferenciaja.pdf
30. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/132388.pdf
31. http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/vocational_training/ef0010_hu.htm
32. <http://www.enpi-info.eu/medportal/news/latest/30547/End-of-October-deadline-for-Libyans-to-apply-to-become-%E2%80%98Young-Mediterranean-Leaders%E2%80%99>

33. SVKI elemzés: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése, letölthető: http://www.grotius.hu/doc/pub/QIJQLB/2011_92_a%20líbiai%20beavatkozás%20motivációi.pdf
34. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf

TÓTH TIBOR – WAGNER GYÖRGY

HADVISELÉS AZ INTERNETEN

Absztrakt

Az Internetet napjainkban az élet szinte minden területén aktívan használják. Kezdetben, az Internet tervezésekor és megvalósításakor az elsődleges cél a hálózat működőképességének biztosítása volt (robosztusság). További cél volt, hogy viszonylag egyszerűen lehetővé tegyék a csatlakozott gépeken új szolgáltatások indítását és azok elérhetőségét. Bár mind a tervezéskor, mind az implementáláskor foglalkoztak biztonsági kérdésekkel is (például ftp, illetve telnet protokoll esetében a felhasználó azonosításával), de nem ez volt a meghatározó. A számítógépek és a szoftver fejlesztőrendszerek fejlődésével megnyílt a lehetőség arra, hogy felfedezzék, és kiaknázzák a biztonsági hiányosságokat. Megjelentek olyan cégek, amelyek főprofilja a biztonsági rések megkeresése. Az itt dolgozó szakemberek bevonhatók nemzetbiztonságot érintő számítógépes biztonsági kérdések kutatására, megválaszolására, de akár számítógépes támadások megtervezésére illetve kivitelezésére is. Egy számítógépes támadás irányulhat országon belüli szolgáltatás lebénítására, de irányulhat egy nem baráti ország informatikai eszközparkja ellen is. A megtámadott fél várhatóan felkészült többféle támadásra, ezért mindig újabb és újabb módszer kerül kifejlesztésre. A cikk egy olyan támadási módra hívja fel a figyelmet, amely virtuális gépen alapul, és emiatt jelentősen csökken a felfedezhetősége.

Kulcsszavak Internet, hadviselés, Anonymus, túlterheléses támadás, virtualizáció, virtuális gép

Abstract

Nowadays, the Internet is actively used in all fields of society. In the beginning, when the Internet was elaborated and created, the first aim was to ensure its mere operation. A further aim was to make it possible for the connected computers to have easy access to the new services. Although both during the planning and the implementation process, the security issues were also taken into account to a certain extent (e.g. in the case of ftp and telnet protocol by identifying the user); however, this was not a determinant step. With the significant development of computers and software systems, it has become possible to discover and also to exploit the security shortfalls. Several firms have appeared whose main activity was to search after the security gaps. The experts working at these firms can be involved in studying and analyzing those computer-related security issues that affect national security. They can make proposals for countering or even planning and carrying out cyber attacks. A cyber attack can be conducted to paralyze a service inside the country or to disrupt the operation of the whole computer park in

a non-friendly country. However, the target networks have been continuously preparing themselves for averting the attacks, thus also the offensive cyber methods have been undergoing a continuous development. This article calls our attention to such a cyber attack method that is based on virtual computer, therefore its detection becomes very difficult.

Keywords: Internet, warfare, Anonymus, overloading attack, virtualization, virtual computer

Bevezetés

Napjainkban a különböző hírportálok híreiben egyre nagyobb gyakorisággal szerepelnek az Interneten végrehajtott módszeres támadások. A megtámadott célpontok igen változatosak: ismert biztonsági cégek, bankok, bűnüldöző és egyéb kormányzati szervek, tőzsdék, a legkülönbélebb politikai szervezetek és más intézmények egyaránt megtalálhatók a támadást elszenvedők listáján. A támadók az esetek túlnyomó többségében rejtve maradnak, vagy valamilyen fantázianévvel azonosítják magukat, egyfajta kihívást intézve a törvények védelmében ellenük fellépő hivatalos hatóságokhoz.

Álljon itt néhány elgondolkodtató rövid hír az Interneten kibontakozó újfajta „háborúról”:

- 2012. január 10: az *Anonymous* hackerei megszerezték és közzétették az Európai Bizottság, az Európai Parlament és az Európai Külügyi Szolgálat több alkalmazottjának jelszavát, és hitelkártya adatait. [1]
- 2012. január 13: gázai hackerek megtámadták az izraeli tűzoltóság honlapját. [2]
- 2012. január 17: az Izraeli Védelmi Erők Csoportja behatolt a szaúd-arábiai és az egyesült arab emírségekbeli tőzsde honlapjára. [3]
- 2012. január 26: túlterheléses támadással megbénították az Európai Parlament honlapját. [4]
- 2012. január 27: támadás a Litván Nemzeti Bank online szolgáltatást biztosító rendszere ellen. [5]
- 2012. január 28: a Szlovák kormány honlapját érő támadás miatt az elérhetetlenné vált. [6]
- 2012. február 2: Ukrán hivatalos szervek honlapját érték támadások. [7]
- 2012. február 10: túlterheléses támadás a CIA honlapja ellen, „Tango Down”. [8]
- 2012. február 13: túlterheléses támadás a New York-i tőzsde, a Nasdaq honlapja ellen. [9]
- 2012. február 15: Hoffmann Rózsa kormányzati honlapja elleni támadás. [10]

- 2012. március 4: az Alkotmánybíróság honlapján lecserélték az alaptörvényt. [11]

A fentiek nem véletlenül tűnnek egy háború időpontokkal beazonosított eseményeinek. Ez a háború valójában jóval korábban kezdődött, és még közel sincs vége. A felsorolt támadások nem mind egy forrásból indultak ki, és szinte mind más célpont ellen irányultak. Gondolatban fel is vetődhet a kérdés: vajon nem-e egy későbbi, nagyobb léptékű háború előzetes próbái ezek? Egy katonai, vagy talán inkább félkatonai szervezet, ha nem is hivatalosan, de megteheti azt, hogy anyagilag, technikával vagy tudással támogat ilyen kisebb méretű, és jelenleg még nem komoly károkat okozó tevékenységeket. A sikeres, vagy sikertelen támadásokból a későbbiekhez komoly tapasztalatokat lehet leszűrni [12].

Az Anonymus-csoport, amely januárban több órára megbénította az USA igazságügyi minisztériuma és a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI – Federal Bureau Investigation) portálját és a Központi Hírszerző Ügynökség (CIA – Central Intelligence Agency) honlapja ellen is sikeres támadást hajtott végre, elszenvedte első súlyos veszteségét. Néhány nappal ezelőtt Európában és Dél-Amerikában az Interpolnak sikerült letartóztatnia a hackercsoport 25 tagját.

A hadszíntér

Kevés civilizált ország engedheti meg magának a XXI. században, hogy szemtől szembe folytasson háborút egy másik országgal. Ugyanakkor, ha a bevezetőben felsorolt események támadási céljait összevetjük, megállapítható, hogy azok jellemzően Interneten elérhető kormányzati honlapok voltak. A támadók, akik magukra vállalták a támadást, vagy akikről bebizonyosodott, így valójában egy országot támadtak meg, és ha bizonyítható lenne, hogy ezt egy másik ország kormánya támogatta, akkor valójában két ország közti támadásról beszélhetünk.

Nehéz meghúzni a határt, hol végződik, ha egy „amatőr”-, vagy hol kezdődik, ha egy „államilag támogatott” csoport kezdeményezi a támadást. Gyaníthatóan ilyen esetekben óvatos megkeresés megy végbe a háttérben, esetleg diplomaták bevonásával, az eset tisztázására.

A közmondás szerint „az okos ember más kárán tanul”. A legtöbb fejlett ország nem várta meg, hogy fontosabb rendszereit támadás érje. Mivel a hálózaton keresztül végrehajtott támadások már régóta ismertek, így a kormányzatok, katonai szervek is régóta foglalkoznak a problémával, és többé-kevésbé felkészültek rá. A ComputerWorld 2011. júniusi cikkében [13] a brit hadügyminiszter elismerte, hogy kormánya olyan internetes „fegyverezést” fejleszt, amely az önvédelem mellett más országok megtámadására is alkalmas lehet. Az Egyesült Államok másképpen közelíti meg a problémát [14]. Eleve a

visszacsapásra koncentrálnak, egy Reuters híradás szerint a Pentagon az Egyesült Államok internetes hálózatát érő támadást háborús cselekménynek fogja fel.

A bevezetőben felsorolt támadások bár mind sikeresek voltak, de a leállítás csak rövidebb-hosszabb ideig tartott. Ennek magyarázata az, hogy egyes esetekben nem folytatódott a támadás, más esetekben pedig a megtámadottak védekezése volt sikeres. A hálózaton keresztüli támadások a szervezett, hagyományos katonai akciókkal összehasonlítva, leginkább talán olyan „partizán-csoportok” támadásaihoz hasonlíthatók, amelyek úgy vonnak be civileket is egy-egy akcióba, hogy azok nincsenek ennek tudatában. Egy háborúban a partizán-akciókban sok esetben vettek részt civilek, akik az akció után éltek megszokott hétköznapjaikat, és ha csak be nem épült valaki sikeresen a csoportba, annak felszámolása többnyire reménytelen volt.

Internetes támadás esetén a civilek bevonásának magyarázata az, hogy a sikeres túlterheléses támadásokhoz olyan sok támadó számítógépre van szükség, amelyeket beszerezni, centralizáltan üzemeltetni az alkalomra várva, nem csak meglehetősen nagy költség, de az előkészületek nagyságrendje miatt igen komoly a „lebukás” veszélye. (túlterheléses támadásnak nevezzük azt a támadást, amikor előre nem tervezhetően egy adott időben, vagy időszak alatt olyan sok szolgáltatáskérés érkezik, amit a szolgáltatást biztosító számítógép nem tud feldolgozni, emiatt lelassul, vagy akár le is áll). A 2008-as Grúzia elleni Internetes támadás esetében a támadásban résztvevő számítógépek számának becslésére az amerikai titkosszolgálat adatai alapján került sor [15]. A becslés szerint több mint egy millió támadó számítógép volt. Háztartásonként egy számítógépet, és 4 családtagot feltételezve, ha minden harmadik háztartásban van számítógép, akkor ez 12 millió lakost eredményez. Egy kisebb országnak nincs ennyi lakosa (Szlovákia 5.4 millió lakos, Csehország 10.4 millió lakos, Észtország 1.35 millió lakos, Magyarország ~10 millió lakos stb.) Nehéz megbecsülni, hogy egy helyre koncentrálnak ennyi számítógépet, és azokat üzemeltetve, mekkora épületre, mennyi szakemberre, milyen áramellátásra, és egyéb informatikai támogatásra van szükség. Egyértelmű, hogy a támadásban résztvevő gépek nem egy koncentrált helyen vannak, hanem a világ bármely (megfelelő infrastruktúrával rendelkező) helyén lehetnek. A litván nemzeti bankot ért támadás során a támadásban résztvevő számítógépek Litvániában, Kanadában, Kínában, Oroszországban, Svájcban, Ukrajnában és az Egyesült Államokban voltak.

Ha azt próbáljuk megbecsülni, hogy mennyi idő szükséges csak a gépek bekapcsolásához, feltéve, hogy másodpercenként egy-egy gép bekapcsolható, akkor az egy millió számítógép bekapcsolásához egy millió másodpercre van szükség. Mivel 1 órában 3.600 másodperc és egy héten 168 óra van, ezért $1 \text{ hét} = 3.600 * 168 = 604.800$ másodperc, és így az időszükséglet megközelítőleg két hét.

A hátország

A hagyományos hadviselés során a hátországban többnyire civilek tartózkodnak. Folyik az oktatás, a hétköznapi, bár a megszokottól azért eltérő élet. Ezzel együtt a hátországban történik a haditechnika pótlása, és folynak újabb harcászati kutatások. Emiatt elfogadott, hogy a hátországot is érheti célzott támadás, amely történhet például precíziós bombázással, helyi ellenállók bevonásával végrehajtott szabotázzsal, robbantásokkal stb. A cél ilyenkor a haditechnika pótlásának megnehezítése, a fejlesztés megakadályozása az infrastruktúra részleges, vagy teljes megsemmisítésével. Nem elhanyagolható cél a lakosság moráljának rombolása sem.

A technika fejlődésének megfelelően szinte minden termelőüzemben, infrastrukturális létesítményben (gázművek, vízművek, elektromos elosztók, stb.) komoly informatikai támogatást használnak. Az informatikai eszközök, szoftverek komplex rendszerei szükségesek:

- az automatizált működéshez,
- a felmerülő hibák esetén a gyors beavatkozáshoz,
- a működtető személyzet létszámának csökkentéséhez.

A hálózaton keresztül az informatikai eszközök egymással kommunikálnak, a különböző érzékelők adatokat továbbítanak, a vezérlő rendszerektől parancsokat kapnak, a parancs végrehajtását visszajelzik. Ha a számítógépes hálózatot fizikai támadás éri, akkor annak sérülése esetén a közvetlenül rácsatlakozó intézmények, azok eszközrendszerei nem képesek olyan kommunikációra, amely erre a hálózatra épül [16]. Ha a sérülésre, azon belül is a hálózat elérhetetlenségére koncentrálunk, akkor egyértelmű, hogy a működésképtelenséget számítógépes támadásokkal is el lehet érni. Ennek több módja is van:

- a hálózat működését biztosító eszközök helyes működését vezérlő paraméterek elkonfigurálásával,
- az egyes eszközök működésének például túlterheléssel történő megakadályozásával,
- a kábelezés megrongálásával,
- vezetékmentes továbbítás esetén zavarok előidézésével a továbbító közegben.

Túlterheléses támadások esetén a hangsúly a célpont helyes megválasztásán, a támadó számítógépek számán, a támadás módján, és a lehetőleg pontos időzítésen van. A legtöbb országban az igazán kritikus rendszerek esetén igyekeznek az azok működéséhez szükséges hálózatot az Internetről leválasztani, de ezzel rögtön elvesztették azt az előnyt is, amit az Internet biztosít. Például azt,

hogy a rendszerek szinte bárhol is hozzáférhetők. A sajátkézben levő hálózat (Private Network – Magán Hálózat) használatának a kiépítéshez szükséges többletköltségen kívül további hátránya, hogy az üzemeltetéshez is jelentős forrásokra (személyzet, tartalék eszközpark, felügyeleti eszközök) van szükség.

A hagyományos támadások esetén a támadásban résztvevő személyek többnyire az esemény közelében vannak: aki elsüti a fegyvert, megnyomja a robbantást indító gombot, telepíti az időzített szerkezetet, elvágja a kábelt, stb. Internetes támadás esetén ez egyáltalán nem jellemző. Az Internet kialakításakor az egyik legfontosabb elv a robusztusság, és az alkalmazkodóképesség volt. Ennek megfelelően került kialakításra szinte az összes kommunikációt meghatározó protokoll. Az adatfolyamot kisebb egységekre (csomagokra) bontják, amelyekbe több, egyéb kísérő információ mellett belekerül a csomag feladó-jának és címzettjének a világon egyedi azonosítószáma, az IP (IP – Internet Protocol) címe. Természetesen ez egyes esetekben nem ennyire nyilvánvaló, hiszen több helyen használnak NAT-olást (NAT - Network Address Translation – Hálózati Címfordítás). Jellemzően olyan esetekben használják, amikor kevés fix IP cím áll rendelkezésre, de sok számítógépnek kell csatlakoznia az Internethez. Ebben az esetben egy erre a célra szolgáló számítógépen keresztül történik meg az Internet elérése. Ez a számítógép rendelkezik egy fix IP címmel. A kérések azokról a gépekről, amelyek nem rendelkeznek fix IP címmel, ennek küldik el a kért információ elérhetőségét, ez a számítógép bekéri a hivatkozott információt, majd továbbítja annak, amely valójában ezt kérte.). A csomagok nyomon követése a szükséges naplófájlok vezetésének megkövetelésével így is biztosítható. Emiatt egy tipikus Internetes támadás szinte sohasem a valódi támadók gépeiről érkezik. Az esetek legnagyobb részében elsőként behatolnak egy olyan hálózatba, amelynek védelme nem elég erős: nincs rendszergazda, vagy nem kellően képzett, esetleg nincs, vagy hiányos a biztonságpolitika [17]. Más esetekben van ugyan jól képzett rendszergazda, csak hiányoznak az anyagi források. A hálózatban megkeresik azokat a behatolási pontokat, többnyire általános célú személyi számítógépeket, amelyekről a többi hálózaton levő eszköz forgalma már figyelemmel kísérhető, és így további számítógépekbe való betöréshez információk szerezhetők: *host* nevek, IP címek, szolgáltatások eléréséhez port számok, bejelentkezési nevek, jelszavak. Ebben a fázisban az információszerzésen kívül elsődleges cél a lappangás, és a lebukás elkerülése. Ebben nyújt a támadónak nagy segítséget a *virtualizáció*. A támadó lehetőségeit elemezve lehet felkészülni a támadások kivédésére [18] [19].

Virtualizáció [20]

A sikeresen megtámadott számítógépen a számítógép tulajdonosának tudta nélkül a támadónak fut egy olyan programja, amivel más gépek felett is át tudja venni a vezérlést. Ugyancsak ez a program képes lehet megfelelő feltételek esetén (például egy konkrét dátum bekövetkezésekor, egy adott felhasználó

bejelentkezésekor, egy konkrét program elindításakor) valamilyen támadást, például egy ismétlődő szolgáltatáskérést végrehajtani. (A támadás kivitelezése az, hogy a számítógép kéri az információt, majd nem törődve azzal, hogy az megérkezik, újra és újra kéri azt. Ezzel terheli a távoli számítógépet). Az ilyen programok meglehetősen elterjedtek, emiatt többnyire létezik ellenük ismert védekezési módszer. Víruskeresők, „Smart Security” (a szokásosnál jobb detektálási, esetleg tűzfallal, vagy öntanulási technikákkal kiegészített biztonsági program) rendszerek az ilyen programokat a vírusokhoz hasonlóan többnyire felismerik, jelzik, és általában el is távolítják. A korszerű víruskeresők jellemzően kétféle módon keresik meg a káros programokat:

- a veszélyes programok rájuk jellemző egyedi utasítás-részéről készült azonosító szekvenciát keresik;
- a káros programokra jellemző viselkedést vizsgálják.

Az azonosító szekvencia meghatározásánál adódhat egy probléma: ha túl általános a szekvencia, akkor olyan programokra is bejelez a keresőprogram, amelyek nem veszélyesek. Ha nagyon pontosan határozzák meg a szekvenciát, akkor viszont a veszélyes programnak egy kis módosulását már nem fogja felismerni. A módosulást okozhatja a program készítője által beprogramozott automatikus „mutáció”, vagy egy másik programozó által készített, erre épülő, de kicsit eltérő változat. Egyik sem szerencsés. Első esetben a sok hamis riasztás miatt a felhasználó bizalma megrendül a kereső programban, esetleg ki is kapcsolja azt. A második eset még nyilvánvalóbb: káros programot enged működni. Ezen a keskeny mezsgyén is múlik egy-egy védelmi megbízhatósága, ezért a szekvencia képzésének módját igen szigorúan őrzik a fejlesztő cégek.

A kereső program annak a számítógépnek a biztonságát felügyeli, amelyiken fut. Nincs rálátása másik számítógépen futó programokra, és ez természetes.

A jelenleg elérhető számítógépek olyan teljesítményűek, hogy sok esetben a telepített program futtatása nem terheli le az erőforrásokat. A rendszergazdák biztonsági okokból sok esetben túl is méretezik ezeket. Ezt felismerve, és természetesen egyéb üzemeltetési szempontok miatt is, készültek olyan szoftverek, amelyek elindulva egy virtuális számítógépet hoznak létre. Ha ezeket többször indítják el, több virtuális számítógép fut egyidejűleg. Ezek a virtuális gépek teljesen üresek. Először, mint egy valódi gépre is, operációs rendszert kell telepíteni rá, majd fel kell tenni azokat az alkalmazásokat, amiket ezen a virtuális gépen futtatni szeretnének. Vizsgáljunk meg egy olyan számítógépet, amelyikre például Windows Server 2003 van feltelepítve, és egy virtualizációs szoftver (például VMWare Workstation) három virtuális gépet futtat. Kettőn esetleg Windows Server 2008 R2, a harmadikon egy tetszőleges Linux (pl.: Ubuntu) van feltelepítve. Ekkor egy időben 1+3 operációs rendszer fog futni.

1+3 operációs rendszer terheli a processzort, fogyasztja a memóriát. Mi az előnye ennek a rendszernek?

- Mindegyik virtuális gépre az operációs rendszeren kívül csak az a program kerül feltelepítésre, ami a szolgáltatás biztosításához szükséges.
- A szolgáltatást biztosító program nem „vész” össze más programokkal, ezért megbízhatóbb, kiszámíthatóbb a rendszer működése.
- Probléma esetén nagyon gyorsan helyreállítható a virtuális gép eredeti állapota.
- A virtuális gépet látató program képes olyan gépet emulálni, amellyel a felhasználó valójában nem is rendelkezik.

Ezek mind olyan előnyök, amik miatt érdemes a virtualizációval komolyabban is foglalkozni. Mindennek van fonák oldala is. Jelen esetben, ha a valódi gép elromlik, akkor az összes rajta futó virtuális gép sem fog működni. Ebben az esetben is viszonylag gyorsan helyreállítható a működőképesség, ha van a közelben egy másik gép, ugyanolyan szoftver környezettel. Ekkor csak a virtuális géphez tartozó fájlokat kell erre átmásolni, majd importálni, és a rendszer megint hozzáférhető. A szükséges idő nem mérhető össze egy valódi gépre történő telepítés idejével.

A virtuális gépek beállítástól függően láthatják a valódi számítógép egyes erőforrásait, portjait: például hálózati kártyáját, USB (Universal Serial Bus – Univerzális Soros Busz) portját, a teljes merevlemezt, vagy annak csak egy részét. A virtuális gép nem látja, és nem is tud az esetleges többi virtuális gépről. Adatokat cserélni is csak a valódi gépen keresztül tud.

Nem csak a virtuális gépek nem látják egymást, de a valódi gépre telepített programok sem látják sem a virtuális gépet, sem az azokon futó programokat. Ezt felismerve nem egy olyan támadó programot készítettek, amely a megtámadott gépen létrehoz egy minimális erőforrásokkal rendelkező virtuális gépet, arra egy minimális igényekkel is beérő operációs rendszert tesz, és a támadó program ezen fut. Ennek a virtuális gépnek olyan kicsi lehet a hardver igénye, hogy a megtámadott gépen gyakorlatilag nem okoz észrevehető lassulást. A merevlemezről kevesebb, mint 100 Mbyte-tal beéri, és a memóriával is ügyesen gazdálkodva szintén 100 Mbyte körüli érték elegendő neki. Egy korszerű notebook sok esetben 4 GByte memóriával rendelkezik. Ebből 100 Mbyte-nyi foglalás nem észrevehető, ha csak valaki nem végez szándékosan ellenőrzést. Ugyancsak egy ilyen notebook 300-500 GByte merevlemezzel is rendelhető. A 100 Mbyte veszteség itt sem könnyen észrevehető, tekintettel arra, hogy az operációs rendszer közvetlen a telepítés után már 3-4 GByte-ot elfoglal.

A korábban említett lehetőség, hogy a virtuális gépen futó program hozzáférhet a valódi gép erőforrásaihoz, azt eredményezi, hogy a virtuális gépen levő támadó program használja a valódi gép hálózati kártyáját. Ekkor a hálózaton megjelenő csomagok a valódi gép IP címét tartalmazzák feladónak. Megfigyeli, naplózza a hálózaton elcsípett adatokat, jelszavakat, és azokat alkalomadtán, esetleg rendszeresen, elküldi az Interneten egy beprogramozott helyre, vagy egy nehezen ellenőrizhető, például gmail-es, freemail-es, citromail-es, email címre. Az ilyen behatolásokat nagyon nehéz detektálni. Segítségre lehet a szintén korábban említett rendszeres, részletes naplófájl, és egy lelkiismeretes rendszergazda, aki a naplóbejegyzéseket rendszeresen végignézi, és nem csak archiválja azokat vagy rosszabb esetben olvasás nélkül törli.

Összefoglalás

A cikk arra igyekszik felhívni az olvasó figyelmét, hogy a mindennapokban használt Internet segítségével nem csak gyorsan és hatékonyan lehet egy számítógépről információhoz jutni, hanem ugyanennek a gépnek a segítségével a hálózatra csatlakozott többi számítógép is elérhető, támadható. Ha ezeken a számítógépeken infrastruktúra működését biztosító programok futnak, akkor ezeknek a gépeknek a megtámadásával az infrastruktúra szolgáltatás színvonala csökkenthető, vagy a szolgáltatás teljesen lebénítható. Hivatalos berkekben a legérintettebbek ilyen téren az elektromos szolgáltatók számítógépei. Bár ezeket a számítógépeket többnyire jól védik, de egy olyan bujtatási módszerrel, amely szélesebb körben nem ismert, a támadáshoz szükséges program jól elrejtető. Ez a módszer a virtuális gépekre épül.

A cikk a potenciális támadó lehetőségeinek ismertetésén keresztül kísérli meg a védekezés módozatait is vázolni.

Források

- [1] Kiberháborúk és nemzetközi hackerakciók 2012-es kronológiája, http://www.hirado.hu/Hirek/2012/08/17/14/Kiberhaboruk_es_nemzetkozi_hackerakciok_2012_es_kronologiaja.aspx, Letöltve: 2012.10.15.
- [2] Gázai hackerek támadhatták az izraeli tűzoltóság honlapját, http://www.hirado.hu/Hirek/2012/01/13/18/Gazai_hackerek_tamadhattak_az_izraeli_tuzoltosag_honlapjat.aspx, Letöltve: 2012.10.15.
- [3] Izraeli hackerek feltörték a szaúdi tőzsde honlapját, http://hvg.hu/Tudomany/20120117_izrael_hacker_tozsde, Letöltve: 2012.10.15.
- [4] Ezt már az Európai Parlament sem bírta, <http://techcorner.hu/biztonsagportal/ezt-mar-az-europai-parlament-sem-birta.html>, Letöltve: 2012.10.15.
- [5] Kibertámadás érte a litván Nemzeti Bankot, http://itcafe.hu/hir/kibertamadas_litvania_bank_acta_anonymous.html, Letöltve: 2012.10.15.

- [6] Hackerek támadták meg a szlovák kormány honlapját ,
http://hvg.hu/Tudomany.ujtech/20120128_hackertamadas_szlovak_kormany,
Letöltve: 2012.10.15.
- [7] Ukrán kormányzati szervek weblapjait támadták meg,
http://index.hu/kulfold/2012/02/02/ukran_kormanyzati_szervek_weblapjait_tamadtak_meg/, Letöltve: 2012.10.15.
- [8] Az Anonymous lelőtte a CIA weboldalát,
http://index.hu/tech/2012/02/10/az_anonymous_lelotte_a_cia_weboldal/, Letöltve: 2012.10.15.
- [9] Kibertámadás érte a technológiai tőzsdét, <http://www.origo.hu/techbazis/20120215-kibertamadas-erte-a-technologiai-tozsdet.html>, Letöltve: 2012.10.15.
- [10] Az Anonymous bedöntötte Hoffmann Rózsa honlapját,
http://egyenlito.blog.hu/2012/02/14/az_anonymus_bedontotte_hoffmann_rozsa_honlapjat, Letöltve: 2012.10.15.
- [11] Átírta az alaptörvényt az Anonymous csoport, <http://www.origo.hu/itthon/20120304-atirta-az-alaptorvenyt-az-alkotmanybirosag-honlapjan-az-anonymous-csoport.html>,
Letöltve: 2012.10.15.
- [12] Sans Institute: Security Vulnerability Alert
(<http://www.sans.org/newsletters/risk/>)
- [13] Az Egyesült Királyság kiberháborúra készül, <http://computerworld.hu/az-egyedul-kiralysag-kiberhaborura-keszul-20110601.html>, Letöltve: 2012.10.15.
- [14] International Strategy for Cyberspace (2011. május),
http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/international_strategy_for_cyberspace.pdf, Letöltve: 2012.10.15.
- [15] Besenyő, János: Újfajta háború? Internetes hadviselés Grúziában (Sereg Szemle, MH ÖHP szakmai tudományos folyóirat, VI. évfolyam, 3. szám, 2008. december 61-63. oldal) (http://www.regiment.hu/files/9/11022/seregszemle_200812.pdf)
- [16] Goertzel, Karen Mercedes: Introduction to Software Security
(<https://buildsecurityin.us-cert.gov/bsi/547-BSI.html>)
- [17] Palmer, C. C.: Ethical Hacking (IBM Systems Journal, Vol 40. No 3.)
- [18] Libicki, Martin C.: Cyberdeterrence and Cyberwar (ISBN 987-0-8330-4734-2)
(http://www.rand.org/pubs/monographs/2009/RAND_MG877.pdf)
- [19] Billo, Charles, CHANG, Welton: Cyber Warfare (An analysis of the means and motivations of selected nation states, Institute for Security Technology Studies)
(<http://www.ists.dartmouth.edu/docs/cyberwarfare.pdf>)
- [20] Vasvári, György: Az IT virtualizáció (Információs Társadalomért Alapítvány Biztonság-menedzsment Kutatócsoport)
(http://www.infota.org/biztmnen/docs/A_VIRTUALIZACIO_Ajanlas_4.doc)

KONZULTÁCIÓ

KOÓS GÁBOR – SZTERNÁK GYÖRGY

GONDOLATOK A FEGYVERES KÜZDELEM MEGVÍVÁSÁNAK ELMÉLETÉRŐL

Absztrakt

A háborúnak, mint a fegyveres küzdelem lényegét kifejező katonai művelet legmagasabb formájának vizsgálata – napjaink katonai eseményeinek tükrében – a társadalomtudományok keretében, más tudományágak eredményeit felhasználva válhat eredményessé. A szembenálló fél fegyveres erejének-, annak alkalmazására irányuló akaratának megtörése nem önálló cél az állam részéről, hanem a politikai célkitűzés elérésének eszköze. A tanulmányban Clausewitznek a háborúról alkotott fogalmát, formáit vizsgáljuk meg – napjaink katonai műveleteinek tükrében.– több hadtudós korunkban alkotott nézőpontja szerint.

Kulcsszavak: Clausewitz; háború formái; fegyveres küzdelem; hadtudomány;

Abstract

Some of the key ideas discussed in this study are originally included in the work of "CARL VON CLAUSEWITZ ON WAR". It is one of the most important treatises in political-military and strategic field ever written, and remains both a controversial issue and an eternal guidance for the strategic thinking. "War is not merely a political act, but a true political instrument, a continuation of political intercourse carried on with other means." The authors give critical analysis to the standpoints of Clausewitz and some other military theorists.

Keywords: Carl von Clausewitz On War; forms of war, armed combat, military science, military theorists

Az utóbbi években lezajlott katonai műveletek felszínre hoztak egy sor ellentmondást a fegyveres küzdelem törvényeivel és törvényszerűségeivel összefüggésben, amelyek nem-, vagy csak kellő körültekintéssel (kritikával) illeszthetők az általánosan elfogadott törvényekhez és törvényszerűsésekhez.

Ezek az ellentmondások, a hagyományostól eltérő hadszíntéri körülmények és a katonai műveletek végrehajtásából levont következtetések a fegyveres küzdelem új formáinak és módszereinek kutatását, elmélete és gyakorlata kérdéseinek elemzését követelték, követelik a hadtudomány művelőitől.

Az elméleti kutatás jelentőségéről és a gyakorlati tapasztalatok feldolgozásáról, a külföldi eredmények felhasználásának lehetőségéről, a hadtudomány és a társadalom kapcsolatáról számos tanulmány olvasható mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban. Ezek közül néhány véleményt ismertetünk:

SZABÓ MIKLÓS akadémikus a kutatás jelentőségével kapcsolatban azt írja, hogy *„A hadtudományban az igazság kutatása, a valóság megismerése, szabályszerűségeinek vizsgálata – gondoljunk az indítékrendszerekre (érdekek, motívumok, értékek, szokások, szükségletek, meggyőződések stb.) – szisztematikus kritikusságot igényelnek, függetlenül a szövetségi elkötelezettségektől.”* Az elméleti és gyakorlati kutatások jelentőségét, valamint a hadtudomány fogalma korszerűsítésének kérdését vizsgálta KÖSZEGVÁRI TIBOR, akinek a hadtudomány napjainkban elterjedt megfogalmazását köszönhetjük.¹

Hasonlóan fogalmazott DEÁK PÉTER is közel tíz évvel korábban: *„Egy hozzánk hasonló nagyságrendű országtól csak az várható el, hogy a nemzetek közösségében erejéhez mérten részt vegyen a globális veszélyek katonai elhárítására irányuló közös gondolkodásban és cselekvésben. Ezzel szemben nyilvánvaló, hogy a regionális és a helyi-specifikus veszélyek feltérképezése a magyar biztonságpolitika elsődleges feladata, bár leküzdésük úgyszintén elsősorban a NATO, az Európai Unió és más, világ- és regionális szervezetek közreműködésével valósítható csak meg.”*²

DEÁK JÁNOS a hadtudományi kutatások tartalmáról és irányáról a következőt írja egyik tanulmányában: *„a hadtudomány és a katonai stratégia egyik központi kérdése ma az, hogy prognózist tud-e adni a belátható jövőben bekövetkező háborúk és fegyveres konfliktusok jellegére és hadászati tartalmára. Ami a háború, a fegyveres konfliktus tartalmát illeti, abban – természetes módon – megjelenik a küzdelem minden formája, így a gazdasági, politikai (diplomáciai), ideológiai és az információs harc, de döntő jelentőségű a fegyveres küzdelem lesz. A fegyveres küzdelem fogja visszatükrözni a háború hadászati tartalmát és jellegét, illetve a háború főbb mutatóit (strukturális elemeit), mint a háború indításának módját, a háború hadászati céljait, a háború során végrehajtandó hadászati feladatokat, a háború méreteit, az alkalmazandó fegyverek fajtáit, és összességében a haditevékenységek formáit és jellegét.”*³

SZENES ZOLTÁN a hadtudományi kutatásokról a következőket írja: *„A hadtudománynak szintetizálni kell azt az óriási mennyiségű szakirodalmat,*

¹ Szabó Miklós: A hadtudomány jelenkori felelőssége, lehetősége és határai.

http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2006/1_2/2006_1_2_1.html 2012. 11. 30.

Köszegvári Tibor: A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma. Hadtudomány XVII. évfolyam 1. száma.

² Deák Péter: A biztonság és változó tartalma, értelmezése a 21. század elején. Külpolitika. 2001. 7. évfolyam 1-2. szám 3-20. oldalak.

³ Deák János: A katonai stratégiák változásai és fejlődésük lehetséges irányai. Hadtudomány 2008 évi 1. szám 55-69. oldalak.

*amely a jövő háborúival, konfliktusaival, hadviselésével foglalkozik. A következtetéseket össze kell vetni az újabb és újabb, hagyományos és nem hagyományos konfliktusok változó világával, és előreutató javaslatokat kell kidolgozni. Csak azok a megközelítések hozhatnak eredményt, amelyek nemcsak a konfliktusok növekvő komplexitását igyekeznek bemutatni, de törekszenek a jelenségek holisztikus és többdimenziós jellegének, szociológiai és technológiai dinamizmusának megragadására is.*⁴

SZENDY ISTVÁN közelmúltban megjelent tanulmányában olvashatjuk: *„mindent meg kell tenni a nemzeti specifikumok alapján kialakított és funkcionáltatott saját (esetünkben magyar) hadtudomány (hadikultúra) megőrzése, fejlesztése és elméleti, gyakorlati művelése érdekében.*

*Minden más esetben nemzeti megoldásokra kell törekednünk, olyan módon, hogy az hazánknak és a fegyveres erőnknek mindenkor biztos alapul szolgálhasson honvédelmi, nemzetvédelmi, valamint NATO-szövetségi tagságunkból adódó műveleteink sikeres és eredményes végrehajtásához.*⁵

A hadtudomány hazai művelői között általánosan elfogadott, hogy az eddig elért eredményekből tudományosan megalapozottan megőrizzünk mindent, ami értékálló és korszerű. Ugyanakkor a külföldi eredményeket – kellő kritikai szemlélettel – beépítsük a hazai ismeretrendszerbe.

A tanulmány megírásával az volt a célunk *először*, hogy a katonai műveletek végrehajtásának új módszereit elemezzük az elméletre gyakorolt hatásuk tükrében, felhasználva a hazai és nemzetközi szakirodalomban megjelent írásokat. *Másodszor*, elemezzük a hadtudomány, a fegyveres küzdelem és a háború viszonyát, – bemutassuk a kutatás során elért eredményeinket.⁶

A katonai műveletek száma egyre növekvő tendenciát mutat, az elmúlt évtizedekben, de az államok közötti, hagyományos erőkkal vívott háborúk száma nem növekedett, sőt inkább csökkent. A második világháborút követő évtizedektől napjainkig a katonai műveletek több mint kétharmadát általában az államon belüli nemzeti felszabadító mozgalmak, az etnikai és vallási alapon szembenálló csoportok harcai jellemezték. Ezek számához viszonyítva csekély

⁴ Szenes Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején.

http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/4/2005_4_5.html 2012. 11. 26.

⁵ Szendy István: A hadtudományról magyar szemmel. Magyar Tudomány 2012. évi 11. száma 1362. oldal.

⁶ Megjegyezzük, hogy Bolgár Judit – Hajdú István – Szternák György: *„A katonai műveletek háttere, megvívásuk jellemzői napjainkban”* címmel egyetemi jegyzetet jelentettek meg, amelyben bővebben fejtik ki véleményüket a tanulmány címében jelzett problémáról.

http://portal.zmne.hu/portal/page?_pageid=34,74786&_dad=portal&_schema=PORTAL 2012.11.26.

számúnak mondható az államok közötti fegyveres konfliktus. Ez még akkor is igaz, ha az áldozatok száma és az anyagi kár is jelentős volt.⁷

KISS Á. PÉTER szerint a fegyveres küzdelem fejlődése folyamatként fogható fel, amelyben felismerhetők a szervezeti, technikai változások, valamint azok hatása a katonák, alegységek, egységek felkészítésére és kiképzésre. Ugyanakkor a fegyveres küzdelem változásai nem önállóak, háttérükben a társadalmi változások és az állandó technológiai fejlődés is megtalálható. Mindezek együttesen hatással vannak a hadtudomány fegyveres küzdelemmel összefüggő területének kutatására és a hadtudomány fejlődésére, egyes tételeinek változására, megújulására, állítja a szerző, amely teljes mértékben elfogadható.

Véleményünk szerint a tudományos kutatás középpontjába került a jövő hadműveleti környezetének, hadműveleti- és harci jellemzőinek a vizsgálata; az összhaderőnemi működést támogató szemlélet és gondolkodási mód fejlesztése; a kiskötelékek, kisalegységek és az alkalmi harci kötelékek, a harccsoportok kialakításának, felkészítésének, alkalmazásának és vezetésének kérdése. Továbbá, a képességfejlesztés lehetőségének a kutatása a szövetségi rendszerben való hatékony működés és együttműködés biztosítása-, a meghatározott küldetések és feladatok végrehajtása érdekében.

A hadtudomány művelői között egyre általánosabb az a nézet, hogy a fegyveres küzdelem már magában foglalja a válságkezelő műveleteket, ezen belül a fegyverrel végrehajtott békeműveleteket is.

Különösen igaz lehet a szakembereknek ez a véleménye, ha az utóbbi évek katonai műveleteinek tapasztalatait vesszük figyelembe. Ugyanakkor a szakirodalomban fellelhető a fegyveres küzdelemnek az a felosztása is, miszerint megkülönböztetünk háborús- és nem háborús katonai műveleteket. A két vélemény között – megítélésünk szerint – lényeges eltérés nincsen, csupán a katonai műveletek forma és tartalom szerinti csoportosításában különböznek.⁸

SZENES ZOLTÁN a jövő lehetséges katonai konfliktusairól, többek között a következőket írja: *„a fegyveres konfliktusmódok összeolvadása egy olyan hadviselési korszakot hoz magával, amely lényegesen különbözni fog a múltétól. A jövő háborújában részt vehetnek hagyományos hadseregek, specializált terroristaellenes egységek, hibrid katonai formációk, magánhadseregek, nemzetközi szervezetek és más szereplők. A terroristatámadások átalakulhatnak klasszikus gerilla hadviseléssé, majd később eszkalálódhatnak hagyományos háborús konfliktussá. A folyamatos és sporadikus (szórványos, elszórtan jelentkező) fegyveres konfliktusok „elkenődnek” térben és időben, a szimmet-*

⁷ Kiss Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció. Hadtudományi Szemle, 2009. évi 2. száma Budapest. Elektronikus kiadás 10-19. oldalak.
<http://www.hadtudomanyiszemle.zmne.hu> 2010. 05. 17.

⁸ AJP-3.4 Non-Article 5 Crisis Response Operations 2-15. oldalak.
Deák János: Napjaink és a jövő háborúja. Hadtudomány 2005. 1. szám. 10. oldal.
Klaus Neumann: Der Gewalt nicht nachgeben. Truppenpraxis 11/1999. 732–742, 799. oldalak.

rikus és aszimmetrikus harctevékenységi formák jelen vannak szinte valamennyi harci dimenzióban.

Valószínűsíteni lehet, hogy a korszerű háború ugyanolyan „kaméleon” marad, mint a múltban, mindig alkalmazkodik a stratégiai körülményekhez, és államok közötti, állami szint alatti, és államhatárokon átnyúló hadviselési módokban, vagy ezek kombinációjában jelenik meg.

A jövőbeni modern hadviselés karakterét tekintve összhaderőnemi jellegű lesz. Az információs technológia fejlődése óriási változásokat hozott a kommunikációs és vezetési rendszerekben, megteremtette a precíziós fegyvereket, a lopakodó technológiát, és „összenyomta” a harctevékenységek idő- és térbeli paramétereit. A technológiai fejlődés a szélesség, a mélység, és a magasság tekintetében létrehozta a nem lineáris harcmezőt.”⁹

A következő évtizedekben a haditechnikai eszközök rohamos fejlődésének következménye képen a jövő fegyveres küzdelmében, katonai műveleteiben megváltozhatnak a hagyományos módszerek a hadműveletek és harcok megvívása terén. Mindezt a változást a merőben új típusú és rendszerű haditechnikai eszközök, és a katonai robotok tömeges alkalmazása eredményezheti.

A fegyveres küzdelemmel összefüggő hadtudományi kutatások, vizsgálatok fontosságát napjaink háborús és nem háborús műveleteiből levonható következtetések is indokolják. A belátható jövőben a legvalószínűbb katonai feladatok a válságreagáló- és békeműveletek, a stabilizációra irányuló műveletek és a konfliktus utáni helyreállítási műveletek lesznek, fegyverrel vagy fegyver nélkül. A fegyver nélküli katonai műveletekben is – a tapasztalatok alapján – általában a katonák vesznek részt.

Véleményünk szerint a hadtudománnyal foglalkozó kutatók felelőssége ma abban van, hogy a katonai erők eddigi alkalmazásának tapasztalatai alapján, a lehető legteljesebb mértékben feltárják a fegyveres küzdelem katonai műveleteinek fogalmi és tartalmi kérdéseit, azok minden fajtájának és formájának jellemzőit, törvényeit és elveit.

A kutatók felelőségéről SZABÓ MIKLÓS akadémikus a következőket írja: *„A hadtudomány nem csak regisztrálja az új jelenségek eltéréseit bizonyos szabályszerűségektől, hanem az eltérések összetevőit, azok okait is vizsgálja. A köznapokban is szembetűnő feszültség az emberi szabadságjogok és a biztonság között van, de nem kevésbé érzékeny probléma a környezettudat és a biztonság kapcsolata, gondoljunk a NATO által is szorgalmazott lokátor állomás telepítésének nehézségeire. Demokratikus viszonyok között a biztonság kérdéseiről eredményes és szakadatlan kommunikációt kell folytatni a társadalommal. A jelzett területeken a személyes kutatások jelentősek. Kutatóink több ponton*

⁹ Szenes Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején.
http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/4/2005_4_5.html 2012. 11. 26.

*szintén közreműködnek az országos kutatási programokban, mint például: az elitkutatásban...*¹⁰

Véleményünk szerint szükség van a további szakmai vitára a „*válságban van-e a hadtudomány*” és a „*van-e ellentmondás a fegyveres küzdelem elmélete és gyakorlata között*” kérdésekről, de megjegyezzük, hogy a tudományos igényeket is kielégítő válasz nem egyszerű. Ha a hadtudományra és a fegyveres küzdelemre vonatkozó elmélet és a gyakorlat viszonyát vetjük össze, akkor az első kérdésre: *nincs* a válaszuk; a második kérdésre – *igen*.

Első állításunk indoklásához SZABÓ MIKLÓS akadémikus már említett írására hivatkozunk, aki azt állítja, hogy a hazai és az egyetemes hadtudományi kutatások kapcsolata elengedhetetlen az eredményesség szempontjából. Ezzel együtt, kiemelten fontos más tudományok eredményeinek figyelembe vétele is, amikor a fegyveres erőket és a fegyveres küzdelem kérdéseit vizsgáljuk. Más szóval, előtérbe került a hadtudomány összetett, átfogó értelmezése, összeolvasztak, összefonódtak a hadtudomány, a politikatudomány, a vezetés- és szervezés-tudomány, valamint más tudományok fogalmkörének egyes határterületei. Különösen azok a fogalmkörök, amelyek alkalmasak a fegyveres küzdelem elméleti és gyakorlati problémáinak tudományos igényű magyarázatára.

A hadtudomány elméleti kérdéseiről, a kutatásról hasonló gondolatokkal, nagyon alapos és tudományos igényű elemzéssel szól és indokol – többek között – SZENDY ISTVÁN „A hadtudományról magyar szemmel” című írásában. A szerző a fegyveres erők, a fegyveres küzdelem módjai, eszközei kutatását indokolja, mint a hadtudomány tárgyát, elemzésében. Ugyanakkor felhívja a figyelmet más tudományágak eredményeinek felhasználására a hadtudományi kutatások során.

A második kérdésre adott válasz indoklása előtt célszerűnek tartjuk a hadtudomány fogalmát megadni. „*A hadtudomány az emberiség létét és biztonságát fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és gyakorlati tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszer*”¹¹ Ha elfogadjuk a Hadtudományi Bizottság ajánlását, akkor a fogalom alapján pontosan meghatározható *a hadtudomány tárgya: az alkalmazott katonai erő és eszköz, a fegyveres küzdelem*.

Más szóval, a hadtudományi kutatás a fegyveres erők, a fegyveres küzdelem és a politika viszonyára; a fegyveres küzdelem lényegére – a katonai műveletek elmélete és gyakorlata – irányul. Mind a nyugati, mind a keleti hadtudományi szakirodalomban a katonai műveletek általános felosztása a következő: *a katonai műveletek fajtái, jellege, színterei, formái és szintjei*.

¹⁰ Szabó Miklós: A hadtudomány jelenkori felelőssége, lehetősége és határai.

http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2006/1_2/2006_1_2_1.html 2012. 11. 30.

¹¹ A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága és Köztisztviselői Tagsága II. Tudományos Konferenciájának állásfoglalása. Hadtudomány, 2007. évi 1 száma 14. oldal.

Teljesen hibás kutatási módszernek tartjuk, amikor a kutatók közül néhányan egy-egy területet önkényesen kiragadnak és annak vizsgálata alapján magyarázzák napjaink katonai műveletének jellegét, majd általánosítanak. Figyelmen kívül hagyják az előbb említett felosztást.

Mind a külföldi, mind a hazai szakirodalomban gyakran találkozunk a háború kérdéseit elemző írásokkal napjaink katonai műveleteinek tükrében. Véleményünk szerint a szerzők a fegyveres küzdelmet és a háborút felcserélik a hadtudomány rendszerében. Ennek oka talán az lehet, hogy a háborúval kapcsolatban még mindig jelen vannak a történelmi indíttatású félelmek. *A mértékadó szakirodalomban a háború a katonai műveletek legmagasabb formája.* A fegyveres küzdelem és a háború helyes értelmezésére egy példa.

SZENES ZOLTÁN a következőket írja: *„A modern háború a hadtörténelemből ismert klasszikus formában zajlik, amelyet a rivális országok fegyveres erőinek szárazföldi, légi és tengeri összecsapása jellemez. Nyugati felfogásban a modern háborút magas technológiai színvonalú, hagyományos haderők vívják. Ez a felfogás összekapcsolódik a 20. század nagy világégéseivel, a koreai és vietnami háborúval, valamint az Öböl-háborúkkal. El kell fogadnunk, hogy a 21. század háborús konfliktusaiban a régi, az új és a hibrid hadviselési formák széles skálájával találkozunk. A hidegháború alatt a nyugati világ az „egydimenziós” szovjet fenyegetettséggel nézett szembe, amely többé-kevésbé kiszámítható volt. Az új évszázadban ilyen kiszámítható körülmények nem lesznek, fel kell készülni az ismeretlenre, a bizonytalanra, az eddig nem látott fenyegetésekre. A jövő háborújában részt vehetnek hagyományos hadseregek, specializált terroristaellenes egységek, hibrid katonai formációk, magánhadseregek, nemzetközi szervezetek és más szereplők.”*¹² A tanulmányból csak egy rövid részletet idéztünk korábbi állításunk igazolására, azonban megjegyezzük, hogy a szerző a tudományos igényű elemzése során mindvégig szem előtt tartotta, hogy a háború a katonai műveletek legmagasabb formája. Továbbá elfogadja Clausewitznek a bizonytalanossággal kapcsolatos megállapításait.¹³

A tanulmány további részében Clausewitznek a háborúról alkotott fogalmát vizsgáljuk meg két, figyelemreméltó tanulmány alapján. „A háborúról” című Clausewitz művet ma is sokan bírálják és a szerzőnek a háborúval kapcsolatos fogalmát, valamint annak magyarázatát elavultnak tartják. Azt viszont elvitatni nem lehet, hogy klasszikus és egyedülálló műről van szó. Clausewitz nagyon pontosan írja le kora katonai műveleteinek jellemzőit, alkotja meg a háború fogalmát. Sokan azért is olvassák művét és tanítják elméletét a

¹² Szenes Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején.

http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/4/2005_4_5.html 2012. 11. 26.

¹³ Clausewitz, Carl von: A háborúról I-II. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961-1962. Első kötet 53. és 77. oldalak.

katonai iskolákban, mert bíznak benne, hogy Clausewitz tanításainak ma is hasznát vesszük.¹⁴

PETER PARET történész, – akit Clausewitz legismertebb bírálójának ismernek – szerint az elmúlt időben számos kutató, több alkalommal idéz a clausewitzi műből, hogy kiszolgálja velük az aktuális katonai igényeket, ugyanakkor gyakran félreértelmezik. A szerző tanulmányában több példával bizonyítja, hogy a mű keletkezése óta a fegyveres erők és az őket irányító politika többször nem vette figyelembe Clausewitz tanítását. „*Hogy a legnyilvánvalóbb példát vegyük, a háború és a politika szoros összefüggése nem valamiféle program, hanem egyszerű realitás, olyan folyamat, amelyet bizonyos társadalmakban jobban értenek és kezelnek, mint másokban.*”¹⁵

A szerző szerint, mivel a háború a politika folytatása, a stratégiai kérdések elemzése nem lehetséges csupán katonai szempontból. Ennek alapján nem lehetséges tisztán katonai megoldás sem.

MARTIN VAN CREVELD úgy fogalmaz tanulmányában, hogy Carl von Clausewitz által a 19. század elején jellemzett államok közötti háborúk kora lezárult, az ilyen jellegű háborúk befejeződtek. Ennek alapján – értékelése szerint – a clausewitzi háborús elmélet elavult, és a nyugati klasszikus hadviselés elmélete időszerűtlenné vált.¹⁶

Úgy gondoljuk, mert napjainkban nincsenek nagyméretű, államok közötti háborúk, még a korábban kidolgozott clausewitzi elmélet igaz lehet. Másképpen fogalmazva, a NATO tagállamokat, és általában a korszerű fegyveres erővel rendelkező országokat napjainkban és a jövőben nem egy másik állam katonai támadásának veszélye fenyegeti, hanem társadalmak ellen irányuló terrorista jellegű támadások; a politikai, gazdasági, közigazgatási intézmények, valamint az információs rendszerek ellen irányuló aszimmetrikus fegyveres akciók.¹⁷

Ezek után vizsgáljuk meg röviden, hogy Clausewitz hogyan értelmezte a háborút.

A háború fogalma: „*Der Krieg ist also ein Akt der Gewalt, um den Gegner zur Erfüllung unseres Willens zu zwingen. A háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük.*”¹⁸ Sokan, a bírálók közül figyelmen kívül hagyják, hogy Clausewitz a háború fogalmához kiegészítésként hozzátette: „*az erőszak tudományos és műszaki*

¹⁴ Peter Paret: Clausewitz. A korai stratégiai gondolkodás. Tanulmányok. Zrínyi Kiadó 2005. 247-270. oldalak.

¹⁵ Uo. 269. oldal.

¹⁶ Martin van Creveld: The transformation of War.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/46606/gregory-f-trevertan/the-transformation-of-war> 2012. 12. 05.

¹⁷ Haig Zsolt – Várhegyi István: A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése.

http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2008_e_2.pdf 2012. 12. 06.

¹⁸ Clausewitz, Carl von: A háborúról I-II. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961-1962. Első kötet 37. oldal.

vívmányokkal vérteti fel magát, hogy szembeszálljon az ellenfél erőszakával.” Ezt a problémát elemzi Forgács Balázs és Nagy Miklós Mihály a tanulmányában.¹⁹ A bírálók közül többen olyasmit kérnek számon Clausewitztól, amit az ő korában az emberiség még nem ismert. Ugyanakkor, ha figyelmesen olvassuk az erőszokról írt megjegyzését, akkor látható, hogy a lehető legpontosabban adta meg a fogalmat. Tudományos szempontból értelmetlennek tartjuk azt a kérdést elemezni, hogy mi lett volna, ha Clausewitznek sikerül befejeznie a művét? Ennél fontosabbnak tartjuk elolvasni a második kötet *„Vázlatok a hetedikkönyvhöz és a vázlatok a nyolcadik könyvhöz hetedik – kilencedik fejezet”* című részét.²⁰

Clausewitz művében választ ad arra a kérdésre is, hogy mi a háború? *„Látjuk tehát, hogy a háború nem csupán politikai művelet, hanem valóságos politikai eszköz, a politikai érintkezés továbbfolytatása és annak végrehajtása más eszközökkel. Hiszen, mint mondtuk a politikai érdek a cél, a háború pedig eszköz ennek szolgálatában, ”*²¹

A hadtudományi kutatásokat folytató szakemberek véleménye szerint a háború napjainkban, mint a katonai műveletek legmagasabb szintű formája, fegyveres küzdelem, amely folyhat államok, szövetségek- és egy államon belül, különböző érdekcsoportok között. Továbbra is érvényes a clausewitzi cél: az egymással szemben álló felek akarataikat a másik félre kényszerítik. Napjaink katonai műveletei igazolják, hogy a felek az akarat érvényesítéséhez az erőszak minden formáját és módját felhasználják. Mind szövetségi, mind állami szinten a katonai tevékenység politikai ellenőrzés alatt zajlik.

Itt szükségesnek tartjuk a politika fogalmának egy, általunk elfogadott változatát megadni. *„A politika összetett társadalmi jelenség, mely létevel, illetve funkcionális működésén keresztül a társadalmak (országok, nemzetek és ezek alkotta szövetségek), továbbá a társadalmakat alkotó különböző csoportok érdekeit érvényesíti. Céljaik megvalósítását teszi lehetővé békés vagy erőszakos eszközök alkalmazásával. ”*²²

PETER PARET szerint Clausewitz munkájának legfontosabb tanúsága, hogy a háborút – mint a politika folytatását más eszközökkel – más szellemben is lehet értelmezni.²³ Véleményünk szerint éppen ezért csak részben van igazuk Clausewitz bírálóinak. Legkevesbé sem lesz kisebb Clausewitz érdeme attól,

¹⁹ Uo. 1961. Első kötet 38-39. oldalak. Forgács Balázs: A hadikultúra fogalmának historiográfiája II. <http://hadtudomanyiszemle.zmne.hu/files/2009/1/1fb.pdf> 2012.12. 04.

Nagy Miklós Mihály: A katonai erőszak elmélete és a XX. század. Múltunk, Tanulmányok a háborúról. 146-164. oldalak.

²⁰ Clausewitz, Carl von: A háborúról I-II. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961-1962. Második kötet 337-489. oldalak.

²¹ Uo. 1961. Első kötet 57. oldal.

²² Miller, David (ed.) 1991: The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought. Blackwell Oxford.

²³ Peter Paret: Clausewitz. A korai stratégiai gondolkodás. Tanulmányok. Zrínyi Kiadó 2005. 247-270. oldalak.

hogy csak kevesen olvasták el a művet, értették meg a vizsgálatának szellemét – a képességet az elmélet és a gyakorlat ötvözésére.

„A háborúról” című mű kiinduló alap lehet a kutatók számára a fegyveres küzdelem, a katonai műveletek és a háború jellemzőinek vizsgálatához, napjaink katonai eseményeinek tükrében.

Összegzésként megjegyezzük, hogy a háború politikai jellegének clausewitzi magyarázata megerősíti azt a nézetünket, hogy a háború nem önálló, elszigetelt jelenség. A háborúnak, mint a fegyveres küzdelem lényegét kifejező katonai művelet legmagasabb formájának vizsgálata – napjaink katonai eseményeinek tükrében – a társadalomtudományok keretében, más tudományágak eredményeit felhasználva válhat eredményessé. A szembenálló fél fegyveres erejének-, annak alkalmazására irányuló akaratának megtörése nem önálló cél az állam részéről, hanem a politikai célkitűzés elérésének eszköze.

1. számú táblázat

KATONAI MŰVELETEK				
Katonai Műveletek Fajtái	Katonai Műveletek Jellege	Katonai Műveletek Színterei	Katonai Műveletek Formái	Katonai műveletek Szintjei
háborús katonai műveletek	harci tevékenység	hadszíntér	háború	hadászat
nem háborús katonai műveletek	harci támogatás	összhaderőnemi hadműveleti terület	hadjárat	hadművelet
felvonulás	harci kiszolgáló támogatás		hadászati művelet	harcászat
	különleges katonai műveletek		hadművelet ütközet	
			harc tűzpárbaj	

Forrás: Szendy István előadása a Hadtudományi Doktori Iskola hallgatóinak 2012. március 17.

Felhasznált irodalom

1. Szendy István: A hadtudományról magyar szemmel. Magyar Tudomány 2012. évi 11. Száma.
2. Klaus Neumann: Der Gewalt nicht nachgeben. Truppenpraxis 11/1999. száma
3. Clausewitz, Carl von: A háborúról I-II. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961-1962.
4. Peter Paret: Clausewitz. A korai stratégiai gondolkodás. Tanulmányok. Zrínyi Kiadó 2005.
5. Nagy Miklós Mihály: A katonai erőszak elmélete és a XX. század. Múltunk 2004. évi 4. száma, Tanulmányok a háborúról.

A BIZTONSÁG ÖSSZETEVŐINEK VÁLTOZÁSA - KORUNK NYÁRI OLIMPIAI JÁTÉKAI

Absztrakt

A szerző rövid tanulmányában korunk olimpiai játékeinak biztonsági kérdéskörét vizsgálja. Ezek az események egyben napjaink legnagyobb biztonsági eseményei is, amelyeken nemcsak sportok és emberek, hanem különböző nemzetek és értékek találkoznak egymással. Az olimpiák fejlődésével párhuzamosan megváltoztak azok biztonsági szempontjai is, amely elemek a legfontosabb rendezési tényezővé váltak. Áttekintve és elemezve a jelzett nemzetközi sportesemények biztonsági kérdéskörét látható, hogy a biztonság növelése összetett, sok szerepelős feladat.

Kulcsszavak: Biztonság, olimpia, veszélyek, terrorizmus, rendezvények, rendezvénybiztonság

Abstract

In this short study, the author analyses some security issues of the latest Olympic Games. These extremely important events have – at the same time – very significant and complex international security aspects as well, where not only sports and people meet with each other, but also different nations and values. In parallel with the evolution of the Games, the key security elements have also changed and these components have become important organizing factors. Reviewing and analyzing certain security aspects of these huge international events, we can certainly realise that the provision of a dependable security level represents a very complex, multi-stakeholder task.

Keywords: Security, Olympic Games, dangers, terrorism, events

Bátran nevezhetjük a világ legnagyobb nemzetközi eseményeinek a rendszeresen megrendezésre kerülő nyári olimpiai játékokat, amelyek azonban nem kategorizálhatóak egyszerűen sportok és sportolók találkozásának. A rendezvények alkalmával nemzetek és értékek találkoznak, amely idejére a tisztességes verseny eszméje kell, hogy átvegye a szerepet. Az olimpiai eszme teljesüléséhez a nyugodt, békés körülmények megteremtése azonban rendkívül összetett feladatként nehezedik a rendező országokra.

Az újkori olimpiák rendezési tapasztalataiként a XXI. századra folyamatosan formálódtak és letisztultak azok a szegmensek, amelyek mindenképpen gondolkodásra és biztonsági lépések megtételére ösztönzik korunk olimpiáinak

biztonságáért felelős szerveket. Ebben az értelmezésben a mai olimpiai játékok, sporthoz kapcsolódó funkciójukat kinőve:

- a világ legnagyobb, példátlan méretű, és „azonnali” nyilvánosságot biztosító médiaeseményei,
- nemzetek, vallások és értékek találkozásának színterei,
- behatárolt földrajzi területen nagyszámú tömegrendezvények sorozata,
- olyan események, amelyeken több millió látogató, átlagosan több mint tízezer sportoló és VIP vendégek kiemelten nagy száma jelenik meg.¹

Talán éppen fentiek okán, az olimpiát rendező ország/város érintett szerveinek és kapcsolódó biztonsági szolgálatainak rendkívüli erőfeszítése szükséges a megfelelő biztonsági szint elérésére, amelynek hiányában:

- emberek és anyagi javak sérülhetnek,
- a nyilvánosság révén az események színterei lehetnek a tömeges pánik és félelemkeltésnek,
- „értékek, eszmék” sérülhetnek,
- a rendező nemzet egyfajta felkészületlensége kaphat nyilvánosságot,
- a rendezési joghoz kapcsolódó biztonság szavatolása bizalmának elvesztése pedig hosszabb távon gazdasági károkat, bevételkiesést eredményezhet az adott országnak (pl. későbbi sportesemények rendezési jogának elvesztése, nézőszám visszaesése stb.)

Fenti tényezők összetettsége révén a biztonsági szempontok garantálása alapvetően kihat az egész rendezvénysorozat megítélésére. A legkisebb biztonsági eseményt is azonnal nézők százmilliói ismerik meg, a világháló adta lehetőségek pedig hosszabb távon is felszínen tarthatják a kérdést. A biztonság komplexitásából adódóan az olimpia és annak biztonsági kérdései természetesen különböző részterületekből tevődnek össze (pl. rendezvénybiztosítási, környezeti, természeti stb.), valamint földrajzi értelemben véve az egyes helyszínek tekintetében is más és más kérdéskörök fontossága kerül előtérbe.

A történelemben visszatekintve, az újkori olimpiák kezdeti időszakában, a mai értelemben vett komplex módon értelmezett biztonságról még nem beszélhettünk. A napjainktól jelentősen eltérő külső társadalmi környezet, a technikai rendszerek és közlekedési hálózatok, valamint a képességek fejletlensége, az infrastruktúra színvonala, vagy akár a rendezvények méretei okán a biztonsági szempontok érvényesítése még háttérbe szorult. Kisebb negatív események² igaz, már ekkor is előfordultak, amelyek azonban nem sorolhatóak a jelentős biztonsági problémák köréhez. Többségük szervezési

¹ Lásd: nagy olimpiai biztonsági hadművelet - Elekes Éva, Rónay Tamás / Népszava, 2012. július 26. http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=572050&referer_id=friss

² Pl. sportolók eltévedése (1896 Athén – Pireusz), nézők pályára történő berohanása (1908 London) forrás: <http://biztonsagpiac.hu/fejezetek-az-ujkori-olimpiak-biztonsagtortenetebol>

hibákhoz, vagy az akkor még szokatlan nemzetközi tömegrendezvényi tapasztalatok hiányára vezethetőek vissza.

A biztonság és a szervezés összefüggéseit keresve az első fordulópontot az 1936-os berlini olimpia jelentette, amikor már a rendezvények presztízsének emelkedésével összhangban a hitleri Németország kiemelt hangsúlyt fektetett az ország nemzetközi megítélésére és birodalmi érdekeinek megjelenítésére. A fegyveres erők közreműködése, a katonás szervezettség mind az események szervezésében, mind annak lebonyolításában megjelent. Ismételt fordulópont – talán az 1936-os olimpiai játékok ellensúlyaként – a minimális biztonsági intézkedésekkel megrendezett müncheni olimpián bekövetkezett tragédia³, amely hirtelen rávilágított a rendezvények sérülékenységre és gyökeres változást hozott a későbbi nemzetközi sportrendezvények biztonsági kérdéseinek színvonalában. A különböző intézkedések megerősítése, a fokozott terrorveszélyeztetettség figyelembevétele, valamint a rendezvények biztosításában résztvevő állami szervek összetétele és kiképzése máig visszamutat az akkor bekövetkezett terrorcselekmény és sikertelen kezelésének elrettentő példájára.

A világpolitika eseményei és a bipoláris világrend ellentétei a második világháborút követő közel ötven évben lassan átszőtték a rendezvények körüli légkört is. A teljesség igénye nélkül említésre érdemesek a Moszkvában,⁴ vagy akár a Los Angelesben megrendezett olimpiák, amelyeken a politikai szembenállás⁵ és a mögöttes események korlátozták a résztvevő országok körének teljességét. Számos példáját találjuk az olimpiák történetében olyan eseményeknek is, amikor az egyes nemzetek adott sportolói hazájuk politikai-társadalmi, vagy akár gazdasági gondjai okán már nem tértek vissza hazájukba.⁶

A XXI. századra a biztonsági szempontok ismételt változáson mentek keresztül, egyrészt az Amerikai Egyesült Államok elleni 2001. szeptember 11-i terrortámadás-sorozat, másrészt globalizálódó világunk robbanásszerű technikai fejlődésének következményeként. Napjainkban az olimpia kapcsán már olyan világeseményről beszélhetünk, ahol mind a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB), mind a rendező fél a biztonság széles körű garantálására törekszik. A

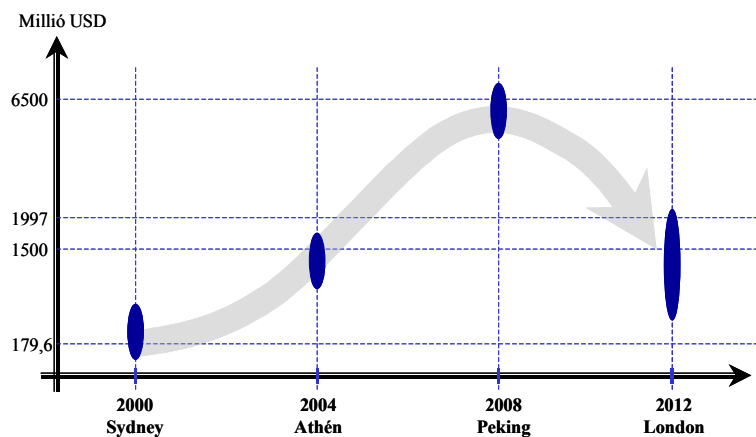
³ Az 1972-es müncheni nyári olimpiai játékok alatt (1972. szeptember 05-én) a Fekete Szeptember palesztin terrorszervezet az izraeli olimpiai csapat 11 tagját ejtette túszul. 2 izraeli sportoló már a túszejtés során, 9 fő a német hatóságok által a túszok kiszabadítására indított akciók során vesztette életét. A meghiúsult mentőakcióban 5 terrorista és egy német rendőr is életét vesztette.

⁴ 1976 / Montreal – a Kína nevében fellépő tajvani sportolók okozta diplomáciai bonyodalmak Lásd: Ólmosi Zoltán - A moszkvai csonka olimpia, www.archivnet.hu/politika/a_moszkvai_csonka_olimpia.html?oldal=1

⁵ Bővebben lásd: Tarján M. Tamás - 1984. május 8. / A Szovjetunió bejelenti a Los Angeles-i olimpia bojkottját <http://www.rubicon.hu>

⁶ Többek között: 1948 / London - a csehszlovák tornászcsapat vezetője, 1956 / Melbourne - a magyar csapat 48 tagja, 1972 / München - 117 sportoló, 1976 / Montreal - román és orosz sportolók, 1980 / Moszkva - afganisztáni sportolók olimpiát megelőző emigrálása, 1996 / Atlanta - több kubai és iraki sportoló, 2012 / London - kameruni olimpiai delegáció több tagja, valamint szudáni, szomáliai és kongói versenyzők nem tértek haza.

NOB elérhető dokumentumainak áttekintése alapján az olimpia rendezési jogának elnyeréséig vezető út a biztonsági kérdéseket illetően is rendkívül hosszú és összetett. A vizsgálati szempontok (pl. kormányzati támogatás, közvélemény, infrastruktúra, környezeti feltételek, közlekedés stb.) között külön területként jelennek meg a biztonsági kérdések, amelyek minden egyes eleme sokoldalú elemzési, előkészítési, majd tervezési feladatokat igényel. A legfontosabb formáló tényező azonban mégis az egyre hatalmasabb – a pekingi olimpia példájával kiemelkedő – biztonságra fordított költségvetési szükséglet, amely alapjaiban befolyásolja a rendezvények végrehajtási feltételeit.

Olimpiai játékok biztonsági kiadásai (Szerk: Dobák 2012)⁷

Az elmúlt évtizedekben folyamatosan szigorodtak a NOB biztonsági elvárásai is, amelyeket már az olimpia rendezésére irányuló pályázatok összetett szempontrendszerében érvényesítenek. A kandidáló, majd jelölt országok által készített megvalósíthatósági tanulmányok az egyes pályázatok összevetését biztosító szempontrendszer mentén elemzik a tervezett esemény biztonsági környezetét és a vonatkozó elképzelések megfogalmazását. A játékok rendezési jogának elnyerése felé vezető folyamat során kerülnek összevetésre az egyes biztonsági tényezők, amelyek felölelik⁸ a közbiztonsági helyzetet, a terrorizmus elleni küzdelem és a biztonságért felelős szervek képességeit. Hazánk korábbi

⁷ Adatok forrása: (letöltési idő: 2012.10.15.)

Philip Boyle and Kevin D. Haggerty, Spectacular Security: Mega-Events and the Security Complex, International Political Sociology (2009) 3, 257–274

Barrie Houlihan, Richard Giulianotti - Politics and the London 2012 Olympics: the (in)security Games, <http://geeksandglobaljustice.com/wp-content/Boyle-Haggarty.pdf>

London 2012_ Olympic security cost raises concern among MPs, 2012-Mar-9

Dexter Robert, Olympics Security Is No Game, 2008, Aug 6, Bloomberg Businessweek

Athens Olympic Security A Mess - CBS/ Bootie Cosgrove-Mather / 2009, February 11.

⁸ Report of the IOC Evaluation Commission for the Games of the XXIX Olympiad in 2008., valamint Report by the IOC Candidature Acceptance Working Group / Games of the XXX Olympiad in 2012 (letöltési idő: 2012.10.16.)

pályázati elképzelései kapcsán közzétett megvalósíthatósági tanulmány⁹ tükrében, vizsgálendő tényezőként tekintik át:

- a terrorfenyegetettséget,
- a vis major miatt bekövetkező lehetséges eseményeket (földrengés, tűzvész, tömegkatasztrófa stb.),
- az eddig rendezett jelentősebb nemzetközi rendezvények közbiztonsági tapasztalatait,
- az ország biztonsági viszonyait, biztonságpolitikai környezetét.

Részletes biztonsági tervek készülnek, amelyek főbb elemeiben kitérnek:

- határforgalom, vámkezelés, programbiztosítás,
- közbiztonság, bűnügyi és közrendvédelmi biztosítás, védett személyek biztosítása,
- egészségügyi ellátás,
- katasztrófavédelem,
- közlekedésbiztonsági intézkedések, tömegirányítás, beléptetés, vagyonvédelem stb. kérdéseire.

A hazai tanulmány gondolatát ismételve, vannak azonban olyan veszélyek, amelyeket nem lehet megelőzni, „ezekre megfelelően fel kell készülni”.

Kiemelt biztonsági kérdéskörök

Jelen tanulmányban érdemesnek tartom röviden kiemelni azon főbb veszélyforrásokat, amelyek az elmúlt olimpiák tapasztalatai alapján napjaink rendezvényeinek biztonsága kapcsán egyre nagyobb jelentőséget kapnak, továbbá a rendvédelmi szféra kérdésköréhez kapcsolódnak.

Nem engedélyezett tüntetések, tömegmegmozdulások

Ide sorolhatóak az olimpián megjelenő számtalan nemzet történelmileg és politikailag terhelt viszonyaihoz kapcsolódó, illetve egyéb okokból fellángoló tömegmegmozdulások megjelenésének problémája. A nemzetközi játékok időszaka alkalmat adhat vélt, vagy valós társadalmi, politikai, gazdasági és történelmi problémák felszínre hozására is. Ilyen mögöttes eseményként jelent meg pl. a Lhasza-i tibeti buddhista szerzetesek felkelése, a Hszincsiang-Ujgur Autonóm Tartományban történt incidensek,¹⁰ vagy akár a Sydney-ben megjelenő azon csoportok, amelyek kihívást jelentettek a rendezvény biztonságára (Protest 2000, Anti-Olimpiai Szövetség). Ezek többsége erőszakmentes rendezvényként, tiltakozó akciók formájában ölthet testet, kihasználva az olimpiai játékok adta világszéles nyilvánosságot

⁹ http://www.privycouncil.hu/bom/pwc_tanulmany/16_Biztons%C3%A1g.pdf

¹⁰ Matykó Károly – Fejezetek az újkori olimpiák biztonságtörténetéből, www.biztonsagpiac.hu

Közbiztonsági kérdések

Az olimpiai időszakában az általános közbiztonság fokozott megerősítésének igénye lép fel. A média nyilvánossága által övezett befogadó ország/város általános közbiztonsági kérdései mellett, a hatalmas tömegeket felölelő sportrendezvények tömegkezelési, esetleges evakuációs kérdéseire kell felkészülni.

A rendvédelmi erők korszerű technikai eszközökkel történő felszerelése, a hadsereg tagjaival és eszközrendszerével¹¹ történő megerősítése, a nemzetbiztonsági szolgálatok lehetőségeinek fokozott igénybevétele – az utolsó három nyári olimpiára visszatekintve – az események elfogadott velejárója volt.

- A 2004-es athéni olimpia idején a biztonsági feladatok elsődlegesen a görög rendőrségre, valamint kiemelten az olimpiai játékok biztonsági részlegére (OGSD)¹² hárultak. Az OGSD felelősségi körébe tartoztak¹³ többek között a biztonságot és a közrendet érintő tervezési, intézkedési feladatok előkészítése, valamint koordináció az egyéb szervezetek irányába (mentőszolgálat, tűzoltóság, a Polgári Légiközlekedési Hatóság, Országos Meteorológiai Szolgálat stb.).

- A 2008-as pekingi olimpiai játékok biztonsági szintjének növelése érdekében az érintett szervek fejlett technikai eszközrendszereket telepítettek. A 25 ezer fős pekingi biztonsági személyzet mellett, rendőri és katonai erők,¹⁴ továbbá a rendőrség kötelékébe tartozó terrorelhárító csoportok és egységek¹⁵ is támogatták a feladatokat. A haderő (szárazföldi, tengerészeti és légi) kötelékeiből az olimpiai játékok idejére biológiai és nukleáris terrortámadások megakadályozására biztonsági egységet hoztak létre. További feladatukat képezte a katasztrófa helyzetekben történő mentési feladatok ellátása is.

- A 2012-es londoni játékok ideje alatt is összességében többtízezer biztonsági erő oldotta meg a különböző sporthelyszínek, valamint a sportolók és nézők biztonságának szavatolását. Egy-egy kiemelt esemény napján 12500 rendőrt mozgósítottak, és összességében 23500 fő vett részt¹⁶ a biztonsággal

¹¹ Pl. Pekingben 300.000 kamera, arc-felismerő technológia, biometria, adatbázisrendszerek alkalmazása, Londonban térfigyelő kamerák tömeges igénybevétele, továbbá a város több helyszínére is légvédelmi rakétaütegeket is telepítettek az olimpia idejére.

¹² OGSD - Olympic Games Security Division

¹³ ATHENS 2004 OLYMPICS: General Fact Sheet, 07 June, 2004 <http://www.greekembassy.org/embassy/content/en/Article.aspx?office=3&folder=95&article=12033>

¹⁴ PAP - People's Armed Police (kínai félkatonai rendőri erő, elsődleges feladata a belső biztonság), PLA - China's People's Liberation Army (az olimpia alatt a terrorellenes feladatokban, a mentési és katasztrófaelhárítási feladatokban kaptak szerepkört)

¹⁵ Immediate Action Unit - IAU, Snow Leopard Commando Unit - SLCU és Special Police Units - SPU

¹⁶ Forrás: Sportesemények a terror árnyékában (dokumentumfilm) – Discovery Channel

kapcsolatos műveletekben. A rendezvények és helyszínek védelme érdekében a londoni játékok időszakában az Olympic Intelligence Centre, a rendőri erők (Metropolitan Police), továbbá a titkosszolgálatok (az MI5, az MI6, a GCHQ)¹⁷ munkáját is igénybe vették.¹⁸

Érthető módon fontos szempont az olimpiai játékok biztonságának szavatolása során a „látható” biztonsági intézkedések köre is. A közönség számára is érzékelhető biztonsági személyzet jelenléte, a közvélemény felé tett hivatalos nyilatkozatok, a technikai „erődemonstráció” és a legmodernebb rendőrségi és haditechnikai eszközök felvonultatása hathatós lépések egyfelől a közvélemény megnyugtatására, másfelől az esetlegesen felmerülő valós biztonsági intézkedések gyors megtételére és reagálásra.

A megfelelő számú biztonsági személyzet jelenléte alapfeltétel, amely egyes területeken speciális szaktudást, kiképzettséget igényel. Az athéni olimpia mellett, mind a pekingi, mind a londoni olimpiai játékokon a rendezők alapelemként számoltak a meglévő rendőri, katonai és egyéb „állami” humán kapacitásokra. Lényegi különbség abban mutatkozik, hogy amíg pl. a 2008-as olimpián a biztonsági tervezés és végrehajtás az állami szektorra épült, addig a 2012-es olimpiai játékokon egy, a magánszektorhoz köthető biztonsági cégnek (G4S)¹⁹ is jelentős szerepet szántak. A magáncég vállalt kötelezettségének elmaradása (nem volt képes a megfelelő létszám feltöltésére) miatt azonban jelentősen emelni kellett a rendelkezésre álló, képzett katonai egységek hozzájárulását és számát.²⁰ Mindezek vélhetően tapasztalattal szolgálnak a későbbi olimpiák tervezési, szervezési és végrehajtási feladataira, elismerve a katonai és rendőri szervezetek sajátos szakmai ismereteit, szervezettségüket.

A közvetlenül nem látható biztonsági területek, mint az Internet- és a mobil-kommunikáció egyre inkább felértékelik a kibervédelem kérdéskörét. Az olimpiai játékok során számos technikai elem és alkalmazás támaszkodott az Internet biztosította képességekre, amelyek új típusú biztonsági területek beépítését tették szükségessé. Veszélyként jelentek meg, hogy az olimpiai játékokhoz kapcsolódó weboldalak, az egyes helyszínek és események technikai támogatási elemei, az internetes jegyértékesítési rendszerek, a kommunikációs hálózatok vagy akár a közlekedési hálózat érintett rendszerei. Mindezek súlyosan sérülhetnek egy esetleges „cyber” támadásnál az adatok exportálása, módosítása vagy törlése következtében. A londoni sportesemények példáját

¹⁷ A brit titkosszolgálatok - MI5 / Secret Service (a belső iránnyal foglalkozó szolgálat), MI6 / Secret Intelligence Service (a külső iránnyal foglalkozó szolgálat), GCHQ - Government Communications Headquarters (brit technikai hírszerző ügynökség).

¹⁸ Duncan Gardham, The Telegraph, 2009. július 21.
<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/terrorism-in-the-uk/5878871/Olympic-flight-ban-over-terror-attack-fears.html>

¹⁹ Group 4 Securicor - brit multinacionális biztonsági cég

²⁰ Home Secretary statement on Olympic security - Monday 16 July 2012
<http://www.homeoffice.gov.uk/media-centre/speeches/theresa-may-olympics-response>

kiemelve, a játékok megrendezését veszélyeztető különböző forrásokból származó "cyber" fenyegetésekre felkészülendő az érintett hivatal (Office of Cyber security)²¹ külön cselekvési tervet dolgozott ki.

Terrorcselekmények veszélye

Közvetlen veszélyként merülhet fel a magányos elkövetőkhöz köthető terrorcselekmények, amelyek erőszakos, kiszámíthatatlan, lappangó, az elkövetők részéről nyilvánosságot igénylő voltak miatt jelentenek különös kockázatot. A kategóriába sorolható veszélyforrás több olimpián is felmerült, így Sydney-ben,²² vagy akár 1996-ban Atlantában, amikor egy magányos merénylő 100 kg csőbombát helyezett el az olimpia egyik zsúfolt helyszínén. Habár a területet a hatóságok kiürítették, így is egy ember meghalt és több mint száz megsebesült. Az eset, tanulságként a tömegrendezvények szervezésének egyes hiányaira is rávilágított.

Az olimpiai játékok életében a nemzetközi terrorista cselekmények legjelentősebb és legmeggrázóbb példája az 1972-es müncheni esemény, amely veszélyeztettség ezt követően (majd az Amerikai Egyesült Államok elleni 2001-es terrorcselekmények után fokozottan) előtérben került. A pekingi olimpia esetében veszélyeztető tényezőként elsődlegesen a terrorizmus, a szeparatizmus és az extrémizmus merült fel, amelyek közül a terrorizmust értékelték a legjelentősebb tényezőnek. Az esetleges terrorista tevékenységek tekintetében prioritásban kiemelten jelent meg²³ a Nemzeti Stadion helyszíne, a polgári légi közlekedés biztonsága, valamint az élelmiszerbiztonság fokozása is. A pekingi olimpia évében számos biztonsági esemény is megzavarta a rendezvények tágabb értelemben vett biztonsági helyzetét. 2008 júliusában két buszon történt robbanás Yunnan tartományban, megölve két személyt és 14-et megsebesítve. 2008 augusztusában pedig 16 rendőrt gyilkoltak meg Kashi Xinjiang Ujgur Autonóm Területen, ahol két férfi házi készítésű robbanóeszközöket dobott a rendőrök közé. Mindkét eseményt a Turkesztáni Iszlám Mozgalomhoz kötik.²⁴

A terrorizmus, a londoni játékok légkörét is már a kezdetekkor megzavarta. 2005-ben egy nappal azután, hogy London elnyerte a 2012-es olimpia rendezési jogát, muzulmán szélsőségesek összehangolt akciójukban négy

²¹ Office of Cyber Security & Information Assurance (OCSIA) – brit kibervédelemmel és információbiztonsággal foglalkozó kormányzati hivatal

²² A 2000-es Sydney-i olimpiai játékok alkalmával egy 28 éves rasszista beállítottságú férfit tartóztattak le a hatóságok az olimpiai játékok megzavarására irányuló szándékai miatt, továbbá lefoglalásra kerülete robbanóanyagok előállítására alkalmas összetevők.

²³ Wang Shacheng – Information Galaxy: Intelligence Study on Security and Defense / Case study Terrorism at the Beijing 2008 Olympic Games

²⁴ Dr. Sheonandan Pandey 2008 Beijing Olympics Security Management Myth and Reality of Intelligence Inputs on Terror Attack - Paper no. 2918 10-Nov-2008
<http://www.southasiaanalysis.org/papers30/paper2918.html>

bombát robbantottak Londonban több, mint 50 halálos áldozatot és 700 személy sérülését okozva. Az események jelezték, hogy Londonnak rendkívüli figyelmet kell fordítania a terrorista cselekmények megakadályozására, amely kapcsán 2012-ben Jonathan Evans²⁵ a brit elhárítás igazgatója is kétségtelennek nevezte, hogy egyes terrorhálózatok fontolóra vették támadások elkövetését az olimpiai játékok alatt.²⁶ A média több tudósítása²⁷ az izraeli sportolók iráni terrorfenyegetettségére is felhívta a figyelmet.

Hírszerzési tevékenységek jelentősége

Az előzőekben áttekintett, biztonsági igények terén egyre nagyobb szerepet kap a hírszerzési tevékenység, amely jelentősége vitathatatlan a játékok előkészítése és rendezése folyamatában. A tevékenység által biztosítható adatok, információk és értékes elemzések alapjaiban mozdíthatják el a biztosítási, illetve védelmi intézkedések irányát és feladatait. A játékok időszakában titkosszolgálatok részvételének egyfajta legitimitása is abból adódik, hogy ebben a kiemelt biztonsági légkörben szerepük nem kizárólagosan az adott nemzeti, vagy szövetségi célokat szolgálják, hanem a társadalmi, gazdasági és történelmi folyamataiban terhelt soknemzetiségű „résztvevői kör” számára is a biztonság szavatolásához járulhatnak hozzá. A hírszerzési tevékenységek szerepe különösen az egyes veszélyek azonosításában, korai előrejelzésében mutatkozhat meg, továbbá a megfelelő folyamatok beindításával hatékonyan gátolhatják a biztonságot negatívan befolyásoló események bekövetkezését.

A tárgyban fellelt források alapján látható, hogy a vonatkozó hírszerzési információk az olimpiák időszakában becsatornázásra kerülnek a rendezési feladatokhoz köthető, különböző szervező, koordináló és végrehajtó szervezetrendszerbe. A 2004-es athéni olimpiai játékok időszakában a már említett OGSD belső felosztásához kapcsolódva²⁸ került kialakításra az ún. olimpiai hírszerző központ. Pekingben az ún. Olimpiai Biztonsági Parancsnoki Központ²⁹ 2005-ben került felállításra, amely felelős volt a szervező és irányító biztonsági műveletekért. Nemzetközi összekötő központot állítottak fel (2008) a biztonsági feladatokat támogatni szándékozó külföldi hírszerző ügynökségek irányába is. Kína példáját tekintve, a hírszerző munka kapcsán vizsgálat alá vették, illetve kategorizálták a lehetséges külföldi és hazai veszélyforrásokat, annak gyakorlati végrehajtását tekintve erőteljes központosított jegyeket mutatva³⁰. A témára vonatkozó tanulmány alapján a kínai hírszerzés

²⁵ A brit MI5 (Secret Service) igazgatója (2012)

²⁶ Népszava online, / MTI - Terrorgyanú miatt őrizetbe vettek hat embert Londonban, 2012. július 5.

²⁷ Herald Sun – London on alert for terror attack ahead. 2012. július 22.

²⁸ Athens 2004 Olympics: General Fact Sheet , 07 June, 2004 <http://www.greekembassy.org/embassy/content/en/Article.aspx?office=3&folder=95&article=12033>

²⁹ Olympic Security Command Center (BOSCC)

³⁰ Dr. Sheonandan Pandey 2008 Beijing Olympics Security Management Myth and Reality of Intelligence Inputs on Terror Attack - Paper no. 2918 10-Nov-2008. A forrás szerint az esemény

megközelítésében, tevékenységük első szakasza a lehetséges veszélyek forrásainak megállapítására, második szakasza a fenyegetés kizárására irányult.

A londoni olimpia esetében is évekre visszanyúló előkészítésről beszélhetünk. A kapcsolódó biztonsági és védelmi stratégia először 2009 júliusában jelent meg, meghatározva a célokat és a biztonsági, védelmi elképzeléseket a kormány, a szervező bizottság, a rendőrség és a többi megvalósításban érintett³¹ szervezetek számára. A megalkotott biztonsági stratégia mentén, a biztonság többoldalú garantálásának igényét fogalmazták meg, amely cél elérésének érdekében kockázatelemzési³² feladatokat végeztek a hírszerzési képességek bevonásával. Az olimpia biztonságának egyenszilárdsága érdekében felállították az ún. Nemzeti Olimpiai Koordinációs Központot, valamint az Olimpiai Hírszerzési Központot³³, amely a világméretű rendezvény folyamatos fenyegetés-értékelése terén látott el többek között feladatokat³⁴. A széles körű, többéves előkészítő munkában kiemelt szerepet kapott a „hírszerzésalapú megközelítés”, megcélozva a különböző veszélyforrások, fenyegetések és kockázatok elemzésén keresztül a rejtett veszélyek felszínre hozását. A hírszerző és elemző tevékenységek a tárgyban fellelt források alapján kiterjedtek a korábbi terrortámadások elemzésére, a lehetséges kockázatok feltárására. Chris Allisonnak³⁵, az olimpia biztonságára vonatkozó gondolatát idézve³⁶ „...a hírszerzés, az erőforrások, a szakemberek és a stratégia kombinációja az, amelyen a siker múlik...”.

Annak ellenére, hogy az olimpia biztonságos megrendezésének felelősége egyértelműen a rendező félre hárul, érthető módon nem nélkülözhetik azokat a további szakmai (szakértői, rendőri, titkosszolgálati) kapcsolatokat, amelyek a rendezvények biztonságát tovább növelhetik.

- Már a 2004-es athéni játékok során széles körben vették igénybe a különböző nemzetközi biztonsági szakértők segítségét, és szakmai támogatását. Olimpiai tanácsadó csoportot (OAG)³⁷ hoztak létre, amely tagjai széles körű szakmai tapasztalatokkal rendelkeztek különböző sportversenyek biztonsági tervezése terén. A csoportban hét nemzet (Ausztrália, Francia-

időszakában Kína 2500 weboldalt blokkolt, teret engedve az állami szféra hang-és videó fájljainak az Interneten. <http://www.southasiaanalysis.org/papers30/paper2918.html>

³¹ London 2012 olimpiai és paralimpiai biztonsági és védelmi stratégia - March 2011
<http://www.homeoffice.gov.uk/counter-terrorism/2012-olympic-games/>

³² Olympic Safety and Security Strategic Risk Assessment - OSSRA

³³ Olympic Intelligence Centre. A brit Metropolitan Police-nál felállított egység, az olimpiai játékok biztonsága kapcsán az MI5, az MI6, az GCHQ szolgálatoktól és a helyi rendőri szervektől érkező információk becsatornázására.

³⁴ Olympic security conference speech - Theresa May konferenciabeszéde 2011. 11.21.

Forrás: <http://www.homeoffice.gov.uk/media-centre/speeches/olympic-security-conference>

³⁵ Chris Allison - Assistant Commissioner Olympics and Paralympics, Metropolitan Police Service

³⁶ Forrás: Sportesemények a terror árnyékában (dokumentumfilm) – Discovery Channel

³⁷ OAG - Olympic Advisory Group

ország, Németország, Izrael, Spanyolország, Egyesült Királyság, Amerika Egyesült Államok) szakemberei kaptak helyet.

- A rendezők a pekingi sportesemények időszakában is igénybe vették az Interpol segítségét, valamint szakmai tanácsokat, támogatást kaptak a jelentős tapasztalatokkal rendelkező egyéb nemzeti (USA, német, izraeli, ausztrál) bűnüldöző szervezetektől.

- Nagy-Britannia több nemzetközi konferencián is kifejezte ezirányú együttműködési igényét³⁸ és lépéseket tett annak gyakorlati végrehajtására. A nemzetközi biztonsági együttműködési felülethez sorolhatóak pl.: az érintett sportolók biztonságát támogató, az adott országok biztonsági szerveihez tartozó kísérő személyek,³⁹ vagy akár a londoni olimpiai kapcsán a nemzetközi biztonsági stáb kialakítása, becsatornázva az olimpián részt vevő nemzetek „kiemelt és speciális kormányzati szerveit”⁴⁰

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy az olimpiák rendezésének biztonsági kérdései rendkívül összetett, sokszereplős feladatokból tevődnek össze. Habár az „...olimpia sportesemény és nem biztonsági esemény...”⁴¹ számtalan veszély tömeges méretű kezelésére kell az egyes biztonsági szerveknek kiemelten felkészülni, és koncentrált földrajzi terület viszonylatában annak bekövetkezését megakadályozni, illetve arra megfelelően reagálni. Mindezen feladatok rohamosan fejlődő információs társadalmunkban csak az érintett szervek jól szervezett, együttes, nemzeti és nemzetközi szintű munkájával biztosítható.

Felhasznált források

1. Alastair Jamieson and Michele Neubert, NBC News - Fortress London: UK protects olympics with biggest security plan since World War II, <http://worldnews.nbcnews.com>, 2012/07/25 (letöltési idő: 2010.10.15.)
2. Duncan Gardham, The Telegraph, 2009. július 21. <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/terrorism-in-the-uk/5878871/Olympic-flight-ban-over-terror-attack-fears.html> (letöltési idő: 2010.10.20.)
3. Stephen Graham, Olympics 2012 security: welcome to lockdown London - <http://www.guardian.co.uk/sport/2012/mar/12/london-olympics-security-lockdown-london> (letöltési idő: 2010.10.20.)

³⁸ Olympic security conference speech - Theresa May konferenciabeszéde 2011. 11.21.

Forrás: <http://www.homeoffice.gov.uk/media-centre/speeches/olympic-security-conference> (letöltési idő: 2012.10.15.)

³⁹ Példaként az izraeli turisták ellen elkövetett 2012-es burgaszi robbantás említhető, amely a sportolók védelmének megerősítését indokolta.

⁴⁰ „Magyar terrorelhárítók is részt vesznek az olimpia biztosításában”, MTI 2012. július 30. http://nol.hu/archivum/magyar_terrorelharitok_is_reszt_vesznek_az_olimpia_biztositasaban (letöltési idő: 2012.10.10.)

⁴¹ Forrás: A safe and secure games for all, London 2012, Home Office, p 12. (Chris Allison) (letöltési idő: 2012.10.17.)

4. Sheonandan Pandey, Dr. 2008 Beijing Olympics Security Management Myth and Reality of Intelligence Inputs on Terror Attack - Paper no. 2918 10-Nov-2008 <http://www.southasiaanalysis.org/papers30/paper2918.html> (letöltési idő: 2010.10.20.)
5. Vándor Éva - Akik elfutottak az olimpia elől, 2012. 08. 17. - Múlt kor történelmi portál http://www.mult-kor.hu/20120815_kik_disszidaltak_az_olimpiak_utan?pIdx=5 (letöltési idő: 2010.10.15.)
6. Audit and Review of Olympic & Paralympic Safety and Security Planning, SUMMARY, Home Office (letöltési idő: 2010.10.10.)
7. Biztonságos és káoszmentes volt az olimpia – MTI – 2012. augusztus 12 <http://www.hatharom.hu/article/3374f1-biztonsagos-es-kaoszmentes-volt-az-olimpia> (letöltési idő: 2010.10.20.)
8. Home Secretary statement on Olympic security - Monday 16 July 2012 <http://www.homeoffice.gov.uk/media-centre/speeches/theresa-may-olympics-response> (letöltési idő: 2010.10.20.)
9. London 2012 Olympic & Paralympic safety & security strategy - March 2011 (PDF file - 644kb) (letöltve: 2012.10.15.)
10. London 2012 Olympic & Paralympic Safety & Security Risk Assessment (OSSSRA) Summary - Version 2 (January 2011) (PDF file - 342kb) (letöltési idő: 2010.10.10.)
11. Audit & Review of Olympic & Paralympic Safety & Security Planning (PDF file - 225kb) (letöltési idő: 2010.10.10.)
12. Olympic security conference speech - Theresa May konferenciabeszéde 2011. 11.21. <http://www.homeoffice.gov.uk/media-centre/speeches/olympic-security-conference> (letöltési idő: 2010.10.10.)
13. London 2012 olimpiai és paralimpiai biztonsági és védelmi stratégia - March 2011 <http://www.homeoffice.gov.uk/counter-terrorism/2012-olympic-games/>
14. http://www.mult-kor.hu/20120731_amikor_a_politika_uralta_az_olimpiat
15. <http://mtva.hu/hu/sajtoszoba-main/gyorshir/138-gyorshir/1355-olimpiai-erdekesegek-az-olimpia-amelyre-egy-egesz-hadsereg-vigyaz> (letöltési idő: 2010.10.15.)
16. http://www.privycouncil.hu/bom/pwc_tanulmany/16_Biztons%C3%A1g.pdf (letöltési idő: 2010.10.10.)
17. <http://www.telegraph.co.uk/sport/olympics/8958598/London-2012-Olympics-13500-military-personnel-to-provide-security-for-Games.html> (letöltési idő: 2010.10.20.)
18. <http://www.honvedelem.hu/cikk/33009/sosem-latott-biztonsagi-intezkedesek-mellett-startol-az-olimpia> (letöltési idő: 2010.10.15.)
19. <http://www.telegraph.co.uk/sport/olympics/2499084/Beijing-Olympics-Security-stepped-up-after-terror-attack-kills-16-Chinese-policemen.html> (letöltési idő: 2010.10.20.)
20. <http://www.homeoffice.gov.uk/publications/counter-terrorism/olympics/london-2012-public-booklet?view=Binary> (letöltési idő: 2010.10.20.)

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK AFRIKA¹-POLITIKÁJA AZ OBAMA-ADMINISZTRÁCIÓ ALATT

Absztrakt

Barack Obama ghánai beszéde új korszakot nyitott a 21. századi USA-Afrika kapcsolatokban, bár az amerikai percepció átalakulása már a Bush-adminisztráció idején megkezdődött. Washington megpróbálja újjáépíteni hídfőállásait a kontinensen, és a jelenlegi szubszaharai stratégia fontos mérföldkő ebben az erőfeszítésben.

Kulcsszavak: Obama, USA, Afrika, AFRICOM, fejlesztés, harmadik világ

Abstract

The speech of Barack Obama in Ghana has opened a new area in the USA-Africa relations in the 21th century. But the change of the US perception has already started during the Bush administration. Washington tries to rebuild its bridgeheads in the continent and the current Sub-Saharan strategy is an important milestone among these efforts.

Keywords: Obama, USA, Afrika, AFRICOM, evolvement, Third World

Az Egyesült Államok külpolitikai irányvonalában Afrika gyakran másodlagos jelentőséggel bírt. Néhány kitüntetett időszakot leszámítva – mint például a hetvenes évek vége, amikor az Afrika Szarvánál kialakult és az egész térség stratégiai egyensúlyát megbolygató etióp-szomáli konfliktus a „kis hidegháború” nyitányát jelentette – a fekete kontinens csak korlátozott érdeklődésre tarthatott számot a washingtoni döntéshozók részéről. Bár az amerikai külügyminisztérium nem feledkezett meg a térségről, Afrika sosem önmagáért került a figyelem előterébe: a hidegháború alatt a dekolonizáció, a szuperhatalmi versengés, a posztbipoláris korszakban pedig az innen érkező biztonságpolitikai veszélyforrások – terrorizmus, migráció – adták/adják aktualitását. Az Egyesült Államok a '90-es évek vargabetűi után maga is csak a 2001. szeptember 11-i terrortámadás, illetve az egyre nagyobb mértékű kínai előretörést követően kötelezte el magát aktívabb Afrika-politika iránt. Ez

¹ Afrika alatt tanulmányunkban a szubszaharai térséget értjük, és ebben a jelentésben használjuk.

azonban inkább ad hoc jelleggel, semmint jól átgondolt stratégia alapján működött.²

Barack Obama elnökké választása után sokan azt remélték, hogy Washington hozzáállása változni fog a kérdésben, és az Egyesült Államok nagyobb szerepet vállal a szubszaharai térségben. Az elnök 2009. július 11-i ghánai beszédében valóban új alapokra látszott helyezni az USA-Afrika kapcsolatokat – ha másban nem is, abban egészen biztosan, hogy a pillanatnyi cselekvések egymásutánját egy átgondolt stratégiával igyekezett felváltani, amelyre azonban egészen 2012 júniusáig várni kellett.

Jelen tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy az elmúlt évek tapasztalatai alapján milyen szemléletbeli változások érhetők tetten a felek kapcsolatában, ezek miként jelentek meg a legutóbbi időszak stratégiai dokumentumaiban, illetve milyen konkrét lépések formájában öltöttek testet a napi politika szintjén.

Az USA-Afrika kapcsolatok 2009 előtt

Az USA-Afrika kapcsolatok 2001. szeptember 11. előtt

Az Újvilág története felfedezésétől kezdve hatással volt a fekete kontinens folyamataira. Ez eleve következett a rabszolgakereskedelem intézményéből,³ illetve az ennek következtében kialakult afro-amerikai népességből. A feketék szabadságért való küzdelmének szimbólumává vált Libéria, a felszabadított rabszolgák hazája egyike lett Afrika kvázi független államainak – bár az amerikai befolyás ereje és a hazatelepített rabszolgák politikai dominanciája láttán sokan beszélnek bújtatott kolonializációról.⁴ Az Egyesült Államok nem vett részt az Afrikáért való versenyfutásban, de a 20. század folyamán gazdasági és politikai téren egyaránt elmélyítette kapcsolatait a kontinenssel, kezdetben a két független országon, Etiópián és Libérián keresztül. Igazi áttörésre a hidegháború időszakában került sor, amikor az USA a Szovjetunióval – és esetenként a volt nyugati gyarmatosítókkal – versenyezve igyekezett növelni befolyását a függetlenségüket elnyert afrikai államokban. Mivel Washington, nem vett részt a gyarmatosításban, sok helyen kedvező fogadtatásra talált, amelyet a különféle fejlesztési segélyek, hitelek, a Békehadtest önkéntesei, valamint az egyre elterjedtebb fegyverszállítmányok is megalapoztak. Az USA gazdasági potenciálja jóval nagyobb volt, mint a Szovjetunióé, így a harmadik világban tapasztalható antiimperialista légkör ellenére Afrika-szerte erős amerikai hídfőállások jöttek létre, míg más helyeken moderált viszony alakult ki a helyi vezetés és a Fehér Ház között. Csak a legelkötelezettebb – és legszélső-

² Nicholas van de Walle: US Policy Towards Africa: The Bush Legacy and the Obama administration. African Affairs, 109/434, 1-21.

³ Az első fekete rabszolgák 1501-ben kerültek az Újvilágba, 1581-ben pedig a mai Egyesült Államok területére, Floridába. Timeline of slavery in America 1501-1865. <http://sharondraper.com/timeline.pdf>. Megtekintve: 2012. október 3.

⁴ Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története. 1914-1991. Kossuth, Budapest, 2011., 14., 16.

ségesebb – baloldali rezsimiek zárkóztak el az Egyesült Államoktól, amellyel egyszersmind a különféle nemzetközi szervezeteken keresztül érkező forrásait is elvesztették.

A szuperhatalmak közötti hidegháborús küzdelem nem csupán gazdasági téren mutatkozott meg Afrikában: a felek titkosszolgálateikon keresztül igyekeztek befolyásolni az egyes országok döntéshozatali mechanizmusait, illetve igyekeztek megvédeni és kiterjeszteni érdekszféráikat. Utóbbiban különösen a szovjetek jártak élen, akik kubai szövetségeseikkel együtt katonák tízezreit küldték többek között Angolába, Namíbiába vagy Etiópiába. Az Egyesült Államok – bár közvetlenül nem vett részt ezekben a konfliktusokban – tanácsadókkal, kiképzőkkel és modern haditechnikai eszközökkel segítette szövetségeseit.⁵ Sem Moszkva, sem Washington nem bizonyult válogatósnak ebben a versengésben: véreskező diktátorok nyerték el a felek jóindulatát azzal, hogy elkötelezték magukat a szovjet – például Mengistu – vagy az amerikai – például Siad Barre – érdekszféra mellett. A rendkívül kusza körülmények, illetve a CIA és a State Department korántsem makulátlan machinációi miatt sok afrikai ábrándult ki a nyugati értékekből, ami később nagyban elősegítette a harmadikutas megoldások – például az iszlám fundamentalizmus – térnyerését.⁶

A hidegháború befejeződése új helyzet elé állította az amerikai döntéshozókat. A Szovjetunió felbomlása véget vetett az addigi globális geostratégiai versenynek, ami együtt járt a harmadik világ leértékelődésével is. A '90-es évek elején az egyre apadó nyersanyagforrásokért folytatott küzdelem még nem érte el jelenlegi dinamikáját, és Washington a nagy vetélytárs feletti örömeiben igyekezett visszafogni a csillagháborús tervek miatt egekig szökő költségvetési kiadásait. Ugyanakkor megteremtődött a lehetősége annak, hogy megszabadulhassanak olyan, egyre kellemetlenebbé váló szövetségeseiktől, mint például a népiirtással vádolt Siad Barre. Az USA ezért jelentősen csökkentette Afrikába irányuló pénzügyi, gazdasági és katonai forrásait, illetve praktikus okokból megkezdte afrikai diplomataállományának, illetve az amerikai befolyást burkolt formában elősegítő szervezetek munkatársai leépítését.⁷ Ennek nem várt következményei, a gyenge állami struktúrák felszínre kerülése pár éven belül megmutatkoztak például a libériai és a szomáliai konfliktusok kapcsán. Bár az idősebb George Bush a szomáliai intervencióban még igyekezett gátat szabni az eróziós folyamatnak és az erőszak eszkalációjának, a híres mogadishui incidens és Bill Clinton hivatalba kerülését követően az USA egészen az új évezredig visszahúzódott Afrikából.⁸ A Békehadtest amerikai aktivistáinak létszáma a felére csökkent a kontinensen, miközben a régióba érkező teljes segélyösszeg

⁵ Ld. Búr 2011, 154-175.

⁶ Vö. Shaul Shay: *Somalia Between Jihad and Restoration*. Transaction Publishers, New Brunswick, 2008. 43.

⁷ Van de Wallr 2009, 5.

⁸ Sulyok Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Gondolat, Budapest, 2004., 283.

arányában az amerikai reprezentáció 20 %-ról 10 %-ra esett vissza.⁹ Le kell szögeznünk, hogy nem csupán az Egyesült Államok hagyta magára Afrikát: 1994-ben 40 000 kéksisakos tartózkodott a kontinensen, ez a szám 1999-re 2 000 főre csökkent.¹⁰

A folyamat kockázataira többen is felhívták a figyelmet, és az USA közigazgatásának szereplői a USAID-del (United States Agency for International Development - Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Hivatala) az élen hevesen tiltakoztak a leépítések ellen.¹¹ A rövid távú szemlélet azonban ekkor még felülkerekedett a hosszú távú megfontolásokon. A világ jórészt tétlenül nézte a kialakuló afrikai válságokat, és a nyugati beavatkozás legtöbbször nem lépett túl az alkalmi humanitárius segítségnyújtáson. Az 1998-as kenyai és tanzániai robbantásos merényletek, az AIDS terjedése, a növekvő migrációs kockázatok jelezték először, hogy az amerikai hozzáállás hosszabb távon nem kifizetődő. Ezért az új évezred küszöbén lassú változás volt megfigyelhető az amerikai megközelítésben.

A Clinton-kabinet 2000-ben elfogadta az African Growth and Opportunity Act-et (AGOA), amely az afrikai termékek világpiacra jutásának elősegítését célozta.¹² Az ENSZ 2000-es Millenniumi Csúcs-találkozóján elfogadott Millenniumi Fejlesztési Célkitűzések – amelyek szintén nem születhettek volna meg az Egyesült Államok pozitív hozzáállása nélkül – szintén alapvetően olyan problémákra – AIDS, gyermekhalandóság, szegénység, éhezés – igyekeztek gyógyírül szolgálni, amelyek a harmadik világot, azon belül is különösen a fekete kontinenst sújtják.¹³ Mindezek azonban továbbra sem álltak össze koherens stratégiává, és Afrika továbbra is másodlagos jelentőséggel bírt az Egyesült Államok külpolitikájában.

Az Afrika-politika a Bush-érában

A szeptember 11-i események alapjaiban változtatták meg az Egyesült Államok Afrika-politikáját. Washington számára csakúgy, mint más nyugati fővárosokban egyértelművé vált, hogy nem lehet úgy tenni, mintha a világ eddig elhanyagolt, gyenge és bukott államoktól hemzsegő régiójától biztonságos távolságban volnának. A stabil központi kormányzatot nélkülöző afrikai országok – elsősorban az egyre nagyobb mértékű illegális migráció, az állandósuló fegyveres konfliktusok és a környezetszennyezés miatt – a 21.

⁹ Van de Walle 2009, 5.

¹⁰ Búr Gábor: A XXI. század Afrika évszázada? In: Külügyi Szemle, IV. évf., 2005. 1–2. szám, 3–11., 4.

¹¹ Van de Walle 2009, 6.

¹² AGOA. <http://www.agoa.gov/index.asp>. Megtekintve: 2012. október 3.

¹³ Millennium Development Goals. <http://www.un.org/millenniumgoals/bkgd.shtml>. Megtekintve: 2012. október 3.

század egyik legnagyobb biztonsági veszélyforrásaivá váltak.¹⁴ Az USA számára azonban mindezen veszélyforrások közül a terror-fenyegetettség növekedése jelentette a legfőbb biztonságpolitikai kihívást. Bár a World Trade Center és a Pentagon elleni támadások számai Afganisztánba vezettek, 2001 októberében az amerikai válaszcsepás lehetséges célpontjai között Szomália is szerepelt.¹⁵ 2006-ban a szubszaharai térségben mindössze három ország – Dél-Afrika, Botswana, Mauritius – nem tartozott a bukott – vagy gyenge állam kategóriába.¹⁶ Az al-Kaida – mint azt a kenyai és tanzániai terrortámadások esetében láttuk – már a kilencvenes évek végén megvetette lábát a térségben, 2001. után pedig növelte aktivitását. Az Egyesült Államok figyelme tehát ismét Afrika felé fordult.

Míg a Bush-adminisztráció külpolitikájának megítélése általában negatív, Afrika viszonylatában viszonylagos konszenzus uralkodik a kabinet tevékenységének pozitív mérlegéről, ami nem csupán a „kemény biztonság” terén tett lépésekre vonatkozik. Érdekes módon az olykor meglehetősen szemellenzős republikánus vezetés a fekete kontinens vonatkozásában felismerte, hogy csak átfogó gazdasági-, fejlesztési-, humanitárius- és biztonsági megközelítéssel érhet el eredményt. Bár a különféle szektorokban végzett tevékenységek a kabinet nyolcéves kormányzásának végére sem álltak össze, a Clinton-adminisztráció által megkezdett utat folytatva megteremtették a feltételeket ahhoz, hogy az Egyesült Államok világpolitikai súlyának megfelelően szóljon bele az afrikai folyamatokba.¹⁷

2002 októberében a Pentagon megalakította a Combined Joint Task Force – Horn of Africa (CJTF-HOA) köteléket, amelynek fő feladata a kelet-afrikai terrorizmus elleni harc lett. A Dzsibutiban létrehozott Camp Lemonnier bázis hosszú idő után a szubszaharai térség első amerikai támaszpontja lett, amelynek elsősorban a különleges erőkből álló 1 800 fős állománya komoly szerepet játszott és játszik a térség terrorellenes harcában.¹⁸ A State Department beindította a Pan Sahel Initiative (PSI) nevű programot, melynek célja a Száhel övezet államai – Niger, Mauritánia, Mali, Csád – határbiztonságának növelése, hogy megakadályozzák a fegyver- és embercsempészet, illetve a nemzetközi

¹⁴ Az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma és a Center for Strategic and International Studies (CSIS) 2002-es közös jelentése szerint „*szepember 11. egyik legfőbb tanulsága, hogy a bukott államok ügye nem csupán humanitárius probléma, de legalább annyira nemzeti biztonság problémája is.*” Idézi: Ken Menkhaus: *Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism.* Oxford University Press, Oxford, 2004., Adalphi Paper 364, 8.

¹⁵ Menkhaus 2004, 67-68.

¹⁶ Búr Gábor: Gyenge államok és államkudarcok Afrikában. In: *Államok és államkudarcok a globalizálódó világban.* Szerk.: Marton Péter. Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja. 2006., 194–211. 195.

¹⁷ Van de Walle 2009, 6.

¹⁸ Fact Sheet. <http://www.hoa.africom.mil/pdfFiles/Fact%20Sheet.pdf>. Megtekintve: 2012. október 4.

terroristák szabad áramlását.¹⁹ Válaszul az al-Kaidához köthető, Al-Kaida az Iszlám Maghreb Földjén (AQIM) algériai bázisú terrorszervezet fokozódó tevékenységére 2005-ben a „war on terror” részeként kezdetét vette az Operation Enduring Freedom – Trans Sahara (OEF-TS) művelet, melynek célja tíz észak-afrikai országra kiterjedően a terrorizmus elleni harc elősegítése és támogatása lett.²⁰ A katonai tevékenység betetőzését az amerikai haderő Afrika Parancsnoksága (US AFRICOM) 2007-es létrehozása jelentette, amelyről a későbbiekben még részletesen szót ejtünk.²¹

Annak felismerése, hogy a biztonság nem garantálható gazdasági és politikai stabilitás nélkül, vezette rá az amerikai döntéshozókat a különféle együttműködési és segélyprogramok bővítésére. Folytatódott a Clinton-adminisztráció által megkezdett AGOA-projekt. Afrika USAID-keretből történő részesedése 2000 és 2007 között 13,3 %-ról 28,6 %-ra nőtt, ami a segélyek szintjén háromszoros (2,5 milliárd USD-ről 7,5 milliárd USD-re) növekedést jelentett. Az AIDS elleni küzdelmet megcélzó PEPFAR-projekt (President’s Emergency Plan for AIDS Relief) keretében – amely a világtörténelem legnagyobb, egy ország által kezdeményezett programja egy adott kór leküzdésére – betegek milliói részesültek kezelésben, miközben tízmilliós nagyságrendben igyekeztek gátat szabni a betegség terjedésének.²² A 2004-ben létrehozott Millennium Challenge Corporation keretében az US a jó kormányzás elősegítésén, az állampolgári szabadságjogok erősítésén és a befektetések szabadságán munkálkodik a kontinensen.²³

A fenti lépéseknek megvoltak az árnyoldalai is. A katonai biztonság erősítése együtt járt az amerikai külpolitika militarizálódásával, ami olyan kontraproduktív lépéseket eredményezett, mint például az USA 2006-os szomáliai fellépése, amely sokak szerint döntő mértékben hozzájárult a káosz elmélyüléséhez és az iszlamista radikálisok megerősödéséhez.²⁴ Az egyes programok kohéziója még mindig nem alakult ki, az amerikai fellépésben továbbra is sok volt az ad hoc elem. Míg a katonai projektek elsősorban Szomáliára és a Száhel övezetre koncentráltak, a PEPFAR inkább Kelet- és Dél-Afrikára, az AGOA pedig a Guineai-öböl térségére. A USAID amerikai segélyek alig 45 %-a fölött rendelkezett, a többi a Pentagon, a Mezőgazdasági Minisztérium vagy az Államkincstár hatáskörébe tartozott. Problémát jelentett az egységes stratégia hiánya is. A State Department intézményi struktúráját és

¹⁹ Pan Sahel Initiative. <http://www.globalsecurity.org/military/ops/pan-sahel.htm>. Megtekintve: 2012. október 4.

²⁰ Operation Enduring Freedom – Trans Sahara (OEF-TS). <http://www.globalsecurity.org/military/ops/oef-ts.htm>. Megtekintve: 2012. október 4.

²¹ Van de Walle 2009, 7-8.

²² PEPFAR – Fact Sheet. <http://www.pepfar.gov/documents/organization/187770.pdf>. Megtekintve: 2012. október 4.

²³ About MCC. <http://www.mcc.gov/pages/about>. Megtekintve: 2012. október 4.

²⁴ Ken Menkhaus: The crisis in Somalia: Tragedy in five acts. African Affairs, Vol. 105, Issue 424, 357-390.

személyi állományát továbbra sem erősítették meg. 2009 novemberében - vagyis már csaknem egy évvel Obama elnök megválasztása után - az Africa Bureau még mindig 30 %-os munkatárshiánnyal küzdött.²⁵ Ráadásul miközben Washington a demokratikus értékek és az emberi szabadságjogok mellett tört lándzsát, olajimportja biztosítása érdekében olyan autoriter rendszerekkel szövetkezett, mint Angola vagy Egyenlítői-Guinea.²⁶ Mindezek miatt a szakértők kíváncsian várták, hogy az Egyesült Államok első afro-amerikai elnöke milyen irányban folytatja Washington Afrika-kapcsolatait, és képes lesz-e egy koherens Afrika-stratégia kidolgozására.

Az Obama-kabinet és Afrika

A stratégiai célkitűzések

Barack Obama Afrika-politikáját két jól elkülöníthető részre oszthatjuk. Az elsőt azok a stratégiai dokumentumok, célkitűzések képezik, amelyek kezdőpontját az elnök 2009-es ghánai beszéde, eddigi tetőpontját pedig a 2012 júniusában elfogadott szubszaharai stratégia jelenti. Ezek új eleme, hogy Washington végre egységes feladatokat fogalmaz meg afrikai külpolitikájával kapcsolatban, eddigi tevékenységeit egységes rendszerbe foglalva igyekszik viszonyulni a fekete kontinenshez. Az Afrika-politika második részét az elképzelés gyakorlati megvalósítása jelenti, amellyel az USA igyekszik érvényt szerezni térségbeli nemzeti érdekeinek. A következőkben ezt a felosztást követve vizsgáljuk meg az USA 2009-2012 közötti Afrika-politikáját.

Barack Obama ghánai, az amerikai-afrikai kapcsolatok szempontjából szimbolikus jelentőségű beszéde, 2009. július 11-én hangzott el Accrában. Az amerikai elnök a G8-ak franciaországi találkozója és egy moszkvai diplomáciai látogatását követően érkezett Afrikába, ahol elnökként először járt. A ghánai törvényhozás meghívására szónokoló elnök köszöntőbeszédével az Egyesült Államok Afrika felé fordulását hirdette meg, amely szorosan kapcsolódik ahhoz a 2010 szeptemberében elhangzott nyilatkozathoz, amelyben Obama az új amerikai fejlesztési segélyezési politikát mutatta be. Az utóbbival az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Célok felülvizsgálati konferenciáján az elnök azt tudatosította, hogy az Egyesült Államok felhagy a korábban elsőbbséget élvező, segélypénzek és élelmiszersegélyek formájában küldött támogatási formákkal, s helyette a recipiens (fogadó) államok gazdasági növekedésére, a helyi lakosság foglalkoztatottságának emelésére összpontosító programokat indít, így fokozva a szakképzéseket, valamint a kis- és középvállalkozások beindítását Afrikában.

²⁵ Van de Walle 2009, 11-16.

²⁶ Laura White: What Kind of Change for Africa? US Policy in Africa Under the Obama Administration. IRIS, April 2010. http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/2010-04-obama-africa.pdf. Megtekintve: 2012. október 4.

Obama helyesen ismerte fel, hogy az évtizedek óta bevett nemzetközi fejlesztési együttműködési (NEFE) gyakorlatot felül kell vizsgálni, mert a „materiális” formában megjelenő segélyek tovább működtették az állami szintű korrupciót, amely nem engedte, hogy a fogadó társadalmakban az önfenntartás képessége kialakuljon és megerősödjön. Obama ezzel, a segélyezési politika (kölsönös) függőséget tápláló leírásával a nemzetközi fejlesztési szakemberek aktuális diskurzusának egyik legfontosabb elemére mutatott rá, s ezzel párhuzamosan bejelentette, hogy az Egyesült Államok a rövid távú célok elérése, a tüneti kezelések helyett tartós, hosszú távú projekteket indít Afrikában. Ledönteni a kereskedelmi akadályokat és harcolni az állami korrupció ellen – e kettőben summázta 2010-ben az elnök új NEFE-politikájának lényegét.²⁷

A 2009-es ghánai beszéd értelemszerűen az előző nyilatkozat logikáját előlegezi meg az afrikai viszonyokra leképezve. Miként az a politikai közleményekre általában igaz, természetesen az Accra-i beszéd mögött is kitapinthatók a pragmatikus megfontolások. Obama nem is tagadta ezeket a reálpolitikai érveket, s nyilatkozata elején leszögezte, hogy Afrika prosperitása kölcsönös érdek; a viszonylag stabil afrikai államok ugyanis fel tudják fogni a térségből érkező biztonsági fenyegetéseket, így az extrémizmus, a terrorizmus vagy a migráció kevésbé érintheti az Egyesült Államokat. Másrészt az is amerikai érdek, hogy újabb piacok nyíljanak meg az amerikai termékek és szolgáltatások előtt. Bár Kína vagy Indiai afrikai térnyerését az elnök explicit nem említette, a sorok között olvasva egyértelműen belátható, hogy az Accra-i beszéd tudatos paradigmaváltást fémjelez az amerikai Afrika-politika vonatkozásában – külügyi, külgazdasági és akár katonai téren is.

A kenyai luó törzs leszármazottjaként Obama erőteljesen építkezett afrikai származásának hangsúlyozására, Ghána vonatkozásában pedig több ízben is utalt a jó kapcsolatokra. Az 1957-ben elsőként, ráadásul békés úton függetlenné vált afrikai ország tökéletes színhelyként szolgált a beszéd megtartásához: Ghána demokratikus berendezkedését és gazdasági fejlődését példaértékűnek nevezte, és kijelentette, hogy Ghána esete a bizonyíték arra, hogy a szubszaharai Afrika nem csupán nyugati demokráciákra rászorult segélykérők mesterséges határokkal elválasztott csoportosulása, hanem igenis van kiút és siker a dekolonizáció után, a globalizáció alatt is. Az amerikai elnök az „ígéret új pillanatának” nevezte a jelenlegi időszakot: mikor a világ tíz leggyorsabb gazdasági növekedést felmutató országából hét Afrikában található, mikor egyre több afrikai fiatal tanulhat külföldi egyetemeken, mikor az értelmiség egyre markánsabban fogalmazza meg igényét a változtatásra, akkor ugyanolyan nagy dolgok mehetnek végbe, mint Nkrumah ghánai vagy Kenyatta kenyai elnök nemzetalapítása idején. Obama szerint ehhez átfogó strukturális változásra van

²⁷ Obama Announces New US Development Policy. <http://www.voanews.com/content/obama-announces-new-us-development-policy-103575149/126426.html>. Megtekintve: 2012. október 13.

szükség az afrikai állami intézményekben, a regionális szervezetekben, illetve a társadalom alsóbb szintjein is. A rendszer átalakítását barátként szemlélő és segítő Egyesült Államok pedig a fejlődést négy feladatkör mentén kívánja előirányozni: a demokrácia, a „lehetőségek”, az egészségügy és a konfliktusok békés megoldása által.

Obama részéről a stabil, transzparenciát és szólásszabadságot biztosító, civil mozgalmakra építkező afrikai országok vizionálása arra figyelmeztet, hogy a demokratikus átalakulás nem egyenlő a rendszeres választások megtartásával, mert addig, amíg a politikai és gazdasági elit tagjai, továbbá a rendvédelmi erők korrumpálhatók, az emberek pedig elnyomó rezsimekben élnek, nem várható el a fejlett országok Afrika felé fordulása. Egy érzékletes példával szemléltetve, Obama szerint a nyugati vállalatok nem fektetnek be olyan országokban, ahol a kormány a bevételek 20 %-át leföli, illetve ahol bebörtönzik az újságírókat. A civil társadalomnak, különösen a fiataloknak, illetve az üzleti szférának van ereje arra, hogy radikális változásokat érjen el: a civil és az üzleti szektor felismerése és összefogása vetett véget például a 2007-es kenyai választások utáni zavargásoknak, s alulról jövő kezdeményezéssel buktatták meg a diszkriminatív apartheid rezsimeket is Dél-Afrikában.

Obama szerint Afrika jövője már nem a vezetők, a bátor katonák kezében, hanem a polgári jogi mozgalmakban és az erős intézményekben rejlik. „Afrikának nem erős emberek, hanem erős intézmények kellene”, amelyek létrehozásakor fokozott figyelemmel kell lenni a „népek önálló belátására”, a történelmi hagyományokra s a bárminemű diszkrimináció elkerülésére. Obama szerint az erős intézmények által nem egy ember vagy egy megkülönböztetett etnikai csoport kezében összpontosul majd a hatalom, valamint a bevételek újraelosztásának joga, így számtalan „lehetőség” nyílik a társadalmi alrendszerek és nem mellesleg a befektetők számára is. Az elnök nem leplezte el az amerikai gazdasági körök logikáját sem: az Egyesült Államok népszerűsíteni fogja az afrikai piacokat a nemzetközi kereskedelemben, amely újabb és újabb befektetéseket generál majd, mert ezzel is újabb bevételi lehetőségekhez, piacokhoz jut a fekete kontinensen. Obama szerint Afrika számára kulcsfontosságú lehet az energiaszektor fejlesztése, ami a „zöld” beruházások révén akár fel is oldhatná azt a paradox helyzetet, hogy bár Afrika bocsátja ki a legkevesebb szén-dioxidot a világon, mégis ez a legsúlyosabban érintett kontinens a klímaváltozás miatt. A megújuló energiaforrásokra támaszkodó infrastrukturális beruházásokat az Egyesült Államok nagymértékben támogatni fogja. Az ígéret aztán elnöki politikai irányelvben is formát öltött a Global Climate Change Initiative nevű USAID-projekt keretében, hasonlóan az afrikai közegészségügy fejlesztését célzó Global Health Initiative-hez.

Utóbbi annak a felismerésnek a tükrében fogant, hogy Afrikában nemcsak a nehezen leküzdhető járványok, hanem a szakemberek hiánya is gátat szab bárminemű tartós egészségügyi-higiéniai fejlődésnek. Obama szerint helyi

egészségügyi szakembereket kell képezni, mivel az orvosok és nővérek többsége külföldi önkéntesként érkezve csak egy-egy betegségre fókuszálva tud gyógyítani – az Egyesült Államok ezért a globális egészségügyi stratégiájának részeként vállalja, hogy további egészségügyi képzéseket indít Afrikában. Obama leszögezte, kormányzata folytatni kívánja a George W. Bush által életre hívott kezdeményezéseket (például a HIV/AIDS megelőzését célul kitűző PEPFAR programot), és növeli a korábbi években az afrikai egészségügy korszerűsítésére folyósított 63 milliárd dolláros hozzájárulását. Az egészségügyi program megvalósítását követően az amerikai elnöki adminisztrációnak a térségbeli fegyveres konfliktusokat kell megszüntetnie, megelőznie. Az amerikai elnök szerint napjainkban egyetlen ország sem lehet úgy a nemzetközi közösség felelős tagja, hogy bizonyos ideológiák mentén kiszolgáltatott társadalmi csoportokat vesz célba, üldöz (v.ö. a szisztematikusan megerősöskolt nők esete a Kongói Demokratikus Köztársaságban vagy a dárfúri gyerekkatonák esetét). Afrikának fel kell ismernie és ki kell használnia a sokszínűségben rejlő erejét, ki kell állnia jövőjéért. Az amerikai elnök ehhez kapcsolódva megjegyezte, hogy örvendetes kezdeményezés az Afrikai Unió és az Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége (ECOWAS) által célul tűzött regionális harccsoportok felállításának ötlete, ahogy tiszteletre méltó egyes afrikai országok részvétele az ENSZ békefenntartó misszióiban.

Zárszóként Obama leszögezte: nem elég, hogy az Egyesült Államok felelőssége csak szólamokban jelentkezzen, valós és tartós technikai segítségnyújtás szükséges a diplomáciában, a külkereskedelemben és a nemzetközi fejlesztési segélyezésben. Dárfúr és Szomália problémája az Egyesült Államok és Afrika közös problémája is, miként a nemzetközi bűnözők kézrekerítése is közös érdek. Ezért van szükség az AFRICOM térségbeli jelenlétére, a múltbeli nézetkülönbségek feloldására. Az Amerikai Egyesült Államok az afrikai történelem e dinamikus változási periódusában segítő kezet kíván nyújtani, mert miként 52 éve, Ghána függetlenségekor Martin Luther King is mondta: az igazság végső diadala elkíséri Afrika történelmét.²⁸

A ghánai beszéd mérföldkönek számított Obama Afrika-politikájában. Bár a szubszaharai stratégiára még három évet kellett várni, annak fő pillérei már megtalálhatóak voltak az Accrában elhangzottak között.

Az USA 2010 májusában elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégiája (NSS) globális szinten, de ugyancsak a biztonsági problémák átfogó kezelésére, a civil-, katonai-, diplomáciai-, gazdasági-, fejlesztési- és egészségügyi komponensek együttes alkalmazására fektette a hangsúlyt. A dokumentum *Értékek* fejezete hosszasan foglalkozik azzal, hogy a szabadság, amelyre az Egyesült Államok jóléte és biztonsága épül, magában foglalja a nélkülözéstől és

²⁸ A beszéd teljes szövege elérhető: http://www.huffingtonpost.com/2009/07/11/obama-ghana-speech-full-t_n_230009.html. Megtekintve: 2012. október 13.

szükségtől való szabadságot is. Az alapvető emberi jogok nem érvényesülhetnek ott, ahol nincs ivóvíz, élelem, illetve alapszintű orvosi ellátás. A Millenniumi Fejlesztési Célok keretében ezért az USA elkötelezett a globális stabilitás megőrzéséhez elengedhetetlen szegénység visszaszorítása mellett. Az NSS külön megemlíti Afrika helyzetét, amely az egészségügyi szektor fejlesztése, az élelmiszerbiztonság javítása, illetve a humanitárius válságok enyhítése²⁹ kapcsán különösen rászorul a külföldi segítségre.

A dokumentum azonban túllép a hagyományos Afrika-képen, amely csak a negatív szenzációt és a kihívásokat látja a fekete kontinensben. Az NSS is rámutat a rohamos tempóban erősödő afrikai gazdaságokra, a velük való együttműködés fontosságára. Fontos, hogy a diktátumok helyett egyre inkább a közös megoldások keresésére került a hangsúly. Igazodva a ghánai beszéd szelleméhez, Afrika számára a Stratégia belső megoldásokat keres, amelyek csakis az afrikaiak bevonásával képzelhetők el. Az NSS hangsúlyozza Dél-Afrika, Kenya és Nigéria jelentőségét, melyek egyre jelentősebb pozíciókra tesznek szert. Dél-Afrika, a G-20 csoport tagjaként már nem problémaként, hanem az afrikai problémamegoldás egyik legfőbb pilléréként, megkerülhetetlen partnerként jelenik meg. Dél-Afrika nem csupán a válságkezelés és a békeépítés, hanem a kereskedelem, a gazdaság, az oktatás fejlődésének elősegítése vagy épp a környezetvédelem terén is regionális példaként szolgál.³⁰

Ezek előzmények vezettek tehát 2012. június 14-hez, amikor Barack Obama aláírta az Egyesült Államok Szubszaharai Térségre Vonatkozó Stratégiáját (*U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa*).

Mielőtt belemennénk a részletekbe, leszögezhetjük, hogy a dokumentum – mint általában az ilyen jellegű amerikai írások – alapos és átgondolt: jól érzékeli az afrikai kontinensen tapasztalható változásokat, illetve jól érzékelteti az Egyesült Államok változó percepcióját is.

Bevezetőjében Obama hangsúlyozza: „*Afrika szerepe a nemzetközi közösség – különösen az Egyesült Államok – biztonságának és jólétének megteremtésében fontosabb, mint valaha.*”³¹ Az elnök rámutat arra, hogy Afrika rendkívüli ütemben bővülő gazdaságaival a világ egyik legtöbb lehetőséget tartogató régiója – bár ez a növekedés számos bizonytalanságot és kockázatot is magában rejt. Az, hogy Obama következetesen a fiatal generációról szól, jelzi, lezártnak tartja a fekete kontinens történetének azon fejezetét, amikor a szubszaharai államok a népirtások és a humanitárius katasztrófák híreivel

²⁹ National Security Strategy. May 2010.
http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.
Megtekintve: 2012. október 4. 39.

³⁰ National Security Strategy 2010, 45.

³¹ U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa. 4 June 2012.
http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/afrika_strategy_2.pdf. Megtekintve: 2012. október 4. i.

kerültek a médiumokba. Hangsúlyozza, az Egyesült Államok elő fogja segíteni az új politikus-generáció hatalomra kerülését, mert ők olyan új gondolkodásmódot hoznak magukkal, amely a stabilitás és fejlődés hosszú távú garanciája lehet. Ezen gondolkodásmód alapját a demokratikus normák és az erre épülő gazdasági prosperitás jelentheti, amelyek előfeltételei a biztonság megerősítésének. A jó kormányzás, a jobbiztonság erősítése, az emberi és polgári jogok erősítése nem csupán a szabadság, de a fenntartható gazdasági fejlődés alapjai is. A megerősített, átlátható kormányzás képes gátat szabni a korrupciónak, és megerősíteni a kereteket a kedvező, kiszámítható befektetői klímához.³²

A stratégia az USA eddigi tevékenységének, illetve az elért afrikai eredmények bemutatásával kezdődik. Méltatja a 2002-ben létrejött Afrikai Unió diplomáciai, politikai és biztonsági tevékenységét, illetve a szubszaharai államok gazdasági sikereit. Ugyanakkor nem feledkezik meg a másik oldalról sem: a népességnövekedés és az urbanizáció árnyoldalairól, a gyenge államokról és intézményekről, a korrupcióról, a kiaknázatlan mezőgazdasági potenciálokról, a mélyszegénységről. Mindezek egyszerre jelentenek lehetőséget és kihívást a kontinens és az Egyesült Államok számára.

Megállapítható tehát, hogy a 2010. májusi NSS szerint Afrika problémáinak jelentős része továbbra is a gyenge állami létből eredeztethető. Az amerikai célkitűzések célja az, hogy Afrika államainak megerősítésével azok képessé váljanak arra, hogy önállóan küzdjenek meg problémáikkal és a nemzetközi közösség felelősségteljes tagjaivá váljanak. A korrupció, a szociális egyenlőtlenségek, a féloldalas gazdasági eredmények, a biztonsági fenyegetések mind abból származnak, hogy a kontinens országainak többsége nem rendelkezik erős, központi kormányzattal, illetve ha mégis, azok fölött a társadalom semmiféle kontrollal nem bír.³³ Mint Obama bevezetőjéből is kitűnik, az amerikai érvelés szerint erre egyedül a demokratikus normák erősítése hozhat megoldást. Ebben van óriási szerepe a fiatal generációnak, melynek alapvető értékeiben a demokrácia tisztelete és az az iránti igény sokkal inkább tetten érhető, mint elődeiknél. Ahogy azt Obama már Accrában is kifejtette, Afrikának nem nagy emberekre van szüksége, hanem erős demokratikus intézményekre.³⁴

A Stratégia négy általános elvre támaszkodva szeretné elérni kitűzött céljait: a fiatal afrikai generációval való kapcsolatfelvétellel és együttműködéssel, a marginalizált társadalmi csoportok felkarolásával, a gyenge és posztkonfliktusos államok számára nyújtott egyedi, differenciált segítségnyújtással, illetve az ENSZ-szel és más nemzetközi szervezetekkel való szoros kooperációval.³⁵

³² U.S. Strategy 2012, i-ii.

³³ U.S. Strategy 2012, 1-2.

³⁴ Ld. ghánai beszéd.

³⁵ U.S. Strategy 2012, 2.

A konkrét irányok, lépések terén a dokumentum a következő négy tényezőt jelöli meg: 1. a demokratikus intézményrendszer megerősítése; 2. a gazdasági növekedés, a kereskedelem és a befektetések elősegítése; 3. a béke és biztonság megerősítése; 4. illetve a lehetőségek és fejlesztések előmozdítása.

1. *Demokratikus intézményépítés.* Afrikának erős intézményi struktúrára van szüksége, amely biztosítja az elszámoltathatóságot, az átláthatóságot, a jogbiztonságot, a jó kormányzást és az emberi jogok tiszteletben tartását. Ehhez elengedhetetlen annak garantálása, hogy a kormányok valóban kormányozzanak a kontinensen, és hatékony bürokratikus apparátust működtessenek. Az állam megerősítéséhez és megfelelő működtetéséhez modellül szolgálhatnak a kontinens sikeres országai, mint például Ghána, Benin vagy Dél-Afrika. Egy hatékonyan működő demokratikus intézményrendszer kiépítésének alapvető feltétele a civil társadalom megerősítése és a demokratikus normák erősítése. A Stratégia utal arra, hogy szükséges a hadsereg feletti civil kontroll erősítése, vagyis az előrelépések ellenére Washingtonban is tisztában vannak azzal, hogy a hadseregek még esetenként fenyegetést jelentenek a demokratikus folyamatokra.³⁶

Bár ez a pillér a Stratégia alapköve, ez jelenti egyben az Achilles-sarkát is. A dokumentum ugyan hangsúlyozza az új generáció létrehozásának szükségességét, azonban egyáltalán nem világos, miért várhatunk tőlük többet, mint apáiktól és nagyapáiktól. Az afrikai államok élére a dekolonizáció során szabadságharcosok és elkötelezett antiimperialisták kerültek, akik a nép fiaiként demokráciáról és szabadságjogokról prédikáltak, az esetek többségében azonban egypártrendszert, autoriter rezsimeket és diktatúrákat hoztak létre.³⁷ A zárt afrikai elitbe csak azok kerülhettek, akik elfogadták a játékszabályokat és behódoltak a hatalomnak. Bár tagadhatatlan, hogy történtek előrelépések ezen a területen, a folyamat lassú, és kérdéses, mennyire gyorsítható fel – és vajon nem fordul-e a visszájára. Még az olyan, viszonylag plurális országokban, ahol a sajtószabadság biztosított, mint Kenyában, éles határ érzékelhető a zárt uralkodói elit és a társadalom között. A fiatal generáció ezek között a viszonyok között nőtt fel és épp a jelenleg működő intézményi struktúrák – melyek látszatra megfelelnek a demokratikus berendezkedés követelmé-nyeinek – formálják át őket a hatalom szempontjainak megfelelőre.

2. *A gazdasági növekedés, a kereskedelem és a befektetés ösztönzése.* Afrikának el kell szakadnia az egyoldalú nyersanyagexporttól, amely rendkívül kiszolgáltatottá teszi a nemzetközi piacokon és viszonylag alacsony bevételekkel jár. Intézményi reformok segítségével javítania kell a magánszektor helyzetét, a gazdaság átláthatóságát és kiszámíthatóságát.

³⁶ U.S. Strategy 2012, 2-3.

³⁷ V.ö. Tarrósy István: Kelet-Afrika a fejlődés útján. Publikon, Pécs, 2011., 150-151.

Mindezekben az Egyesült Államok tapasztalataival, szakértelmével és pénzügyi forrásaival igyekszik segíteni a kontinenst. A Stratégia hangsúlyozza az olyan regionális együttműködések, mint például a Kelet-Afrikai Közösség fontosságát, amelyek segítségével az afrikai államok költség-hatékonyabb módon érhetik el a nemzetközi piacokat.

A második pillér legkézzelfoghatóbb eleme a globális piacra való kijutás. Ehhez elengedhetetlen a termékek diverzifikálása, a helyi termelési kapacitások fejlesztése, a késztermékek arányának növelése. Az USA ebben próbál segítséget nyújtani az olyan unilaterális preferenciák formájában, mint például az AGOA-program. Ezen túlmenően a Stratégia bátorítja az amerikai vállalatok szélesebb tevékenységét Afrikában.³⁸

Míg az előző pillérnél a megfelelő kondíciók, addig a másodiknál a szükséges akarat hiánya veszélyezteti a célkitűzések megvalósítását. Az Egyesült Államok elemi érdeke, hogy stabilizálja gazdasági pozícióit a kontinensen, ahonnan kőolajimportja 25 %-a származik,³⁹ és gátat szabjon a gyors kínai és ázsiai térnyerésnek. A tény azonban az, hogy az amerikai vállalatok – elsősorban belső szabályaik miatt – egyelőre nem képesek versenyezni keleti vetélytársaikkal. Ráadásul például a kínai vállalatok lényegében a '70-es évek óta folyamatosan építik bázisaikat, kapcsolati rendszerüket a szubszaharai régióban, így komoly előnnyel rendelkeznek. Az sem elhanyagolható, hogy az afrikai viszonyok – korrupció, infrastruktúra hiánya – rendkívül óvatossá és szkeptikussá teszi az amerikai befektetőket, így változásra ez esetben is csak Washington masszív intervenciójával van esély.

3. Béke és biztonság. A fekete kontinens számos országa olyan biztonsági problémákkal küzd, amelyek eleve lehetetlenné teszik a fenti két pillér megvalósítását, ezért ezeken a helyeken a biztonság megteremtése az elsődleges feladat. Az USA itt sem közvetlen beavatkozásban, sokkal inkább az állami kapacitások növelésében gondolkozik, legyen szó a terrorizmus elleni küzdelemről vagy épp a szervezett bűnözésről, helyi. Ezért Washington a biztonsági szektor erősítését tartja elsődleges feladatának különféle SSR-tevékenységek, kiképzés, tanácsadás, mentortevékenység formájában. Elengedhetetlennek tartja a regionális és a nemzetközi szervezetekkel folytatott együttműködés erősítését is.⁴⁰

Mindezekből látható, hogy az Obama-adminisztráció sem szeretne letérni a Clinton-kabinet által megkezdett útról és nem tervez komolyabb afrikai műveleteket. Ezzel egyrészt igyekszik elejét venni az imperialista és neokolonizációs vádaknak, másrészt kímélni a túlterhelt és csökkenő

³⁸ U.S. Strategy 2012, 3-4.

³⁹ Van de Walle 2009, 8.

⁴⁰ U.S. Strategy 2012, 4-5.

pénzügyi forrásokkal rendelkező amerikai haderő. Ugyanakkor Afrikában is zajlik Obama „titkos háborúja”.⁴¹ kerülve a nyilvánosságot, az amerikai titkosszolgálatok és a Pentagon műveletei pilótanélküli felderítő repülőgépek (UAV) és különleges erők alkalmazásával mérnek csapásokat.

4. *A lehetőségek és a fejlesztések kiaknázása, elősegítése.* Az Obama-adminisztráció eddig három nagy fejlesztési programot indított az afrikai lakosság életminőségének javítására, az egészségügy, az élelmezés és a környezetvédelem terén (Global Health Initiative, Feed the Future, Global Climate Change Initiative). Az USA folytatni fogja a Bush-kabinet programjait az AIDS és a malária elleni küzdelemben, harcolni fog a szegénység visszaszorításáért, az élelmiszerbiztonság növeléséért, illetve a fenntartható fejlődés biztosításáért. A hosszú távú kérdés az, hogy hatékonyságuk növelésére ezek koordinálásában történik-e változás, illetve milyen konkrét lépéseket tesz a helyzet javítására. Az USA egymaga nem lesz képes megoldani Afrika gondjait, és a széles feladatspektrum azzal fenyeget, hogy az erőfeszítések elaprózódnak.

Összegzés

A szubszaharai amerikai stratégia fontos elemeket tartalmaz, azok megvalósíthatósága egyelőre kérdéses – mint ahogy a mögötte levő szándék is. John Norris a Foreign Policy-ben megjelent írásában rámutat arra, hogy Obama valójában nem nevezett ki fajsúlyos diplomátákat az Africa Bureau élére, a State Department továbbra is gyenge Afrika viszonylatában. Bár az elnök figyelt arra, hogy kompetens szakemberek vigyék az Afrika-ügyeket, radikális átrendezésre nem került sor. Afrika továbbra is másodlagos fontosságú Washington külpolitikájában, jól jelzi ezt az is, hogy a Stratégia csak Obama kormányzásának negyedik évében látott napvilágot. Ahogy Norris csípősen meg is jegyzi, Afrika az egyetlen kontinens, amellyel kapcsolatban az elnök megtehetette, hogy komolyabb politikai kockázat nélkül egészen a választási év végéig várjon, hogy beharangozzon egy ilyen jellegű dokumentumot.⁴²

A gyakorlati lépések

Az afrikai jelenlét nyomatékosítása: az AFRICOM

Az Egyesült Államok afrikai jelenlétét egyelőre kettősség jellemzi: bár a nemzetközi közösség részéről lenne igény egy fokozottabb amerikai szerepvállalásra, ezt sem az afrikai államok, sem a „Mogadishu-szindrómából”

⁴¹ Erről lásd: David E. Sanger: Confront and Conceal: Obama's Secret Wars and Surprising Use of American Power. Crown Publishing Group, 2012.

⁴² John Norris: Does Obama Have a Strategy for Africa? Not yet.
http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/06/19/obamas_africa_strategy?page=full.
Megtekintve: 2012. október 5.

lassan felépülő washingtoni kormányok nem merték/merik felvállalni. Az AFRICOM létrehozása, illetve az elnöki profilváltás ezért lehet jelzésértékű. Ahogy jelzésértékű az a gesztus is, hogy Ban Ki Mun ENSZ-főtitkár májusi segítségkérésére Obama 100 katonát telepített Afrikába: a főtitkár az ugandai az Úr Ellenálló Hadseregének (LRA) egyre kiterjedtebb közép-afrikai hadműveletei és az emberiség elleni bűntényekkel vádolt Joseph Kony LRA-vezető elfogása céljából kérte a nemzetközi közösség segítségét,⁴³. Az Obama-adminisztráció a felhívásra reagálva 100 fős, különleges erőkből álló kontingenst vezényelt a térségbe.⁴⁴ Ha figyelembe vesszük a Dzsibutiból kiinduló, az amerikai sajtó által egyre többet emlegetett felderítő-műveleteket és a UAV-k fokozottabb afrikai használatát, talán nem túlzás azt mondani, hogy az amerikaiak afrikai jelenléte erősödik.⁴⁵

Az AFRICOM 2007-es megalapításáig, illetve a teljes műveleti készenlét 2008-as eléréséig Afrika a környező parancsnokságok, többek között az amerikai haderő Európai Műveleti Parancsnoksága (EUCOM), Központi Műveleti Parancsnoksága (CENTCOM), valamint Csendes-óceáni Műveleti Parancsnoksága (PACOM) alárendeltségébe tartozott.⁴⁶ Az afganisztáni és iraki események, illetve a szomáliai kalóztámadások megszorodása következtében azonban a fenti regionális parancsnokságoknak egyre nehezebbé vált a térség problémáinak megoldása. Miként arra James L. Jones egykori Európai Főparancsnok (SACEUR) és Obama egykori nemzetbiztonsági főtanácsadója is rámutatott, 2006-ban az EUCOM feladatainak több mint fele az afrikai problémákból fakadt, idejük nagy részét a fekete kontinensen történt események elemzése és azok megoldása töltötte ki.⁴⁷

Az AFRICOM létrehozása nem volt problémamentes. Definiálni kellett az Egyesült Államok afrikai stratégiai érdekeit, összhangba kellett hozni az afrikai jelenlétet a 2010-es négyéves védelmi felülvizsgálat (QDR) vészhelyzeti reagálást (contingency response) megfogalmazó igényével, számolni kellett az afrikai és kínai részről mutatkozó rosszallással, gondoskodni kellett a civil háttér megteremtéséről, azonban mindenekelőtt megoldást kellett keresni arra, hogyan ne tűnjék ellentmondásosnak és offenzívának az AFRICOM munkája a USAID

⁴³ Central Africa: Ban Urges Support for Central African Efforts to End Lord's Resistance Army Threat. <http://allafrica.com/stories/201206150168.html>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁴⁴ Obama Sends 100 US Troops To Uganda to Help Combat Lord's Resistance Army. <http://abcnews.go.com/blogs/politics/2011/10/obama-sends-100-us-troops-to-uganda-to-combat-lords-resistance-army/>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁴⁵ US expands secret intelligence operations in Africa. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-expands-secret-intelligence-operations-in-africa/2012/06/13/gJQAHyvAbV_story.html. Megtekintve: 2012. október 13.

⁴⁶ Besenyő János: Az USA Afrikai Parancsnokság létrehozása. In: Hallgatói Közlemények, XI. évfolyam, 2. szám, 2007., 21-29.

⁴⁷ Lauren Ploch: Africa Command: U.S. Strategic Interests and the Role of the U.S. Military in Africa. Congressional Research Service, 2011, 2. <http://www.fas.org/sgp/crs/natsec/RL34003.pdf>. Megtekintve: 2012. október 13.

és az amerikai diplomácia békés céljaival szemben.⁴⁸ Az a meggyőződés, hogy az AFRICOM valójában csak „light footprint” jelleggel kíván tevékenykedni Afrikában, pontosabban Afrika érdekében, viszonylag hamar megfogalmazásra került Robert Gates egykori védelmi miniszter, illetve William E. Kip Ward, az AFRICOM első parancsnoka által.⁴⁹ Állandó bázisok telepítéséről szó sem volt, legfeljebb a már meglévő és a jó partneri viszony révén fenntartott dzsibuti állások erősítése merült fel. Az AFRICOM főhadiszállásául a németországi Stuttgartot jelölték ki, amely elsősorban légikikötője és Afrika nagy részével való azonos időzónája miatt jó választásnak bizonyult. A parancsnokság operativitási értékéből erőteljesen levon az a tény, hogy az afrikai nagyvárosok többsége csak 8-10 órás repülőúttal közelíthető meg onnan, ugyanez Washingtonból 16-20 órát vesz igénybe. Mindez persze nem tekinthető nyomós érvnek az afrikai partnerek számára, akik ódzkodnak attól, hogy tartós legyen az amerikai jelenlét a kontinensen. Az Afrikai Unió és az ECOWAS saját haderő felállítását fontolgatja, s csak minimálisan kér az Egyesült Államok nyújtotta segítségéből. Ezt jelezheti az is, hogy bár a Bush-adminisztráció Libériát, Algériát és a Dél-afrikai Köztársaságot is megkereste, hogy engedélyezzék az AFRICOM főparancsnokságának országukba telepítését, ettől mindegyik elzárkózott, arra hivatkozva, hogy az amerikai jelenlét agresszívabb fellépésre ösztökélheti az afrikai bázisú szélsőséges és terrorista-csoportokat.⁵⁰

Az AFRICOM létrehozásáról 2007-ben George W. Bush döntött, a stuttgarti parancsnokság pedig még ugyanebben az évben, október 1-jén kezdte meg működését. 2008. október 1-jére az AFRICOM, elérte teljes műveleti készenlétet és kirajzolódni látszott az AFRICOM sajátos feladatrendszere is a Védelmi Minisztérium – State Department – USAID képezte háromszög között. Ward parancsnok – aki egyébként az amerikai haderő négycsillagos, színes bőrű tábornoka – ezt a háromágú szerepvállalás modelljével illusztrálta, miszerint a Védelmi Minisztérium és az AFRICOM az afrikai biztonsági környezet viszonylagos stabilitásáért felelős, de közben hatékonyan *támogatja* a State Department diplomáciáját és a USAID tevékenységét.⁵¹ Utóbbi vonatkozásában például egyértelműen látszik, hogyan vonják be az amerikai katonákat az egészségügyi programokba a USAID felügyelete mellett. Amit ugyancsak tudni lehet, hogy az AFRICOM nem törekszik fegyveres műveletekre Afrikában, helyette inkább a konfliktus-megelőzés számtalan formáját adaptálta, és ezeket a USAID-del együtt kívánja megvalósítani. Ez viszont azt eredményezheti, hogy a túlságosan komplex műveletekben az AFRICOM képviselte katonai jelenlétre helyeződhet át a hangsúly – amit egyébként jól mutat, hogy olyan afrikai civil mozgalmak is alakultak, mint a Resist AFRICOM, amely éppen a katonai jelleg

⁴⁸ Ploch, 2011, 3.

⁴⁹ Africom Will Maintain Light Footprint in Africa.

<http://www.defense.gov//News/NewsArticle.aspx?ID=116696>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁵⁰ Ploch, 2011, 11.

⁵¹ Ploch, 2011, 6.

dominanciáját kifogásolja az amerikai fejlesztési kapcsolatokban.⁵² Egyes amerikai vélemények szerint is félő, hogy az AFRICOM „túlvállalja” magát a feladatok mélységét és valós képességeit illetően, mert civil szakértők hiányában kézenfekvőnek tűnik katonákkal elvégeztetni a civil feladatokat is.⁵³ Az AFRICOM ugyanakkor más amerikai regionális parancsnokságoknál hatékonyabban és tudja megvalósítani az állami és a civil apparátussal való, ún. *interagency* együttműködést, s példaértékű, hogy már a tervezés korai szakaszában támaszkodnak a tapasztalt civil szakértőkre és tanácsadókra.

Az AFRICOM-ot – a katonai és civil szakembereket együttvéve – 2 000 fő alkotja, többségük a németországi parancsnokságon, s nem Afrikában teljesít szolgálatot. Stuttgartban jelenleg körülbelül 1 500 fő dolgozik. Az AFRICOM keretlétszámán felül 2000 amerikai katona állomásozik a Dzsibutiban található Camp Lemmonier bázison, a CJTF Horn of Africa (HOA) keretében. Az Egyesült Államok ugyanakkor erről a bázisról kiindulva igyekszik erősíteni az AFRICOM jelenlétét, így bérleti szerződést kötött Dzsibutival arra, hogy 2020-ig az ötévente megújított szerződések mellett az AFRICOM katonái is használhatják Camp Lemmonier-t, illetve maga a CJTF HOA is AFRICOM irányítás alatt működik a parancsnokság létrehozása óta. Az AFRICOM további, a logisztikai támogatást biztosító bázisai Európában találhatóak, így a spanyolországi Rotában, az olaszországi Sigonellában, a görög Souda Bay-en, illetve a németországi Ramsteinben. Az AFRICOM mindezen bázisok mellett igyekszik felhasználni az 1990-es évek szómáliai intervenciója okán felállított és megmaradt állásait is Kenyában, sőt, az ún. Cooperative Security Location-ök (CSLs) mint a terrorizmus elleni harc kisebb hídfőállásai sem elhanyagolhatók az AFRICOM számára (ilyen kisebb bázisok Algériában, Botswanában, Gabonban, Ghánában, Maliban, Namíbiában, Sao Tome és Principe-n, Sierra Leonében, Tunéziában, Ugandában és Zambiában is találhatóak).⁵⁴

A jelenleg Carter F. Ham tábornok által vezetett AFRICOM hat komponensparancsnokságot foglal magában. Ezek: a kalózkodás elleni műveletekre reagáló összhaderőnemi alkalmi harci kötelék (CJTF HOA) Afrika Szarvánál, a Vicenzába (Olaszország) települt US Army Africa (USARAF), a ramsteini US Air Forces Africa (AFAFRICA), a Stuttgartban diszlokáló Marine Corps Forces Africa (MARFORAF) és a különleges műveletekért felelős Special Operations Command Africa (SOCAFRICA), valamint a nápolyi illetékességű US Naval Forces Africa, amely az Egyesült Államok 6. flottája alárendeltségébe tartozik.⁵⁵ Az AFRICOM finanszírozására vonatkozóan visszaesés tapasztalható a kezdeti büdzséhez képest; 2011-ben a Védelmi Minisztérium 298 millió USD-t külö-

⁵² Resist AFRICOM: African Human Security Working Group – Working to Counter U.S. Militarism in Africa. <http://africahumansecurity.weebly.com/>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁵³ Ploch, 2011, 7.

⁵⁴ Ploch, 2011, 9.

⁵⁵ Az AFRICOM hivatalos honlapja alapján. <http://www.africom.mil/>. Megtekintve: 2012. október 13.

nített el az AFRICOM számára, szemben a 2010-es 302 milliós és a 2009-es 310 milliós költségvetéshez képest.

Az AFRICOM feladatainak sokszínűségét a Ham tábornok által 2012-ben bemutatott AFRICOM stratégia révén lehet legjobban áttekinteni. Az arab tavasz eseményei következtében, illetve a Maghreb-térségben és a Guineai-öböl mentén tapasztalható egyre erőteljesebb terrortámadások miatt korszerűsített stratégia a terrorizmus és az extrémizmus elleni harcot; a kalózkodás és az illegális kereskedelem elleni küzdelmet; a partnerségi programok keretében erősített afrikai védelmi képességek fokozását; a nemzeti és nemzetközi prioritások összehangolását jelöli meg főbb feladataiként.⁵⁶ Világosan látszik, hogy a fenti célokat az al-Kaida afrikai szövetségesei illetve az egyéb, amerikai érdekeket veszélyeztető terrorcsoportok (v.ö. Boko Haram, MEND) ellen kívánja felhasználni. Az AFRICOM tevékenységét vizsgálva az is megállapítható, hogy a „prepare – prevent – prevail” hármas jelszava alatt a helyi biztonsági erőket kívánják képessé tenni arra, hogy felvegyék a küzdelmet a határokon átnyúló fenyegetésekkel. Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az AFRICOM tevékenysége a kalózkodás elleni műveletek, a partnerek kiképzése, az orvosi segítségnyújtás és a CIMIC-műveletek köré szerveződik. Az AFRICOM eddig indított legfontosabb műveletei a következők:

- A 2002-ben telepített CJTF HOA műveletei: Az Egyesült Államok előretolt katonai jelenlétét Afrikában egyértelműen a CJTF HOA biztosítja, amely a kalózkodás elleni műveleteken túl a felügyelt térség (Kelet-Afrika) védelmi erőinek terrorizmus elleni küzdelmét is támogatja a kiképzések, közös gyakorlatok révén. A zömében tartalékosokból álló CJTF HOA nyújtott már segítséget az AMISOM erőinek is, így kiképzést folytatott Burundiban és Ugandában.⁵⁷
- African Partnership Station (ASP): az Egyesült Államok európai haderő-parancsnoksága által még 2007-ben indított program az afrikai haditengerészeti erők kiképzése révén az éberség fokozására és az azonnali reagálásra tanítja a partnereket. A haditengerészeti erők kiképzése 17 afrikai országot érint, s az AFRICOM ebbe kapcsolódik bele négy európai, illetve brazil kollégája révén.⁵⁸
- Operation Enduring Freedom Trans Sahara: Az AFRICOM a terrorizmus elleni küzdelem jegyében hozta létre a Trans Sahara programot, amelynek keretében 10 afrikai országgal (Algéria, Burkina Faso, Csád, Marokkó, Tunézia, Mali, Mauritánia, Niger, Nigéria, Szenegál) indult meg a katonai információk cseréje a terrorizmus visszaszorítása érde-

⁵⁶ Priorities Set U.S. Africa Command's Agenda. <http://www.africom.mil/getArticle.asp?art=7978&lang=0>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁵⁷ Ploch, 2011, 19-20.

⁵⁸ US Naval Forces Africa. <http://www.naveur-navaf.navy.mil/apshome.html>. Megtekintve: 2012. október 13.

kében. Az AFRICOM e program keretében is a „train the trainer” elvet alkalmazva igyekszik a helyi védelmi erők felderítő- és reagálóképességének fokozására, a határvédelem erősítésére, így többnemzeti gyakorlatokat tart és mobil kiképzőegységeket telepít a programban szerepet vállaló államokba. A Trans Sahara projekt egyébként a Bush elnök által 2002-ben indított Pan Sahel Initiative bővített formája (a Pan Sahel Initiative csak Mali, Csád, Niger és Mauritánia, valamint az USA közötti kapcsolatokat eredményezte).⁵⁹

- Operation Onward Liberty: A művelet során a libériai SSR-folyamatokba kapcsolódtak be az AFRICOM katonái 2006-2009 között. Sikerre vitték a libériai parti őrség felállítását.
- International Military Education and Training (IMET): A katonai kiképzési és nevelési programok 44 afrikai országot érintenek. Közülük is kiemelkedik a somáliai kiképző misszió, amely során Ugandából, Dzsibutiból és Burundiból érkező afrikai katonákat képeznek ki.⁶⁰
- The African Contingency Operation Training and Assistance Program (ACOTA)/Global Peace Operations (GPOI): Még 1996-ban született egy bilaterális képzési program (ACRI) az Egyesült Államok és Afrika néhány országa között, hogy az afrikai béketámogató műveletekben való részvételre képezzenek ki katonákat. Az ACOTA az ACRI jogutódjaként főként könnyűlövész katonákat képez ki kisalegység harcászatra és a „kéksapkás” műveletekben való részvételre készíti fel őket. Az ACOTA 2004-ben beolvadt a GPOI keretébe. Az amerikai kormányzati számítások szerint az ACRI és az ACOTA napjainkig közel 154 500 afrikai békefenntartó képzéséhez járult hozzá.⁶¹
- Partner Military HIV/AIDS Program: A katona-egészségügyi képzések során az AFRICOM igyekszik a partner-hadseregek katonáinak figyelmét is felhívni a HIV/AIDS elleni küzdelemre.

Az AFRICOM első, a nyilvánosság számára is bejelentett katonai, fegyveres feladatát a líbiai események során kapta. A líbiai műveletekbe már az Odüsszeia Hajnala során bekapcsolódott az AFRICOM, de az ENSZ BT 1973. határozata után is volt feladata. Ham tábornok már az Operation Unified Protector előtt is hadszíntér-parancsnoki minőségben szolgált a hajlandók koalícióját irányító Sam Locklear alárendeltségében. Az amerikai-afrikai légierő

⁵⁹ Operation Enduring Freedom Trans Sahara. <http://www.africom.mil/oef-ts.asp>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁶⁰ US trains African soldiers for Somalia mission. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-trains-african-soldiers-for-somalia-mission/2012/05/13/gIQAJhsPNU_story.html. Megtekintve: 2012. október 13.

⁶¹ Ploch, 2011, 23.

szintén bevonásra került: parancsnoka egyúttal az Odüsszeia Hajnala légi műveleteinek irányítója lett. Az AFRICOM bázisainak és haditechnikai eszközeinek első alkalmazására 2011. március 19-én került sor, ekkor Tomahawk cirkálórakétákat lőttek ki az AFRICOM haditengerészeti eszközeiről, amelyek líbiai vezetési és irányítási központokat vettek célba. De az AFRICOM a humanitárius műveleteket is támogatta, március 4-től kezdve például folyamatosan részt vett a humanitárius segélyek szállításában és szétosztásában, valamint a külföldi állampolgárok evakuálásában.⁶²

A USAID tevékenysége

Az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Hivatala (United States Agency for International Development) független szövetségi ügynökség, amely a nemzetközi fejlesztési együttműködés és a civil segélyezés feladataival foglalkozik. A fejlesztéspolitika, mint az amerikai külpolitika kiegészítő eleme gyakorlatilag a II. világháború utáni újjáépítési mechanizmusokban, a Marshall-segély folyósításakor megmutatta hatékonyságát és nem mellesleg erejét az amerikai külkapcsolatok nyomatékosságára. Az ügynökséget éppen a Marshall-terv sikereire építve hozta létre John F. Kennedy 1961-ben. Kennedy morális kötelességként tekintett arra, hogy a nemzetközi közösség első számú hatalmának vezetőjeként az Egyesült Államokat a felelős NEFE-gyakorlat irányába terelje, s ez az afrikai dekolonizáció és a latin-amerikai importhelyettesítő iparosítás nehézségeit látva indokolható is volt az amerikai társadalom számára. A USAID megalapítása előtt az Egyesült Államok a segélyezés szó alatt leginkább a technikai segítségnyújtást, valamint a tőkeigényes beruházások fejlődő országokba investálását értette, az alapvető emberi szükségletek kielégítésének irányába fordulás, mint paradigmaváltó gondolat csak az 1970-es években fogalmazódott meg. A USAID alapításának körülményeit vizsgálva nyilvánvalóan azt a tényt sem mellőzhetjük, hogy az Egyesült Államok minden fronton fel kívánta venni a harcot a kommunizmussal, a recipiens országok baráti országokká emelése pedig ennek egyik legelegánsabb módja volt – a NEFE logikája tehát hasonlóan működött a szovjet modellhez.

Kennedy a Foreign Assistance Act aláírásával szentesítette a USAID felállítását, amely napjainkban valamennyi kontinensen működtet regionális irodákat, programjai több mint 100 országban futnak. Az ügynökség a nem-kormányzati szereplőket fokozatosan vonta be ebbe a folyamatba, a „tipikusan” az Egyesült Államoknak tulajdonított liberális segélyezési elvek – így a demokráciaépítés, a piacgazdaságok kialakítása, a szociális háló erősítése – pedig az 1990-es évekre kristályosodtak ki igazán. Addig a monetáris politikai eszközökkel, nemzetközi hitelezéssel és adósság-elengedéssel operáló amerikai

⁶² Ploch, 2011, 1.,2., 32.

NEFE inkább csak a fogadó államok pénzügyi szektoraira fókuszált, a jó kormányzás, a demokráciaépítés igénye csak a legújabb kor terméke.⁶³

A USAID vezetését napjainkban egy ún. adminisztrátor, Rajiv Shah látja el, akinek személyére – valamint helyettesének személyére is – az amerikai elnök tesz javaslatot. Az adminisztrátort és helyettesét ezután a Szenátus választja meg. Ebből is látszik, hogy az Egyesült Államok komoly érdekérvényesítő eszközként tekint a nemzetközi fejlesztési együttműködésre. A USAID irodái egyrészt régiók, másrészt funkciók szerint tagolódnak, lefedik Afrikát, Ázsiát, Európát, Latin-Amerikát a Karibi-térséget, valamint a Közel-Keletet. A négy, Washingtonban lévő funkcionális iroda a demokrácia, konfliktuskezelés és humanitárius segítségnyújtás; a gazdasági növekedés, oktatás és környezetvédelem; az élelmiszerbiztonság, valamint a globális egészségügy kérdései köré szervezi munkáját. A fentiekén kívül a USAID alá tartoznak még a jogi, pénzügyi és tervezési-kiértékelési irodák is.⁶⁴ A USAID összes programjának irányelveit, tapasztalatait az Automated Directives System összegzi.

Az afrikai regionális iroda programjainak bemutatása előtt mindenképpen érdemes megjegyeznünk, hogy az Obama-adminisztráció az új NEFE-irányvonal meghirdetésekor egy addig ismeretlen gyakorlatot emelt be az amerikai politikába, jelesül azt, hogy az elnök személyesen hirdetett meg három elnöki politikai irányelvet a globális fejlesztések hatékonyabbá tétele érdekében. Az elnöki irányelvek a klímaváltozás, az élelmiszerbiztonság és a globális egészségügyi helyzet javítása érdekében tett nyilatkozatok, amelyek köré célorientált feladatokat szervezett a USAID.⁶⁵ Az tehát, hogy a NEFE egyes irányai ilyen magas szinten lettek kiemelve, mindenképpen Obama elkötelezettségét mutatja, még ha az irányelvek nem is emelkedtek törvényi erőre. Az elnöki kezdeményezések kiemelkednek a USAID többi akcióterülete közül is. Az élelmiszerbiztonság vonatkozásában Obama – az általa a G20-ak londoni csúcstalálkozóján megfogalmazott – *Feed the Future* projekt keretében 7 millió gyermek alultápláltságának megszüntetését tűzte ki célul, míg a Global Health Initiative révén ugyancsak a gyermekhalandóság és a globális járványok elleni harc a célja.

A Klímaváltoztatási és Fejlesztési Stratégia (2012-2016) az Obama-i klímapolitikai irányelv legfőbb szabályozási keretegyezménye, amelynek célja, hogy a vízkészletek helyes felhasználására, a katasztrófa-előrejelző eszközök telepítésére és a természeti katasztrófák utáni helyreállítási munkálatokhoz adjon kiindulási célokat. A USAID valamennyi programját felsorolni és bemutatni lehetetlen vállalkozás, azok természetüknél fogva az alábbi tematikák mentén

⁶³ USAID History. <http://www.usaid.gov/who-we-are/usaid-history>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁶⁴ USAID Organization. <http://www.usaid.gov/who-we-are/organization>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁶⁵ Fact Sheet: U.S. Global Development Policy. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2010/09/22/fact-sheet-us-global-development-policy>. Megtekintve: 2012. október 13.

szerveződnek: mezőgazdaság és élelmiszerbiztonság; demokrácia, emberi jogok és jó kormányzás; gazdasági növekedés és kereskedelemélénkítés; oktatás; nemek közti egyenlőtlenségek felszámolása és a nők felzárkóztatása; K+F tevékenységek támogatása; víztisztítás és közegészségügy; konfliktusokban való jelenlét, humanitárius segítségnyújtás, valamint béketámogató műveletekben és társadalmi megbékéltetési programokban való jelenlét.⁶⁶

Az ügynökség afrikai regionális irodája az egészségügyi szakképzések, a kis- és középvállalkozások fejlesztése és a demokratikus intézményépítés elősegítése révén igyekszik segíteni Afrika felzárkóztatását. Az afrikai iroda 49 országban van jelen összekötőivel és 27 országban vezet bilaterális missziókat (például Zimbabwe, Kongói Demokratikus Köztársaság, Ghána, Dél-Szudán, Nigéria). Átfogó, regionális műveletei Nairobi, Pretoria és Accra köré csoportosulnak, amelyek munkáját további 8 washingtoni iroda segíti. Az afrikai büro vezetőjét a tapasztalt Earl W. Gast látja el, aki 21 éve áll a USAID alkalmazásában, s terepmunkát végzett többek között Koszovóban, Afganisztánban, Kolumbiában, de az oroszul és arabul kiválóan beszélő civil főképviselő szolgált a moszkvai nagykövetségen is.⁶⁷ Az afrikai irodát az elmúlt évben Afrika Szarvát ért szárazság és éhínség igazán próbára tette, miként a líbiai, tunéziai, elefántcsontparti és dél-szudáni események is. Ezek hatására indult el a Global Alliance for Action az afrikai kormányokkal, amelynek következtében sikerült rugalmasabbá tenni az együttműködést a helyi védelmi és adminisztrációs erőkkel Afrika Szarvánál, felgyorsult a segélyek szétosztása, de ugyancsak ennek a projektnek a keretében sikerült 300 000 kenyai farmert megtanítani a tejtermékek előállítására. A USAID katasztrófavédelmi irodája pedig abban tudta segíteni Afrikát, hogy létrehozott egy olyan, mobiltelefonnal igénybe vehető szolgáltatást, amely a készpénzt kiiktatva a helyi kereskedelemről mobiltranzakciókkal tette elérhetővé az élelmiszervásárlást a katasztrófa sújtotta térségekben. A USAID ugyancsak sikerként könyvelte el a Dél-Szudán függetlenségéről szóló népszavazás koordinálását vagy a malária által megbetegítettek számának felére csökkenését (utóbbit a President's Malaria Initiative keretében sikerült elérni, amely része Obama egészségpolitikájának).⁶⁸ Az Obama-adminisztráció ugyanezen logika mentén folytatta a Bush elnök által indított President's Emergency Program for AIDS Relief (PEPFAR) projektjeit is.

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) adatai szerint az Egyesült Államok 2011-ben a bruttó nemzeti jövedelmének (GNI) 0,2 %-át, mintegy 30 000 millió USD-t fordított a hivatalos fejlesztési hozzájárulásra (Official Development Assistance; ODA).⁶⁹ Ezt az OECD alapvetően

⁶⁶ USAID: What we do? <http://www.usaid.gov/what-we-do>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁶⁷ <http://www.usaid.gov/who-we-are/organization/earl-w-gast>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁶⁸ USAID: Africa. <http://www.usaid.gov/where-we-work/africa>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁶⁹ OECD Net Official Development Assistance from DAC and Other OECD Members in 2011. <http://www.oecd.org/dac/aidstatistics/50060310.pdf>. Megtekintve: 2012. október 13.

jó aránynak tartja, még ha el is marad ez az érték a legfejlettebb országok által célul kitűzött 0,7 %/GNI hozzájárulás értékétől. Az OECD egy idei jelentésében áttörésnek és folytatandó iránynak nevezte az Obama-i politikai irányelveket, ugyanakkor nehezményezte, hogy az Egyesült Államok közel 140 prioritást határozott meg a NEFE-politikájában, s mintegy 400 specifikus programot indított az egyes problémakörök mentén. Emiatt az OECD úgy érzi, hogy a USAID szétforgácsolódhat, s nem alakul ki kellő konvergencia az általános célok és a helyi programok között, ami hosszú távon nem a megfelelő, szükséges, hanem inkább donor-vezérelte fejlesztési programokhoz vezethet. Ugyanakkor az mindenképpen elismerésre méltó, hogy az Egyesült Államok 2005 óta megduplázta a szubszaharai térségben futatott projektjeit, ahogyan arra a G8-ak Gleneagle-i csúcstalálkozóján, Skóciában ígéretet is tett. S érdekes színt adott az is, hogy az OECD pozitívként hangsúlyozta a USAID és az egyes katonai egységek, így az AFRICOM együttműködését a veszélyzónákban.⁷⁰

Következtetés

Az Amerikai Egyesült Államok afrikai jelenlétét napjainkban nem jellemzi olyan fokú tudatosság és koherencia, amely alkalmassá tenné arra, hogy fölénybe kerüljön Kínával vagy akár Indiával szemben az afrikai térségben. A tapogatózó külpolitika napjainkban még erőteljesebben hisz a külkereskedelem és a fejlesztéspolitika elsőbbségében Afrika vonatkozásában, mintsem hogy nagyarányú csapatösszevonásokra kerüljön sor a kontinensen. Az afganisztáni csapatcsökkentés követően várhatóan nőni fog az Egyesült Államok katonai aktivitása Afrikában. Az AFRICOM akár a poszt-afganisztáni korszak egyik jelentős pillére is lehet, különösen akkor, ha figyelembe vesszük: az AFRICOM lesz a felügyelője egy olyan amerikai kísérleti programnak, amelynek keretében egy 3 000 fős mobil erőt telepítenek Afrikába. A program lényege, hogy a folyamatosan rotálódó amerikai szárazföldi csapatokat az egész kontinensen regionális megoszlás szerint telepítik („regionálisan összehangolt erők koncepciója”), és országról országra járva harcászatot, katonai-egészségügyi alapismereteket és a békefenntartással kapcsolatos ismereteket oktatnak majd Afrika 46 országában. Továbbá már olyan kijelentések is megfogalmazódtak a szárazföldi haderőnemi vezetés részéről, hogy a jövőben elképzelhetővé válik, hogy az amerikai katonák Afrikával kapcsolatos kurzusokon vegyenek részt, sőt, francia mintára sivatagi túlélési és dzsungelharcra fókuszáló gyakorlataik legyenek az AFRICOM partnerországjaiban.⁷¹

⁷⁰ The United States (2011) DAC Peer Review – Main Findings and Recommendations. <http://www.oecd.org/dac/peerreviewsofdacmembers/theunitedstates2011dacpeerreviewmainfindingsandrecommendations.htm>. Megtekintve: 2012. október 13.

⁷¹ Army Times: 3000 soldiers to serve in Africa next year. <http://www.armytimes.com/news/2012/06/army-3000-soldiers-serve-in-africa-next-year-060812/>. Megtekintve: 2012. október 13.

Ugyancsak elgondolkodtató, hogy az amerikai sajtóban számos hír jelent meg arról, hogy az AFRICOM Camp Lemmonier-ből és a Burkina Faso-ból kiindulva egyre több felderítő repülést hajt végre az afrikai légtérben, különösen Maghreb-térségben. A Washington Post értesülései szerint az AFRICOM erősítése céljából haditengerészeti fejlesztések kezdődtek, a Védelmi Minisztérium például 22,6 millió USD-t különített el egy, akár a C-130-as típusú csapatszállító repülőgép landoltatására is alkalmas leszállópálya építésére a kenyai Manda Bay térségében. Nem hivatalos forrásokból arról is lehet értesülni, hogy az Egyesült Államok UAV-k megvásárlásával kívánja fokozni a légi felderítő műveleteket Afrikában, s különösen nagy értékű felderítő repülőgépeket kíván vásárolni a mauritániai védelmi erőknek.⁷² Mindeközben az afrikai lakosság a katonai magánvállalatok megjelenésétől tart, amit a sajtó ugyancsak rebesget; előfordulhat tehát, hogy az AFRICOM által nehezen megközelíthető vagy túl veszélyesnek tartott zónákban kiszerezdtetik a felderítői feladatokat PMC-knek.⁷³

Bárhogyan döntsön is az amerikai katonai vezetés az afrikai szerepvállalásról, mindaddig nem bocsátkozhatunk jóslatokba, amíg nincsenek hivatalos források, illetve nem került sor a novemberben újraválasztott Obama elnök január végi beiktatására. Az afrikai kérdések tárgyalását és politikai ágendára emelését Obama elnök eddig szívügyének tekintette.

Felhasznált irodalom

1. About MCC. <http://www.mcc.gov/pages/about>. Megtekintve: 2012. október 4.
2. AFRICOM. . <http://www.africom.mil/>. Megtekintve: 2012. október 13.
3. AGOA. <http://www.agoa.gov/index.asp>. Megtekintve: 2012. október 3.
4. Besenyő János: Az USA Afrikai Parancsnokság létrehozása. In: Hallgatói Közlemények, XI. évfolyam, 2. szám, 2007., 21-29.
5. Búr Gábor: A XXI. század Afrika évszázada? In: Külügyi Szemle, IV. évf., 2005. 1–2. szám, 3–11.
6. Búr Gábor: Gyenge államok és államkudarok Afrikában. In: Államok és államkudarok a globalizálódó világban. Szerk.: Marton Péter. Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja. 2006., 194–211.
7. Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története. 1914-1991. Kossuth, Budapest, 2011.
8. Fact Sheet. <http://www.hoa.africom.mil/pdfFiles/Fact%20Sheet.pdf>. Megtekintve: 2012. október 4.

⁷² US expands secret intelligence operations in Africa. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-expands-secret-intelligence-operations-in-africa/2012/06/13/gJQAHyvAbV_story.html. Megtekintve: 2012. október 13.

⁷³ Contractors run U.S. spying missions in Africa. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/contractors-run-us-spying-missions-in-africa/2012/06/14/gJQAvC4RdV_story.html. Megtekintve: 2012. október 13.

9. Ghánai beszéd. http://www.huffingtonpost.com/2009/07/11/obama-ghana-speech-full-t_n_230009.html. Megtekintve: 2012. október 13.
10. Ken Menkhaus: Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism. Oxford University Press, Oxford, 2004., Adalphi Paper 364
11. Ken Menkhaus: The crisis in Somalia: Tragedy in five acts. African Affairs, Vol. 105, Issue 424, 357-390.
12. Millennium Development Goals. <http://www.un.org/millenniumgoals/bkgd.shtml>. Megtekintve: 2012. október 3.
13. National Security Strategy. May 2010. http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf. Megtekintve: 2012. október 4.
14. John Norris: Does Obama Have a Strategy for Africa? Not yet. http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/06/19/obamas_africa_strategy?page=full. Megtekintve: 2012. október 5.
15. Obama Announces New US Development Policy. <http://www.voanews.com/content/obama-announces-new-us-development-policy-103575149/126426.html>. Megtekintve: 2012. október 13.
16. Operation Enduring Freedom – Trans Sahara (OEF-TS) <http://www.globalsecurity.org/military/ops/oef-ts.htm>. Megtekintve: 2012. október 4.
17. Pan Sahel Initiative. <http://www.globalsecurity.org/military/ops/pan-sahel.htm>. Megtekintve: 2012. október 4.
18. PEPFAR – Fact Sheet. <http://www.pepfar.gov/documents/organization/187770.pdf>. Megtekintve: 2012. október 4.
19. Lauren Ploch: Africa Command: U.S. Strategic Interests and the Role of the U.S. Military in Africa. Congressional Research Service, 2011, 2. <http://www.fas.org/sgp/crs/natsec/RL34003.pdf>. Megtekintve: 2012. október 13.
20. Resist AFRICOM: African Human Security Working Group – Working to Counter U.S. Militarism in Africa. <http://africahumansecurity.weebly.com/>. Megtekintve: 2012. október 13.
21. David E. Sanger: Confront and Conceal: Obama's Secret Wars and Surprising Use of American Power. Crown Publishing Group, 2012.
22. Shaul Shay: Somalia Between Jihad and Restoration. Transaction Publishers, New Brunswick, 2008.
23. Sulyok Gábor: A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata. Gondolat, Budapest, 2004.
24. Tarrósy István: Kelet-Afrika a fejlődés útján. Publikon, Pécs, 2011.
25. Timeline of slavery in America 1501-1865. <http://sharondraper.com/timeline.pdf>. Megtekintve: 2012. október 3.
26. USAID History. <http://www.usaid.gov/who-we-are/usaid-history>. Megtekintve: 2012. október 13.
27. U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa. 4 June 2012. http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/africa_strategy_2.pdf. Megtekintve: 2012. október 4.
28. Nicholas van de Walle: US Policy Towards Africa: The Bush Legacy and the Obama administration. African Affairs, 109/434, 1-21.
29. Laura White: What Kind of Change for Africa? US Policy in Africa Under the Obama Administration. IRIS, April 2010. http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/2010-04-obama-africa.pdf. Megtekintve: 2012. október 4.

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

SÓGOR DÁNIEL

ANNANTÓL AL-AHDARIG. HOVÁ TART SZÍRIA?

Absztrakt:

A tanulmány a jelenlegi szíriai helyzettel foglalkozik, döntően a két ENSZ-Arab Liga főtárgyaló tevékenysége tükrében. Történetileg a 2011 decemberétől 2012 novemberéig dolgozza fel az események főbb fordulópontjait, s igyekszik rávilágítani a mögöttük meghúzódó okokra. A tanulmány elsődleges fókuszpontjában azonban a média szerepe, és annak a szír társadalomra gyakorolt hatása áll.

Kulcsszavak: Szíria, szíriai konfliktus, szíriai polgárháború, médiaháború, Kofi Annan, Al-Ah̄dar Ibrāhimī, Arab Tavasz, Szabad Szír Hadsereg, Baššār al-Asad, George Sabra, Ma‘az al-Hatīb

Abstract

The article deals mainly with the current Syrian situation in the mirror of the activities pursued by the UN-Arab League Envoy to Syria. It sums up the crucial turning points between December 2011 and November 2012, and tries to reveal the motives behind the events. However, the main focus of the article is on the role played by the media, and its effects on the Syrian society.

Keywords: Syria, Syrian conflict, Syrian civil war, media war, Kofi Annan, Al-Ah̄dar Ibrāhimī, Arab Spring, Free Syrian Army, Baššār al-Asad, George Sabra, Ma‘az al-Hatīb

A 2010 decemberében kezdődött forradalmi hullám az arab világban, mely mára „Arab Tavasz” néven híresült eltagadhatatlan változásokat hozott. Átrendezte több ország első viszonyait, mint Tunézia, Líbia, vagy Egyiptom. Bár ott ahol a "forradalom" győzött a valódi eredmények még váratnak magukra, hiszen sokkal inkább állíthatjuk, hogy az átmenet korszakát éljük napjainkban, semmint, hogy az eredményeket értékelhetnénk, mégis azt kell tapasztalnunk, hogy ez a hullám bizonyos országok esetében hullámtörőnek ütközött.¹ Ezek közt van, ami a média érdeklődésének középpontjában áll, mint Szíria, de van ami kevés szót kap, mint Bahrain. Jelent tanulmányomban is ezek

¹ Besenyő János: Arab tavasz - politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban, Kül-Világ, a nemzetközi Kapcsolatok Folyóirata, VIII. évfolyam, 2011/4. – 51-75. oldal
<http://www.kul-vilag.hu/2011/04/besenyoy.pdf>

egyikének, Szíriának jelenlegi helyzetével kívánok foglalkozni. Megnézni, hogy hogyan, s milyen körülmények hatására alakult ki az a patthelyzet, mely Szíriában sok eredményt nem, de rengeteg vért és pusztítást eredményezett. Más szavakkal, hogyan alakult ki az a helyzet, hogy ahogy Szíria az „Arab Tavaszt” se kiköpni se lenyelni nem tudja, addig ez fordítva is igaz, az „Arab Tavasz” is hasonlóképpen se lenyelni, se kiköpni nem tudja Szíriát. Egyfelől a mögötte álló narratíva nem tud átlépni Szírián, hiszen az események nem értek véget, ugyanakkor foglalkozni sem igen tud már hogyan vele, hiszen nemcsak hogy nincsenek eredmények, melyeket javára fordíthatna, mint Tunéziában, vagy akár Líbiában, hanem éppen ellenkezőleg, ahogy egyre mélyebbre csúszik az ország a pusztításban, még inkább csak aláassa e narratíva hitelességét. Ezen túlmenően pedig arra kívánok kitérni, hogy azok után, hogy Kofi Annan béketerve megbukott, s ő maga is lemondott, hogyan változott meg a szír kormány hozzáállása, s milyen esélyei vannak az új Arab Liga, illetve ENSZ főtárgyalónak, Al-Ah̄dar Ibrāhimīnak a békefolyamat felújítására, illetve sikerre vitelére. Mindehhez természetesen át kell tekintenünk az eseményeket 2011 decemberétől nagyjából napjainkig.

Sok tanulmány készült már arról, hogy hogyan kezdődtek az események Szíriában. Magam is írtam erről, s minthogy ezek teljességgel hozzáférhetőek, s mélységében igyekeztek foglalkozni a jelenséggel, így itt részleteiben nem kívánok kitérni a 2011 decembere előtti eseményekre. Bizonyos pontokra azonban ki kell térnünk, hogy kihatásaikra érdemben reflektálhassunk, sok esemény érdemi jelentősége ugyanis itt gyökerezik. Tudjuk, hogy az "Arab Tavasz" közös vonása minden országban a demokrácia kiteljesítése, a korábbi, diktatórikusnak ítélt kormányzati rendszerek leváltása, s a küzdelem egy szabadabb, bizonyos értelemben "nyugati" társadalomért. Az első tüntetések és halálesetek után ez vonás megjelent Szíriában is. S ez még akkor is tagadhatatlan, ha tényleg érdemben árnyalják a képet a tömeges kormánypárti tüntetések. A szír kormány sem maradhatott immunis e kihívásokkal szemben, így elindul egy reformfolyamat, bárhogya értékeljük is azt. Született új párttörvény, új alkotmány, s ezek szellemében tartottak új helyhatósági és parlamenti választásokat is. A 2011 áprilisában alakult új kormány után pedig, már a parlamenti választások eredményeképpen alakult Riyād Farīd Hiġāb ismét új kormány alakult 2012. június 23-án. Mindezeknek mi az eredménye? Ha az utcán tapasztalható eredmény nem is meggyőző, hiszen a küzdelem a hatalomért, s a politikai stabilitásért nem ért véget, – sőt még mélyült is – a mélyben óriási változást jelentettek ezek a lépések, melynek eredményeit még csak eztán fogjuk tudni értékelni. A korábbi alkotmány kimondta - az elhíresült 8-as cikkely - hogy a társadalom, a kultúra és a politikum vezető ereje a Ba'at párt. Magyarán ez a párt határozza meg az ország életét, függetlenül a választásoktól, s bármilyen politikai aspirációktól. A 2011. február 26-án elfogadott új alkotmány ezt a kitételelt eltörölte, az új párttörvény pedig a komoly megszorításokat megszüntette, s igen tág teret engedett új pártok alapításának.

Ennek eredményeként sok új párt született, amik a legutóbbi parlamenti választásokon kevés sikerrel ugyan, de meg is mérethették magukat. Ha mindenből nagy átrendeződés még nem is látszik egyelőre, egy dolgot már most kimondhatunk. Az a Szíria, s az a szír politikum ami volt 2011 előtt egyszer és mindenkorra véget ért. Ennek legmarkánsabb, habár eleddig szintén igen szimbolikus mozzanata, hogy az új alkotmány korlátozza a köztársasági elnöki mandátum betölthetőségének számát egy személy vonatkozásában. Vagyis Baššār al-Asad már biztosan nem lesz haláláig köztársasági elnök, mint apja volt. Bármit is hozzon a jövő, ő legkésőbb 2028-ban távozik a hatalom legfelsőbb fokáról.² Habár ez csekély változásnak tűnhet, mégis komoly változás ez a korábbi állapotokhoz képest.

2012. június 23-án így kaphatott miniszterelnöki kinevezést Riyād Hiğāb, egy Dayr az-Zürból való szunni mérnök, akinek legmagasabb politikai posztja a Lādīqiyya-i kormányzóság volt. Bár némi pártkarriert tudhatott maga mögött, nem tartozott az elnök és a pártvezetőség belsőbb köreihez. Bizonyos értelemben személye – ami ismert volt arról, hogy hajlik az ellenzék felé – olajág is kívánt lenni az ellenzék felé. Ezzel kívánta mutatni a kormány, hogy kész nem kormány elkötelezett embert a miniszterelnöki székbe rakni. Ő 2012. augusztus 6-án, azon a napon, amikor egy bombamerényletben meghalt Dawūd Rağha védelmi miniszter, s Āsif Šawqāt helyettes védelmi miniszter – aki az elnök sógora, s a belbiztonsági szolgálatok de facto fejeként maga is komoly saját fegyveres támogatással bírt – s Damaszkuszt komoly támadás érte a Szabad Szír Hadsereg fegyveresei részéről, dezertált. Arról, hogy milyen valós eredménye van e dezertálásnak, mind magában, mind kontextusában, arról még lesz szó. Itt annyit érdemes kiemelni, hogy azok után, hogy 2012. február 23-án Kofi Annant nevezte ki szíriai különmegbízottnak, aki azonnal egy hatpontos béketerv keretében tűzszünetet próbált tető alá hozni, maga a szír kormány is igyekezett építeni a helyzetre, s az addig korlátozott katonai műveletek mellett igyekezett megtenni mindent, hogy folytassa a politikai átmenetet, vagy akár csak annak látszatát. Az ideiglenes tűzszünetet 2012. április 10-én írták alá, s a kormány 14-én hirdette ki. A fegyveres cselekményeknek azonban ez csak egy-két napig jelentett megálljt. Pár nap alatt, főleg annak betudhatóan, hogy a Szabad Szír Hadsereg, illetve a mögötte álló Szíriai Nemzeti Tanács nem írta alá a fegyverszünetet, s nem érezte azt magára nézve kötelezőnek, a harcok kiújultak, s a fegyverszünet gyakorlatilag csődbe jutott. Hiába járták az országot az ENSZ megfigyelői, nem tudták megakadályozni a vérontást, s nemcsak azért mert nem voltak fegyvereik, hanem mert mind a két oldal a maga igazát igyekezett bizonyítani általuk, ugyanakkor mind a két oldal elégedetlen volt

² Ez a szám úgy jön ki, hogy az elnök aktuális mandátuma 2014-ben jár le, ami után életbe lép az alkotmány jelenlegi passzusa, mely értelmében ugyanaz a személy maximum kétszer töltheti be az elnöki pozíciót egymás után, a korábbi - ezen alkotmány életbe lépése előtti - mandátumokat nem számítva. Egy elnöki ciklus pedig 7 év Szíriában. <http://www.albawaba.com/ar/الكامل-النص/أخبار-413055-الجديد-سورية-دستور-لمشروع> letöltés ideje: 2012.11.25

velük ahogy nem voltak hajlandóak a felelőségét csak egy irányban megnevezni. A Damaszkusz elleni támadás csak a végpontot jelentette ebben a folyamatban, azok után, hogy augusztus 2-án Kofi Annan lemondott. Lerobbant tehát a békekezdeményezés, támadás érte a fővárost, meghalt a védelmi miniszter és az elnök sógora, s az olajágként kinevezett miniszterelnök dezertált, ezzel pedig az eddigi politikai folyamat komoly csorbát szenvedett. Ebben az állapotban kellett új utat találnia a szír kormánynak 2012. augusztus közepén.

A média és a két narratíva

Mielőtt folytatnánk az események ismertetését, s elemeznénk azok hatását, ki kell térnünk nemcsak a média szerepére ebben a konfliktusban, hanem arra az eltérő két narratívára is amelyet az egyik oldalon a szír kormány, a másik oldalon pedig a nyugati médiával karöltve a nyugattal jó barátságot ápoló Szaúdi-Arábia és Katar médiabirodalmi – leginkább az al-Jazeera és az al-Arabiyya – jelentenek. Ez azért rendkívül fontos, mert ez az a két narratíva, mely nemcsak a nemzetközi közvéleményre, de a szír lakosságra hatnak, s meghatározzák az eseményekre való reagálásukat. Ezek a fő véleményformáló, s véleményalkotó aktorok mind országon belül – ami a fontosabb – mind az országon kívül.

Mint arról már érintőlegesen szó esett, a nyugati média kezdetben abszolút pozitív képet alkotott az „forradalomról” – ha ugyan beszélhetünk bármilyen alapon is forradalomról ott, ahol a lakosság döntő része nem vett részt a kormány ellenes cselekményekben, a hivatalok és a közintézmények java zavartalanul működik ma is, s az események már lassan két éve zajlanak – és negatívát a kormány lépéseiről. Minthogy az olyan véleményformáló médiabirodalmak, mint amilyen a CNN, a BBC, vagy a France 24 maguk kevés helyismerettel bírtak, s eleve koncepciózusan fogták fel az eseményeket Líbia és Egyiptom után, erősen építettek az általuk elérhető arab médiára hírösszeállításukban. Így növekedett meg az olyan csatornák szerepe, mint amilyen az al-Jazeera is. Ki kell itt azonban emelni azt, hogy azon a csatornáknak, melyeknek van arab, illetve nem-arab nyelvű adása is – az al-Jazeera esetében angol, de a France 24 esetében francia – döntően más hangot ütöttek meg arab, illetve nem-arab nyelvű összeállításukban és műsoraikban. Míg angolul és franciául a hírek és a narratíva a kormány brutalisára és a tüntetők demokratikus aspirációi mellett békés voltokra koncentráltak, addig arab nyelvű adásaikban már a kezdet kezdetén megjelent egy másik, később döntő fontosságúvá vált szál. A vallás szerepe, s a felekezetiesség.

A narratívának ez az oldala a kormányzat diktatórikus oldalát azzal akarta kiemelni, hogy azt úgy mutatta be, mint egy síi közösség uralmát a szunni többség felett, amit kisémmizettnek állított be. Ez nem csak abból a szempontból volt valótlán, hogy a kormányzat magas pozícióiban nemcsak más felekezetek, mint a keresztény védelmi miniszter Dawūd Raġha, képviseltették

magukat szép számban, hanem a szunnik is – elég csak arra utalni, hogy mindkét elnökhelyettes szunni –, de abból a szempontból is, hogy a 2000-es évektől elindított gazdasági reformok egyik legnagyobb haszonélvezője a nagyvárosok szunni középosztálya volt. Távrolról sem beszélhetünk tehát kisemmizettségről. Mégis ez a retorika az egyszerű szunni emberek érzelmeire, főként egyszerű vallási felfogására épített, s összekapcsolta a kormányzat elleni küzdelmet egyfajta vallási kötelességgel. Ennél fogva a kormányt, s az elnököt nemcsak illegitimnek nevezte azon az alapon, hogy nem demokratikus úton kerültek hatalomra, de hitetlennek is, mint nem szunnik. Azaz az ellenük való, akár fegyveres küzdelem nemcsak hogy érthető, elfogadható, hanem a hitetlenek elleni küzdelem kötelesség is. Vagyis már a kezdet kezdetén, amikor az angol és francia nyelvű sajtó még rég demokráciát kért számon Szírián, az ezzel összenőtt arab nyelvű médiában megjelent egy másik szál, mely tágra nyitotta a kapukat a szunni szélsőségeség, és a felekezetiesség felé, megosztva a korábban alapvetően erős belső kohéziót mutató szír társadalomban. Ennek a szálnak nemcsak az eklatáns jele, hogy az öbölbeli csatornákat ellepték a szíriai eseményekkel foglalkozó vallási műsorok – mint az al-Jazeera az „az Iszlám és az élet” vagy az „Fitna”³ – illetve, hogy a közösségi oldalakat is ellepték a forradalmat támogatók részéről az 1200-as években élt radikális szunni teológus, Ibn Taymiyya vallási döntvényei⁴. A hatás, és a cél is jól felmérhető, s sajnálatos hatásuk sem elhanyagolható.

Mindezek után talán nem árt kiemelni ennek a narratívának néhány komoly visszasságát, s nemcsak Szíriát, de az egész „Arab Tavaszt” illetően. Összességében nagyon keveset foglalkoznak az eredményekkel még az olyan országok esetében is, ahol a küzdelem már véget ért, mint Líbia, Egyiptom, vagy akár Tunézia. Mindezekén túl, az „Arab Tavasz” kapcsán kevés szó esik Irak esetéről, ahol a nyugati behatolást követően a demokratikus politikai berendezkedésnek a legtöbb ideje volt kialakulni, mégis az eredmények, mintha nem beszélnének önmagukért. Vagy talán nagyon is magukért beszélnek. Nem gondolható véletlennek, hogy nagyon keveset foglalkoznak az olyan országok eseményeivel, melyek kényesen érintették a nyugattal baráti öböl országokat. Itt elsősorban Bahreint kell megemlítenünk. Érdeemes elgondolkozni azon, hogy mennyire reális demokráciát számon kérnie a nyugati médiának olyan országok társadalmának, melynek sem történelmét és szociológiáját sem nem ismerik, sem nem értik. Végére is, bárhogyan is értékeljük Líbiában Qaddāfi rendszerét, vagy Szíriában a Ba‘ať kormányzatot, ezek egyáltalán nem a véletlen termékei, hanem bizonyos szerves politikai fejlődés hívta őket életre, s tartotta őket meg. De ezen túlmenően akkor, amikor szinte csakis a változás igényéről hallunk, szinte semmit sem hallunk a lehetséges jövőről. Ami nem is véletlen, hiszen ha

³ A szó teológiai értelemben megkísértést, megosztottságot, köznapi bab értelemben hasadást, de belháborút is jelent.

⁴ Egyik leghíresebb, és "legnépszerűbbé" vált így hangzik: "Bizony az 'alawīk rosszabbak a hitetlenségben, mint a zsidók, vagy a keresztények!"

ott, ahol a küzdelem már véget ért, mint Líbiában, elmaradt az események kiértékelése, akkor nem is igen várható, hogy sokat halljunk a komolyabb aspirációkról. A Szír Nemzeti Tanács honlapja az egyetlen ahol jelennek meg tanulmányok a kívánt reformokról, melyek egy esetleges hatalomváltás után lépnének életbe, ám ezek is mind terjedelmükben, mind megalapozottságukban komoly hiányosságoktól szenvednek.⁵ Felmerül azonban a kérdés, hogy ha itt valóban egy elnyomott nép demokratikus politikai szándékairól van szó, mint az események mozgatója, akkor miért kapcsolódik ez össze egy felekezeti építő szállal. Miért emelik ki a kormány állítólagos 'alawī túlsúlyát, s miért jelennek meg olyan klisék Szíria külpolitikai kapcsolatai ügyében, mint a „Síi félhold” utalva a libanoni Hizb Allah, Szíria, Irán és esetlegesen Irak szövetségére? Ha ugyanis a kormány és az elnök hatalomgyakorlása valójában a sérelmek oka, mennyiben számít az ő felekezete? Ha pedig ennek van komoly relevanciája, ez a szál az angol és francia nyelvű médiasodorban miért nem jelenik meg? Eleve ez a felekezeti megközelítés mennyire egyeztethető össze a demokráciával, hiszen egy nyugati típusú demokráciában a vezetők etnikai, vagy vallási háttere, ha nem is tabu, de nem nyom komolyan a latban.

Talán még ennél is komolyabb ellentmondás, hogy ha Szíria esetében valóban a cél egy demokratikus átmenet elérése a cél, akkor ezzel miként egyeztethető össze az a bevallott cél, sőt tett, ami az ellenzék felfegyverzését jelenti. Amint erről nemcsak a katari emír, vagy a szaúdi külügyminiszter beszélt nyíltan, de még az amerikai külügyminiszter Hillary Clinton is nyilatkozott. Hol húzható meg a határ egy valóban elnyomott nép megsegítése, illetve egy kisebbség felfegyverzését útján megvalósított beavatkozási kísérlet között. Pláne Líbia után, ahol ma is kézzel fogható milyen problémát jelent a fegyveres csoportok leszerelése. Szinte semmilyen figyelmet nem szentel ez a narratíva az olyan anomáliáknak, mint a sorozatos kormánypárti tömegdemonstrációk, vagy akár annak a kérdése, hogy hogyan működhet egy állam szűk két év után is egy állítólagos forradalom kitörése után. Elvégre, ha csak a közalkalmazottak nem dolgoznának, s a hadsereg sorállománya nem végezné dolgát, a kormányzat megbénult volna, s működésképtelen lenne már rég. Ha számba vesszük a szír közalkalmazottak számát, illetve a hadsereg létszámát, azonnal látszik ugyanis, hogy lehetetlen, hogy ezek közt ne lennének szép számmal szunnik is. Ha ez tehát egy közelégedetlenség lenne, vagy akár a szunni többség küzdelme a maga teljességében akkor hogyan működhet még mindig az állam? E kérdésekre adandó válaszokkal ez a narratíva máig adós, pláne ha azt nézzük milyen metamorfózison ment át. Kezdetekben ugyanis csak békés tömegekről beszéltek, amit a kormányzat meg akar félemlíteni, míg ma

5

[http://www.strescom.org/?utm_source=SRCC+Loyal+Contacts&utm_campaign=8727a38c18-NewsRoundup&utm_medium=email&ct=t\(Syrian_Revolution_News_Round_up8_30_2011\)](http://www.strescom.org/?utm_source=SRCC+Loyal+Contacts&utm_campaign=8727a38c18-NewsRoundup&utm_medium=email&ct=t(Syrian_Revolution_News_Round_up8_30_2011))
Letöltés ideje: 2012.11.25

már csak alig leplezetlen formában, de elfogadják fegyveres csoportok működését. Holott erősen kérdéses, hogy saját országaikon belül megengedhetőnek tartanak ilyen csoportok működését.

Nézzük meg tehát mindezek után a szír kormányoldal, s a kormányzat által befolyásolt média narratíváját. Azért fontos ezzel foglalkozni, mert bár a nemzetközi közvéleményt sokkal kevésbé képes befolyásolni, mégis az országon belül legalább akkor mértékben hat a közbeszédre, mint az előbb említett csoport. Hatékonyságát könnyű alábecsülni, mégis beszédes, hogy mára ezen médiaszereplők nagy részét az olyan térségbe sugárzó, s Európát is elérő műholdakról, mint az Arabsat műholdjai, vagy a Nilesat elérhetetlenné tették. De kik is képviselik a média ezen másik oldalát? Kik fogalmazzák meg a másik narratívát, nemcsak a szíriai eseményekről, de magáról az „Arab Tavaszról”. Elsőként meg kell említeni a szír állami csatornát, a *Sūriya*-t. Mint állami csatorna, elsődlegesen ez képviseli a kormány véleményét. Nyilvánvalóan ez sem tekinthető sem elfogulatlan, sem semleges hírforrásnak, mégis viszonylag mérsékeltnek értékelhető. Elsősorban azért, mert mint állami tényező, mind hitelességére, mind kimértségére egy szintig adniuk kell. Kezdetektől fogva más retorikai szellemben számolt be a szíriai eseményekről. Bár a tüntetők között szinte azonnal megjelent fegyveresekről szüntelenül beszámolt, őket fegyvereseknek, majd viszonylag korai időtől terroristáknak nevezve, mégis sokkal inkább a mögöttük meghúzódó külföldi konspirációra, beavatkozási kísérletre koncentrált. Mind a tüntetéseket, mind a fegyveres eseményeket viszonylag szűkszavúan kezelte. Pusztán ebből a forrásból tájékozódva az ember szinte nem is tudhatott arról, hogy Szíriában egyáltalán voltak tüntetések 2011-ben a kormány ellen. Elbagatellizálva tehát ezt a jelenséget, míg a kormány melletti tüntetéseknak rendületlen, s részletes megjelenési lehetőséget biztosított. Azonban mind a hírek, mind a politikai és társadalmi vitaműsorok sokkal inkább foglalkoztak az országban folyó reformfolyamattal. Mindig is elismerve, hogy az ország irányításában voltak és vannak gondok, ám érdekes módon mindig is a kormány reformszándékát domborítva ki, hallgatva arról, hogy ezekért az elismert gondokért kit terhel felelősség. Nagyjából az állami csatorna műsorait nézve az ember minden naivitása mellett is valahogy úgy nyugtázhatja a látottakat, hogy remek, hogy reformok vannak, de miért van ezekre szükség, s miért nem voltak ilyen mélységű reformok eddig? Minden elfogultsága és hibája, illetve a műsorok között folyamatosan vetített hazafias dalok videóklippjei ellenére azért mégis azt lehet mondani, hogy az állami televízió viszonylag mérsékelt álláspontot foglalt el.

Sokkal hatásosabbnak bizonyultak ennél a kormányhoz közel álló magát csatornák, az ad-Dunyā, illetve az *Iḥbāriyya Sūriyya*. A 2007-ben alapított damaszkuszi központú ad-Dunyā sokkal inkább volt közéleti csatorna 2011-ig, melyen a hír és politikai műsorok mellett teret kaptak a népszerű arab

szappanoperák és filmek.⁶ A 2011-es események során elég korán hangnemet váltott a csatorna, s az állami tv-nél sokkal markánsabban vette fel a kesztyűt a nyugati és Szíria ellenes arab média ellenében. Már a kezdetekben nagyon komolyan ostromozta a mind a békés tüntetések narratíváját, mind a nyugat által favorizált ellenzéket. Túl ezen, míg a szír kormány elleni tüntetésekről nem nagyon számolt be, vagy annak inkább csak árnyoldalát domborította ki, addig a bahreini eseményekről – melyet a nyugati, illetve öbölbeli arab sajtó igyekezett elbagatellizálni, majd nem foglalkozott vele – nagy részletességgel számolt be. Joggal mutatott rá, hogy ugyanaz a sajtó, mely komoly szerepet játszott a líbiai és a szíriai események eszkalálódásában, szinte teljes érdektelenséget mutatott Bahrein ügyében. Ugyanúgy az ad-Dunyā volt az első, ami beszámolt arról, hogy az „Arab Tavasz” hullámai nyomán tüntetések voltak Szaúdi-Arábiában és Katarban is, vagyis az al-Arabiyya és al-Jazeera anyaországaiban, melyekről ezek a csatornák nem számoltak be.⁷ Érdekes módon e tekintetben ugyanazt a hitelességi hibát követte el, mint ellenfelei, hiszen a hazai eseményeket igyekezett jelentékteleníteni, míg másik oldal eseményeivel foglalkozott. Az ad-Dunyā javára kell azonban írni, hogy a katari és szaúdi eseményekkel szemben jóval kiegyensúlyozottabban tájékoztatott, mint a szíriai eseményekről az al-Jazeera. Míg azonban az öböl csatornái megtehették, hogy elhallgatják saját országaikon belüli eseményeket – tekintve, hogy azokkal sem a nyugati sajtó nem foglalkozott mélységben, sem pedig az események nem jutottak el arra a szintre amit már nem lehetett elhallgatni – addig az ad-Dunyā kénytelen volt mélységében a taglalni a Szíria híreit. Keményen ostromozta a sokszor kifejezetten úszító és torzító arab médiát. Egyik legsikeresebb műsor sorozata 2012 márciusában vette kezdetét, amikor főként a nyugati média intenzíven foglalkozott a homszii eseményekkel, s a hadsereg műveleteivel a városban. Ekkortól Rafiq Lutf, aki korábban az amerikai arab újságírók szövetségének főtítkára volt, részletesen mutatta be az öbölbeli, illetve a nyugati média torzításait és tévinformációt, kifejezetten a homszii eseményekkel kapcsolatban. A műsor sikeresen mutatott rá ennek a narratívának irrealitásaira, komoly hatást gyakorolt az arab közvéleményre Szírián belül és kívül.⁸

Az Ibhāriyya Sūriyya⁹ szintén magán hírcsatorna sokkal közelebb áll az állami tv szellemiségéhez. 2010-ben részlegesen állami támogatással indult

⁶ A csatornát 2007-ben hét szíriai üzletember alapította, s szinte azonnal megkezdtek a műholdas műsorszórást az Arabsat, illetve a Nilesat műholdjain. A csatorna nevének jelentése: "A Világ". Szlogenje pedig: "Az emberek hangja, s az élet képe". Érdekes módon politikai vitaműsorainak szlogenje reflektál az Al-Jazeerára, melynek szlogenje: "A vélemény és a másik vélemény." Ezzel szemben az ad-Dunyāé: "Mi nem helyesbítünk, s nem is cáfolunk híreket. Vitatkozunk, megvitatjuk, s a döntést Önre bízunk!" <http://www.addounia.tv/> letöltés ideje: 2012.11.17

⁷ <http://youtu.be/N2UJv3ZXQwY> letöltés ideje: 2012.11.17

⁸ <http://youtube.com/watch?v=E8-Ycdoe8Sw> letöltés ideje: 2012.11.17

⁹ Nevének jelentése: Szír Hír Tv. 2010-ben állami segítséggel annak a Fu'ad Šarabģī-nak a vezetésével indult, aki korábban az al-Jazeera egyik vezető szerkesztője volt. A cél egyértelműen az al-Jazeera addigi szinte hegemon szerepének a megtörése volt, legalább Szírián belül. Központja

csatorna eredeti célja egy az al-Jazeera szerepét betöltő szíriai, de pán-arab csatorna lett volna. A 2011-es események ezt változtatták meg. Műsorai sokkal statikusabbak, ugyanakkor sokkal több helyszíni adást mutat be, kiváltképp a Szírián belüli fegyveres összecsapásokról, a szokásos hír, illetve politikai vitaműsorok mellett. Mindkét csatornának viszonylag komoly hiányossága, érezhető részrehajlásuk mellett az, főként az állami csatornával szemben, hogy műsorai és hírei csakis arab nyelven érhetőek el. A szír állami tv ugyanis minden nap meghatározott időben angolul, franciául, spanyolul és oroszul is sugároz hírblokkot, nagyon is kimérve a várható nézőközönségre. Bár e csatornák, főként a nyelvi korlátok miatt sokkal kisebb hatást gyakoroltak a nemzetközi közvéleményre, mint az al-Jazeera, vagy a nyugati média fő adói, sikerességük mégis a reakciókon jól lemérhető. Az ad-Dunyāt már 2011 folyamán korlátozták az EU területén, majd 2012. január 25-én az Európa Tanács megszorító intézkedéseket léptetett életbe Szíria ellen, mely médiával összefüggésben álló személyek mellett – mint amilyen a szír elnök egyik legfontosabb média tanácsadója, Buṭaya Ša‘abān – célzottan a szíriai illetékességű tv csatornák ellen is szólt, dezinformációra hivatkozva.¹⁰ Érdekes módon ez bármely más arab csatornával szemben nem merült fel. Bár kábel és műholdas elérhetőségüket korlátozták, az interneten keresztül továbbra is komoly közön-séggel bírtak. 2012. január 27-én aztán brutális támadás érte az Ihbāriyya Sūriyya csatornát, amikor fegyveresek rajtaütöttek annak székházán hét embert megölve.¹¹ 2012. október 5-ével az Arabsat és a Nilesat műholdak felmondták szerződésüket mind az állami, mind az említett privát csatornákkal, bár érdekes módon az Ihbāriyya Sūriyya az Arabsaton továbbra is elérhető. Az még csak érthető, ha emberi alapon el nem is fogadható, hogy a fegyveres csoportok és az ellenzék dühét felkeltették ezek a csatornák azzal, hogy kérlelhetetlenül ostorozták őket és bemutatták tetteik erősen negatív oldalait, az azonban már nehezebben magyarázható, hogy miért tiltanak be csatornákat nemzetközi szinten. Különösen egy olyan mozgalom támogatásakor, ami zászlajára épp a demokráciát és a szólásszabadságot tűzte. nyilvánvaló, hogy ha műsoraik ne bírnának nézettséggel, vagy nem lennének hatással a közvéleményre, akkor nem váltanának ki ilyen komoly, akár erőszakos reakciókat. Összességében elmondható, hogy bár ezek a csatornák is messze feszegették a nemzetközi média gyakorlatának írott és íratlan szabályait, ám még így is messze elmaradtak, az öbölbeli arab és egyes nyugati csatornák szintjétől – melyek közt elsősorban az al-Jazeera mellett az arab adás sál is rendelkező France 24 kiemelendő – melyek hangvétele sokszor sokkal uszítóbb volt, műsorai pedig kiegyensúlyozatlanabbak.

Damaszkusz egyik külvárosában található. <http://www.doualia.com/2010/08/29/الإخبارية-القناة-التجريبية-بت-في-السورية> letöltés ideje: 2012.11.17

¹⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:165:0080:0082:EN:PDF> letöltés ideje: 2012.11.17

¹¹ <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18606341> letöltés ideje: 2012.11.17

Ha a nyugati és az öbölbeli média hiányosságai között kiemeljük a torzítást, s a pártosságot, mind a tematikában, mind az adott események bemutatása kapcsán, akkor ez kétségtelenül kimondható a Szíria pártján álló, említett csatornák esetében is. Komoly hátrányuk, hogy szinte csak arab nyelven sugároznak, ugyanakkor kétségtelenül hatnak. Narratívájuk középpontjában az eseményekkel kapcsolatban az áll, hogy Szíria ellen összehangolt akció zajlik, melynek egyik pillére főként az amerikai, de mellette az angol és a francia külpolitika, másik pillére pedig egy beavatkozási kísérlet Szaúd-Arábia és Katar részéről. Ezek az aktorok rájátszottak a kezdeti tüntetésekre, melynek az eredménye fegyveres csoportok megjelenése és terrorizmus lett. Kétségtelenül elismerik, hogy Szíriának vannak komoly gondjai, de a hangsúlyt a reformokra és a kompromisszumkészségre helyezik. Ezért volt több ízben is amnesztia, ezért van új alkotmány és politikai törvények. Ezért voltak párbeszéd kezdeményezések és konferenciák az országon belüli ellenzékkel. Rámutatnak azonban, hogy a kérdés, a valós küzdelem messze túlmutat Szírián, amikor is a szaúdi és katar érdekek mögöttük pedig az amerikai és a francia a térség politikai térképének átrendezése. Ezzel együtt adós marad az arra való válasszal, hogy ezek miért ilyen megkésették. Ha helyesen foglalkozik is a korrupció témájával, nem foglalkozik annak okával, kiterjedtségével s egyértelmű politikai implikációval az államvezetés irányában. Elhallgatja továbbá azt a tényt, hogy a szír lakosságának egy része – bármekkora legyen is – őszintén elégedetlen a kormányzattal, s nem kezeli azt a kérdést, hogy a lakosság egy része miért nyúl fegyverhez? Egy hatalmas előnye azonban ezekkel a nyilvánvaló hibákkal együtt is van a rendszerellenes médiával szemben. Ez pedig a folyamatosság. Ez a narratíva ugyanis változatlan az első naptól fogva. S egyre nagyobb része első állításaival pedig fokozatosan igazolódik. Ahogy a szír média fegyveresekről számolt be a kormány és a civil lakosság ellenében, s ezt tagadta a kormányt támadó média, ez mára eldőlt kérdés. Ugyanilyen az ellenzék mögött álló külső támogatás kérdése, vagy a kormány ellen fegyveresen küzdő idegen harcosok ügye. Ezzel szemben az öbölbeli és a nyugati média narratívája nemcsak, hogy folyamatosan módosul az események reflexiójaként, de sorra meg is dől. Ironikusan így foglalhatjuk össze ennek a médiának az interpretációját, s annak alakulását: "Békés tüntetések kezdődtek egy diktatórikus rendszer ellen, ami azt erővel veri le! Rendben vannak nem békés tüntetések is, de döntően azok! Rendben, alapvetően vannak összecsapások, és katonák is esnek el, de vannak békés tüntetések is! Rendben, vannak fegyveres csoportok is, de ezek alapvetően tüntetések, s mindenki, aki a kormány ellen lép fel szír! Rendben, vannak idegen fegyveresek is, de a fegyveresek java szír! Rendben, sok idegen van Szírián belül, de ez jó dolog, s sok köztük a szír is!" S mára mind a demokrácia igénye, mind a felekezeti tagadása az öbölbeli arab médiából eltűnt, szabályos vallásháború szintjén kezelve az eseményeket.

Mindezek mellett a szír média hatásosságának komoly oka, hogy vannak nem-szír média csatornák is, melyet alapvetően a kormány mellett állnak ki,

vagy az ellenzéket és mögöttük meghúzódó nyugati-öbölbeli beavatkozási kísérletet keményen ostromozzák. Ezek közt elsődlegesen megemlítendő a londoni irodával is bíró iráni Press TV – melynek elérhetőségét szintén erősen korlátozták mára¹² –, vagy az orosz Russia Today.

Felmerülhet a kérdés, hogy egy aktuálpolitikai elemzésnél miért szentelek ekkora terjedelemnek. Egyrészt, mert a Szíria ellen folytatott médiaháború mindezidáig példátlan méretű és kiterjedtségű, másrészt döntően határozza meg az események menetét. Ha beszélhetünk egyáltalán forradalomról Szíria esetében, bármilyen mértékben is – ahogy szerintem nem – akkor az minden értelemben véget ért. Véget ért, hiszen az a folyamat, mely mozgósítja a társadalom mind nagyobb részét, s lassan elemészt egy politikai rendszert, mindenképpen megállt Szíriában – ha egyáltalán komoly mértékben elkezdődött – s lassan elkezdett a visszájára fordulni. Ahogy abban, hogy ez a folyamat elindult, hogy voltak tüntetések, zavargások, s fegyveres csoportok alakultak, abban komoly – ha messze nem is kizárólagos – szerepe volt a Szíriával ellenséges médiának, akkor a folyamat megállításában legalább ilyen komoly szerepe volt a kormányt támogató hírfelületeknek. Ahogy a szír lakosság folyamatosan láthatta, hogy milyen pusztítás zajlik a fegyveres tevékenysége nyomán az ország mind nagyobb részében. Láthatta a velük járó felekezeti ellentéteket, melyek mindeddig nem voltak a felszínen. S mi több, láthatta Líbiával mi történt, milyen pusztítást hozott a beavatkozás egy etnikailag és felekezetiileg nagyjából homogén országban, ebből pedig leszűrhetette, hogy egy hasonló folyamat milyen pusztítást hozhat Szíriára. Ennek lett az eredménye, hogy a szír társadalom mind nagyobb része utasítja el az ellenzéket. Nem azért, mert kedvelnék a kormányt, vagy ne látnák annak hibáit, hanem mert még mindig kevésbé tűnik rossznak. Ha csak alapvető dolgokban gondolkozunk, látható, hogy a szír társadalom felekezeti alapú felosztása, s egymás ellen uszítása nem járt sikerrel. Bár tény, hogy a Szabad Szír Hadsereg, s a milíciák mind szélsőséges szunni elemekből állnak, szinte kivétel nélkül, de a szír hadsereg nagyobb része – minthogy néphadsereg, kötelező katonai szolgálattal – szintén komoly részt a lakosság szunni részéből tevődik ki. Még akkor is, ha az ‘alawik és a keresztények felülreprezentáltak a hadseregben társadalmi méretükhöz képest, akkor is minimum a hadsereg fele szunni. A tisztii állomány nem különben. Mármost a felekezeti feldarabolás sikeres lett volna, akkor a hadsereg már nem lenne működőképes. Ahogy a közintézmények java sem. S legalább ilyen fontos, hogy a Szabad Szír Hadsereg és a szélsőséges zsoldos milíciák ellenében a szír hadsereg áll. Az országon belüli felekezetek komoly mértékben mindeddig nem fegyverezték fel magukat, s a társadalom belső, felekezeteken belüli szálai nem szakadtak meg, egy szektariánus belháborúban, amibe a

¹² <http://edition.presstv.ir/detail/163151.html> letöltés ideje: 2012.11.17;
<http://www.guardian.co.uk/world/us-embassy-cables-documents/247209> letöltés ideje:
2012.11.17; <http://www.presstv.ir/detail/234717.html> letöltés ideje: 2012.11.17

hadseregnek is bele kellene avatkoznia, s amibe maga is felhasadna. Mindez pedig komoly mértékben köszönhető annak, hogy az állami média eszközei hatnak. S tudják ezt a túloldalt is, hiszen ha nem hatna, miért érné támadás e csatornákat, s miért némítanák el őket a nemzetközi szinten. Ez a folyamat épp az ellenkező hatást érte el, hiszen a társadalom komoly számú, mérsékelt része számára – akár kritikus a kormánnyal szemben, akár pártolja azt – igen nehezen hihető, hogy a külföldi beavatkozás célja komolyan a demokratikus értékek erősítése lenne, hiszen az soha nem betiltások, s fegyveresek csoportok útján épült a történelem során.

Kofi Annan, mint különmegbízott

Amikor 2012 februárjában a helyzet egy év után némiképp holtpontról jutott, s minden értelemben messzinek tűnt a megoldás, az ENSZ az Arab Ligával együttműködve közös különmegbízottat nevezett ki, hogy Szíriával tárgyaljon, s igyekezzen elérni a békés rendezést. A választás a ghánai korábbi ENSZ főtitkára, Kofi Annanra esett, akit február 23-án neveztek ki, s azonnal egy hat pontos tervvel állt elő. Ezek lényege, hogy a szír kormány elfogadja a főtárgyalót, mint közvetítőt, s kész vele tárgyalni bármikor. Annak érdekében, hogy a fegyveres konfliktus megoldást nyerjen, a szír kormány nem veti be nehézfegyvereit, fegyvernyugvást hirdet, s elkezdti kivonni erőit a sűrűn lakott területekről. Ennek érdekében egy ENSZ által irányított megfigyelő csoport vigyázná a fegyvernyugvást a felek között. Ezzel együtt az ellenzék is kötelezné magát, hogy együttműködik a különmegbízottal, s fegyvernyugvást hirdet. Mindkét fél biztosítaná a humanitárius segítség célba juttatását a kárt szenvedett területekre. Csökkentenék a letartóztatottak számát, felülvizsgálnák ügyeiket, s lehetőséget adnának nekik a teljes körű jogi védelemre. Szabad mozgást engednének a sajtónak, s a törvényi garanciák és előírások mellett szabad utat engednének a gyülekezeteknek, s a tüntetéseknek.¹³

Başşar al-Asad március 27-én elfogadta a béketervet, s garanciákat biztosított annak betartására. A főtárgyaló terve szerint április elején megindulna a fegyverszünet, mellyel egy időben egy 2-500 fős ENSZ megfigyelő csoport érkezne az országba, akik felügyelnék a fegyvernyugvást. Ennek irányítását Robert Mood norvég tábornokra bízta, aki el is fogadta a kinevezést.¹⁴ Április 12-i kezdő dátummal a kormány el is fogadta a fegyvernyugvást, fenntartva a jogot előre, ENSZ nagykövete, Başşar al-Ğa‘afarī útján bejelentve, hogy a rendőrség, a civil lakosság védelme érdekében továbbra is helyén maradjon, s beavatkozzon szükség esetén.¹⁵ Az ENSZ megfigyelők pedig meg folyamatosan

¹³ <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/03/2012327153111767387.html> letöltés ideje: 2012.11.17

¹⁴ http://www.un.org/wcm/content/site/undpa/main/enewsletter/syria_updates letöltés ideje: 2012.11.17; <http://news.nationalpost.com/2012/04/25/norwegian-general-robert-mood-to-lead-un-syria-mission/> letöltés ideje: 2012.11.17

¹⁵ <http://m.upi.com/story/UPI-88981333695600/> letöltés ideje: 2012.11.17

érkeztek az országba, és foglalták el a helyüket. A tervezet legnagyobb hibája az volt, hogy bár a kormány kötelezte magát a fegyverszünetre, azt kezdték el életbe léptetni, s kényszerítették rá a szír kormányra, hogy ugyanezt az ellenzékétől nem várták el. A Szabad Szír Hadsereg és az egyéb szélsőséges milíciák ugyanis sosem kötelezték magukat tűzszünetre. Az eredmény az volt, hogy a csapatkivonások, és a fegyvernyugvás szinte szőnyeget terítettek a fegyveres csoportok elé, akik napokon belül folytatták atrocitásaikat mind a kormányerők, mind a civil lakosság ellenében. Ez pedig automatikusan magával hozta a kormány reakciót, s az eredmény a csak pár napig tartó fegyvernyugvás lassú halála lett. Szórványos összecsapások törtek ki, majd lassan kiújult a küzdelem. Az a groteszk állapot állt fent, hogy az ENSZ megfigyelők úgy foglalták el helyüket, s igyekeztek felügyelni egy békefolyamatot, hogy az valójában sosem működött. A szír kormány egyrészt enyhíteni kívánta a rá nehezedő nemzetközi nyomást, azzal, hogy hirdeti a békefolyamat iránti elkötelezettségét, másrészt hasznának tudta be, ha a terepen független ENSZ megfigyelők is látják azokat a fegyveres csoportokat, akik ellen az állami hadsereg küzd. A pár napos fegyvernyugvást – amint azt a későbbiek megmutatták – a Szabad Szír Hadsereg és a milíciák jól kihasználták. Márciusra ugyanis a kormányerők korlátozott hadműveletei ellenére is nehéz helyzetbe kerültek. Komoly összefüggő területek nem álltak rendelkezésükre, s nem igazán volt előttük perspektíva. A szír hadsereg mindaz ideig megőrizte előnyét, s kezdeményezőkéességét. A pár napos fegyvernyugvás alatt azonban komoly utánpótlást hoztak be, főleg Törökország felől, mind emberekben, mind fegyverekben, s szétszóródtak az országon belül. Kisebb csoportokban továbbra is támadták a hadsereg állásait, de erőiket egy nagyobb támadásra szedték össze.

Ahogy egyre nyilvánvalóbb volt, hogy a fegyverszünet nem válik be, s nem sikerül stabilitást elérni, egyre céltalanabbnak tűnt az ENSZ megfigyelők munkája. A helyzet tarthatatlanságát mind többször mutatták statáriális mészárlások. Az első komolyabb ilyen még márciusban Karm al-Lawz Homsz melletti településen történt, ahol több családdal brutális kegyetlenséggel végeztek. Ez ismétlődött meg május 25-én Homsz Hūla nevű külvárosában fegyveresek 92 embert mészároltak le, akik közül több mint 30 gyermek volt. Röviddel az esemény után az öbölbeli média felületeit bejárták a településen készült felvételek, ahol főként a gyermekek teste gyomorforogatóan brutális és hatásvadász módon kerültek bemutatásra. Robert Mood tábornok maga is meglátogatta a helyet, s mindkét felet felelősnek találta az esetben, ám nem tudott egyértelmű elkövetőt megnevezni. Míg a felkelők azt állították, hogy az összecsapások következtében a Hūla környéki 'alawī falvakból fegyveresek törtek be, és a hadsereg támogatásával – egyes legendák szerint a hadsereg aktív közreműködésével – hajtották végre a mészárlást, addig a kormány beszámolója szerint fegyveresek törtek rá Hūlából a környező területekre. Elismerték, hogy tankokkal valóban válaszoltak a támadásokra, ám ezután fegyveresek hatoltak be a településre, s statáriális mészárlást végeztek, kifejezetten azzal a céllal,

hogy sokkolják a szír és a nemzetközi közvéleményt, s lerombolják a kormány hitelét.¹⁶

Ilyen ellentmondásos körülmények közt nem lehet tisztem igazságot tenni, s a teljes igazság talán sosem derül ki, mindazonáltal több olyan körülmény van, ami a kormányoldal verzióját teszi valószínűbbé. Először gyanút kelt az a mellékkörülmény, hogy mind ez az eset, mind a többi mérsárlás, ami hasonló jegyeket mutat, mind olyan időkben történtek, amik a kormány szempontjából érzékenyek voltak. Általában csak napokkal egy-egy ENSZ Biztonsági Tanácsülés előtt. Tekintve, hogy az ország tele volt megfigyelőkkel, s általában csak pár nappal egy-egy fontos ülés előtt történtek ezek az esetek, kevésbé tűnik logikusnak, hogy a katonai és politikai vezetés szabad utat engedett volna ilyen mérsárlásnak, hiszen ezeknek az eseteknek a politikai vonzata tisztán látható volt. Elég csak arra gondolnunk, hogy a hūlai eset után a legtöbb ország megszakította diplomáciai kapcsolatait Szíriával, s keményen elítélte a kormányt az esetért.¹⁷ Szintén kevésbé tűnik logikusnak, hogy a kormány szabad utat engedne egy ilyen felekezeti atrocitásnak akkor, amikor elemi érdeke a felekezeti viszály ellen mutat. Ha csak arra gondolunk, hogy mekkora részét teszik ki a szunnik mind a lakosságnak, mind a hadseregnek, akkor nem igen, hihető, hogy a kormány hagyná, hogy ilyen nyíltan feltűzeljék őket. Tovább gyengítette az ellenzéki vádakát a kormánynak az a beszámolója, amely szerint az áldozatok java keresztény és 'alawī volt. Ha ez igaz, akkor az magában megdönti az öbölbeli médiacsatornák által propagálja vádakát.¹⁸ Egyet azonban nem szabad elfelejtenünk, hiszen ennek épp úgy megvan a lehetősége. Könnyen meglehet ugyanis, hogy valóban 'alawī fegyveresek behatoltak a faluba, s ők követték el a vérengzést, a hadsereg pedig azóta a estén ezt végignézte, nem mérve fel sem az esemény mértékét, sem az esetleges kockázatokat. Bármely logikátlan is ez a verzió, nem lehet kizárni.

Bármennyire sikertelen is volt ugyanakkor a fegyverszüneti misszió, a szír kormány folyamatosan hirdette elszántságát annak betartása mellett, hogy ezzel is enyhítse a rá nehezedő diplomáciai nyomást. Ennek érdekében tovább folytatódott a már megkezdett belpolitikai nyitási kísérlet is. Ennek jegyében tovább folytatódtak az országon belüli ellenzékkel folytatott tárgyalások, s több alkalommal is hirdetett amnesztiát, illetve sértetlenséget mindazoknak, akik leteszik a fegyvert. Ennek a folyamatnak a keretében rendezték meg június 6-án az új törvények értelmében az előrehozott parlamenti választásokat, melyek eredményeként új miniszterelnököt nevezett ki Baššār al-Asad. Ő volt Riyād

¹⁶ http://arabic.rt.com/news_all_news/news/586060/ letöltés ideje: 2012.11.17;
<http://www.sana.sy/eng/337/2012/05/26/421559.htm> letöltés ideje: 2012.07.09;
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/05/2012530105841216556.html> letöltés ideje: 2012.11.17

¹⁷ <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/05/2012530105841216556.html> letöltés ideje: 2012.11.17

¹⁸ A szír állami tv 2012. május 30-ai híresszefoglalója.

Hiġāb, egy ismert szunni párttag, Dayr az-Zūrból, aki ismert volt ellenzéki érzelmeiről. Tudvalevőleg nem tartozott párt belső köreihez – a nyugati hírforrások elsődleges, ám téves közlései ellenére – így nem is bíztak benne.¹⁹ Kinevezése sokkal inkább számított olajágnak az ellenzék megnyerése érdekében.

Az egyre elkeseredetten küzdelmek miatt az ENSZ misszió egyre kilátástalanabbnak tűnt, s épp ezért 2012. augusztus 2-án Kofi Annan be is nyújtotta lemondását az ENSZ-nek.²⁰ Működése minden megkérdőjelezhetetlen jó szándéka ellenére sikertelennek volt mondható. Újabb holtpontra alakult ki, épp mint Kofi Annan kinevezése előtt, ám immár sokkal kedvezőtlenebb előjelekkel.

A fordulópontra

2012. július 18-a egyértelműen az események fordulópontra. Ezt megelőző egy-két napban megszorodtak a fegyveresek Damaszkusz külső negyedeiben, s egyre több összecsapásra került sor. Július 18-a reggel azonban az egész fővárost ellepték a fegyveres felkelők. Ugyanakkor a Nemzetbiztonsági Igazgatóság épületében bombamerénylet végzett Dawūd Raġha védelmi miniszterrel, Āsif Šawqāt belügyminiszter-helyettessel – aki az elnök sógora, s egyben a titkosszolgálatok de facto feje volt, maga is komoly önálló erőcsoportot képviselve –, illetve Hasan Turkmānī tábornokkal, korábbi védelmi miniszterrel.²¹ Szintén ezen a napon bejelentette dezertálását Riyād Hiġāb miniszterelnök, aki Jordániába menekült.²² A kormány még aznap bejelentette, hogy a miniszterelnököt azon a reggelen leváltották, s utódját már azon a napon kinevezték.²³ Az események morális hatását könnyű felmérni. A miniszterelnök dezertálás, a védelmi miniszter és olyan vezető mint Šawqāt, halála mérhetetlen demoralizáló hatással kellett bírjon, mely könnyű szerrel okozhatta volna, hogy a hadseregből tömeges dezertáció induljon el. A főváros eleste karnyújtásnyira tűnt, s maga az elnök sem érezhette magát biztonságban. A Szabad Szír Hadsereg bejelentette, hogy ez a „Damaszkuszi Vulkan” hadművelet, amit hónapok óta – vagyis végig a hivatalos fegyvernyugvás alatt – terveztek. Mi több, maga Riyād Hiġāb is bejelentette, hogy dezertálását kinevezése óta tervezte. Ha ez igaz, akkor az komoly árnyékot vet jellemére, s komolyan megkérdőjelezi, hogy milyen nyereséget jelent is személye az ellenzéknek.

A kormány azonban meglepő elszántságot mutatott. Napok alatt megtisztították a várost a felkelőktől, s egészen máig a főváros maga összecsapásoktól mentes. Még az összecsapások első napján az elnök kinevezte új védelmi

¹⁹ <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18338093> letöltés ideje: 2012.11.17

²⁰ <http://english.alarabiya.net/articles/2012/08/02/230034.html> letöltés ideje: 2012.11.17

²¹ <http://english.alarabiya.net/articles/2012/07/18/227035.html> letöltés ideje: 2012.11.17

²² <http://youtu.be/5AJ-Mra1L3U> letöltés ideje: 2012.11.17; <http://youtu.be/rdXmZGq7VII> letöltés ideje: 2012.11.17

²³ <http://youtu.be/TdjhAR3Cwc> letöltés ideje: 2012.11.17

miniszterét, aki Fahd Ğāsīm al-Farīĝ.²⁴ Kinevezésével a hadsereg feladata is megváltozott. Innentől kihirdetett módon a hadsereg feladata nem a korlátozott csapásokkal való operálás, hanem a teljes ellenállás lett. A fegyveres csoportokkal való legkeményebb fellépés. Az első sokk után volt idő felmérni július 18-a hatásait, amit nekünk is meg kell most tennünk. Mit jelentett valójában a miniszterelnök távozása. A szír politikai rendszerben a kormány egyik legértékesebb funkciója a miniszterelnöké, hiszen feladata kizárólag a miniszterek munkájának ellenőrzése és koordinálása, hiszen stratégiai döntéseket nem ő, hanem a köztársasági elnök hozza. Egy olyan miniszterelnök dezertálását pedig, aki egész hivatali idejében dezertálását tervezte, s eleve nem avatták be belső ügyekbe a bizalom hiánya miatt, nem jelent komoly veszteséget a politikai rendszer számára. Ez pedig azzal együtt igaz, hogy óriási morális veszteséget jelent egy ilyen történet. Valós hatása azonban nagyon kevés.

Dawūd Raĝha elvesztése, tekintve, hogy hosszú ideig ő volt felelős Szíria rakéta programjáért, maga is mérnök lévén az egyetlen komoly veszteség. Őt azonban a hírek szerint már szintén készültek lecserélni, mert nem tartották elég keménynek. Utóda jóval keményebben lép fel a fegyveresekkel szemben, ez a tény pedig utólag megerősíti elődjének leváltását illető pletykákat. Āsif Šawqāt halála szintén kettős. Bát komolyan aláássa a belbiztonsági erők képességeit, hogy egy ilyen komolyan őrzött helyen tudott robbantani az ellenzék, ám valójában a kormány számára Āsif Šawqāt halála nagyobb nyereség, mint veszteség. Mégpedig azért, mert személye komoly gyűlölet forrása volt, s komoly erőcsoportot képviselt, sokszor az elnök ellenében is. Ennek az erőcsoportnak a kiesése csak erősíti a kormányt, hiszen a korábban Āsif Šawqāthoz hű vezetők és csapatok ma a kormányt erősítik, ám immár független vezető nélkül.

Mind lélektanilag, mind katonailag ez az eset fordulópont. Morális hatását láthattuk. Innentől nyilvánvaló, hogy komoly dezertálások már nem várhatóak, hiszen az, aki ebben a nehéz helyzetben nem dezertált, az immár csak jobb helyzetben nem valószínű, hogy fog. A hadsereg azzal, hogy nem szakadt fel ilyen zavaros időkben, szintén kevésbé várható, hogy felhasad. Az ezekben a napokban bemutatott állami híradókban gyakran mutattak idegen fegyvereseket az elesett felkelők között, amik megerősítették az addigi pletykákat, hogy a felkelők oldalán komoly számban harcolnak idegen fundamentalisták és zsoldosok. Bár nyilvánvalóan megbízható kimutatások nincsenek, saját feltételezésem szerint ezzel a Szabad Szír Hadsereg erejének javát felhasználta, s a soraiban lévő szírek, főleg az addig dezertált katonák java elesett. Ezt számomra leginkább az támasztja alá, hogy Damaszkusz után egy bő hétre a felkelők Aleppót szállták meg. Bár a város nagy részét megtisztították, máig tartanak itt az összecsapások. Ezt illetően viszont nagyon tanulságos volt egy al-Jazeera interjú egy algériai újságíróval a France 24 műsorán, aki maga is járt a városban a harcok előtt közvetlenül, majd a harcok alatt. Az ő beszámolója szerint a

²⁴ <http://www.sana.sy/eng/21/2012/07/18/432218.htm> letöltés ideje: 2012.11.17

városban nem voltak Szabad Szír Hadsereghez tartozó csapatok, csak iszlamista milíciák.²⁵ Egy CIA jelentés azt erősíti meg, hogy Szíria területén napjainkban 33 fegyveres csoport működik, amiből csak 3 tartozik a Szabad Szír Hadsereg irányítása alá.²⁶ Ha mindez igaz, akkor erejük javát Damaszkuszban, illetve Aleppóban valóban felélték. Ez azonban még koránt sem jelenti a harcok végét, hiszen Törökország felől korlátlanul áramlanak be a fegyveresek. Ugyanakkor a harcok természete megváltozott. A korábbi narratíva, mely szerint a hadsereg egy része dezertált, és küzd a kormány ellen, mely várhatólag további dezertációkat indít el, jövátéhetetlen csorbát szenvedett. Egyre inkább mind a hadsereg, mind a társadalom nagyobb része számára a küzdelem a kormány és iszlamista milíciák közti harcként interpretálódik.

Az új különmegbízott

A küzdelmek kiújulásával, s minden korábbi szintet meghaladó eldurvulásával ugyan a korábbi rendezési kísérlet megbukott, ám ez nem jelenti, hogy a nemzetközi közösség feladta volna a próbálkozást. Augusztus 17-én az ENSZ és az Arab Liga új különmegbízottat nevezett ki a veterán algériai politikus, dr. al-Ah̄dar Ibrāhimī személyében.²⁷ Ő mindez idáig tartja magát ugyan azokhoz a pontokhoz, mint amiket Kofi Annan állított fel. Bár első nyilatkozatai elég elítélően voltak Szíria irányában, az tapasztalható, hogy egy reálisabb felfogást mutat az események iránt. Ereje nagy részét ugyanis a különböző erőcsoportokkal, és nemzetközi szereplőkkel való tárgyalás, illetve a közvetítési kísérlet köti le. Ami azt a felfogást tükrözi, hogy megoldásnak kell születnie a szembenálló csoportok közt. Azok közt, akik valójában a fegyvereseket mozgatják. Ebben az értelemben tehát nemcsak a kormány és a fegyveresek, illetve politikai ellenzék közt kell megállapodásnak születnie, de egyben az ellenzék és a kormányt támogató erők, így az Egyesült Államok és Oroszország között. Ha ez a megoldás valóban megszületne, akkor a fegyveres küzdelem már megoldható kérdés, hiszen a szír hadsereg jóval erősebb a fegyvereseknél. Az országon belül lévőköt könnyedén képes semlegesíteni, ám nem képes lezárni határait és küzdeni a fegyveresek ellen egyszerre. Ha nemzetközi megállapodás születik, s ennek jegyében Törökország lezárná határait, akkor a hadsereg meg tudná oldani a kérdést.

Politikai téren az ellenzék képtelenségét és fragmentáltságát mutatja, hogy november 9-én a Szíriai Nemzeti Tanács új elnököt választott George Sabra személyében.²⁸ Az új vezető bár hirdetetlen kommunista nézeteket vall, keresz-

²⁵ http://www.youtube.com/watch?v=OabjbPFL6LY&feature=youtube_gdata_player letöltés ideje: 2012.11.25

²⁶ http://www.youtube.com/watch?v=OabjbPFL6LY&feature=youtube_gdata_player letöltés ideje: 2012.11.25

²⁷ <http://www.un.org/sg/statements/index.asp?nid=6253> letöltés ideje: 2012.11.17

²⁸ <http://www.strescom.org/briefings/daily-round-ups/item/459-db09112012.html> letöltés ideje: 2012.11.17

tény családból származik. Az ő megválasztása egyértelműen azt a célt szolgálja, hogy az ellenzék mögött egyre inkább teret nyerő iszlamista vonal élet elvegye. A dolog iróniája abban rejlik, hogy pár napra az új elnök megválasztása után az ellenzék bejelentette, hogy a különböző ellenzéki frakciók egyesülésével új koalíció alakult. A Szíriai Forradalmi és Ellenzéki Erők Nemzeti Koalíciója november 11-én alakult meg, Ma‘az al-Hatīb vezetésével, aki korábban damaszkuszi imám volt.²⁹ Bár a csoport elnevezése hangzatos, valójában a korábbi ellenzéki frakciókat egyesíti csak, s komoly változást nem jelent. Jelzésértékű azonban, hogy a korábbiak szellemében bejelentették, hogy semmifajta tárgyalásra nem hajlandóak a kormánnyal. Így tehát, az új megbízottnak igen nehéz dolga lenne fegyvernyugvást elérni az ellenzék és a kormány fegyveres erőit közt. A megoldás tehát valóban ott lehet, ahol Ibrāhīmī próbálkozik. Meggyőzni az Egyesült Államokat és Oroszországot, hogy mind az ellenzék, mind a kormányt szorítsák rá egy megegyezésre.

Összegzés

Mint láhattuk az eddigi rendezési tervek elbuktak, mind a különmegbíztak, mind a megfigyelők, mind a kormány hirdetett béke iránti elkötelezettsége ellenére. Jelen pillanatban hiába erősebb a szír kormány és a szír hadsereg. Nem bír a fegyveres csoportokkal. Nem bírja megállítani azok utánpótlását Törökország felől, ahonnan nemcsak egyre több fegyveres áramlik be az országba, de egyre modernebb fegyvereket is szereznek. Hiába nem rendelkezik az ellenzék szinte semmifajta befolyással Szírián belül, komoly anyagi támogatást kapnak Szaúd-Arábiától, Katartól, az Egyesült Államoktól és az EU-tól. Ezzel egy időben azonban a szír kormány is komoly anyagi és katonai támogatásban részesül támogatóitól, melyek közt elsődlegesen Oroszország, Kína és Irán kiemelendő, Irak mellett.

Katonai téren jelenleg Idlib tartomány nagy része, illetve az ország keleti csücskének komoly területei tartoznak az ellenzékhez. Jelen vannak a legtöbb nagyváros külső kerületeiben, s a főváros körül. A tengerparton, az ország középső és déli részén viszont szinte egyáltalán nincsenek jelen, s a fővárosban sem tudnak, csak robbantásokat operálni.

Ami tehát várható, az két forgatókönyv közül az egyik megvalósulása. Vagy lesz nagyhatalmi megállapodás, ami eldönti a küzdelem sorsát egyik, vagy másik irányban, vagy egy elhúzódó véres küzdelemnek még csak az elején járunk, aminek a végén a szír kormány egy kimerült és lerombolt ország élén, de megmarad. Ha ugyanis, nem lesz amerikai katonai beavatkozás, akkor az ellenzék nem fog tudni győzelemre jutni. Ez nemcsak azért van, mert a szír hadsereg erősebb, az ugyanis kimerülhet, hanem azért, mert elfogyott az

²⁹ <http://www.strescom.org/briefings/daily-round-ups/item/461-db11112012.html> letöltés ideje: 2012.11.17

ellenzék mögött a morális és társadalmi tartalék. Nem voltak képesek komoly támogatást nyújtani a politikai folyamatoknak az országon belül, csakis fegyveres formában, ami több pusztítást hozott, mint bármilyen eredményt. Egyre nyilvánvalóbb a felekezeti gyűlölet az ellenzék mögött, ami mind jobban elkedvetleníti a szír társadalmat, s a valóban demokrácia iránt elkötelezett ellenzék számára semmilyen meggyőző jövőképet nem mutat. Morálisan a legnehezebb pont elmúlt július 18-án és az azt követő héten. Ez azonban nem jelent még megoldást, hiszen a fegyveresek száma rendkívül nagy.

Az azonban biztosan állítható, hogy az a folyamat, ami Baššār al-Asad hatalomra kerülésével elkezdődött, 2003 után felerősödött, s ami lassú óvatos reformokkal készült belülről átalakítani a rendszert, egyszer és mindenkorra véget ért. Ha ugyanis a kormány a helyén marad, akkor minden bizonnyal kénytelen lesz megerősíteni a belbiztonsági szolgálatokat az összecsapások véget értével. Bármilyen reformok jönnek is eztán, biztosan zártabb lesz a politikum világa, mint volt az 2011 elején. Ám, ha a kormány bukik, a kép még csak sötétebb. Ez ugyanis egy etnikailag és felekezetiileg rendkívül színes ország élén egy szélsőséges, fundamentalista erő hatalomra jutását jelentené, aminek várható perspektívái hatványozottabban rosszabbak, mint Líbia estében. A szír társadalom és gazdaság valószínűleg hosszú ideig nem heveri ki a mostani eseményeket, bármikor is érjenek véget a küzdelmek, a szír nép többsége azonban döntött már, s nemet mondott a fanatikus eltolódásra.

AZ OLASZ NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK ÚJJÁSZERVEZÉSE ÖTÉVES TÁVLATBÓL

Absztrakt

A 2007/124. számú nemzetbiztonsági törvény az elmúlt évtized egyik legjelentősebb olasz jogalkotási teljesítménye. Az új törvény összevetve a régi jogszabállyal (1977/801. sz. tv.) sokkal alaposabb, minden lényeges kérdésre kitérő rendelkezés, így a jogfejlődés szempontjából is fontos munka. A törvény a nemzetbiztonsági szolgálatok új rendszerének kialakításánál figyelembe veszi a biztonsági kihívásokat, a demokratikus berendezkedés védelmét, illetve a szolgálatok együttműködését szorgalmazó nemzetközi elvárásokat.

A 2007-es törvény mind a tervezés folyamatával, mind a kihirdetés és az életbelépés utáni kiértékelésével hozzájárul a hírszerzés, illetve a nemzetbiztonsági szektor kultúrájának elmélyítéséhez.

Kulcsszavak: Olaszország, nemzetbiztonsági szolgálatok, demokratikus ellenőrzés, jogszabályi háttér, nyilvános megjelenés.

Abstract

The National Security Law no. 2007/124 has been one of the most significant achievements of the Italian legislation. The new law – compared to the previous one (no. 1977/801) – is much more substantial, covering all essential issues, thus it represents an excellent work from the standpoint of jurisdictional development, as well. In establishing the new system of security services, it takes fully into account the current security challenges and the need to defend the democratic structure and meet the international expectations urging the several services to strictly cooperate.

The 2007 Law has significantly contribute – during its planning, promulgation and entry into force process alike – to deepening and improving the working culture within the intelligence and the whole national security sector.

Keywords: Italy, national security services, democratic supervision, legal background, public appearance

A nemzetbiztonsági szolgálatokat szabályozó jogszabály, mint kiindulópont

A nemzetbiztonsági szolgálatok szerepének megítéléséhez segítséget jelent a működésüket szabályozó törvények ismerete. Ez részben a nemzet-

¹ „A dolgok ismerete a köztársaság üdve”.

biztonsági szféra jellegéből adódik, mivel működésük érthető okokból a közvélemény számára csak részben megismerhető. Ezzel szemben a jogszabály, illetve a jogszabály előkészítése, alkalmazhatósága, a többi jogszabállyal való harmonizációja, illetve az alkalmazásával kapcsolatos kritikai észrevételek mindenki számára hozzáférhetőek.

Ugyancsak a jogszabály jelentőségét támasztja alá, hogy a térségre ható és változó kihívásokkal, kockázati tényezőkkel és fenyegetettségekkel szemben a jogszabály sokkal stabilabb. A törvény – az időnkénti jogszabály-módosítások, illetve új törvény életbeléptetése, vagy az interpretációs különbözőségek ellenére is – állandó, a felsőbb jogszabályokkal harmonizáló alkotás. Ugyanakkor a nemzetbiztonsági törvényből felismerhetőek a térség kihívásai – a terrorizmus, az illegális migráció, a szervezett bűnözés stb. – hiszen a törvény legfőbb feladata, hogy az élet egyes területén jelentkező kérdésekre választ adjon.

2007-ben az olasz törvényhozás új nemzetbiztonsági törvényt fogadott el. Az új jogszabály az 1977. október 24-én kihirdetett 1977/801. számú törvény helyébe lépett. A törvényhozást sok kritika érte, hogy miért kellett ilyen hosszú időnek eltelnie az új törvény megalkotásáig, és miért nem igazították a nemzetbiztonsági szektort szabályozó törvényt, már sokkal korábban a megváltozott biztonsági környezethez. Ugyanakkor az 1977/801. számú törvény a törvényhozás megosztottsága miatt nehezen jutott el a kihirdetésig. Ilyen történelmi előzmények után a jogalkotó nehezebben szánta rá magát a kérdés újraszabályozására.² Másrészt – bár nyilvánvalóan ebben a kérdésben a kormányzati kommunikációs csatornák nem vagy igen visszafogottan nyilatkoztak – a jogszabály újra gondoláshoz hozzájárult, hogy az iraki háború kirobbantásához az Katonai Biztonsági és Hírszerző Szolgálat (SISMI),³ adott hamis bizonyítékokat, és az ún. NigerGate ügyben is szerepe volt.⁴ Ugyancsak sürgetően hatottak a törvény átdolgozására, illetve a nemzetbiztonsági struktúra átalakítására a törvénytelen lehallgatások miatt kirobbant és széles körben ismertté vált botrányok. A törvény elfogadása tekintetében nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a 2007-ben egy stabil többséggel rendelkező kormány volt hatalmon, így a törvény elfogadása nem okozott problémát.

Mindemellett az új törvényben észre lehet venni a jogfejlődést, a jogharmonizációt, és azt a szándékot, hogy a törvény megfeleljen a demokratikus elveknek és a megváltozott kihívásoknak.

² Scajola, Claudio: La discussione in Parlamento Servizi Segreti verso la riforma. =*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2007. 1. sz. on-line:

<http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista10.nsf/ServNavig/5> (2012. április 10.).

³ Servizio per le informazioni e sicurezza militari (SISMI).

⁴ Nigergate: The CIA confounded. SISMI "doctored" documents...

1.046.http://www.democraticunderground.com/discuss/duboard.php?az=view_all&address=102x1922547. (2012. július 2.).

A törvénytervezetek, illetve a törvényt elemző, működését bemutató tanulmányok jelentős lendületet adtak a hírszerzés kultúrájának. Alig öt év telt el az új törvény életbe lépése óta, de számtalan tanulmányban elemzik a törvény egyes területeit.⁵ Ez azt bizonyítja, hogy a nemzetbiztonsági szférában bekövetkező – jogi és strukturális – átalakítások Olaszországban is nagy érdeklődésre tartanak számot.

A tanulmány célja egy átfogó kép kialakítása az olasz nemzetbiztonsági szektorról, és nem az egyes részkérdések olyan aprólékos kidolgozása, ahogy azt az olasz nyelvű szakirodalom teszi.

Itt szeretnék köszönetet mondani Dr. Juhász Dezső alezredes úrnak, aki az olasz védelmi és nemzetbiztonsági szektor igazi ismerőjeként segítette a munka szakmai korrektségét.

1. A nemzetbiztonsági szféra jogi szabályozásának kerete

A nemzetbiztonsági szolgálatok működésének, illetékességének és ellenőrzésének átfogó jogi szabályozása Olaszországban is viszonylag új. Az első jogi szabályozásra 1977-ben került sor, amelynek fő célkitűzése éppen a szolgálatok által elkövetett visszaélések, antidemokratikus eszközök használatának visszaszorítása volt.

Az 1977/801. számú törvény néhány kisebb módosítástól eltekintve egészen a 2007/124. számú törvény életbelépéséig hatályban maradt. A régi szabályozás sem terjedelmében, sem precizitásában nem hasonlítható az új törvényhez.⁶ A hatályos törvény ugyanis egy átfogó, a nemzetbiztonsági szféra minden oldalát bemutató alapos jogszabály.

Már a törvény előkészítése alatt megfogalmazódott néhány fontos szempont, és célként tűzték ki, hogy az új jogszabály:

- illeszkedjen az olasz jogalkotás rendszerébe, harmonizáljon a demokratikus intézményrendszer működését szavatoló alkotmánnyal;⁷
- hosszú távú és minden kérdésre kiterjedő legyen. (Ez nem jelenti azt, hogy az élet változásaira reagálva ne lehetne a jogszabály egyes területein módosítani);
- erősítse meg és alaposan dolgozza ki a parlamenti ellenőrző-rendszert;

⁵ Átfogó elemzés: MOSCA, Carlo, GAMBACURTA, Stefano, SCANDONE, Giuseppe, VALENTINI, Marco: *I Servizi di informazione e il segreto di Stato (Legge 3 agosto 2007, n. 124)*. Milano: Giuffrè, 2008, pp. XXVIII - 1.046.

⁶ A régi és az új törvény összehasonlítása szemléletesen megtalálható az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok internetes oldalán.

http://www.sicurezza nazionale.gov.it/web.nsf/pagine/riforma_in_breve (2012. április 13).

⁷ MICHELI, Enrico: La riforma dell'intelligence, Il rilancio di sistema. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2008. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista14.nsf/ServNavig/59#sez1> (2012. április 10.).

- támogassa a szolgálatok és a rendészeti, illetve fegyveres erők közötti együttműködést, és teremtse meg az együttműködésért felelős kormányzati hatóságot;
- tartalmazza az államtitokra és annak védelmére vonatkozó szabályozást.⁸

2. Az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok intézményes kerete - szervezeti keret, struktúra

Az olasz hírszerzés és elhárítás az egységes olasz állam létrejöttéhez köthető,⁹ amely a többi nagy európai országhoz képest meglehetősen későn épült ki¹⁰ Mivel az igazi struktúra kialakítása a háborús években történt, a tanulmánynak ebben a részében elsősorban a katonai szolgálatokat emeljük ki. Az I. világháború felkészületlenül érte a kiépülő félben lévő olasz szolgálatokat, és az új helyzet rávilágított, hogy belátható időn belül ki kell alakítani a hírszerzés és az elhárítás egységes és jól működő rendszerét.

1916-ban létrehozásra került a Főparancsnoki Hírszerző Szolgálat,¹¹ amelynek külön kémelhárításért felelős osztálya¹² volt. Ezzel egy időben létrehozták a katonai hírszerző,¹³ és a Belügyminisztérium alárendeltségében pedig a polgári szolgálatokat. Meg kell említeni még a Carabinieri szerepét, amely az első világháborúban a katonai elhárítás feladatát és a hadászati és harcászati hírszerzést végezte.

A fasiszta diktatúra éveiben mind a katonai, mind a polgári szolgálatok jelentős átalakításon estek át. Ezért a két háború közötti időszakot – a II. világháborúig bezáróan – az olasz hírszerzés és elhárítás második nagy szakaszának tekintik. 1925-ben létrehozták a Katonai Hírszerzési Szolgálatot,¹⁴ amely a katonai hírszerzés és elhárítás feladata mellett, felelt a rendszerrel szembenálló elemek ellenőrzéséért is. Ez utóbbi tevékenysége miatt a szolgálatot 1945. december 31. után megszüntették. Ez egyrészt érthető volt,

⁸ PISA, Paolo: Riforma 2007 e Regolamento 2008 Segreto di Stato in evoluzione. =*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. on-line. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista15.nsf/ServNavig/5#>. (2012. április 14.).

⁹ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az egyes itáliai államoknak ne lett volna hírszerző intézménye, de ezek külön-külön nem tekinthetők az egységes olasz állam hírszerző szervezet elődjének. PASQUALINI, Maria, Gabriella: 1861-2011 Un secolo e mezzo di Intelligence in Italia.=*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2011. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista26.nsf/servnavig/17>. (2012. április 23.).

¹⁰ SCAJOLA, Claudio: La discussione in Parlamento Servizi Segreti verso la riforma. =*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2007. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista10.nsf/ServNavig/5> (2012. április 10.).

¹¹ *Servizio informazioni del Comando supremo*.

¹² *Reparto di controspionaggio*.

¹³ *Servizi Informativi militari*.

¹⁴ *Servizio Informazioni Militari*.

hiszen a fasiszta diktatúra évei alatt a szervezet nem a demokratikus elvek keretei között működött. Másrészt azonban ez azt eredményezte, hogy az ország hírszerzési kapacitása minimálisra csökkent. Egyes szerzők véleménye szerint az új szolgálatok gyors felállítását a szövetségesek akadályozták meg, mivel újjászervezés előtt biztosak akartak lenni, Olaszország nemzetközi elkötelezettségéről.¹⁵

Végül 1948-ban – a demokratikus választások és Olaszország Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez történő csatlakozását következtében – lehetőség nyílt a szolgálatok újbóli, immár harmadik megszervezésére. 1949-ben felállították a Fegyveres Erők Információs Szolgálatát,¹⁶ amely egészen 1965-ig működött, amikor egy újabb átalakítás keretében létrehozták a Védelmi Információs Szolgálatot.¹⁷

A szolgálatok túlkapásai a hetvenes évek elején is jellemzőek voltak, hiszen több esetben került sor politikusok és más állampolgárok megkérdőjelezhető megfigyelésére, illetve a begyűjtött információk tárolására.

Az 1970-es évek második felére megszületett a politikai akarat, hogy a szolgálatok működése jogszabályi keretek között, a demokratikus alapelvek tiszteletben tartása és a visszaélések veszélyének minimálisra csökkentése mellett történjen. A politikai szándék az 1977/801. számú törvény elfogadásával és azt követően a szolgálatok átszervezésével valósult meg. A törvény elfogadásával a Belügyminisztérium alárendeltségében létrehozták az Információs és Demokratikus Szolgálatot (SISDe),¹⁸ valamint a Védelmi Minisztérium alárendeltségében működő, már említett SISMI-t. A tevékenység összehangolására pedig felállították a miniszterelnök közvetlen irányítása alatt álló Hírszerző és Biztonsági Szolgálatok Végrehajtó Bizottságát (CESIS).¹⁹ Továbbá kialakították a politikai, parlamenti ellenőrzést. A törvény hatálybalépésével egy időben nyolc tagból álló parlamenti bizottság jött létre, amely a szolgálatok felett állandó felügyeletet gyakorolt. Legfőbb feladata, hogy a szolgálatok törvényben meghatározott keretek közötti működését szavatolja, visszaélés esetén pedig értesítse a kijelölt államtitkárt.

Az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok jelenlegi struktúráját nem egészen öt éve, 2007-ben alakították ki. Bár a struktúra átalakítására való utalások már a volt szocialista országok demokratizálódásának első éveiben, az új típusú

¹⁵ SCAJOLA, Claudio: La discussione in Parlamento Servizi Segreti verso la riforma. =*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2007. 1. sz. on-line:

<http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista10.nsf/ServNavig/5> (2012. április 10.).

¹⁶ *Servizio informazioni forze armate*.

¹⁷ *Servizio informazioni difesa*.

¹⁸ *Servizio per le informazioni e sicurezza democratica – SISDe*.

¹⁹ *Comitato esecutivo per i servizi di informazione e di sicurezza*.

kihívások megjelenése kapcsán is felmerültek,²⁰ azonban az új törvény csak 2007-ben született meg.²¹

Az „új” szolgálatok létrehozásánál elutasításra került az az elképzelés, hogy egyetlen nemzetbiztonsági szolgálat lássa el mind a polgári és katonai hírszerzési, mind az elhárítási tevékenységet.²² Így az olasz törvényhozás a szakma képviselőinek meghallgatása mellett a *szektorokra épülő*,²³ rendszer kiépítése mellett kötelezte el magát. A szektor lényege, hogy a két szolgálat közül az egyik külföldre a Külső Biztonsági és Információs Ügynökség, (AISE),²⁴ a másik pedig a Belső Biztonsági és Információs Ügynökség (AISI)²⁵ belföldre vonatkozóan tevékenykedik.

Volt olyan javaslat is, amely egyetlen hivatal alá szervezte volna az egész hírszerzési és elhárítási rendszert. Ez a terv elutasításra került mondván, hogy egy ilyen hatalmas szervezet egyrészt nehezen lenne irányítható, másrészt túl nagy erőt képviselne. Ez pedig a demokratikus intézményrendszer oldaláról is kérdéseket vetetett fel. Továbbá egy ilyen hatalmas bürokráciát igénylő szervezet esetében a hatékonysága is megkérdőjelezhető.²⁶

Ezzel szemben a jelenlegi „két szolgálatos” modell esetén²⁷ jobban biztosított a szolgálatok demokratikus felügyelete. Ez nem jelenti azt, hogy a két szolgálatnak ne lenne közös operatív tevékenysége vagy más közös programja: központilag szervezett továbbképzés és kiképzés. A közös tevékenység összehangolásáért a miniszterelnöknek alárendelt Biztonsági Információs Ügyosztály (DIS)²⁸ felel.

3. A 2007/124. számú törvény után kialakult helyzet

Az új szabályozás szerint a nemzetbiztonsági szféra működéséért általánosan a miniszterelnök felel. A miniszterelnök az általános irányítás mellett

²⁰ CAPPUZZO, Umberto: Intervista su un'ipotesi di riforma dei Servizi di informazione e sicurezza. =*Per Aspera ad Veritatem*. 1995. 4. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/sito%5CRivista3.nsf/servnavig/1>. (2012. április 19.). A tanulmány érdeme, hogy a szektor átalakítással kapcsolatos nehézségek (költségek, bürokratikus problémák) és az átalakítás szükséges okai (erőteljesebb parlamenti felügyelet, politikamentesség) egyszerre vannak megemlítve.

²¹ Hivatalos szöveg =*Gazzetta Ufficiale*. 13 agosto 2007.

²² Hajma, Lajos: *Spanyolország*. In. HÉJJA, István (szerk.): *Külföldi Hírszerző és Biztonsági Szolgálatok*. Bp. ZMNE: 2007. - p. 83.

²³ Szektorokra – két szolgálatra épülő, - olaszul ún. „*modello binario*”.

²⁴ *Agenzia informazioni e sicurezza esterna*.

²⁵ *Agenzia informazioni e sicurezza interna*.

²⁶ Scajola, Claudio: La discussione in Parlamento Servizi Segreti verso la riforma. =*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2007. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista10.nsf/ServNavig/5> (2012. április 10.).

²⁷ Jean, Carlo: I servizi dall'ordine di Yalta al disordine delle nazioni. =*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2008. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista14.nsf/ServNavig/59#sez2> (2012. április 10.).

²⁸ *Dipartimento Informazioni per la Sicurezza della Repubblica*.

felelős az államtitok védelméért és az egyes szolgálatok élén álló személyek kinevezéséért. Az erős miniszterelnöki rendszert az elmúlt években – leginkább a volt miniszterelnök személye miatt – és a szolgálatok politikamentessége szempontjából több kritika is érte. Más szerzők azonban arra mutattak rá, hogy gazdaságilag és politikailag annyira megosztott társadalomban, mint Olaszország az intézmények – ez igaz a szolgálatokra is – hatásos működése nem tud megvalósulni, ha nincs erős központi irányítás.²⁹

A miniszterelnök a neki kifejezetten fenn nem tartott ügyek intézésére megbízottat nevezhet ki, aki lehet államtitkár(helyettes) vagy tárca nélküli miniszter. A megbízott hivatala az új jogszabály újdonsága. Erősen a miniszterelnök hivatalától függő feladatkör. Ezt jelzi, hogy tevékenységéről rendszeresen tájékoztatnia kell a miniszterelnököt, illetve feladatát a miniszterelnök részben vagy egészben bármikor visszaveheti. A megbízott egyben a tárcaközi miniszteri bizottság tagja is.

A miniszterelnök mellett az ún. „Köztársaság biztonságáért felelős tárcaközi miniszteri bizottság” (CISR)³⁰ is részt vesz a szolgálatok működésének összehangolásában, valamint az információigény meghatározásában. A bizottság tagjai: a miniszterelnök, a „megbízott”, a külügy-, a belügy-, a védelmi-, a gazdasági-, a pénzügy-, a gazdasági fejlődésért felelős miniszter. Tagja még a DIS főigazgatója is, aki hivatalból a titkári feladatokat is ellátja. Esetenként meg lehet hívni, más központi- állami intézmény vezetőjét, mint az AISE és az AISI igazgatóját, valamint más minisztert, illetve a fegyveres erők parancsnokait. Szavazati jog nélkül vesznek részt az üléseken, és minden egyes ülésre külön kell őket meghívni.

A már említett DIS a feladatok összehangolásért felelős hivatal, amely nemcsak elnevezésében, hanem feladatkörében is jelentős változáson esett át az 1977-es szabályozáshoz viszonyítva. Nemcsak végrehajtó szerv, amely a szükséges technikai és humán erőforrás előteremtéséért felelős, hanem a nemzetbiztonsági szféra szerves része. Feladata összetett és sokrétű, melyek között a legfontosabb a hivatalok közötti koordináció. Értékeli az egyes elemzések eredményeit, és az értékeléseket átadja a tárcaközi miniszteri bizottságnak. A jogi szabályozás és a szakirodalom szerint a DIS nemzetbiztonsági szolgálatoktól, a hadseregtől, a rendőrségtől és az állami szektor egyéb szereplőitől, kutató központoktól vagy akár a privát szféra szereplőitől begyűjtött információkat elemzi és felel az információcseréért. A DIS sajátos feladata még az ún. nemzetbiztonsági „kultúra” előmozdítása is.

²⁹ Jean, Carlo: I servizi dall'ordine di Yalta al disordine delle nazioni. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2008. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista14.nsf/ServNavig/59#sez2> (2012. április 10.).

³⁰ *Comitato interministeriale per la sicurezza della Repubblica*.

A DIS rendszeresen értesíti a miniszterelnököt. Jelentéseket – akár ad hoc jelleggel is – készít a tárcaközi miniszteri bizottságnak, illetve az egyes miniszter tagoknak. A hivatal élén a főigazgató³¹ áll, akit kizárólag a miniszterelnök jogosult kinevezni, és elmozdítani. Feladatát négy évig tölti be, amely csak egyszer hosszabbítható meg. A főigazgató véleménye alapján a miniszterelnök egy vagy két helyettest nevezhet ki a főigazgató munkájának segítésére.

A DIS-en belül külön hivatalt hoztak létre a titkos adatok védelemére és a titkosítási fegyelem különböző állami hivataloknál történő koordinálására, illetve a levéltárak – saját aktuális és történeti levéltára, illetve a két szolgálat levéltára – felügyeletére. A titkosítási eljárás és a minősített információkhoz hozzáférő személyek „nemzetbiztonsági” ellenőrzésére 2011. július 16-án külön miniszterelnöki rendelet született. A rendelet 23. cikkelyének 1. pontja értelmében a DIS feladata azoknak a személyeknek az ellenőrzése, akik „minősített” információk birtokába juthatnak.³² A miniszterelnöki rendelet szerint (39-49. cikkely) az információvédelmi tevékenység – titkosítás, személyi ellenőrzés - az ipari szektorra – különösen a hadiparral, kommunikációval, közlekedéssel, energia szektorral összefüggésben álló – területekre is kiterjed.

A DIS képzési központtal is rendelkezik, amely az alap és a továbbképzést biztosítja.

A már említett AISE feladatkörét meglehetősen röviden és lényegre törően írja le a hatályos 2007/124. számú törvény (6. cikkely). Az AISE azonban saját, jóváhagyott Szervezeti és Működési Szabályzattal is rendelkezik.³³ Feladata az ország szuverenitására, függetlenségére külföldről leselkedő veszélyek elhárítása. Ebbe beletartozik a katonai, a politikai, a gazdasági, a tudományos és az ipari védelem, az atomfegyverek proliferációjának, az ellenséges kémtevékenységnek a megakadályozása. Az AISE közvetlenül a miniszterelnöknek felel, de állandó beszámolási kötelezettsége van a védelmi-, a kül- és belügyminiszter felé. Belföldön abban az esetben hajthat végre operatív tevékenységet, ha az ügy szorosan kapcsolódik a feladatköréhez. Ez csak az AISI-vel együttműködve, DIS ellenőrzése alatt történhet. Az AISE igazgatóját a miniszterelnök nevezi ki, és válthatja le. Az igazgató mandátuma négy évre szól, amely egy alkalommal meghosszabbítható.

Az AISI tevékenységét sem pusztán a 2007/124. számú törvény írja le (7. cikkely), hanem saját Szervezeti és Működési Szabályzata van.³⁴ Tevékenységi köre belföldi vonatkozású. Az igazgató kinevezése, annak hivatali ideje, a miniszterelnök felé való jelentési kötelezettsége és a másik ügynökséggel való együttműködése éppúgy van szabályozva, mint az AISE esetében.

³¹ *Direttore generale.*

³² Normativa italiana in materia di rilascio dell'abilitazione di sicurezza – kézirat. 1.- p.

³³ D.P.C.M. 2008. augusztus 1. kiegészítve D.P.C.M 2011. március 23, n. 2. =*Gazzetta Ufficiale*. 2011. április 5.

³⁴ D.P.C.M. 2010. július 30 n.3. =*Gazzetta Ufficiale*. 2010. augusztus 12.

Az új törvény kapcsán utalni kell a katonai hírszerzés és elhárítás területén kialakult helyzetre. A SISMI megszüntetésével gyakorlatilag megszűnt a hadműveleti hírszerzés. Ezzel komoly hiány keletkezett, és a missziók biztonsága került veszélybe. Bár a kormányzathoz közel álló sajtóorgánumok kijelentették, hogy a missziók hírszerzési támogatása megoldott, más vélemények szerint itt komoly jogi problémák vannak, amelyet mind a mai napig nem rendeztek.

A hadműveleti hírszerzést a Védelmi Vezérkar Biztonsági és Hírszerző Főcsoportfőnöksége³⁵ (RIS) végzi, amely felelős a MASINT, ELINT, IMINT és SIGINT információgyűjtésért is. A RIS a '90-es évek végén elindított hadsereg vezetési reformhoz köthető. A törvényhozás 1997. február 18-án fogadta el a fegyveres erők vezetése és a védelemigazgatás átszervezéséről szóló 1997/25.³⁶ számú törvényt. A törvény a fegyveres erők vezetésének javítását és a szükséges egységesítést tűzte ki célul.³⁷ 1997-ben döntés született arról is, hogy átszervezik, és központosítják a hírszerzés katona-technikai oldaláért felelős, Hadműveleti Hírszerző és Értékelő Szolgálatot (SIOS),³⁸ amely mindhárom haderőnemenél – szárazföldi, légi, tengerészeti – külön megtalálható volt.

A védelmi miniszter rendeletével (1997. május 15.) kísérleti jelleggel, majd 2000. szeptember 1-jével véglegesen is létrehozták a Védelmi Vezérkar alárendeltségébe tartozó, és a három haderőnemet, illetve a Carabinierit is hírszerző katona-technikai oldalról biztosító RIS-t. A létrehozásánál és a feladat-szabásnál a békefenntartó missziók biztonsága volt a fő szempont. A 2007-es nemzetbiztonsági szektor-átalakítás után feladatköréből adódóan az AISE-vel szorosan együttműködve tevékenykedik. A RIS nem a szűk értelemben vett nemzetbiztonsági szférához, hanem a hadsereghez tartozik. Jelen van a Carabinierin belül is, illetve önálló szervként a Pénzügyőrség keretei között is megtalálható. Ez utóbbi esetében elemző-értékelő egységgel rendelkezik.³⁹

A SIOS kifejezetten technikai feladatkörét a RIS alárendeltségében álló Összhaderőnemi Hírszerző Központ (CII)⁴⁰ vette át. Az 1997-ben létrehozott, és 2000-től tevékenykedő CII az elektronika hadviselésért, a hírszerzési eszközökért, vagyis a hírszerzés technika oldaláért felel. A 2007/124. számú nemzetbiztonsági törvény óta a technikai jellegét emelték ki, kifejezve, hogy a CII sem a szorosan vett nemzetbiztonsági szférához tartozik.

³⁵ *Reparto Informazioni e Sicurezza.*

³⁶ <http://nir.difesa.it/xdocs/18021997-25.xml?SOLOTESTO=false> (2012. július 4.).

³⁷ A hadsereg átszervezéséről bővebben: JUHÁSZ, Dezső: Olaszország és a NATO. =Hadtudomány. 2000. 10. évf. 3. sz. on-line: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/3_2.html. (2012. július 4.).

³⁸ *Servizi Informazioni Operative e Situazione.*

³⁹ *Ufficio Analisi d'Intelligence.*

⁴⁰ *Centro Intelligence Interforze.*

Szintén a RIS alárendeltségébe tartozik az Összhaderőnemi Hírszerző/elektronikai harc Kiképző Központ,⁴¹ amely az egyetlen ilyen jellegű olasz oktatási intézménynek tekinthető. Feladata a hírszerzés területéhez kapcsolódó humánerő fejlesztés: képzés, továbbképzés.⁴² Jellegéből adódóan tudományos kutatást is végez, amellyel hozzájárul az olasz nemzeti biztonsági stratégia katonai hírszerzést érintő kérdéseinek kidolgozásához. Ugyancsak karaktere miatt kapcsolatot tart fenn az olasz egyetemekkel és kulturális központokkal.

Bár a Carabinieri sem tartozik „hivatalosan” a nemzetbiztonsági szolgálatok körébe, de gyakorlatilag a mai napig végez nemzetbiztonsághoz szorosan kapcsolódó feladatokat.

A Carabinieri hagyományos katonarendészeti feladatköréhez kötődik a katonai kémelhárítás. A szervezet az első világháborúban, harcászati és hadműveleti hírszerzést is végezett.⁴³ A kilencvenes években – ahogy az a hadsereg és a nemzetbiztonsági szolgálatok esetében –, úgy a Carabinieriénél is felmerült, hogy a működését és a felépítést szabályozó jogszabályokon változtatni kellene.⁴⁴ Az új elvárások tükrében adták ki 2000. október 5-én a 297. és a 298. törvényerejű rendeletet, amely lényegében meghatározza a Carabinieri mai arculatát.⁴⁵ A törvényerejű rendeletek a 2000. március 31-én kiadott, a Carabinieri átszervezéséről szóló 2000/78. számú törvényhez (1. cikk. 78. p.) adnak pontosításokat. Az újításnál figyelembe vették a szervezet hagyományos katonai feladatait: Ennek értelmében ma a Carabinieri, mint haderőnem közvetlenül a Védelmi Vezérkar irányítása alatt áll, rendőrségi, katonai, illetve katonarendészeti feladatokat lát el, melyeket a 2000/66. számú Katonai Törvénykönyv foglal össze.⁴⁶ Ami kifejezetten a Carabinieri elhárítási tevékenységét illeti, az említett törvénykönyv rendelkezése értelmében felel a hadsereg katonarendészeti kérdéseiről, biztonságáért, katonai létesítmények nemzetbiztonsági őrzéséért. Hasonlóképp felelős az olasz diplomácia munkatársainak biztonságáért. Már a kilencvenes években nagyobb hangsúlyt helyeztek a szervezett bűnözés, a nemzetközi terrorizmus és a pénzmosás jelenségére, amelyhez külön szervezeti egységeket hoztak létre. Szempont volt a többi kormányzati szervezettel való

⁴¹ *Centro Interforze di Formazione Intelligence/Guerra Elettronica.*

⁴² <http://www.difesa.it/SMD/Staff/Reparti/II-reparto/cifi-ge/Pagine/organizzazione.aspxa> (2012. július 2.).

⁴³ COSI, Enrico: 'Arma dei Carabinieri Reali quale organo di Polizia Militare e controspionaggio in pace e in guerra' <http://www.carabinieri.it/Internet/Editoria/Rassegna+Arma/2004/1/Informazioni+e+Segnalazioni/177-00.htm>. (2012. július. 27.). Történetéhez még Aiosa, Rosario: Reali Carabinieri in attività di Intelligence. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2011. 1. sz. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista26.nsf/ServNavig/22>. (2012. június 30.).

⁴⁴ <http://www.carabinieri.it/Internet/Arma/Oggi/Reparti/In%20generale/default.htm>. (2012. június 30.).

⁴⁵ 2000/297. és 2000/298. számú törvényerejű rendelet "Norme in materia di riordino dell'Arma dei Carabinieri" 2000/78. számú törvény "Riordino del reclutamento, dello stato giuridico e dell'avanzamento degli Ufficiali dei Carabinieri".

⁴⁶ Katonai Törvénykönyv, Codice dell'Ordinamento Militare (D. Lgs. 66/2010) és Testo Unico Regolamento (D.P.R. 90/2010).

együttműködés, az információgyűjtés hatékonyságának – technikai oldal is – és az elemző-értékelő munka eredményességének előmozdítása.⁴⁷ A Carabinieri, ha csak kis létszámmal is – két, három fő – még a kisebb olasz városokban is megtalálható, ami adott esetben jelentősen megkönnyíti az operatív munkát.⁴⁸

Végezetül meg kell említeni a Pénzügyőrség⁴⁹ hírszerző képességét is. Az olasz Pénzügyőrség feladatait az 1959. április 23-án kiadott 1959/189. számú törvény és 2001. március 19-én kibocsátott 2001/68. törvényerejű rendelet határozza meg. A Pénzügyőrség hírszerző tevékenysége a jogszabályban meghatározott alapelvekhez igazodik, vagyis a gazdasági bűncselekményekre, pénzmosás, számítógépes bűnözés, bankkártya-visszaélés, terrorizmus anyagi támogatásának, a kábítószer-kereskedelem megakadályozására alkalmazzák.⁵⁰ Az elmúlt években a Pénzügyőrség nagyobb figyelmet szentelt a terror-szervezetek pénzügyi háttér-támogatásának felderítésére és megakadályozására. Ehhez az állami szektoron kívül a bankszektort is együttműködik.⁵¹

4. A szolgálatok demokratikus felügyelete

Az 1977/801. számú törvény eredményének kell tekinteni, hogy az egyébként belpolitikailag megosztott Olasz Köztársaságban volt egységes politikai akarat a nemzetbiztonsági szolgálatok parlamenti ellenőrzésének kialakítására. Az 1977/801. számú törvény 11. pontja, amely a parlamenti felügyeletről szól, a ma is működő ellenőrző rendszer alapjait fektette le. Kijelölte a kormány feladatát, mely szerint parlamenti ülészakonként beszámol a parlamentnek az ország nemzetbiztonsági helyzetéről és a kihívásokról.⁵² Továbbá rendelkezett a parlamenti ellenőrző bizottság felállításáról, amely négy alsó és négy felsőházi képviselőből állt.⁵³ A törvény szövege értelmében a bizottság legfőbb feladata a nemzetbiztonsági törvény betartásának és az

⁴⁷ (Kifejezetten a terrorizmus, szervezett bűnözéssel szembeni operatív és információs tevékenység előmozdítása létrehozott egységekhez <http://www.carabinieri.it/Internet/Arma/Oggi/Reparti/Organizzazione+Mobile+e+Speciale/> és a <http://www.carabinieri.it/Internet/Arma/Oggi/Reparti/Organizzazione+Mobile+e+Speciale/ROS/>. (2012. június 30.).

⁴⁸ Intelligence profile: Italy. <http://www.cvni.net/radio/nsnl/nsnl142/nsnl142it.html>. (2012.06.27.).

⁴⁹ Guardia di finanza.

⁵⁰ Marcon, Pio: Intervista al Comandante Generale della Guardia di Finanza Cosimo D'Arigo. La sicurezza in economia all'epoca della globalizzazione. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2008. 4. sz. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista17.nsf/ServNavig/7> (2012. július 30.).

⁵¹ Guardia di finanza, Headquarters, 2. Department Intelligence Analysis Unit: Linking criminal activities to financial operations: Intelligence analysis and methodologies applied to the STR. - p.1.

⁵² „11. Il Governo riferisce semestralmente al Parlamento, con una relazione scritta, sulla politica informativa e della sicurezza, e sui risultati ottenuti.” Hivatalos megjelenés = *Gazzetta Ufficiale* 7 novembre 1977, n. 303.

⁵³ Rivello, Pierpaolo: I poteri del Comitato Parlamentare Dal controllo dei Servizi alla tutela del segreto di Stato. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista23.nsf/ServNavig/20> (2012. április 16.).

államtitok védelmének felügyelete volt.⁵⁴ A törvény 11. pontja arra is felhatalmazta a parlamenti bizottságot, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok munkájáról feladatának tökéletes ellátása érdekében információt kérjen és kapjon a miniszterelnöktől és a tárcaközi bizottságtól.⁵⁵

A nemzetbiztonsági szolgálatok 2007-es reformjánál az egyik fő szempont a demokratikus ellenőrző-rendszer erősítése volt, ebből adódóan ez a kérdés a hatályos jogszabályban is alaposabban kidolgozásra került.⁵⁶ A hatályos nemzetbiztonsági törvény egész fejezetben (IV. fejezet) rendelkezik a parlamenti felügyeleti rendszerről. Bemutatja a Parlament Nemzetbiztonsági Szolgálatokat Felügyelő Bizottság felépítését, feladatát, illetve a régi szabályozáshoz képest sokkal pontosabban szabályozza a bizottság egyes hivatalnokainak megválasztását, illetve feladatkörét is. Az új törvény értelmében a parlamenti bizottság öt alsó és öt felsőházi képviselőből áll. A bizottságban a parlamenti erők parlamenti képviselőik arányában vannak jelen.⁵⁷ A hatályos törvény a demokratikus országok szokásainak megfelelően úgy rendelkezik, hogy a bizottság elnöke, akit a bizottság abszolút többséggel választ,⁵⁸ az ellenzék soraiból kerüljön ki.⁵⁹

A jogalkotó a bizottság fő feladataként a nemzetbiztonsági szolgálatok törvényes működésének felügyeletét jelöli ki. Emellett a bizottság ellenőrzi,

⁵⁴ „Un Comitato parlamentare costituito da quattro deputati e quattro senatori nominati dai Presidenti dei due rami del Parlamento sulla base del criterio di proporzionalità, esercita il controllo sull'applicazione dei principi stabiliti dalla presente legge.”

⁵⁵ „A tale fine il Comitato parlamentare può chiedere al Presidente del Consiglio dei Ministri e al Comitato interministeriale di cui all'articolo 2 informazioni sulle linee essenziali delle strutture e dell'attività dei Servizi e formulare proposte e rilievi.”

⁵⁶ Di Pedde, Nicola (szerk): *Il controllo Parlamentare sull'Intelligence dei Paesi europei*. Bruxelles: Parlamento europeo. 2011.

⁵⁷ „È istituito il Comitato parlamentare per la sicurezza della Repubblica, composto da cinque deputati e cinque senatori, nominati entro venti giorni dall'inizio di ogni legislatura dai Presidenti dei due rami del Parlamento in proporzione al numero dei componenti dei gruppi parlamentari, garantendo comunque la rappresentanza paritaria della maggioranza e delle opposizioni e tenendo conto della specificità dei compiti del Comitato.”

⁵⁸ Amennyiben nincs abszolút többség, akkor a két legtöbb szavazatot kapott személy közül kell újra választani. Ha a szavazatokat egyenlő arányban szerzik meg, akkor az idősebbet kell a megválasztottnak tekinteni. „3. L'ufficio di presidenza, composto dal presidente, da un vicepresidente e da un segretario, è eletto dai componenti del Comitato a scrutinio segreto. Il presidente è eletto tra i componenti appartenenti ai gruppi di opposizione e per la sua elezione è necessaria la maggioranza assoluta dei componenti. 4. Se nessuno riporta tale maggioranza, si procede al ballottaggio tra i due candidati che hanno ottenuto il maggiore numero di voti. 5. In caso di parità di voti è proclamato eletto o entra in ballottaggio il più anziano di età.”

⁵⁹ „L'ufficio di presidenza, composto dal presidente, da un vicepresidente e da un segretario, è eletto dai componenti del Comitato a scrutinio segreto. Il presidente è eletto tra i componenti appartenenti ai gruppi di opposizione e per la sua elezione è necessaria la maggioranza assoluta dei componenti.”

hogy a szolgálatok az Alkotmány és az Olasz Köztársaság védelmi érdekeinek állandó szem előtt tartásával tevékenykedjenek.⁶⁰

Az ellenőrző tevékenység sikeres végrehajtásához a jogszabály meglehetősen széles jogkörrel ruházta fel a bizottságot. Rendszeresen kap információt a szolgálatok működéséről a miniszterelnöktől, vagy annak szolgálatokért felelős megbízottjától, a CISR miniszter tagjaitól, továbbá a DIS főigazgatójától, illetve az AISE, és AISI igazgatóitól.⁶¹ Rendkívüli esetben a rendszeres találkozókon kívül, a miniszterelnök hozzájárulásával a bizottság a szolgálatok alkalmazottait is megkérdezheti.⁶² A bizottság betekinthez a bírósági aktákba vagy más hatóságok nyomozati anyagába. A bíróságok saját kezdeményezésükre is adhatnak át bírósági anyagot a bizottságnak. A DIS főigazgatójának és főigazgató helyetteseinek, illetve az AISE és AISI igazgatóinak és igazgatóhelyetteseinek kinevezése előtt a miniszterelnök értesíti a bizottság elnökét.⁶³ A bizottságot rendszeresen értesítik a szolgálatok finanszírozásáról és vagyonkezeléséről.

A bizottság saját tevékenységéről évente – vagy sürgős esetben előbb-jelentést tesz a parlamentnek, illetve a hatáskörébe tartozó kérdésekben javaslatokat fogalmaz meg.⁶⁴

A nemzetbiztonsági szolgálatok demokratikus működésének egyik pillére a technikai felszereltség és a titkos információgyűjtés jogszabályi keretek közötti alkalmazása. Az 1989. június 28-án a Büntető Eljárások Törvénykönyvéhez kiadott 1989/271. számú törvényerejű rendelet a titkos információgyűjtésről általánosan rendelkezik.⁶⁵ Az államügyész indokolt esetben negyven napra, – amely egyszer húsz nappal meghosszabbítható – felhatalmazhatja a nyomozati szerveket lehallgatásra és a telekommunikációs eszközök megfigyelésére. Az

⁶⁰ „2. Il Comitato verifica, in modo sistematico e continuativo, che l’attività del Sistema di informazione per la sicurezza si svolga nel rispetto della Costituzione, delle leggi, nell’esclusivo interesse e per la difesa della Repubblica e delle sue istituzioni.”

⁶¹ „1. Nell’espletamento delle proprie funzioni, il Comitato parlamentare per la sicurezza della Repubblica procede al periodico svolgimento di audizioni del Presidente del Consiglio dei Ministri e dell’Autorità delegata, ove istituita, dei Ministri facenti parte del CISR, del direttore generale del DIS e dei direttori dell’AISE e dell’AISI.”

⁶² „2. Il Comitato ha altresì la facoltà, in casi eccezionali, di disporre con delibera motivata l’audizione di dipendenti del Sistema di informazione per la sicurezza. La delibera è comunicata al Presidente del Consiglio dei Ministri che, sotto la propria responsabilità, può opporsi per giustificati motivi allo svolgimento dell’audizione.”

⁶³ „2. Il Presidente del Consiglio dei Ministri informa preventivamente il presidente del Comitato parlamentare per la sicurezza della Repubblica circa le nomine del direttore generale e dei vice direttori generali del DIS e dei direttori e dei vice direttori dei servizi di informazione per la sicurezza.”

⁶⁴ „1. Il Comitato parlamentare per la sicurezza della Repubblica presenta una relazione annuale al Parlamento per riferire sull’attività svolta e per formulare proposte o segnalazioni su questioni di propria competenza. 2. Il Comitato parlamentare per la sicurezza della Repubblica può, altresì, trasmettere al Parlamento nel corso dell’anno informative o relazioni urgenti.”

⁶⁵ Norme di attuazione, di coordinamento e transitorie del codice di procedura penale [Decreto legislativo 28 luglio 1989, n. 271.] <http://www.sicurezza nazionale.gov.it/normativa.nsf/pagine/04-02-01> (2012.július 1.).

információgyűjtésnek a magyar jogszabályokhoz hasonlóan célhoz kötöttnek kell lenni. A nemzetbiztonsági szolgálatok vonatkozásában 2005. július 27-én kiadott 2005/144. számú törvényerejű rendelet rendelkezik. A rendeletet a megerősödött terrorfenyegetettség miatt adták ki, és úgy rendelkezik, hogy a miniszterelnök megbízhatja a 1977/801. számú törvényben megjelölt nemzetbiztonsági szolgálatok igazgatóit, hogy az említett 1989/271. törvényerejű rendelet szerint titkos információgyűjtésre kérjenek engedélyt, abban az esetben, ha terrorcselekmény, az alkotmányos rend megzavarásának- vagy maffia jellegű szervezett bűncselekmény veszélye áll fenn.⁶⁶ Az engedélyezésre annak a fellebbviteli bíróságnak a főügyésze jogosult, ahol megfigyelt személy tartózkodik, vagy ahol a megelőzésre sor kerül. Mivel a 2007/124. számú nemzetbiztonsági törvénnyel a 2005/144. törvényerejű rendeletben jelzett nemzetbiztonsági szolgálatok megszűntek, a 2005/124. számú törvény kifejezetten jelzi, hogy az információgyűjtés kérelmezésének jogköre az új szolgálatok számára is megmarad.

Érdemes még megemlíteni a személyes adatok védelméről szóló 2004. január 1-től hatályos törvénykönyvet. A törvénykönyv megtartva a célhoz kötöttség alapelvét – nyomozati és nemzetbiztonsági érdek – a rendvédelmi fegyveres erők (54. cikkely) és a nemzetbiztonsági szolgálatok (58. cikkely) számára biztosítja a lehetőséget az egyébként védett, személyes adatokhoz való hozzáféréshez. Így azok hozzájuthatnak a különböző hivatalok, telekommunikációs szolgáltatók, egyéb hivatali nyilvántartások és adatbankok, illetve banki adattárak és tranzakciók adataihoz. A törvénykönyv szintén az 1977/801. számú törvényben meghatározott nemzetbiztonsági szolgálatokra utal, de nyilvánvalóan ma már a jogutód szervezeteket kell ez alatt érteni.⁶⁷

Nehézséget jelent, hogy a magyar rendszertől eltérően az egyes szolgálatok az információgyűjtéshez saját technikai háttérrel rendelkeznek, amely lehetőséget ad, hogy az információgyűjtést ne dokumentálják. A lehallgatások területén az elmúlt években számtalan visszaélés történt, amely nem vetett jó fényt az olasz nemzetbiztonsági szolgálatokra.⁶⁸ Sőt egyes vélemények szerint az ilyen jellegű ügyek adták a végső elhatározást a nemzetbiztonsági szektor átalakításához. Az elmúlt években a személyes adatok védelmére elvi és jogszabályi szinten az olasz kormányzat nagyobb hangsúlyt fektetett. Sokak számára még mindig kérdéses, hogy mindez a gyakorlatban milyen változást fog eredményezni.⁶⁹

⁶⁶ Decreto legge 27 luglio 2005, n. 144, convertito dalla legge n. 155/2005 Misure urgenti per il contrasto del terrorismo internazionale

<http://www.sicurezzanazionale.gov.it/normativa.nsf/pagine/04-02-03> (2012. június 29.).

⁶⁷ Codice in materia di protezione dei dati personali

<http://www.interlex.it/testi/dlg03196.htm#58>. (2011. július 13.).

⁶⁸ http://it.wikipedia.org/wiki/Scandalo_Telecom-Sismi (2012. június 30.).

⁶⁹ *MEGLIO, Giuseppe: La tutela della privacy.* <http://www.carabinieri.it/Internet/Editoria/Carabiniere/2006/08-Agosto/Militaria/042-00.htm>. (2012. július 1.).

5. *Professionális szakmai képzés/továbbképzés, beleértve a nyelveket is*

A jogalkotó a 2007-es szektor-átalakításnál a személyi állomány felkészítését és továbbképzését is célul tűzte ki.⁷⁰ A hazai tiszti állomány növelése, képzése, frissítése, javítása, fejlesztése területén sokat léptek előre az elmúlt években. A szolgálatok létszámához hozzá kell venni azoknak a szervezeteknek (RIS, CII) a tagjait is, akik a hadsereg kötelékén belül, illetve más területről támogatják a szolgálatok tevékenységét.⁷¹

A nemzetbiztonsági szférába jelentkezők kiválasztása már a kilencvenes években is vita tárgyát képezte, de nyilvánvalóvá tették, hogy széles körből várnak jelentkezőket.

A szolgálatok számára jelentős háttértámogatást jelentenek a hagyományosan magas színvonalú olasz egyetemek. Egyes egyetemeken - általában más tudományágakhoz kapcsolódóan: politológia, nemzetközi tanulmányok, kommunikáció – hírszerzési és nemzetbiztonsági ismereteket is oktatnak.⁷² Napjainkban kialakulóban van az egyetemek és a szolgálatok közötti aktívabb kapcsolat.⁷³ Erre azért is szükség van, mert a szolgálatok – mind a hírszerzés, mind az elhárítás területén – hatékony tevékenységéhez a tudományos-szakmai élet minden területéről (történelem, szociológia, statisztika, jog, közgazdaságtan, nemzetközi tanulmányok, politológia, vallástudományok stb.) kellenek szakemberek.⁷⁴ Szükség lenne az arab és más keleti nyelveket megfelelően beszélő tolmácsokra, illetve az új számítástechnikai eszközökhöz, a rejtjelfejtéshez és elemzéshez megfelelően értő szakemberekre.

Az egyetemi és a nemzetbiztonsági szféra együttműködéséhez segítséget jelent az amerikai modell, ahol a szolgálatok az egyetemekkel, képzési és kutató központokkal hagyományosan jól kiépített kapcsolatokkal rendelkeznek.⁷⁵

⁷⁰ MICHELI, Enrico: La riforma dell'intelligence, Il rilancio di sistema. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2008. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista14.nsf/ServNavig/59#sez1> (2012. április 10.).

⁷¹ Caliguri, Mario: Università e intelligence. Un punto di vista italiano. = *Per Aspera ad Veritatem*. 2003. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/sito%5CRivista25.nsf/servnavig/5#%287%29>. (2012. április 20.).

⁷² Caliguri, Mario: Università e intelligence. Un punto di vista italiano. = *Per Aspera ad Veritatem*. 2003. 1. sz., on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/sito%5CRivista25.nsf/servnavig/5#%287%29>. (2012. április 20.).

⁷³ Le Interviste Giovanni lo Storto Vice Direttore Generale della LUISS – LUISS La formazione delle 'eccellenze'. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2009. 4. sz. on-line <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista21.nsf/ServNavig/7> „”

⁷⁴ D'Eramo, Marco: Cappa e toga per le spie Tratto da "il manifesto", 17 settembre 2002. http://www.feltrinellieditore.it/FattiLibriInterna?id_fatto=39. (2012. április 20.).

⁷⁵ Senato della Repubblica - XIV Legislatura - Relazione sulla politica informativa e della sicurezza presentata dal Ministro per la funzione pubblica e per il coordinamento dei Servizi di informazione e sicurezza On.le Franco FRATTINI, per il secondo semestre 2001 = *Per Aspera ad*

Már utaltunk rá, hogy a DIS külön képzési központtal rendelkezik.⁷⁶ Éves rendszerességgel szerveznek továbbképzéseket, ahol az általános és transznacionális kihívásokon túl, az egyes térségek, illetve országok sajátos biztonsági helyzetét is elemzik. Az előadásokat az adott témakörökben jártas egyetemi tanárok vagy állami tisztségviselők tartják.

6. Az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok publikus megjelenése, imázsa (toborzáshoz, akciók) elfogadtatásához

Általánosságban elmondható, hogy az olasz fegyveres erők meglehetősen nagy társadalmi támogatottsággal rendelkeznek. Arra azonban már utaltunk, hogy az elmúlt évtizedekben a nemzetbiztonsági szférában számos botrányos esemény történt, amely nem tett jót a szolgálatok társadalmi megítélésének. Olaszországban még nem épült ki az a kultúra és imázs a titkosszolgálatok köré, amely az angolszász országokban már régóta létezik. Egy 2003-ban kiadott tanulmány összegyűjtötte az olasz titkosszolgálatokkal foglalkozó jelentősebb könyveket. A szerző a könyvek címéből, azt a következtetést vonta le, hogy Olaszországban inkább negatív a szolgálatokkal kapcsolatos közvélemény.⁷⁷

Ehhez hozzájárult, hogy az államtitokról szóló régi szabályozás nem tette lehetővé, hogy a szolgálatok hidegháború alatti tevékenységéről szóló dokumentációhoz hozzáférjenek.

Mindennek hatására napjainkban felfedezhető az a kormányzati igyekezet, amely igyekszik megteremteni a nemzetbiztonsági szolgálatok pozitív képét a társadalomban. Ezt mutatja, hogy a DIS számára feladatként jelenik meg a hírszerzés kultúrájának ápolása, és a szolgálatok tevékenységének pozitív kommunikálása.

A szolgálatok saját internetes oldallal rendelkeznek, ahol megtalálható a történeti áttekintés, a jogszabályi háttér, a felépítés és felügyelet rendszerének leírása, illetve az aktuális hírek (pl. jogszabály-módosítások, parlamenti beszámolók, az átalakításról szóló összefoglalók stb.). Az információk egy jelentős részét angolul is feltöltötték.

Emellett az olasz szolgálatok működéséről, jogszabályi háttéréről, sőt történetéről sok értékes tanulmányt publikálnak az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok évente négy alkalommal megjelenő hivatalos lapjában.⁷⁸ A

Veritatem. 2002. 2. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/sito/Rivista22.nsf/ServNavig/11>. (2012. április 21.).

⁷⁶ <http://www.servizisecreti.com/2011/09/servizi-secreti-studi-di-intelligence-nelle-universita-statali/3124>. (2012. április 13.).

⁷⁷ A teljesség igénye nélkül megemlítünk néhány, a szerző által idézett könyvcímet: a Nagy titkok, (*Grandi misteri*), Tökéletlen kémek, (*Spie imperfette*), Vértüdők, (*Stragi*), Sátáni gépezet, (*Meccanismo diabolico*). CALIGURI, Mario: *Università e intelligence. Un punto di vista italiano. =Per Aspera ad Veritatem*. 2003. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/sito%5CRivista25.nsf/servnavig/5#%287%29>. (2012. április 20.).

tudományos folyóirat on-line változatban is elérhető, bár a tanulmányok jelentős része csak olasz nyelven olvasható. Az egyes biztonsági fenyegetettségek, jogszabály-ismertetések, nemzetbiztonsági szolgálatok működésének ismertetése mellett, figyelmet szentelnek a hírszerzés kultúrájának elmélyítésére.

Érdemes megemlíteni azokat a konferenciákat is, melyeket kifejezetten a sajtó munkatársai számára rendeznek. Itt felhívják a figyelmet a médiában dolgozók felelősségére, mely szerint nekik egyszerre kell ügyelni a közvélemény korrekt informálására és a nemzetbiztonsági érdekekre.⁷⁹

7. Együttműködés a többi szolgálattal (nemzetközi szinten is)

Az új nemzetbiztonsági törvény megfogalmazásánál a szolgálatok közötti együttműködés is szempont volt. Már említettük, hogy a DIS feladata a szolgálatok közötti együttműködés előmozdítása.⁸⁰

Mikor a 2007/124. számú törvény módosításra került, és lehetőséget teremtettek arra, hogy olyan esetekben mikor valóban szükséges az AISE honi területen az AISI pedig külföldön hajtson végre operatív műveletet, akkor arról is rendelkeztek, hogy ezt a másik szolgálattal együttműködve tegye.

A törvény külön szól arról, hogy a szolgálatok más testületekkel is, mint a hadsereg, a rendőrség, a büntetés végrehajtás és különösen is a Terrorveszély Elemző Stratégiai Bizottság is működjenek együtt.⁸¹ A 2007/124. törvény az együttműködést széles dimenzióban határozza meg – vagyis nemcsak információcserét, hanem technikai, személyi, operatív együttműködést is jelent.

A törvény ugyanakkor semmilyen következményt nem helyez kilátásba, ha a szolgálatok az együttműködést mégsem tennék meg.

Külön kell tárgyalni az olasz szolgálatok és más országok nemzetbiztonsági szolgálatai közötti együttműködést. A nemzetbiztonsági szektor olaszországi szakértői is elismerik, hogy a globális kihívások miatt a nemzetbiztonsági szolgálatok közötti együttműködés jelentősége napról napra növekszik. Ezt mozdítanak elő a multi- és bilaterális megállapodások. Olaszország számára a megnövekedett migrációs hullám következtében különösen is fontos az információcsere, hiszen ez nagymértékben elősegítheti a terroristák kiszűrését,

⁷⁸ A folyóirat címe *Gnosis*.

⁷⁹ Ilyen konferencia volt 2001-ben, ahol a „La Sapienza” egyetemen, ahol az akkori szolgálatokért felelős miniszter Franco Frattini a sajtó munkatársainak felelősségéről beszélt.

⁸⁰ De Gennaro, Giovanni: Intervento del direttore generale del Dipartimento delle informazioni per la Sicurezza, Cultura della sicurezza e attuazione della Riforma. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2011. 2. sz. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista27.nsf/ServNavig/80>. (2012. április 16.).

⁸¹ *Comitato di analisi strategica antiterrorismo*. „Il Comitato di analisi strategica antiterrorismo, istituito presso il Ministero dell’interno, fornisce ogni possibile cooperazione al Sistema di informazione per la sicurezza della Repubblica per lo svolgimento dei compiti a questo affidati dalla presente legge.”

illetve a terrorcselekmények megelőzését. Ezért – ahogy azt Francesco Piazzetti, a személyes adatok védelméért felelős hivatal elnöke is elmondta – Olaszország számára, éppen geostratégiai helyzete miatt rendkívül fontos, hogy aktív tagja legyen azoknak a nemzetközi fórumoknak, mint a Prümi szerződés,⁸² amely lehetőséget biztosít az aktív információcserére, és kiterjed adatbanki hozzáférésre.⁸³

Olaszország tagja a NATO-nak és az EU-nak, ahol megvannak az együttműködés különböző fórumai.⁸⁴ Az AISI és az AISE részben a jogelőd szervezetek (SISMI, SISDe) munkájának is köszönhetően évtizedes bilaterális kapcsolatrendszerrel rendelkeznek. Bizonyos kérdésekben, mint pl. a terrorizmus még ellenérdekű titkosszolgálatokkal is folyik információcsere. A technikai hírszerzés vonatkozásában meglehetősen szoros az együttműködés, és az elemző tevékenység is jól működő terület. Ezzel szemben a kémelhárítás és a HUMINT terület vonatkozásában elzárkózás figyelhető meg. Sőt az is előfordul, hogy a szövetséges országok képviselőit is megfigyelik. 1997-2002 között például két amerikai diplomatát utasítottak ki „nem megengedett” tevékenység miatt. A missziók esetében a HUMINT módszerrel szerzett információk átadása rugalmas, de az ügynököket nem adják át. Bár volt erre is kísérlet, de az ügynök személyhez kötődik, ezért nem működik az új személyhez kötés.

A védett információk átadásánál mindig figyelembe kell venni az adott ország jogi, különösen a védett (titkos) információkra vonatkozó előírását és a személyes adatok, illetve intim szféra védelmét.⁸⁵

Befejezés

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszerének és működésüket körülhatároló jogszabályi háttérüknek módosítása mindig felkelti a közvélemény és a szakma érdeklődését. A törvénymódosítást és a szektor-átalakítást számos körülmény teheti indokolttá. Olaszország esetében is egyszerre játszottak

⁸² „A prümi szerződés a DNS-adatok tagállamok közötti cseréjét teszi lehetővé. Ez a DNS-adatokokról és ujjlenyomatokról szóló információk cseréjét könnyíti meg a tagállamok között a határokon átnyúló bűnözés és a nemzetközi terrorizmus elleni harc érdekében, valamint az illegális migrációval összefüggésben. Az EP támogatta a szerződés kiterjesztését az összes tagállamra.” <http://www.jogiforum.hu/hirek/16055>. (2012. április 17.).

⁸³ Bonfanti, Matteo: Nell'interazione fra pubblico e privato Condivisione delle informazioni limiti di efficacia e legittimità. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2010. 3. szám. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista24.nsf/ServNavig/7> (2012. április 16.).

⁸⁴ Kis-Benedek, József: *A nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetközi együttműködése*. Budapest. 2011 – jegyzet. Különösen is -pp. 36-42; De Gennaro, Giovanni: Intervento del direttore generale del Dipartimento delle informazioni per la Sicurezza, Cultura della sicurezza e attuazione della Riforma. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2011. 2. szám. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista27.nsf/ServNavig/80>. (2012. április 16.).

⁸⁵ Di Marconi, Pio (szerk.): Il rispetto della privacy e l'esigenza di sicurezza. Intervista Presidente dell'Autorità Garante per la protezione dei dati personali Francesco Piazzetti = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2009. 1. szám. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista18.nsf/ServNavig/5>. (2012. április 16.).

szerepet a pozitív tényezők, mint például a működés-hatékonyság növelése, a jogharmonizáció és az új kihívásoknak való megfelelés, illetve azok a sajnálatos események, melyek negatívan hatottak a nemzetbiztonsági szolgálatok megítélésére.

A szektorátalakítás kérdése más demokratikus országok, köztük Magyarország esetében is újra és újra felmerül. Éppen ezért érdemes tanulmányozni azokat az országokat, ahol ez az átalakítás már megtörtént. Látni kell, hogy egy ilyen intézkedés jelentős jogalkotói és szervezési tevékenységet jelent. Nincs garancia arra, hogy az új struktúra jobban fog működni, mint a régi, sőt az esetleges szervezési hiányosságokból és joghézagokból adódóan átmeneti működési nehézségek is származhatnak. Ezért az egyes országokban végrehajtott szektorátalakítás tanulmányozása, a tapasztalatok mérlegelése jelentősen hozzájárulhat a saját nemzetbiztonsági törvényünk és struktúránk jobb kialakításához.

Felhasznált irodalom

Tanulmány és monográfia

1. Bonfanti, Matteo: Nell'interazione fra pubblico e privato Condivisione delle informazioni limiti di efficacia e legittimità. =*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2010. 3. szám. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista24.nsf/ServNavig/7> (2012. április 16.).
2. Caliguri, Mario: Università e intelligence. Un punto di vista italiano. =*Per Aspera ad Veritatem*. 2003. 1. szám. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/sito%5CRivista25.nsf/servnavig/5#%287%29>. (2012. április 20.).
3. Cappuzzo, Umberto: Intervista su un'ipotesi di riforma dei Servizi di informazione e sicurezza. =*Per Aspera ad Veritatem*. 1995. 4. szám. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/sito%5CRivista3.nsf/servnavig/1>. (2012. április 19.).
4. De Gennaro, Giovanni: Intervento del direttore generale del Dipartimento delle informazioni per la Sicurezza, Cultura della sicurezza e attuazione della Riforma. =*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2011. 2. szám. on-line <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista27.nsf/ServNavig/80>. (2012. április 16.).
5. Del Re, Emanuela: Un fenomeno in continua evoluzione. I nuovi fronti del terrore e la nostra vulnerabilità. =*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2009. 1. szám. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista18.nsf/ServNavig/7>. (2012. április 19.).
6. Di Camillo, Federica, Marta, Lucia (szerk.): *Una Strategia di Sicurezza Nazionale per L'Italia Elementi e analisi*. Roma: Istituto Affari Internazionali. 2009.
7. Di Marconi, Pio (szerk.): Il rispetto della privacy e l'esigenza di sicurezza. Intervista Presidente dell'Autorità Garante per la protezione dei dati personali Francesco Piazetti = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2009. 1. szám. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista18.nsf/ServNavig/5>. (2012. április 16.).
8. Gaetano, Marino: L'azione terroristica della mafia. =*Per Aspera ad Veritatem*. 1995. 1.szám.on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/sito/Rivista2.nsf/ServNavigE/1>. (2012. ápr.19.).
9. Hajma, Lajos: *Spanyolország*. In: Héjja, István (szerk.): *Külföldi Hírszerző és Biztonsági Szolgálatok*. Bp. ZMNE: 2007. - p. 83. n. sz.,

10. Jean, Carlo: I servizi dall'ordine di Yalta al disordine delle nazioni. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2008. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista14.nsf/ServNavig/59#sez2> (2012. április 10.).
11. Juhász, Dezső: Olaszország és a NATO. = *Hadtudomány*. 2000. 10. évf. 3. sz. on-line: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2000/3_2.html. (2012. július 4.).
12. Kis-Benedek, József: *A nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetközi együttműködése*. Budapest. 2011 – jegyzet.
13. Marcon, Pio: Intervista al Comandante Generale della Guardia di Finanza Cosimo D'Arigo. La sicurezza in economia all'epoca della globalizzazione. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2008. 4. szám. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista17.nsf/ServNavig/7> (2012. június 30.).
14. Mosca, Carlo, Gambacurta, Stefano, Scandone, Giuseppe, Valentini, Marco: *I Servizi di informazione e il segreto di Stato (Legge 3 agosto 2007, n. 124)*. Milano: Giuffrè, 2008, pp. XXVIII - 1.046. ISBN 88-14-14724-8.
15. Micheli, Enrico: La riforma dell'intelligence, Il rilancio di sistema. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2008. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista14.nsf/ServNavig/59#sez1> (2012. április 10.).
16. Nunzio, di Roberto (szerk.): „Internet-Intelligence” lo spettro di una Cyberwar. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2008. 1. szám. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/gnosis/Rivista14.nsf/ServNavig/57>. (2012. április 16.).
17. Pasqualini, Maria, Gabriella: 1861-2011 Un secolo e mezzo di Intelligence in Italia. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2011. 1. szám. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista26.nsf/servnavig/17>. (2012. április 23.).
18. Pisa, Paolo: Riforma 2007 e Regolamento 2008 Segreto di Stato in evoluzione. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. on-line. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista15.nsf/ServNavig/5#>. (2012. április 14.).
19. Pizzigallo, Matteo: Dal “mare nostrum” al Risorgimento arabo. L'Italia nel Mediterraneo alla ricerca del nuovo ruolo. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2011. 1. szám. on-line <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista26.nsf/ServNavig/15>. (2012. április 17.).
20. Rivello, Pierpaolo: I poteri del Comitato Parlamentare Dal controllo dei Servizi alla tutela del segreto di Stato. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista23.nsf/ServNavig/20> (2012. április 16.).
21. Russo, Jervolino, Rosa: Intervento. = *Per Aspera Ad Veritatem*. 1999. 4. szám. <http://gnosis.aisi.gov.it/sito%5CRivista15.nsf/servnavig/6#sez4>. (2012. április 23.).
22. Sabella, Alfonso: Evoluzioni di Cosa Nostra La nuova vecchia mafia. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2009. 1. szám. on-line <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista18.nsf/ServNavig/13>. (2012. április 16.).
23. Scajola, Claudio: La discussione in Parlamento Servizi Segreti verso la riforma. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2007. 1. sz. on-line: <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista10.nsf/ServNavig/5> (2012. április 10.).
24. Valentini Marco: Sicurezza nazionale, sicurezza della Repubblica. = *Per Aspera ad Veritatem*. 2002. 1. szám. <http://gnosis.aisi.gov.it/sito/Rivista22.nsf/ServNavigE/9>. (2012. április 21.).
25. Le Interviste Giovanni lo Storto Vice Direttore Generale della LUISS – LUISS La formazione delle 'eccellenze'. = *Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2009. 4. sz. on-line <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista21.nsf/ServNavig/7>
26. Senato della Repubblica - XIV Legislatura - Relazione sulla politica informativa e della sicurezza presentata dal Ministro per la funzione pubblica e per il coordinamento

dei Servizi di informazione e sicurezza Franco FRATTINI, per il secondo semestre 2001 =*Per Aspera ad Veritatem*. 2002. 2. szám. on-line:
<http://gnosis.aisi.gov.it/sito/Rivista22.nsf/ServNavig/11>. (2012. április 21.).

Kizárólag internetes forrás:

1. Aiosa, Rosario: Reali Carabinieri in attività di Intelligence. =*Gnosis Rivista Italiana di Intelligence*. 2011. 1. szám. <http://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista26.nsf/ServNavig/22>. (2012. június 30.).
2. Cosi, Enrico: 'Arma dei Carabinieri Reali quale organo di Polizia Militare e controspionaggio in pace e in guerra <http://www.carabinieri.it/Internet/Editoria/Rassegna+Arma/2004/1/Informazioni+e+Segnalazioni/177-00.htm>. (2012.07.27.).
3. D'Eramo, Marco: Cappa e toga per le spie Tratto da "il manifesto", 17 settembre 2002. http://www.feltrinellieditore.it/FattiLibriInterna?id_fatto=39. (2012. 04. 20.).
4. <http://www.servizisegreti.com/2011/09/servizi-segreti-studi-di-intelligence-nelle-universita-statali/3124>. (2012. 04. 13.).
5. http://www.sicurezzanazionale.gov.it/web.nsf/pagine/riforma_in_breve (2012.04.13).
6. <http://www.jogiforum.hu/hirek/16055>. (2012. 04. 17.).
7. <http://www.carabinieri.it/Internet/Arma/Oggi/Reparti/Organizzazione+Mobile+e+Speciale/>
8. Nigergate: The CIA confounded. SISMI "doctored" documents... 1.046.http://www.democraticunderground.com/discuss/duboard.php?az=view_all&address=102x1922547.
9. <http://www.carabinieri.it/Internet/Arma/Oggi/Reparti/Organizzazione+Mobile+e+Speciale/> és a <http://www.carabinieri.it/Internet/Arma/Oggi/Reparti/Organizzazione+Mobile+e+Speciale/ROS/>. (2012. június 30.).
10. Intelligence profile: Italy. <http://www.cvni.net/radio/nsnl/nsnl142/nsnl142it.html>. (2012. június 27.).
11. <http://www.sicurezzanazionale.gov.it/web.nsf/pagine/organizzazione> (2012. 04. 27.)

Jogszabály:

1. 1977/801. számú nemzetbiztonsági törvény =*Gazzetta Ufficiale* 1977. november 7, n. 303.
2. 2007/124. számú nemzetbiztonsági törvény =*Gazzetta Ufficiale*. 13 agosto 2007, n. 187.
3. Külső Biztonsági és információs Ügynökség szabályzata =*Gazetta Ufficale*. 2011. április 5.
4. Belső Biztonsági és információs Ügynökség szabályzata =*Gazetta Ufficale*.2010. augusztus 12. 187.
5. 2000/297. és a 2000/298. törvényerejű rendeletet a Carabinieri csendőrök jogi helyzetéről. (
6. „Riordino del reclutamento, dello stato giuridico e dell'avanzamento degli Ufficiali dei Carabinieri".
7. 2010/66. számú törvény „Katonai Szolgálat Törvénykönyve” (Codice dell'Ordinamento Militare (D. Lgs. 66/2010) és Testo Unico Regolamento (D.P.R. 90/2010)).
8. Személyes Adatok védelmének Törvénykönyve (Codice in materia di protezione dei dati personali) <http://www.interlex.it/testi/dlg03196.htm#58>.(2011. július 13.).

A NATO BELSŐ PIACA ÉS MAGYARORSZÁG HELYZETE

Absztrakt

Jelen írás célja egyfelől, hogy bemutatásra kerüljön a NATO közös költségvetésének négy része (a Civil Költségvetés, a Katonai Költségvetés, a Biztonsági Beruházási Program és az új NATO székház projekt). Rávilágítson arra, hogy ez a büdzsé egy belső piac működését biztosítja, ahová a tagállami jelentkezők pályázat útján juthatnak be.

Másfelől, értékelésre kerül Magyarország ezen paci helyzete. Rendszerezésre kerülnek a helyzet javítására szolgáló eddigi szakértői javaslatok, valamint új konkrét ajánlások is megfogalmazásra kerülnek.

Kulcsszavak: NATO, közös, költségvetés, Magyarország, pályázat, javaslat,

Abstract

The purpose of this article – on the one hand - is to give an overview about the four parts of the NATO common budget (Civil Budget, Military Budget, Security Investment Programme and the new NATO Headquarters Project). It highlights that this budget provides sources for an internal market, where the applicants from the allied nations can get in by tenders.

On the other hand, the study assesses the Hungarian position on this market. In addition, the author is clever enough to systemize the existing proposals put forward by experts for improving the Hungarian market position, and makes new concrete recommendations to this effect.

Keywords: NATO, common, budget, Hungary, tender, proposal,

A NATO-ra a legtöbb ember úgy tekint, mint egy nemzetközi katonai szervezetre. Egyesek a tagállamok érdekvédelmi szövetségét látják benne, mások piacként, üzleti lehetőségként értékelik a NATO létezését. Ha arra gondolunk, hogy a tagországi befizetésekből eredően a Szövetség 3130 millió eurós költségvetés felett rendelkezik, ez utóbbi szemléletmódnak is teljes mértékben jogos alapja van.

A 3130 millió euró kisebb részét magánszemélyek (mint a szervezetben dolgozó munkavállalók), jelentősebb részét vállalkozások (mint a szervezet beszállítói) használhatják fel. Mind az első, mind a második csoport pályázat útján nyeri el a szerződési jogot.

A 3130 millió eurós piac viszonylag zártnak tekinthető, mert alapvetően a szövetséges tagállamok egyéneinek, vállalkozásinak biztosított a részvételi lehetőség rajta.

A NATO tagállamai, akik saját adófizetőik pénzéből fizetik be a rájuk eső költségvetési hányadot, akkor járnak el gondosan, ha mindent megtesznek azért, hogy minél több adófizetői eurót „szerezzenek vissza”, és akkor tekinthetők a „NATO piac” nyerteseinek, ha nagyobb euró értékű üzletet szereznek meg, mint a saját befizetési hányaduk. Mivel a tagállamok maguk nem, csak a tagállamok egyénei és vállalkozásai indulhatnak a pályázatokon, a gondos állami magatartás az ösztönzés, támogatás különböző formáiban valósulhat meg.

A NATO költségvetése

A NATO tagság költségekkel jár a tagállamok számára. A költségek nagyobb részét a saját erők alkalmazásával vállalják a nemzetek (pl.: a balkáni, vagy az afganisztáni műveletben való részvételkor), kisebb részét pedig a NATO költségvetési befizetési kötelezettségekkel.¹ A politikai elemzők véleménye szerint a szövetségi tagság összességében költség megtakarítást jelent a tagállamok számára.² Ahogy ez a 2001-es NATO Kézikönyvben szerepel, az átfogó értékelés készítésekor figyelembe kell venni azt a költségmegtakarítást, amit az jelent, hogy adott tagállamnak nem kell a teljes védelmi spektrumról gondoskodni, csupán a szövetségi kötelezettségek rá eső szeletéről.³

A NATO költségvetését a tagállamok GNI⁴ arányosan megállapított, kötelező befizetésesei biztosítják. A költségvetés célja, hogy a szervezet önellátását, megfelelő működését, fejlődését támogassa. A felhasználás lehetőségét pályázat kiírással nyitják meg a tagállami jelentkezők számára. Ebből a költségvetésből a nemzeti haderők közvetlenül nem, csak a szövetségesek által „közösén használtak” kerülnek finanszírozásra.

A „közösén használtak” a NATO költségvetését négy nagy finanszírozási részre bontják:⁵⁶

- Civil Költségvetés– 180 millió euró
- Katonai Költségvetés – 1300 millió euró

¹ Carl Ek: NATO Common Funds Burdensharing: Background and Current Issues, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, Washington D.C., 2010, április 22., 4. old.

² Carl Ek: NATO Common Funds Burdensharing: Background and Current Issues, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, Washington D.C., 2010, április 22., 6. old.

³ NATO Handbook, NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001., 202. old.

⁴ Gross National Income – Bruttó Nemzeti Jövedelem

⁵ 2010. évi adatok alapján, 10 millió eurós kerekítéssel.

⁶ Végvári Tamás őrnagy: NATO Képességfejlesztés, NSIP aktualitások, a műveletek növekvő jelentősége, a Szövetség kínálta üzleti lehetőségek, előadás, NATO Beszállítói Konferencia, 2010. március 25-26. Balatonkenese

- Biztonsági Beruházási Program – 650 millió euró
- Új NATO székház projekt - 1050 millió euró

Az első három közös költségvetés évente kerül elfogadásra, a negyedik, új NATO székházzal kapcsolatos viszont egy úgynevezett „plafon keret”, amely a beruházás 2015-ös teljesítéséig szól.

Az Észak-atlanti Szerződést 1949. április 4-én aláíró államok máshogyan osztották meg egymás között a szervezet költségeit, mint ahogy azt ma teszik a tagországok. Kezdetben gazdasági teherbírási szerint csoportosították a tagállamokat úgy, hogy adott csoportok egyenlő százalékát kellett, viseljük a költségeknek.⁷ 1952-ben a három legnagyobb tagállam mindegyike (Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország) a közös költségek 22,5 %-át viselte, míg a többiek egy relatív GDP⁸ alapján megállapított %-ot.

A NATO bővülésekor, vagyis újabb állam tagsági felvételekor a költség-hányadokat újraosztják, ami az új tag teherviselési vállalása miatt alapvetően a tagállami befizetési kötelezettségek csökkenő %-át vonja maga után. Az, hogy a NATO tagországok száma nem csökken, azt jelenthetné, hogy az újabb bővítési fordulóig az országok közötti befizetési arányok állandónak tekinthetők. Ugyanakkor, négy eset miatt ezt nem lehet egyértelműen állítani. 1966-ban Franciaország kivonult a NATO katonai struktúrájából és ad-hoc jellegűvé tette költségvállalását. Ekkor, a költségvetés tartása miatt a többi tagállam befizetési %-a nőtt. (2009-es visszatérésekor viszont újra vállalta a % alapján megállapított tagállami befizetési kötelezettséget.) 1994-ben Kanada volt az, aki egyoldalúan, 50 %-kal csökkentette a Biztonsági Beruházási Program-hozzájárulását, amely költségcsökkenést az európai szövetségesek vállaltak magukra. 1965-ben Nagy-Britannia kérte a teljes, 2009-ben pedig Lengyelország a részleges (az új NATO székházat illető) költségviselési %-ok újbóli megállapítását, a változó gazdasági helyzetre hivatkozván.

A közös költségvetés részei

A NATO Civil Költségvetése

A Civil Költségvetés alapvetően a civil személyzeti kiadásokat és a NATO központ üzemeltetési költségeit fedezi.⁹

Ez a keret biztosítja a civil Nemzetközi Törzs (International Staff) bérköltségeinek, valamint nyugdíjainak fedezetét is. Emellett ebből a büdzséből finanszírozzák a szervezettől független, Nemzetközi Számvizsgálók Bizottságának költségeit, akik a NATO könyvelését ellenőrzik.

⁷ Carl Ek: NATO Common Funds Burdensharing: Background and Current Issues, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, Washington D.C., 2010, április 22., 5. old.

⁸ Gross Domestic Product – Bruttó Hazai Termék

⁹ A layman's guide to NATO (common) funding, NATO, Brussels, 2006., 3. old.

Az üzemeltetési költségek a brüsszeli NATO központ működtetéséből adódnak.¹⁰ Nemcsak a fenntartás, de a fejlesztési kiadások, valamint a munkavégzéssel járó költségek (irodaszer, utazási költségek, protokoll kiadások, stb.) is ebből a keretből kerülnek biztosításra.

Ebből a büdzséből fedezik a brüsszeli központhoz tartozó biztonsági kiadásokat. Ide tartozik a biztonsági szolgálat, a biztonsági technika működtetése, valamint a NATO tagállamok egymás közötti, és partner államokkal történő együttműködés biztonságának koordinálása.¹¹

A Civil Költségvetésből kerül finanszírozásra a NATO propagálása a nagyközönség irányába. A NATO központban napi rendszerességgel fogadnak (újságírói, konferencián résztvevő, iskolai, stb.) látogató csoportokat.

Ez a keret szolgál a bővítés nem katonai aspektusainak biztosítására, beleértve a Partnerség a Békéért programot, valamint az Euró-atlanti Partnerségi Tanács működtetését.¹² Az említett testületek civil oldala szponzorálja azon tevékenységeket, amelyek célja a volt szocialista államok politikai, gazdasági reform-folyamatainak támogatása az euró-atlanti térség biztonságának fejlesztése érdekében. Ezen kívül, ide tartozik a Mediterrán Dialógus, a NATO-Orosz, a NATO-Ukrán és az Európai Unió kapcsolatok ápolásából adódó tevékenységek finanszírozása.

A NATO Katonai Költségvetése

A NATO Katonai Költségvetése – általában –¹³ a legnagyobb a közös költségvetések közül.¹⁴ Ezen költségvetés több mint fele a Nemzetközi Katonai Törzs (International Military Staff) költségeit, valamint a Mons-i (Belgium) Casteau-i (Belgium), Norfolk-i (Egyesült Államok) kiemelt és más földrajzi területeken található kisebb parancsnokságok működési, fenntartási költségeit fedezi. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az 1300 millió eurós költségvetés jelentős része a parancsnoki struktúra elemeinek, programjainak működését biztosítja.¹⁵

¹⁰ A Nemzetközi Katonai Személyzet (International Military Staff – IMS) által használt egységek üzemeltetése a Katonai költségvetésből kerül finanszírozásra.

¹¹ A layman's guide to NATO (common) funding, NATO, Brussels, 2006., 3. old.

¹² Carl Ek: NATO Common Funds Burdensharing: Background and Current Issues, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, Washington D.C., 2010, április 22., 2. old.

¹³ Mivel a költségvetések évente kerülnek tervezésre, elfogadásra, feladatoktól függően változnak, ezért nem állíthatjuk egyértelműen, hogy ez a legnagyobb a közös költségvetések közül.

¹⁴ Carl Ek: NATO Common Funds Burdensharing: Background and Current Issues, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, Washington D.C., 2010, április 22., 2. old.

¹⁵ Dr. Antal Erika alezredes, Hajdu Zsolt őrnagy, Végvári Tamás őrnagy: Üzleti Lehetőségek a NATO-ban, Tájékoztató anyag, NATO Beszállítói Konferencia, 2010. március 25-26. Balatonkenese

Felsorolásszerűen, ide tartoznak:¹⁶

- A Nemzetközi Katonai Törzs munkavégzéséhez tartozó költségek.¹⁷
- A NATO Szabványosítási Ügynökség működési költségei.
- A NATO kommunikációs és információs rendszereinek működtetése.
- A műveleti területen lévő NATO parancsnokságok működtetése.
- A NATO Airborne Warning and Control System – AWACS (Légi Figyelmeztető és Ellenőrző Rendszer) képesség biztosítása.
- A rakétavédelmi Program Hivatal működése.
- A NATO Egyesített Légi Műveleti Központok, radar rendszerek működtetése.
- A NATO képzési központjainak üzemeltetése.¹⁸
- A NATO tanulmányi, tudományos programjainak, központjainak üzemeltetése.¹⁹
- A Partnerség a Békéért és a Mediterrán Dialógus katonai programjai.
- A Katonai Összekötő Hivatal működtetése Moszkvában és Kijevben.

A NATO Biztonsági Beruházási Programja

A 650 millió eurós költségvetésű program legfőbb finanszírozási területei: távközlési és informatikai rendszerek, légi irányítási és vezetési rendszerek, műholdas távközlés, repülőterek, üzemanyag-vezetékek és tárolók, kikötők, radarok és légi navigációs rendszerek fejlesztése, karbantartása.²⁰

Felsorolásszerűen, ide tartoznak:

- A NATO kommunikációs és információs rendszereivel kapcsolatos beruházások.
- A műveleti területen lévő NATO parancsnokságokkal kapcsolatos beruházások.
- Az AWACS flotta reptéri infrastrukturális költségei.

¹⁶ A layman's guide to NATO (common) fundig, NATO, Brussels, 2006., 5. old.

¹⁷ A Nemzetközi Katonai Törzs bér és nyugdíjköltségeit a küldő nemzet biztosítja.

¹⁸ Joint Warfare Centre (Stavanger, Norvégia), Joint Force Training Centre (Bydgoszcz, Lengyelország), Joint Analysis and Lessons Learned Centre (Lisszabon, Portugália), NATO Defense College (Róma, Olaszország), Communications and Information Systems School (Latina, Olaszország), NATO Programming Centre (Glons, Belgium), Multi-Service Electronic Warfare Support Group (Yeovilton, Nagy-Britannia).

¹⁹ A NATO Konzultációs, Vezetés-irányítási Ügynökség (Consultation, Command and Control, NC3A) tudományos munkaprogramját, a Szövetségi Transzformációs Parancsnokság (Allied Command Transformation, ACT) tanulmányi programjait, a Kutató és Technológiai Ügynökség (Neuilly, Franciaország) működését, a Tenger-alatti Kutató Központ (La Spezia, Olaszország) működését.

²⁰ Somogyi Mónika: A Magyar Vállalatok NSIP Programban történő Részvételének Ösztönzése, ZMNE BJKMK szakdolgozat, Budapest, 2009., 6. oldal.

- A Légi Vezetés-irányítási szoftverek; A rakétavédelmi, valamint a radarrendszerhez tartozó alkalmazások költségei.
- A NATO képzési központjainak beruházási költségei.²¹
- A NATO Egyesített Légi Műveleti Központokkal, radar rendszerekkel kapcsolatos beruházások.

A stratégiai légi-bázisok, kikötők és raktárak infrastruktúrájának „over and above” elvű költségei.²² (Többek között, az Aviano-i és Ramstein-i bázisok, a Kabuli Nemzetközi Repülőtér, a NATO csővezeték rendszerek Közép- és Észak-Európában, Olaszországban, Görögországban és Törökországban.)

Új NATO székház projekt

Az 1050 millió eurós költségvetésből a 2009-ben kezdődött és a tervek szerint 2015-ben befejeződő új, brüsszeli NATO székház kivitelezése kerül finanszírozásra.²³ A székház kivitelezési költségvetéséből az építési vállalkozók, beszállítók szerződéseit teljesítésre. Ugyanakkor, ezek mellett, ebből finanszírozza a NATO a tagállamok által delegált, építkezés biztonságát felügyelő csoport²⁴ költségeit is. Megjegyzendő, hogy az új székházban lévő képviselők belső kialakításának jelentős része a közös költségvetésen felül áll és az, az adott tagállam által kerül külön finanszírozásra. A kisebb képviselők fenntartó tagállamok számára – mint amilyenek hazánk, Lettország, Csehország, vagy Szlovákia is rendelkezik – ez körülbelül 5 millió eurós tételt jelent, a nagyobb képviselők fenntartó tagállamok számára – mint amilyenek az Egyesült Államok, Törökország, vagy Nagy-Britannia rendelkezik – pedig ennél magasabbat.

A NATO belső piaca

A közös költségvetés statikus elemekre vonatkozó szeleteiből (mint pl.: épületek fenntartása, karbantartása, őrzése) – helyzeti előnyüknél fogva – alapvetően azon országok profitálhatnak, amelyeknek területén a jelentősebb NATO szervezeti elemek találhatóak (pl.: Belgium, Olaszország, Németország).²⁵

²¹ Lásd: 18. lábjegyzet.

²² Az alaplátványozási és karbantartási költségeket a befogadó nemzet finanszírozza, ugyanakkor, a költségek azon része, amely túlmutat („over and above”) a befogadó nemzet által vállalható racionális mértéken, közös finanszírozásból kerül biztosításra.

²³ Végvári Tamás őrnagy: NATO Képességfejlesztés, NSIP aktualitások, a műveletek növekvő jelentősége, a Szövetség kínálta üzleti lehetőségek, előadás, NATO Beszállítói Konferencia, 2010. március 25-26. Balatonkenese

²⁴ Construction Surveillance Team

²⁵ Dr. Antal Erika alezredes, Hajdu Zsolt őrnagy, Végvári Tamás őrnagy: Üzleti Lehetőségek a NATO-ban, Tájékoztató anyag, NATO Beszállítói Konferencia, 2010. március 25-26. Balatonkenese

Ugyanakkor, a többi tagállam számára is jelentős piaci lehetőségeket kínálnak az említett költségvetések.

Megjegyzendő, hogy a piaci lehetőségek kihasználása nem azt eredményezi, hogy a nemzeti költségvetésből a közös költségvetésbe befizetendő összeg csökken, hanem azt, hogy a költségvetésből a NATO felé átutalt adófizetői eurók szerződés formájában visszaáramolnak az adott tagállam gazdaságába.

Tagállami szemszögből, a NATO belső piacát illetően, ha szerződés értékben többet kapunk, mint amennyit be kell fizetnünk a közös költségvetésbe, akkor nyertesek vagyunk, hiszen más tagállamok finanszírozzák a mi befizetés-visszaszerzésből adódó nyereségünket. Ha szerződés értékben kevesebbet kapunk, mint amennyit be kell fizetniük, akkor vesztesek vagyunk, hiszen a mi adófizetőink finanszírozzák más tagállamok befizetés-visszaszerzésből adódó nyereségét.

A szemléltetés kedvéért, például, ha a Civil Költségvetésbe Franciaország, Olaszország, vagy Románia befizet x összeget, ugyanakkor a Nemzetközi Törzsben felülreprezentáltak, így szerződés értékben $x+1$ összeget kapnak vissza, akkor mások, adott esetben Magyarország is, aki x összeget fizet be, de csak $x-1$ összeget kap vissza, finanszírozza az említett nemzetek szervezetnél dolgozó munkatársait.

Ugyanezen alapon, például, ha a Biztonsági Beruházási Programba másokkal együtt Magyarország is x összeget fizet be, szerződések alapján pedig $x-1$ összeget kap vissza, míg adott esetben Szlovákia, Németország, vagy Csehország x összeget fizet be és szerződés alapján $x+1$ összeget kap vissza, akkor másokkal együtt a magyar adófizetők finanszírozzák az említett nemzeteknél megvalósuló programokat.

A NATO pályázatok

A NATO által meghirdetett pályázatok alapvetően személyi- és beszállítói jellegű pályázatokra oszthatók.

A személyi jellegű pályázatok megtalálhatók a www.nato.int/wcm-asp/recruit-wide.asp honlapon.

Ezen pályázatokra jelentkezőknek rendelkeznie kell egy úgynevezett biztonsági tanúsítvánnyal, amit a tagállamok saját nemzetbiztonsági szervezetei készítenek el, állítanak ki. Általában előfeltétel, hogy a civil Nemzetközi Törzshöz jelentkező rendelkezzen 3-6 év adminisztrációban megszerzett gyakorlattal, a Nemzetközi Katonai Törzshöz jelentkező pedig a meghatározott katonaszakterületi gyakorlattal és ranggal, ezen túl pedig angol és francia nyelvismerettel is. A mindenkori főtitkárnak jelentős beleszólási lehetősége van a szerződések rendszerének meghatározásába. A jelenlegi struktúra például

előnyben részesíti a 3-4 éves, meghosszabbítható szerződések kiírását, ahol úgynevezett „seconded”, vagyis tagállami adminisztrációból „kölsönvett”, ott „rendelkezési” állományba helyezettek jelentkezését támogatja. (Korábbi főtitkárok a Nemzetközi Katonai Törzsnél a jelenlegi, 3-4 éves szerződési rendet követték, ám a civil Nemzetközi Törzsnél a határozatlan idejű szerződések kiírását támogatták, vagyis egy relatíve stabil, egészében ritkábban cserélődő civil állomány segítette a tagállamok munkáját.)

Az, ha egy tagállam elősegíti, hogy adminisztrációjából minél többen kerüljenek be a Nemzetközi Törzs, illetve Katonai Törzs állományába, egyértelmű előnyt jelent, hiszen adott területről több háttér-információhoz jut, erősebb lobbyképviselettel rendelkezik.

A beszállítói jellegű pályázatok megtalálhatók a www.natotender.gov.hu honlapon.

Ahhoz, hogy beszállítói jellegű pályázatra jelentkezzen egy vállalkozás, rendelkeznie kell egy úgynevezett „NATO beszállító”-i minősítéssel.

A NATO beszállítói minősítés megszerzésének feltételeit a tagállamok közösen alakították ki, és egységesen alkalmazzák. A cégminősítési folyamatot, a meghatározott előírások alapján, minden tagállam saját kormányzati adminisztrációja bonyolítja le. Mivel ezt a nemzetközi minősítést a 28 szövetséges állam kölcsönösen elismeri, nemcsak a NATO által kiírt tenderek alapfeltételként szolgálnak, de előnyt jelent más nemzetközi, regionális pályázatokon is.

Mivel a NATO hadereje a tagállamok által felajánlott nemzeti haderőegységekből áll, és ahogy korábban említettem, a nemzeti haderők közvetlenül nem, csak a szövetségesek által közösen használtak kerülhetnek finanszírozásra a közös költségvetéséből, a NATO pályázatok tárgyaként alapvetően nem fegyverekre, fegyverrendszerekre kell gondolni, hanem hétköznapiabb dolgokra. A NATO tenderek legfőbbképpen építési munkákhoz kapcsolódó, épületfenntartási, szállítási, számítástechnikai, informatikai, egészségügyi, járműipari, élelmiszeripari, papíripari, személyzet ellátáshoz kapcsolódó beszállításokra irányulnak.²⁶

Magyarország helyzete

Az, hogy a költségvetéseket a nemzetek GNI alapon meghatározott %-ban fedezik²⁷, hazánk szempontjából 0,685 %-os finanszírozási hányadot jelent, vagyis:

- A Civil Költségvetésbe ~ 1,2 millió eurós
- A Katonai Költségvetésbe ~ 9 millió eurós

²⁶ Somogyi Mónika: A Magyar Vállalatok NSIP Programban Történő Részvételének Ösztönzése, ZMNE BJKMK szakdolgozat, Budapest, 2009., 23. old.

²⁷ A GNI %-ot a Világbank mutatószámai alapján határozzák meg.

➤ A Biztonsági Beruházási Programba ~ 4,5 millió eurós befizetési kötelezettséget.

➤ Az új NATO székházzal kapcsolatosan, annak fix jellege miatt nem éves, hanem összesen 0,8363 %-os, vagyis közel 9 millió eurós befizetési kötelezettségünk van.

Azért, hogy ne nettó befizetők legyünk, vagyis többet fizessünk be, mint amekkora összeget üzleti lehetőségként visszakapunk, fontos, hogy minél több pályázaton elinduljunk, úgy a személyi, mint a beszállítói vonalon.

Az, hogy kevés magyar dolgozik a NATO Nemzetközi Személyzetében, több dologra vezethető vissza. Egyfelől, az angol és francia nyelvismereti feltétel jelentősen leszűkíti a pályázók körét. Másfelől, a NATO - természeténél fogva - korlátozottabb lehetőséget biztosít a munkaterületek spektrumát illetően, mint más nemzetközi szervezetek (például az Európai Unió, vagy az ENSZ). Harmadrészt az, hogy az elnyert szerződéssel az otthoni rendszerben „rendelkezési állományba” kerül az adott kolléga, bizonytalanná teszi azt, hogy a szerződés lejártakor visszafogadja-e őt az otthoni rendszer, és ha igen, milyen feltételekkel – ilyen rizikótényezőt kevesen vállalnak.

A magyar vállalkozások közül 330-an rendelkeznek NATO Beszállítói minősítéssel.²⁸ Ugyanakkor, többségük csak a belső, hazai piacon használja ezt a címet (a Magyar Honvédség, vagy a Rendőrség által kiírt pályázatoknál, ahol bizonyos esetekben a minősítés megléte előfeltétel a pályázatokon való induláshoz). A NATO pályázatok irányába viszont érezhető egyfajta passzivitás. (A passzivitás okait a következő fejezetben ismertetem.)

A magyar pályázók ösztönzése, támogatása

A magyar pályázók ösztönzését és támogatását az állam legfőképpen egy úgynevezett NATO Beszállítói Információs Honlapon keresztül (www.natotender.gov.hu) látja el. A honlapot a NATO tendereket koordináló Honvédelmi Minisztérium működteti. A honlap egy nyílt és egy korlátozott elérhetőségű felülettel rendelkezik, melyből a nyílt oldalak a NATO Beszállítói Rendszert megismerni és jelentkezni kívánó cégek számára biztosítja a szükséges információkat, valamint a Beszállítói határozat megszerzéséhez szükséges éves pályázati felhívást, a korlátozott elérhetőségű oldalak pedig a már határozatot szerzett cégek számára biztosítják a további információkat, illetve az aktuális tenderekhez való hozzáférést.²⁹

²⁸ Tunyogi Dóra – Dr. Földi László mk. Alezredes: A Hazai NATO Beszállítói Információs Rendszer Működési Mechanizmusának Bemutatása, Bolyai Szemle, ZMNE, 2010. 1. sz., 59. old.

²⁹ Tunyogi Dóra – Dr. Földi László mk. Alezredes: A Hazai NATO Beszállítói Információs Rendszer Működési Mechanizmusának Bemutatása, Bolyai Szemle, ZMNE, 2010. 1. sz., 52-53. old.

Az információs honlap üzemeltetésén túl, az ösztönzés, támogatás jegyében az állam, a Honvédelmi Minisztériumon keresztül, két évente beszállítói konferenciát szervez. A konferenciára a beszállítói címmel rendelkező cégek képviselői kapnak meghívást és a NATO-ban, illetve a NATO-val közvetlen kapcsolatban dolgozó szakértők adnak tájékoztatást a pályázati rendszerrel, új fejleményekkel, lehetőségekkel kapcsolatosan.

A szakértői elemzések³⁰ rámutatnak arra a sajnálatos tényre, hogy kevés magyar indul NATO pályázaton. Ennek okait három dologra vezetik vissza: nemzetközi tapasztalat és kapcsolat hiánya, nyelvismereti hiányosságok, illetve a NATO-ban folyó beruházás előkészítő tevékenységről szóló információk terítésének hiányosságai.

A pályázók ösztönzésére a szakértők számos javaslattal álltak elő.³¹ Javaslataikat, azok iránya szerint rendszerezném. Véleményem szerint két csoportra oszthatóak: az állam felé irányuló, valamint a cégek felé irányuló javaslatokra.

Az államot illetően:

- Ki kell választani olyan képessége(ke)t, amelyre a piaci igény is megvan és a nemzeti felhasználhatósága is adott, ezt a képességet pedig a nemzetközi elvárásoknak megfelelő irányba kell fejleszteni.

Ennek előkészítésében két dolgot érdemes figyelembe venni. A piaci igény felmérésénél, hogy Magyar Honvédség a különböző műveletekben (nemcsak NATO, de ENSZ és EU műveletekben is) jelentős szerepet vállalt/vállal, és a megszerzett tapasztalatokat fel kell használni az egyes üzleti lehetőségek reális kiértékelésében. A nemzeti felhasználhatóság értékelésénél pedig azt, hogy a megszerzett képességek jelentős része a hazai apparátus által – Magyar Honvédség, Rendőrség, Katasztrófavédelem – is felhasználható.

A cégeket illetően:

- A pályázatok felméréséhez folyamatosan figyelni kell a NATO (illetve más, NATO tagállami, vagy Európai Unió) beszállítói információs honlapot.
- Az információs és ipari napokon, konferenciákon biztosítani kell a cég részvételét.

³⁰ Dr. Antal Erika alezredes, Hajdu Zsolt őrnagy, Végvári Tamás őrnagy: Üzleti Lehetőségek a NATO-ban, Tájékoztató anyag, NATO Beszállítói Konferencia, 2010. március 25-26. Balatonkenese

Tunyogi Dóra – Dr. Földi László mk. Alezredes: A Hazai NATO Beszállítói Információs Rendszer Működési Mechanizmusának Bemutatása, Bolyai Szemle, ZMNE, 2010. 1. sz., 59. old.

³¹ Dr. Antal Erika alezredes, Hajdu Zsolt őrnagy, Végvári Tamás őrnagy: Üzleti Lehetőségek a NATO-ban, Tájékoztató anyag, NATO Beszállítói Konferencia, 2010. március 25-26. Balatonkenese

Tunyogi Dóra – Dr. Földi László mk. Alezredes: A Hazai NATO Beszállítói Információs Rendszer Működési Mechanizmusának Bemutatása, Bolyai Szemle, ZMNE, 2010. 1. sz., 69. old.

- A nemzetközi porondra illetve műveleti területre való kilépés kezdéseként érdemes lehet megkeresni a több pályázatot megnyert, tapasztalt külföldi (elsősorban amerikai, német, brit, francia, török) cégeket alvállalkozóként történő bekapcsolódás érdekében.
- Fejleszteni kell a cég ázati lehető angol, illetve adott célrégióban használt nyelvismeretét.

Ezek mérlegelésénél érdemes figyelembe venni azt, hogy ha egyszer egy cég sikeresen pályázik, akkor megvetheti lábát egy adott szakterületen, országban, műveleti térségben.

Mivel a cél az, hogy a magyar költségvetésből a NATO felé átutalt adófizetői eurók szerződés formájában visszaáramoljanak gazdaságunkba, három tárca – a gazdasági, a honvédelmi és a külügyi - szorosabb koordinációját kell megvalósítani.

Ezt alapul véve, a fenti javaslatokat úgy konkretizálnám, hogy:

- A Magyar Honvédség rendszeresen (például félévente) tartson műveleti tájékoztatót a gazdasági tárcának, valamint a kamaráknak.
- Az állam (például a Gazdasági Minisztériumon keresztül) biztosítsa a beszállítói címmel rendelkező cégek folyamatos tájékoztatását a környező országok azon pályázatairól, ahol a NATO beszállítói cím feltételként/előnyként van feltüntetve.
- Ne két évente, hanem évente kerüljön az említett tárcák által megrendezésre NATO beszállítói konferencia, amelyen úgy a beszállítói címmel rendelkező cégek, mint a kamarák képviselői meghívást kapnak.
- A beszállítói címmel rendelkező cégek kapjanak automatikusan értesítést a beszállítói honlapra újonnan felkerült pályázatokról.
- Állami támogatásként kerüljenek szaktolmácsok biztosításra a NATO beszállítással kapcsolatos üzleti tárgyalásokhoz a beszállítói cím megszerzése utáni első időszakban (például első évben).

Összegzés

A NATO tagság – a közös költségvetést illetően – befizetési kötelezettséggel jár. Mivel a nemzetek a befizetési kötelezettség mellé nem kapnak felhasználási jogot, hanem a költség felhasználása pályázat útján történik, versenyhelyzet áll elő.

Abból eredően, hogy ezen „belső piac” pályázatain állam nem, csak egyén, vagy cég indulhat, az a tagország nyer, amely eléri, hogy pályázói szerződés értékben többet szereznek vissza a nemzetgazdaság számára, mint amennyit adófizetői pénzéből be kellett, hogy fizessen. Ahhoz, hogy ezt elérje,

támogatnia, ösztönöznie kell egyéneit és vállalatait a pályázatokon való indulásra.

A NATO pályázatokat nem kell túlmisztifikálni. Az egyéni pályázóknál a közigazgatásban dolgozókra, a beszállítói pályázatoknál az építési, fenntartási, szállítási, vagy informatikai területen működő vállalatokra kell gondolni. A sikeresség kulcsszava a nyelvismeret és a támogatottság. A nyelvismeretet a pályázónak magának kell megszereznie, a támogatottságot viszont az államnak kell biztosítania.

A pályázati passzivitás egyet jelent azzal, hogy adott tagállam nem használja ki a NATO-ban rejlő lehetőségeket, mi több, hogy a saját adófizetői által biztosított kertből – NATO befizetés címén – más, pályázatokon aktív államok fejlődését támogatja.

Magyarországnak évente ~17 millió eurós³², vagyis ~4,6 milliárd forint³³ értékű befizetési kötelezettsége van. Jelen gazdasági helyzetben hazánk nem engedheti meg azt a passzivitást, amelyre a szakértői elemzések rámutatnak. Azért, hogy a magyar pályázók passzivitása csökkenjen, a gazdasági-honvédelmi-külgügyi tárca ösztönző támogatására van szükség.

Jelen írás az említett „belső piac” bemutatásán túl, olyan javaslatokat foglalt össze, rendszerezett és konkretizált, amely javaslatok hazánk pályázati sikerességéhez, eredményességéhez mutathatnak utat.

Felhasznált irodalom

1. A Magyar Nemzeti Bank hivatalos devizaárfolyamai:
<http://www.mnb.hu/Statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/vi-arfolyam>
2. A NATO beszállítói jellegű pályázatairól: www.natotender.gov.hu
3. A NATO személyi jellegű pályázatairól: www.nato.int/wcm-asp/recruit-wide.asp
4. A layman's guide to NATO (common) funding, NATO, Brussels, 2006.
5. Carl Ek: NATO Common Funds Burdensharing: Background and Current Issues, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, Washington D.C., 2010, április 22.
6. Dr. Antal Erika alezredes, Hajdu Zsolt őrnagy, Végvári Tamás őrnagy: Üzleti Lehetőségek a NATO-ban, Tájékoztató anyag, NATO Beszállítói Konferencia, 2010. március 25-26. Balatonkenese

³² A NATO Civil Költségvetésébe ~1,2 millió euró, a Katonai Költségvetésbe ~9 millió, a Biztonsági Beruházási Programba ~4,5 millió, valamint az új NATO székház projektbe [6 éves időszakának (2009-2015) ~9 millió euró általános + a belső kialakításra ~5 millió eurós, összesen ~14 millió eurós költségét véve] évi ~2,3 millió euró.

³³ A Magyar Nemzeti Bank 2011. márciusi átlag devizaárfolyama szerint 1 euró = 270,73 forint <http://www.mnb.hu/Statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/vi-arfolyam>

7. NATO Handbook, NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001.
8. Somogyi Mónika: A Magyar Vállalatok NSIP Programban történő Részvételének Ösztönzése, ZMNE BJKKMK szakdolgozat, Budapest, 2009.
9. Tunyogi Dóra – Dr. Földi László mk. alezredes: A Hazai NATO Beszállítói Információs Rendszer Működési Mechanizmusának Bemutatása, Bolyai Szemle, ZMNE, 2010. 1. szám
10. Végvári Tamás őrnagy: NATO Képességfejlesztés, NSIP aktualitások, a műveletek növekvő jelentősége, a Szövetség kínálta üzleti lehetőségek, előadás, NATO Beszállítói Konferencia, 2010. március 25-26. Balatonkenese

60 ÉVE UGYANAZON AZ ÚTON?

Absztrakt

Megalakulásuk óta mind a NATO, mind pedig Németország alapvetően változatlan formában működnek. Lényegében a Szövetség csupán a tagsága létszámát tekintve változott, alapvető érdekei és értékei ugyanazok maradtak, hiszen azokat az 1949. április 4-i Washingtoni Szerződés szabályozza, Németország pedig továbbra is azon elvek alapján tevékenykedik, amelyeket az 1949. május 23-i Grundgesetz (Alaptörvény) rögzített. Az eltelt évek alatt a NATO tagállamok közül Németország legújabb kori történelme szorosan összefüggött az Észak-atlanti Szövetség történetével, annak alakulása befolyással bírt védelempolitikájára is. A kialakult nemzetközi válságok azonban egyre több olyan kérdést vetnek fel, mely Németország és a Szövetség jövőben kapcsolatára is kihatással lehet.

Kulcsszavak: NATO, NSZK, nemzetközi válság

Abstract

Since their establishment, both NATO and Germany have been fundamentally functioning in the same way. Basically, the Alliance changed only in the number of its members, but its basic values and interests are unchanged and regulated by the Washington Treaty of 04/04/1949, while Germany is still functioning in harmony with the principles set forth in the Grundgesetz of 23/05/1949. In the past years, Germany's recent history – among the NATO-member countries – is strongly interrelated with the history of NATO; meanwhile its defence policy was directly affected by the latter. However, the numerous evolving international crises raise more and more new questions, which can affect the future relationship between Germany and NATO.

Keywords: NATO, Federal Republic of Germany, international crisis

„A hidegháború legmegdöbbentőbb anomáliája a kettéosztott Európa létrejötte volt, amelyben egy kettéosztott Németország, és abban egy kettéosztott Berlin foglalt helyet. Se Washingtonban, se Moszkvában, se máshol nem akarták ezt a megoldást, annyira távol állt a geopolitikai logika szabályaitól ... De hogy ez a német kérdés hosszú távú stabil rendezését és ezáltal az európai békét biztosítani tudja-e, a jövő titka volt.”¹

John Lewis Gaddis fenti megállapítása a XXI. század első éveiben meglepő módon új értelmezést is nyerhet. Napjainkban ugyanis Németországgal, illetve a német külpolitikával – 60 év elteltével – ismételten foglalkozni

¹ J. L. Gaddis: Most már tudjuk. Európa Könyvkiadó, 2001., p. 218

kénytelek mind Washingtonban, mind Moszkvában, ráadásul egy egészen új aspektusból. Általában elmondható, hogy egy állam megítélését a nemzetközi válságokban tanúsított viselkedése nagyban elősegíti, hiszen nyilvánvalóvá válnak érdekek és értékek, betekintést nyerhetünk a politikai döntéshozatal mechanizmusába, intézményei hatékonyságáról is képet kaphatunk. A 2002-2003-as iraki válság, többek között Németország külpolitikai dilemmáira derített fényt, olyan kérdéseket felvetve, melyek a Német Szövetségi Köztársaság és Európa, illetve a transzatlanti, valamint a német-amerikai kapcsolatok alapjait érintette.²

Több mint tíz évvel ezelőtt, Gerhard Schröder a müncheni biztonsági konferencián egyértelműen hangsúlyozta országa megbízhatóságát Európában és a Szövetségen belül.³ Ennek jó példáját láttuk a balkáni válság rendezésében, amikor is Koszovóban az angolok utáni legmagasabb katonai részvételt a német csapatok biztosították. Németország ezzel a lépésével megerősítette a nyugati, gyöngítette viszont keleti, főként oroszországi megítélését. Ezzel szemben 2009-ben már az egyre egységesebb német-orosz kapcsolatok miatt aggódhatott a transzatlanti oldal. Miközben a Nyugat az elmúlt években Oroszországgal kapcsolatban újra használni kényszerült a „hidegháborús” jelzőket, és az EU-tagállamok, valamint az USA is azt várták, hogy Németország majd hidat épít Oroszország és köztük, addig a német-orosz bilaterális kapcsolatok csaknem virágzásnak indultak. „Az Oroszországgal való üzlet előfeltételei a jó politikai kapcsolatok”⁴ – vélekednek a németek, azaz a zavartalan energiaáramlás (gáz) biztosítása, akár mások – európai szövetségesek kárára is. A német-orosz kapcsolatok ilyen alakulása viszont egyre zavaróbbá válhat mind a NATO, mind az EU-tagállamok számára.

De nem csak Németország oroszországi kapcsolatai adhatnak aggodalomra okot. A 2010-es év komoly feszültséget okozott mind a NATO, mint a német vezetés számára, melynek kiváltó oka Afganisztán volt. A Bundeswehr 2001 óta állomásozik Afganisztán észak-keleti részén, Franz Josef Jung, akkori védelmi miniszter megfogalmazása szerint rendőri feladatok ellátása céljából. 2010-ben viszont a német csapatokat már egyre súlyosabb veszteségek érik, a szövetségesek mind elégedetlenebbek a német „tartózkodó” szerepvállalással szemben, a német társadalom pedig kénytelen szembenézni azzal a ténnyel, hogy az alapvetően békefenntartásra kiképzett német katonák olyan háborús övezetben tevékenykednek, ahol az aszimmetrikus hadviselés jellemzi az ellenfél

² Kiss J. László: Német külpolitika és az iraki válság - változás a folytonosság útján? Külügyi Szemle 2007. nyár-ősz, p. 86

³ Gerhard Schröder: Deutsche Sicherheitspolitik an der Schwelle des Jahrhunderts. In.: Europäische Sicherheit 3/99, p.10.

⁴ http://kitekinto.hu/europa/2009/09/28/merkel_es_medvegyev_kulonleges_kapcsolat/ Letöltés ideje: 2009.09. 09.28.

harcmódorát. Erre pedig az „egyenruhás állampolgár”⁵ nincs megfelelően felkészítve.

A transzatlanti kapcsolatok alapjaiban a következő hajszalrepedést a líbiai katonai beavatkozás elutasítása idézte elő. A líbiai helyzetre adott berlini válasz ugyanis nemcsak Obama elnök és Merkel kancellár viszonyát árnyékolta be. Értetlenséget váltott ki még a békepárti és az afganisztáni szerepvállalást hevesen ellenző német lakosság⁶ körében is. A nyugati diplomáciai körök, illetve német lapok véleménye szerint a Németország által választott „különút” nemcsak Németországnak, hanem a nyugati szövetségnek is ártott. A Die Welt – polgári konzervatív napilap – egyenesen úgy fogalmazott: Németország mind a NATO-ban, mind az EU-ban megbízhatatlan szövetségessé vált.⁷

Megbízható partnere lesz-e a NATO-nak Németország a XXI. században? – erre a kérdésre próbál választ találni ez a tanulmány.

Történelmi visszatekintés

A fasizmussal szembeni egykori szövetséges hatalmak a békekötést követő újjáépítés több kérdésében szembekerültek egymással. A háborús pusztításokban legyengült európai nemzetek eleinte több próbálkozást tettek nemzeti és regionális önvédelmük megszervezésére a Szovjetunió terjeszkedő politikájával szemben, garanciát biztonságukra azonban abban láttak, ha az USA katonai erejét is be tudják vonni védelmi rendszerükbe. Az 1949-ben létrejött szervezet, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO), létrejöttével megteremtette az USA számára a tartós „jelenlét” feltételeit a háborúban meggyengült Európában, biztosítva ezzel a Szovjetunió távol-, illetve Németország féken tartását. Az így létrejött Szövetség célja, hogy politikai és katonai eszközökkel megvédje tagállamai szabadságát és biztonságát, a NATO és az Egyesült Nemzetek Alapokmányának elveivel összhangban. Bár a hidegháború időszakában elsősorban a katonai jelleg volt a hangsúlyosabb, a NATO a politikai együttműködés jelentős fórumot biztosított a tagországok számára.

A hidegháború idején – amikor a két szuperhatalom attól retteget, hogy valamikori háborús ellenfele szövetségre lép az akkori hidegháborús ellenlábásával – Németország megosztottsága állandósult. Sztálin Németországgal kapcsolatos tervei a nyugati megfigyelők számára nem voltak világosak, abban

⁵ Wolf Stefan Tragott Graf von Baudissin, munkatársaival az állam, a hadsereg és a társadalom demokratikus kapcsolatrendszerének megalkotásán dolgozott. Az „Innerere Führung” (ún. belső vezetés) megalkotója. Véleménye szerint az „egyenruhás állampolgár” a német alkotmány emberképe, az akkori (1952), kettéosztott Németország tekintetében csak és kizárólag a béke katonája lehet, akinek a fő feladata a béke fenntartása, valamint az ellenség visszatartása az erőszak alkalmazásától. Ennek alapján csak német parlament jóváhagyása alapján vehető be a Bundeswehr. Napjainkban megfigyelhető a baudissini szemlélet újraértelmezése.

⁶ A lakosság 70 %-a teljességgel elutasítja a német katonák afganisztáni bevetését.

⁷ <http://karpatinfo.net/kulfold/2011/05/19/kulonut-kockazatokkal-biralatok-kozeppontjaban-nemet-kulpolitika>; Letöltés ideje: 2011. 06.20.

viszont egyet értettek, hogy nem túl biztatóak a kilátások. Sztálin abban bízott, hogy a gazdasági nehézségek hatására az osztály- és nemzettudat összeolvad Nyugat-Németországban, minek következtében a Moszkva ellenőrzése alatt álló politikai pártok kerülnek hatalomra, ezáltal egyesülnek a keleti és nyugati területek.⁸ Így merült fel a *német-kérdés*: hogyan lehet meggátolni Németország túlzott megerősödését, illetve hogyan akadályozható meg, hogy Németország a rossz oldalra álljon. A hidegháborús állapotok megmerevedésével Európa nyugati térségében megnőtt a biztonságpolitikai fenyegetettség érzése, a kontinens „ismét” az USA segítségére számított. Ahogyan korábban Nyugat-Európa gazdasági stabilitása az amerikaiak szerint elképzelhetetlen volt a német gazdaság stabilizálása nélkül, ugyanígy gondolkodtak a Nyugat-Európa védelmével kapcsolatban is az Atlanti-óceán túlsó partján. A nyugat-német katonai potenciál nem nélkülözhető tovább. Minél „hidegebbé” váltak az ’50-es évek, annál jobban felértékelődtek az orosz harcmodorban magukat kiismerő (még aktív) német tábornokok, így magának a német hadsereg felállításának gondolata. Világossá vált, hogy Európa nem éledhet újjá Németország nélkül, azaz az ország nyugati részét integrálni kell Nyugat-Európába.⁹

Nyugat-Németország NATO-hoz való csatlakozása¹⁰ a kelet és nyugati közötti konfliktus valamint a tervezett európai integráció időszakában következett be. NSZK NATO-tagságának kérdése alapvetően két ország, Franciaország és az USA között dőlt el. Nagy-Britannia ugyanis – ahelyett, hogy növelte volna saját csapatainak a kontinensen történő állomástatását, inkább – a brit érdekeket előtérbe helyezve,¹¹ kivonta magát a német-kérdés rendezéséből. Míg Franciaország történelmi hagyományai okán ki akarta zárni szomszédjuk (újbóli) katonai és gazdasági megerősödését, addig az Egyesült Államok – tudatában az NSZK hangsúlyos geopolitikai szerepének¹² – alapvetően a Szövetségi Köztársaság segítségével kívánta távol tartani Nyugat-Európától a szovjeteket. Tovább növelte a németek jelentőségét az a nem elhanyagolható tény, hogy a térségben kizárólag ők rendelkeztek olyan méretű gazdasági (ipari!) és emberi erőforrásokkal, amire Washingtonnak nagy szüksége volt Nyugat-Európában.

Németország NATO-tagságára azonban három komoly akadály vetett árnyékot. A Szövetséghez történő csatlakozáskor ugyanis a hagyományos hadsereg felállítása volt a cél, a stratégiai koncepciók változása miatt helyeződött át

⁸ J. L. Gaddis: *Most már tudjuk*. Európa Könyvkiadó, 2001., p. 226

⁹ „A Nyugat kisajátítja Nyugat-Németországot”, magyarázta Sztálin a jugoszlávoknak, „ezért mi kénytelenek vagyunk kisajátítani Kelet-Németországot” J. L. Gaddis: *Most már tudjuk*. Európa Könyvkiadó, 2001., p. 229

¹⁰1955.05.06.

¹¹ A Brit Nemzetközösség, illetve az Európán kívüli ügyeinek rendezése kapott nagyobb hangsúlyt.; http://nemzetvedelem.hu/?id=16&aid=1031&title=A_NATO_%C3%A9s_a_transzatlanti_kapcsolatok_I. Letöltés ideje: 2011. 06.10.

¹² Az NSZK volt maga az a *Fal*, ami elválasztotta a Keletet és Nyugatot, beékelődve a szabad világ és a szovjet érdekszféra közé.

később a hangsúly a nukleáris fegyverekre. A „tömeges megtorlás”¹³ ugyanis egy nukleáris csapásra épített, a hagyományos haderőt „pajzsul” használva, mely döntés nehéz helyzetbe hozta Németországot. Kiepítsen-e egy amerikai felügyelet alatt álló atomtöltetek számára létesítendő nukleáris fegyverzeti rendszert vagy fejlessze tovább a hagyományos katonai potenciálját. Ennek a kérdésnek az eldöntése közel 10 évig húzódott, miközben az Egyesült Államokban új katonai stratégia született, a „rugalmas reagálás”¹⁴ stratégiája, mely újra a hagyományos fegyvereket helyezte előtérbe.¹⁵

A Németország és a NATO kapcsolatát ismételten megzavaró események 1966. június 8-án következtek be, mikor is Charles de Gaulle, francia köztársasági elnök a NATO katonai szervezetéből való kilépés mellett döntött. Az atomfegyverek kifejlesztésére nagy hangsúlyt fektető ország nagyhatalmi politikáját korlátozni látszó Szövetség (katonai parancsnoksága) elhagyására azért is került sor, mert az enyhülés időszakában Kelet és Nyugat között, Franciaországnak szánt kiemelt közvetítő szerepet a francia elnök. A Szövetségi Köztársaság így ismét döntési kényszerbe került. Az európai integrációs tervek, melyhez a franciák nélkülözhetetlenek voltak, vagy az Egyesült Államok élvezzenek prioritást, hiszen ez utóbbi garantálta az ország biztonságát és védelmét. Mivel francia-amerikai érdekek eltávolodtak egymástól, így a németek visszafogottabb külpolitikára kényszerültek.¹⁶

Az 1979. december 12-én Brüsszelben hozott NATO kettős határozata, mely alapvetően a Szovjetunió fegyverkezésének visszaszorítását célozta meg, Németország számára újabb nehézséget jelentett. A határozat értelmében az Észak-atlanti Szövetség tárgyalásokat kezdeményez a kölcsönös fegyverkivonásról, ám az a szovjetek részéről nem vezet eredményre négy év elteltével sem, akkor a NATO is atomrakétákat telepít Európába, így Németországba is. Mivel a szovjet fél nem hajlott a közreműködésre, így 1983-ban megkezdődtek a rakétatelepítések, mely a Szövetségi Köztársaságban tömeges megmozdulásokat eredményezett. Helmut Schmidt kancellár a SALT tárgyalásokon nagyobb

¹³ A NATO katonai stratégiája az 1950-es években. A tagállamok bármelyike ellen irányuló katonai támadás esetén a NATO nukleáris ellencsapással válaszolhat. A stratégia szerint a védekező fél akkor képes elrettenteni a támadóját a katonai agresszió alkalmazásától, ha kellően nagy és erős megtorló erővel (= nukleáris) rendelkezik. „az agresszió megakadályozása oly módon, hogy az esetleges ellenséget meggyőzik arról: a bizonyos cselekvés révén elérhető előnyöket meghaladják azok a veszteségek, amelyeket elszenvedne, ha hozzáfogna a szóban forgó cselekvéshez.” John Pimlott: A világpusztító. In: A háborúk világtörténete: katonai újítások, amelyek megváltoztatták a világtörténelem menetét. Corvina, Budapest, 1992. p. 269.

¹⁴ Az 1962-es kubai rakétaválság következtében megszületett új amerikai stratégia. Pontos elnevezése a rugalmas reagálás és válságkezelés. Ennek értelmében a lépcsőzetesség elvét szem előtt tartva először a közvetlen védekezés jellemzi a válaszreakciót, mely az ellenség haderejének megfelelő. Amennyiben ez nem vezet eredményre, akkor következik a tervszerű eszkaláció. A nukleáris csap a legvégső megoldásként volt meghatározva.

¹⁵ <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/hungarian/history.html>; Letöltés ideje: 2009.05.19.

¹⁶ <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/hungarian/history.html>; Letöltés ideje: 2009. 05.19.

európai részvételt kívánt, de az amerikai politika az újabb nukleáris fegyverek telepítésével erősítette álláspontját.¹⁷

Mikor a Fal leomlott

Az 1989 tavaszától végbemenő változások mind a Nyugatot, mind a Keletet felkészületlenül érte. Míg Nagy-Britannia és Franciaország aggodalommal figyelte, hogy a két német állam egységesítésére utaló jelek hová vezetnek, addig az Egyesült Államok a Kelet-európai kommunista blokk összeomlásában reménykedett. Az NSZK vezetése ekkor még rendkívül diplomatikusan és tartózkodóan csak így fogalmazott: „Mi a ti oldalatokon állunk. Egy nemzet vagyunk.”¹⁸ Eközben Gorbacsov főtitkár és Sevardnadze külügyminiszter ügyeltek arra, hogy az események ellenőrzése ne hogy kicsússzon a kezük közül, azaz a két német állam ne hogy spontán egyesüljön, ahelyett, hogy „békés lenne az átmenet az NDK-ban”¹⁹ Volt olyan szovjet elképzelés is, mely szerint a megoldás egy egymillió hadsereg oda küldése lenne, hogy megint helyre álljon a rend. Szerencsére a békés megoldás hívei, mint a főtitkár és külügyminisztere meggyőzték az intervenciót támogatókat, így a „harmadik világháborút”²⁰ sikerült elkerülni.

A hidegháború utáni változások egyik legmeghatározóbb eleme tehát Németország újraegyesítése lett. Míg az egységes német állam gondolata a nyolcvanas években még a meghatározhatatlanul távoli jövőben szerepelt, a közép- és kelet-európai gyors változások hatására azonban felgyorsultak az ide vezető folyamatok, annak ellenére, hogy még a vezető NATO-tagállamok között is különböztek az álláspontok az egyesítés célszerűségének kérdésében. Az Egyesült Államok a kezdetektől erőteljesen támogatta a német egység gondolatát, Nagy-Britannia és Franciaország²¹ azonban eleinte vonakodott a támogatástól. Gorbacsov, az akkor még fennálló Szovjetunió vezetője is sokáig ellenállt.

Az Egyesült Államok a nyugati politika beteljesülését látták a két német állam egyesülésében, hiszen 1945 óta vártak erre a pillanatra. Az amerikai vezetés magától értetődően az egységes Németországot a nyugat intézményrendszer részeként képzelte el, azaz a NATO, illetve az Európai Közösség tagjaként. Margaret Thatcher miniszterelnök a brit érdekek ellen irányuló a

¹⁷ <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/hungarian/history.html>; Letöltés ideje: 2009. 05.19.

¹⁸ Helmut Kohl kancellár 1989. november 10; Manfred Görtemaker: A Német Szövetségi Köztársaság története, Korona Kiadó, Budapest, 2003., p. 734

¹⁹ Manfred Görtemaker: A Német Szövetségi Köztársaság története, Korona Kiadó, Budapest, 2003., p. 734

²⁰ Sevardnadze főtitkár vélekedett úgy, hogy közel kerültek a harmadik világháborúhoz. Manfred Görtemaker: A Német Szövetségi Köztársaság története, Korona Kiadó, Budapest, 2003

²¹ Mitterand elnök megfogalmazása szerint az egyesülés eredményeképpen „...Németország Európában nagyobb befolyásra tenne szert, mint Hitler valaha.”
<http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,648364,00.html>; Letöltés ideje: 2010.11.13.

fenyegetésként ebben az időben már nem katonai, sokkal inkább gazdasági nagyhatalomként látták a német egyesítésben.²²

Franciaország az utolsó percig ellenezte a német újraegyesítést. Mitterrand francia elnök „jogi és politikai lehetetlenségnek” tartotta a német újraegyesítést.²³ Walter Schütze a Francia Köztársaság elnökének a biztonságpolitikai főtanácsadójának megfogalmazásában: „...német újraegyesítésre nem kerül sor, mert ha sor kerülne, attól kezdve Franciaország csupán nyugdíjas nagyhatalom lenne”.²⁴ Az olaszok pedig egyértelműen fogalmazták meg véleményüket a németekkel kapcsolatban: éljenek boldogan, minél több államban.²⁵

Henry Kissinger megállapítása szerint az államférfiaknak legalább akkora szerencsére van szükségük, mint jó ítélőképességre. Most úgy is fogalmazhatunk, hogy Mihail Gorbacsov szerencséjére, jó ítélőképességgel ruházta fel őt a sors, hiszen belátta, más idők járnak. „...Bármilyen beavatkozás az államok belügyeibe és bármilyen kísérlet szuverenitásuk korlátozására – legyenek azok akár barátok, szövetségesek vagy mások – megengedhetetlen.”²⁶ Ennek eredményeképpen a peresztrojka atyja feladta az addig megrendíthetetlennek hitt Brezsnyev-doktrínát²⁷. Új szelek fújtak már a Kreml felett is. Moszkva már a „Sinatra-doktrínát”²⁸ kívánta Kelet-Európában alkalmazni. Az elképzelések saját, egyéni megvalósítása pedig több európai országban utat talált.²⁹ Új kapcsolat született Helmut Kohl és Mihail Gorbacsov között is, megalapozva a jövőbeni jó kapcsolatokat³⁰. A szovjet főtitkár véleménye szerint a Szovjetunió,

²² „Kétszer vertük meg a németeket és most ismét itt vannak!”- Margaret Thatcher brit miniszterelnök. <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,648364,00.html>; Letöltés ideje: 2010.11.13.

²³ Manfred Görtemaker: A Német Szövetségi Köztársaság története, Korona Kiadó, Budapest, 2003.,

²⁴ Nógrádi György: 20 év eltelt, a németek első problémái maradtak; http://kitekinto.hu/europa/2009/11/09/nogradgy_gyorgy_20_ev_eltelt_a_nemetek_bels_problemai_m_aradtak/ Letöltés ideje: 2009. 12.10.

²⁵ Nógrádi György: 20 év eltelt, a németek első problémái maradtak

²⁶ Mihail Gorbacsov, 1989. július 6. Strasbourg. Európa Tanács. Henry Kissinger: Diplomácia, Panem-Grafo, Budapest. p. 795

²⁷ A Szovjetunió egyik külpolitikai alapelve, melynek értelmében a Kreml minden – a csatlós államaiban – kirobbanó függetlenségi törekvést elfojt. „Ha a szocializmussal szemben ellenséges erők egyes szocialista országokat a kapitalista fejlődés irányába kényszerítenek, az nem csak az adott szocialista ország problémája, hanem az egész szocialista táboré.”- Leonyid Brezsnyev. 1968-tól 1989-ig volt érvényben. Alkalmazásra került pl. az 1968-as prágai tavasz leverésekor, illetve az 1979-es afganisztáni beavatkozáshoz.

²⁸ Az elnevezés „ötletadója” Frank Sinatra: My way (Saját út) volt.

²⁹ Különösen Németországra igaz ez, ahol a saját vagy különút (*Sonderweg*) miatt napjainkban a Szövetség több tagja intéz támadást a német külpolitika ellen.

³⁰ A két vezető politikus tárgyalásai csaknem baráti viszonyt eredményeztek. Még egymás élettörténetét is megismerték, ami a későbbiekben óriási jelentőséggel bírt. A főtitkár megfogalmazása szerint „...a Szovjetunió,illetőleg a Szövetségi Köztársaság teljesen nyilvánvalóan kulcsszerepet játszik az európai kontinensen, ami meghatározza Európa jövőjének helyzetét. ...kijelentése a tárgyalópartner [Helmut Kohl] iránti teljes bizalomról tanúskodott.” Helmut Kohl: Németország egységét akartam. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1998; p.28

illetve a Szövetségi Köztársaság egyértelmű kulcsszerepet játszik az európai kontinensen, ami meghatározza Európa jövőjét is.³¹

A Német Szövetségi Köztársaság ebben az időben tehát kulcsállammá vált. Helmut Kohl kancellár pedig felismerte azt a történelmi pillanatot, amikor a német újraegyesítés szovjet és amerikai támogatással, a franciák és a britek ellenére kivitelezhetővé vált, pusztán fizetni kellett érte. Mégpedig nem keveset. Hatalmas összeget fizettek a szovjeteknek³², de az amerikaiaknak is. Az akkori Öböl-háború mintegy 40 %-át finanszírozta Németország.

Németországban akkoriban közhelynek számított az a vélemény, hogy a kontinens kelet-nyugati kettéosztottságának feloldódásával a NATO-nak is meg kell szűnnie, és egy összeurópai biztonsági rendszernek kell azt fölváltania. A berlini fal 1989. novemberi megnyitása után azonban egyértelművé vált, hogy az USA a német egyesítéshez való hozzájárulása abszolút feltételének tekinti az új Németország NATO-tagságát, melyhez kezdetben csak az Egyesült Államok ragaszkodott. Komoly ellenállást tanúsított viszont kezdetben ebben a kérdésben a szovjet vezetés. A máltai csúcstalálkozón³³ Mihail Gorbacsov ezzel kapcsolatos reakciói már nem zárták ki egy egyesült Németország NATO-tagságának lehetőségét. Végül 1990 januárjában, egy Tutzingben³⁴ tartott beszédében Hans-Dietrich Genscher elfogadta az egyesített Németország NATO-tagságát, mely ezáltal az Egyesült Államok mögött a NATO második legnagyobb erejévé vált. Ezzel szemben azonban nem rendelkezik önálló nemzetvédelmi jelleggel, nem tagja az atomhatalmak klubjának és nemzeti katonai doktrínája sem alakult ki olyan markánsan, mint a Szövetség többi tagja esetében.

Rés a pajzson

Mind a NATO-ban, mind Európában megváltozott tehát a hatalmi egyensúly, és az egyesített Németország már nem volt hajlandó továbbra is az alárendelt szerepet játszani. Míg a hidegháborús Német Szövetségi Köztársaság a szovjet fenyegetéssel szembeni biztonságáért támogatta az Atlanti Szövetségen belül Amerika „princeps-i” státuszát, illetve az NDK-val szembeni legitimitásáért cserébe elismerte a franciák európai vezető szerepét, addig az egyesített Németország már függetlenségre törekedett a túlságosan is domináns támogatótól, mind Európában, mind a NATO-ban. Még az Oroszországhoz fűződő kapcsolatait is kezdte átértelmezni Németország.³⁵

³¹ Helmut Kohl: Németország egységét akartam. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1998

³² Kohl kancellár és Gorbacsov főtitkár megállapodott egy 12 milliárd német márka „visszatelepülési” támogatásban, kiegészítve 3 milliárd német márka kamatmentes hitelben. Így mindkét fél elképzelése megvalósult. Ezáltal tulajdonképpen befejeződtek a „kettő plusz négy” tárgyalások, a két német állam plusz a négy nagyhatalom (USA, Szovjetunió, nagy-Britannia, Franciaország) képviselőinek tárgyalása az újraegyesítésről.

³³ 1989.december 2-3.

³⁴ 1990. január 31-én

³⁵ Henry Kissinger: Korszakváltás az amerikai külpolitikában? Panem-Grafo, Budapest, 2002., p.27

Gerhard Schröder szövetségi kancellár a 35. müncheni biztonságpolitikai konferencián egyértelműen kihangsúlyozta: Németország megbízható partner marad Európában és a NATO-ban egyaránt.³⁶ Németország megbízhatósága abban áll, hogy tudatában van saját nemzeti és globális felelősségének a béke- és biztonságpolitika tekintetében. Az Európa és a Szövetség előtt álló kihívásokkal kapcsolatban, az együttműködésben látják a németek a megoldást. Egy új Európát, egy új NATO-t, és az új Európának az új NATO-t akarták. Nem felejtve, hogy mit köszönhet az ország az Atlanti Szövetségnek,³⁷ hiszen a Német Szövetségi Köztársaság egy idős a NATO-val.³⁸ A szövetségi kancellár kihangsúlyozta, hogy Németország nem tud, és nem akar külön utat járni, minden tekintetben a Szövetségben látja a kihívások megoldását, az EU-ban, illetve NATO-ban egyaránt.³⁹

A 2002-2003-as iraki válságra adott német reakció viszont rácsáfolt a fenti kijelentésekre, hiszen egyértelmű vita alakult ki az amerikai és német oldal között Irak kérdésében, annak ellenére, hogy a konfliktus helyzet megítélése nem volt egységes a Szövetség minden tagállama számára. Az Irak elleni hadműveletbe ugyanis a NATO közvetlenül nem kapcsolódott be, a Szövetség nem vállalta magára a katonai potenciálban való részvételt, csupán az Egyesült Államok és Törökország kérte, hogy Törökország biztonsága érdekében tegyék meg a szükséges lépéseket. Ezt azonban Franciaország, Németország és Belgium megtagadták.⁴⁰

Az iraki háború kapcsán felmerült nézetkülönbségek elsőként a francia-német kapcsolatokat érintették. Noha a probléma megközelítése alapjaiban eltérő volt – a francia legalista, a német pacifista gondolkodásmód – kezdetben a németek attól tartottak, hogy a franciák behódolnak az amerikaiaknak. 2003 januárjában a francia elnök és a német kancellár már a „megközelítések azonosságáról és a szoros egyeztetés politikájáról” beszélt.⁴¹ Ez az azonos megközelítés természetesen komoly problémát okozott az USA-nak, oly annyira, hogy külön hangsúlyozták: vannak olyan államok is Európában, akik az Egyesült Államok mellett állnak. Ezt megerősítendőn Amerika javasolta a szövetségen belüli döntéshozatal áthelyezését a Védelmi tervező bizottságba – ahol Franciaország nincs képviselve – miáltal Franciaországot, a háborúellenes koalíció vezetőjét ellehetetlenítik. Válaszul 2003. április 29-én Belgiumban

³⁶ Gerhard Schröder: Deutsche Sicherheitspolitik an der Schwelle des Jahrhunderts. In.: Europäische Sicherheit 3/99, p.10

³⁷ Gerhard Schröder: „Mi, Európában tudjuk, hogy mit köszönhetünk az Atlanti Szövetségnek, és az európai egyesült szervezeteknek: 50 év békés fejlődés a kontinensünkön ...” In.: Europäische Sicherheit 3/99, p.10

³⁸ 1949.04.09. NATO megalakulása; 1949.05.23. létrehozzák az NSZK-t

³⁹ Gerhard Schröder: Deutsche Sicherheitspolitik an der Schwelle des Jahrhunderts. In.: Europäische Sicherheit 3/99, p.12

⁴⁰ Peter Schmidt: A NATO jövője az iraki válság jegyében – viták, funkciók és forgatókönyvek, I.m.: Az új világrend az iraki háború után. i.m. p.15

⁴¹ Gazdag Ferenc: Franciaország és az iraki konfliktus. Külügyi Szemle 2007.02. p. 125

Verhofstadt belga miniszterelnök, Schröder német kancellár és Chirac francia elnök egy ún. *mag-Európa* létrehozását tűzte ki célul – melynek tagjai Belgium, Németország, Franciaország és Luxemburg – ellensúlyozandón az Egyesült Államok iraki politikáját.⁴²

A 2003. évi iraki háború után erősödtek fel ismételt azok a hangok, mely szerint a NATO már az európai integráció útjában áll, hiszen éppen az európai államokat akadályozza, hogy megszabaduljanak – az eddig gondoskodónak mutakozó – napjainkra viszont túlzottan is erőszakos gyámkodástól, illetve az önállóan kialakított biztonságpolitika létrehozásában.⁴³

Furcsa háborúk

A Bundeswehr alapításakor⁴⁴ alapfeltétel volt az agresszió tilalmának deklarálása, illetve annak biztosítása, hogy német földről, német kezdeményezésre soha többé ne indulhat háború. Alapvető kötelességük a Német Szövetségi Köztársaság hű szolgálata, a német nép jogainak és szabadságának megvédése. A német haderőben szolgálatot teljesítő katonák az alkotmányra esküsznek fel, meggyőződésből szolgálják a morálisan jogosnak tartott védelmet – az országét, a szövetségét és a demokráciáét –, ennek értelmében csak olyan parancsokat teljesítenek, melyek az alkotmányos értékeknek megfelelőek és nem sértik az emberi jogokat.⁴⁵

A német katonaidéál a demokrácia katonája, öntudatos állampolgár és katona egy személyben, aki feladata teljesítése során, tiszteletben tartja az emberi méltóságot, a jogállam elvei szerint cselekszik és minden cselekedete, még az ellenséggel szemben is, megfelel az emberiség erkölcsi normáinak. A Bundeswehr katonájának fő feladata a béke fenntartása és az ellenség visszatartása az erőszak alkalmazásától. Amennyiben erőszakot kell alkalmaznia, akkor „csak” annyi erőszakkal élhet, amennyit megkövetel a cél eléréséhez. Az ellenség megölése destabilizáló, demoralizáló hatású is.

A közvélemény Németországban igazában nem is akar tudni arról, hogy létezik egy hadserege, kerülik még a háború kifejezésének használatát is. Német katonák Európán túli területekre való kiküldése, pedig alaposan felkorbácsolja a szenvedélyeket. A Bundeswehr szerepvállalásáról nyilvánosan beszélni egy politikus számára is ingoványos területet jelent. Úgy tűnik, hogy a német elképzelések szerint még „veszély” esetén sem lehet katonai erőt alkalmazni

⁴² Peter Schmidt: A NATO jövője az iraki válság jegyében – viták, funkciók és forgatókönyvek, I.m.: Az új világrend az iraki háború után. ... i.m. p.15

⁴³ Kiss J. László: Születésnap után Vita a NATO jövőjéről, In.: MKI-tanulmányok, T-2009/13, p.6

⁴⁴ 1955.november 12.

⁴⁵ Németország iraki politikája is ezt a szemléletet igazolja. Peter Struck védelmi miniszter ugyanis 2003 januárjában egyértelműen elutasította Németország részvételét az iraki műveletben, arra hivatkozva, hogy hiányzik a szükséges ENSZ Biztonsági Tanácsi felhatalmazása. A védelmi miniszter azzal érvelt: „Nehezen tudom elképzelni, hogy Németország jóváhagyjon egy Irak elleni katonai akciót”. <http://kulfold.ma.hu/tart/rcikk/b/0/27603/1>. Letöltés: 2009. 03. 01.

(gazdasági) érdekei megvédése érdekében.⁴⁶ Egy kicsit olyan ez, mintha volna is hadserege, meg nem is. Bár a külföldi bevetések során tudatosan mindig igyekeztek elkerülni az éles harci helyzetekben való bevetéseket, a NATO tagság viszont bizonyos kötelezettségekkel is jár, melynek az is megkerülhetetlen következménye.

Első alkalommal, amikor a Bundeswehr NATO-területen kívüli⁴⁷ alkalmazásáról kellett dönteni, az alkotmánypolitikai válsághoz vezetett, majd az alkotmánybíróság határozata értelmében a döntés joga a kormányé lett. Az alkotmánybíróság 1994. július 18-i határozata alapján a Bundeswehr fegyveres bevetése szövetségen kívüli területen ugyan nem ütközik az alkotmányos elvekkel, de csak a Bundestag többségi hozzájárulásával valósítható meg. A német haderőt az afganisztáni szerepvállalása kapcsán számos vád érte, mely többek között a „nemzeti fenntartásain” alapultak. A szövetségi véderő NATO-területen kívüli bevetése ugyanis Németország számára nem csak biztonságpolitikai, gazdasági, katonai, hanem pszichológiai kérdés is.⁴⁸ A német alkotmány értelmében a német biztonságpolitika célja – egy kollektív biztonsági rendszer tagjaként –, a háború elítélése és a béke fenntartása,⁴⁹ hiszen a Bundeswehr feladata a honvédelem. Ennek ellenére egyre több híradás tudósít német katonák haláláról, illetve olyan civil áldozatokról, akik halálában német katonák is érintettek. Az utóbbi időben egyre gyakoribbá váló fegyveres összetűzések és a német katonákat ért támadások – az áldozatok növekvő száma – ugyanakkor arra ösztönözték a Bundestagot, hogy korábbi nézeteit felülbírálván, módosítsa a fegyverhasználatra vonatkozó utasításait. Ennek értelmében a német katonáknak már nem kell megvárniuk az első lövést a támadók részéről, hanem tüzet nyithattak abban az esetben is, amennyiben egyértelműen következik a fenyegetettségük az adott helyzetből.⁵⁰

Az eszménykép a Parlament hadseregéről, illetve a honvédő katonáról napjaink Németországában már nem tartható tovább fenn. Ráadásul a Szövetség tagállamai rendszeresen támadják a német „teknős politikát”, a nem megfelelő, illetve igen alacsony határfokú német aktivitást, mint például Afganisztán esetében. A brit vélemények szerint, annak ellenére, hogy Németország

⁴⁶ Horst Köhler német államfő kétértelmű kijelentése eredményeképpen lemondott hivataláról. Az Afganisztánból hazatérő elnök, úgy fogalmazott, hogy van olyan helyzet, amikor a (gazdasági) érdekeit (Németország) megvédheti katonai erővel is.”.. dass im Zweifel, im Notfall auch militärischer Einsatz notwendig ist, um unsere Interessen zu wahren” <http://www.n-tv.de/politik/dossier/Das-Ruecktritts-Interview-article898779.html>; Letöltés ideje: 2010. 10.15. Bár az elnök Szomáliára és a tengeri kalózkodás elleni műveletekre utalt, sajnos rossz időben rosszul fogalmazott.

⁴⁷ „out-of-area” bevetés. A Bundeswehr először Schröder kancellár döntése értelmében 1999-ben, a koszovói légicsapás alkalmával került ilyen helyzetbe, ráadásul rögtön harci bevetés során. A kancellár döntése komoly vitákat váltott ki.

⁴⁸ Györy-Barcsa Andrea: A Bundeswehr afrikai szerepvállalása; Szakmai Szemle 2010.1.

⁴⁹ Alaptörvény, 24. cikkely, 2. §

⁵⁰ Wagner Péter: Németország Afganisztánban; Nemzet és biztonság, 2009. október

Afganisztánban igen nagy számban van jelen, igen szűkre szabott keretek között teljesítenek szolgálatot. Még olyan vádak is elhangzottak, mely szerint a német parlament éjszakai repülési tilalmat rendelt el katonái számára.⁵¹ Mindezek ellenére Németország a kezdetektől jelen van a térségben,⁵² hiszen az északi regionális parancsnokság német irányítás alatt áll. A Bundeswehr működteti a régi központjának számító Mazar-e Sharif-i ISAF katonai bázist, illetve repülőteret és az országa számára legtöbb elismerést hozó katonai korházat, melyben helyi, civil lakosokat is ellátnak. Németország vállalta fel az afgán rendőri erők kiképzését is, bár ezen e téren nem könyvelhettek el komoly sikereket, annak ellenére, hogy jelentős anyagi erőforrást emésztett föl.

A konduzi légicsapás⁵³ volt a szikra, ami begyűjtotta azt a bombát, melynek repeszei nemcsak Berlinben, hanem az amerikai-német kapcsolatokon is becsapódtak. Német kérésre a NATO csapatok légierője bombát dobott két, üzemanyagot szállító tehergépjárműre, amelyeket nem sokkal korábban afgán felkelők tulajdonítottak el. A német parancsnokság attól tartott, hogy a felkelők, majd a tartálykocsikat, mint mozgó bombákat vetik be a német katonák ellen. Az amerikai légitámadásnak azonban számos civil áldozata lett. Ez utóbbi információk közlése pedig Németországban az akkori védelmi miniszter részéről sajnálatos módon elmaradt. Ezzel szemben az amerikai híradások – noha korábban hasonló eset az amerikai hadműveletekben is előfordult – nem mulasztották el hangsúlyozni a németek felelősségét. Tovább súlyosbította a helyzetet az amerikai ISAF főparancsnok által korábban kiadott utasítás, mely szerint – kifejezetten a civil áldozatok elkerülése érdekében – légi csapás csak szigorú feltételek teljesülése esetén kérhető. Még a Der Spiegel, német napilap sem kímélte a szerencsétlenül sikerült német döntést. A NATO jelentések alapján arról is beszámoltak, hogy a német parancsnok nem csak a járművekre kért légicsapást, hanem magukat a tálib katonai vezetőket is meg akarta semmisíttetni, ráadásul járművenként 5-5 bombával.⁵⁴ Ez pedig egyet jelentett a szándékos emberöléssel, ami viszont – a német alkotmányra tett – esküjével ellentétes.

Líbiához viszont egészen másként viszonyulnak a németek. Azzal, hogy a Merkel kormány nem támogatta az ENSZ BT Líbia feletti légtérzárva vonatkozó határozatát, illetve kizárta a katonai beavatkozásban való német részvételt, óriási megdöbbenést váltott ki a transzatlanti szövetségben. Az Egyesült Államok, Kanada, Nagy-Britannia és Franciaország bírálata kapcsán ugyan a kancellár asszony felajánlotta – amolyan ellentételezésképpen – a Németországban lévő amerikai katonai támaszpontok használatát a líbiai művelethez, illetve nagyobb

⁵¹ http://kitekinto.hu/europa/2007/11/19/hatraltatjak_a_nemetek_a_nato-missziot/; Letöltés ideje: 2010. 10.15.

⁵² A Bundestag 2001.12.31-én adott mandátumot az ISAF csapatokban való részvételre, akkor 1200 főben maximálva.

⁵³ 2009.09.04.

⁵⁴ <http://www.honvedelem.hu/cikk/17589/nem-csitul-a-nemet-botrany/>; Letöltés ideje: 2010.10.15.

afganisztáni szerepvállalás lehetőségét, mely főként az amerikai erőket tehermentesítette⁵⁵ volna, mégsem sikerült a kedélyeket lecsillapítania.

A német reakció ismételten csak belpolitikai okokkal – az éppen kezdődő tartományi parlamenti választások-, illetve történelmi hagyományaival magyarázható. Az afganisztáni háborúban való részvétel így is óriási elutasítással bírt a közvélemény részéről, másrészt a Bundeswehr katona eszményképe sem egyeztethető össze egy olyan háborúval, ahol civil áldozatokkal is lehet számolni. Guido Westerwelle külügyminiszter – jó szándékát, illetve Berlin felelősségvállalását igazolva – ezért jelentős anyagi segítséget ajánlott fel a líbiai nép megsegítésére, valamint humanitárius célokra. Merkel kancellár, pedig a „német módszer”, azaz a politikai és gazdasági szankciók előnyeit igyekezett hangsúlyozni, mint a katonai eszközök mellett szintén célravezető módszert. Természetesen nem mulasztották el a NATO vitathatatlan érdemeit hangsúlyozni. Úgy tűnik, hogy ez esetben már nem sikerült kimagyaráznia magát Berlinnek, ugyanis közvetlen környezetük is kudarcnak minősítette Németország Líbiával kapcsolatos lépéseit. Joschka Fischer, korábbi külügyminiszter, Németország külpolitikáját egyenesen komédiának nevezte. „Líbia nem Irak. Az, hogy Németország távol tartotta magát az ...botrányos hiba.”⁵⁶

Ezzel szemben 2011 júniusában csaknem bomba robbant Tripoliban: Titokban német katonák segítették a NATO katonákat a líbiai célpontok kiválasztásában?⁵⁷ Márciusban a németek a még a távolmaradásukkal sokkolták a közvéleményt és csaknem belpolitikai válsághoz vezetett a Merkel kormány döntése, ugyanakkor a nyáron nyilvánosságra kerülő dokumentumok szerint Olaszországban szolgáló német katonák támogatásával választották ki a légicsapások célpontjait. A kérdést firtató Hans-Christian Ströbele Zöld párti képviselőnek a német kormány elismerte, hogy 11 jelenleg Olaszországban, NATO egységben szolgáló német katona kapott olyan feladatot, melynek részét képezte a célpont kiválasztása a NATO légicsapás számára. Ugyanekkor megerősítették, hogy a Bundeswehr katonák nincsenek „vezető, vagy döntéshozói pozícióban”⁵⁸. Ez a csekély információ hatalmas bombaként ketyeg Berlinben, hiszen nyilvánosan Németország ellenezte a líbiai katonai beavatkozást, inkább diplomáciai lépéseket valamint gazdasági szankciók alkalmazását szorgalmazta. Ezt követően pedig kiderül, hogy „...titokban részt veszünk a háborúban”⁵⁹.

A titkos német részvétel ismét rávilágított Berlin egyensúlyozó politikájának nehézségeire. Megfeleltetni a német külpolitikát – a főként transzatlanti kapcsolatainak –, megőrizve saját nehezen megszerzett függetlenségét, azaz

⁵⁵ ez AWACS felderítésben való segítséget jelentett

⁵⁶ <http://www.sueddeutsche.de/politik/streitfall-libyen-einsatz-deutsche-aussenpolitik-eine-farce-1.1075362>; Letöltés ideje: 2011.03.30.

⁵⁷ <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,781197,00.html>; Letöltés ideje: 2011.09.10.

⁵⁸ <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,781197,00.html>; Letöltés ideje: 2011.09.10.

⁵⁹ <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,781197,00.html>; Letöltés ideje: 2011.09.10.

külön útját, ugyanakkor belpolitikai ígéreteit sem megtagadva hű maradni a Német Alaptörvényhez. Valójában Berlin pozíciója azonban már akkor megintgott, amikor nyilvánosságra került, hogy Németország bomba alkatrészeket is biztosított a Líbia elleni háborúhoz. A Védelmi Minisztérium forrásai szerint Ströbele egy nagyon kényes kérdésre tapintott rá. Azok, akik tisztában vannak a tényekkel, úgy vélik, hogy Németország a 22-es csapdjába került, amikor politikailag ellenezte a Kadhafi elleni katonai támadást. „Természetesen lehet ellenezni egy missziót politikai vagy morális alapon, de a NATO tagság olyan kötelezettségekkel jár,⁶⁰ amelyeket nem lehet lerázni” – mondta egy magas rangú kormányzati munkatárs. A minisztériumi dokumentumok szerint a német katonák és még közel 250 fő más NATO tagállamokból érkezett katona, kapta azt a feladatot, hogy az „alapvető biztonsági feltételeket, a működéshez és a cselekvéshez” biztosítsa. Ez viszont már alkotmányjogi kérdést is feszeget. Ki adott mandátumot a német katonák számára egy Líbia elleni műveletben való részvételéhez, ahogyan az Afganisztán esetében történt, hiszen az nélkülözhetetlen. Márpedig az Olaszországban tevékenykedő NATO katonák kifejezetten Líbia elleni katonai beavatkozás céljából működtek együtt.⁶¹

„Nem hagyhatjuk cserben a partnereinket”⁶²

A drámai líbiai események mellett minden más elhalványult. A Szövetség megdöbbsent, mert Németország legfontosabb szövetségesei ellen szavazott. Most azonban sokkal szélesebb körű nemzetközi ellenérzést váltott ki. Egyre gyakrabban merül fel részükről a kérdés: Mi van tulajdonképpen a Németekkel?

A leghevesebb kritikák Németország barátaitól érkeztek. A brit értelmiségi Timothy Garton Ash a német tartózkodással kapcsolatban egy szóval és keményen fogalmazott: hátbatámadás. A New York Times – rovatvezetőjének, Roger Cohennek az összegzése is kíméletlen: Hatalma ellenére Németország nincs felkészülve a vezetés átvételére.

Eddig ugyan minden esetben Washington kaparta ki a tűzből a gesztenyét, még az európai színtereken is, mint Koszovó esetében is. Most a gazdasági határait komolyan feszegető Egyesült Államok már európai partnereire hagyja, hogy azok maguk gondoskodjanak a közvetlen befolyási övezeteikről. Németország viszont megmakacsolta magát. Eddig Londonnak és Párizsnak mindig sikerült a külpolitika ringjében a súlycsoportján felül boxolni, ezáltal kiharcolva a irányítói pozíciókat. Bizonyára lett volna néhány indokuk a líbiai intervenció ellen szavazni, de választás elé kerültek: megengedjenek-e egy mérsárlást

⁶⁰ Mint pl. az 5. cikkely

⁶¹ <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,781197,00.html>; Letöltés ideje: 2011.09.10.

⁶² Wir dürfen unsere Partner nicht im Stich lassen;
<http://www.welt.de/print/wams/vermischtes/article13252600/Wir-duerfen-unsere-Partner-nicht-im-Stich-lassen.html>; Letöltés ideje: 2011.09.13.

Bengasiban, és kockáztatni, hogy az *Arab tavasz* véressé válik. A britek és a franciák akkor a kisebbik baj mellett döntöttek. A németek viszont nemcsak, hogy nem működtek közre, de még hátra is támadták partnereiket. Abban az időben, amikor Európa több felelősséget várt el egy áttekinthetetlen, egyre zavarosabbá váló világban, a németek megengedték maguknak azt a luxust, hogy kivonuljanak onnan.

A '90-es évek elején meg volt az esélye, hogy az újraegyesített Németország fokozatosan nagyobb és globális felelősséget vállaljon. A partnerek természetesen tudták, hogy a második világháború tapasztalatai a németek számára különösen a katonai bevetések során komoly akadályt jelenthet. De azt remélték, hogy majd kinövik. Ma egy sajátos, hibrid Németországról beszélhetünk, mely az európai szintéren nacionalista, az érdekeit mindenben keresztülvívő részt vevő. Ez elvezethetne akár a helyzet normalizálódásához is, ha Berlint ezzel egyidejűleg nem a „Parlament hadserege” és történelmi érzékenység vezetné, aki a kellemetlen feladatok alól igyekszik kivonni magát. Németország a globalizációt *à la carte* módon szorgalmazza: Hatalmasat profitál a jelenlegi világrendből, de kevésbé járul hozzá annak fenntartásához.

Az új német *különút* mind jobban nyugtalanítja partnereit. Ez pedig nem a németek érdeke. A Nyugat és vezető hatalma, az Egyesült Államok a jövőben egyre kevésbé lesz abban a helyzetben, hogy a világpolitikát kizárólagosan alakítsa. Ugyanakkor egyetlen fontos nyugati állam sem engedheti meg magának, hogy távol maradjon a külpolitikai eseményektől. A németek nem számolhatnak örökké azzal, hogy majd mások fogják a biztonsági ernyőt globális érdekeik felé kifizíteni. Itt az ideje tehát a haszonleső német külpolitikának véget vetni. Egy olyan ország, mint Németország nem vehet ki szabadságot a történelemből.

ÖSSZEGZÉS

Németország megbízható partner marad?

A NATO egész eddigi történelme arról szólt, hogy a korábbi ellenfelekkel és ellenségekkel is képest volt partneri viszonyt kialakítani, példaként említhető a NATO–Oroszország Tanács, valamint adekvát választ képes adni a körülötte alakuló eseményekre. Nyugat-Németország 1955-ben történt felfegyverzését követően kevesen hitték, hogy a kontinens meghatározó hadseregét hozzák majd létre. A Szövetségi tagság biztonságot nyújtott a Német Szövetségi Köztársaságnak, melynek köszönhetően Németország Európa, illetve a világ meghatározó államává fejlődhetett. A NATO kollektív védelmi szervezetként biztosította a Szövetségi Köztársaság és a Nyugat, különösen az Egyesült Államokhoz való szoros kapcsolatot. A két német állam egyesülését, és az USA elleni szeptember 11-i terrorcselekményeket követően azonban csökkenni látszik Berlin ragaszkodása eddigi legfőbb támaszához, a Washingtonhoz. Ugyanakkor az Egyesült

Államok komolyan ragaszkodik a német hídfőállásához. Ezt jól példázza a Merkel kancellár ünnepélyes kitüntetése a Fehér Házban. Barack Obama elnök a legmagasabb rangú polgári kitüntetéssel, az Elnöki Szabadságéremmel tüntette ki Angela Merkel kancellárt, hangsúlyozva, Németország és a kancellár személyének rendkívüli fontosságát.

A múltbeli tapasztalatok alapján az erős transzatlanti kapcsolatok és a hosszú távú stratégiai partnerség érdekében a globális biztonság, politikai stabilitás és gazdasági sikerek továbbra is prioritást élveznek. A német-amerikai kapcsolatok biztonsága érdekében azonban az elkövetkező időszakban a politikai kultúra azon területeire kellene koncentrálniuk, amit gyakran figyelmen kívül hagynak, azaz az alapvetően hasonló értékek eltérő értelmezésére. Hogyan lehet elejét venni az egymástól eltérő értelmezésből fakadó elhidegülésnek? Először is, hogy elismerjük az elkerülhetetlen, ennek ellenére talán kívánatos különbségeket a politikai-kultúra, a társadalmi prioritások és a nemzeti érdekek területén. Az európai elégedettség és az amerikai küldetéstudat azonban szándékával ellentétes hatást vált ki, noha, – a nyugati közösségi érdekek súlyának globális erősítése a cél – jól érthető önérdékből, ill. közös érdekből történik.⁶³

A 21. századi „Német lovagok” az alapítókhoz képest mintha fordított utat járnának be. Függetlenségük érdekében a katonairól egyre inkább a humanitárius oldalra helyezik át a hangsúlyt. Azonosság viszont a középkori Teuton lovagokkal: egy eszménykép, amely a béke tiszteletén és a háború elítélésén alapul, – bár az *igazságos háború* fogalmával nyitva hagytak egy kiskaput – függetlenedés a nem kívánt felügyelettől, a belpolitika szerepe, és a gazdasági erő nagysága, mely alapot ad mindehhez. A kérdés csupán az, hogy az elkövetkezőkben mit szól ehhez *Sam bácsi*, neki mire lesz szüksége...

Felhasznált irodalom

1. Gaddis, J. L.: Most már tudjuk. Európa Könyvkiadó, 2001.
2. Gazdag Ferenc: Franciaország és az iraki konfliktus. Külügyi Szemle 2007.02.
3. Görtemaker, Manfred: A Német Szövetségi Köztársaság története, Korona Kiadó, Budapest, 2003.
4. Győry-Barcsa Andrea: A Bundeswehr afrikai szerepvállalása; Szakmai Szemle 2010.1.
5. Kiss J. László: Német külpolitika és az iraki válság - változás a folytonosság útján? Külügyi Szemle 2007. nyár-ősz.

⁶³ Stefan Immerfall – Hermann Kurthen: Die transatlantische wertegemeinschaft im 21. Jahrhundert http://aussepolitik.net/themen/trans_beziehungen/usa/die_transatlantische_wertegemeinschaft_im_21-jahrhundert/

6. Kiss J. László: Születésnap után Vita a NATO jövőjéről, In.: MKI-tanulmányok, T-2009/13.
7. Kissinger, Henry: Diplomácia, Panem-Grafo, Budapest.
8. Kohl, Helmut: Németország egységét akartam. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1998.
9. Pimlott, John: A világpusztító. In: A háborúk világtörténete: katonai újítások, amelyek megváltoztatták a világtörténelem menetét. Corvina, Budapest, 1992. p. 269.
10. Schmidt, Peter: A NATO jövője az iraki válság jegyében: Viták, funkciók és foratókönyvek.
11. Schröder, Gerhard: Deutsche Sicherheitspolitik an der Schwelle des Jahrhunderts. In.: Europäische Sicherheit 3/99.
12. Wagner Péter: Németország Afganisztánban; Nemzet és biztonság, 2009. október.
13. http://kitekinto.hu/europa/2009/09/28/merkel_es_medvegyev_kulonleges_kapcsolat/
14. <http://karpatinfo.net/kulfold/2011/05/19/kulonut-kockazatokkal-biralatok-kozeppontjaban-nemet-kulpolitika>
15. <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/hungarian/history.html>
16. http://nemzetvedelem.hu/?id=16&aid=1031&title=A_NATO_%C3%A9s_a_transzatlanti_kapcsolatok_I
17. <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/hungarian/history.html>;
18. <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,648364,00.html>
19. http://kitekinto.hu/europa/2009/11/09/nogradi_gyorgy_20_ev_eltelt_a_nemetek_bels_problemai_maradtak
20. <http://kulfold.ma.hu/tart/rcikk/b/0/27603/1>
21. <http://www.n-tv.de/politik/dossier/Das-Ruecktritts-Interview-article898779.html>
22. http://kitekinto.hu/europa/2007/11/19/hatraltatjak_a_nemetek_a_nato-missziot/
23. <http://www.honvedelem.hu/cikk/17589/nem-csitul-a-nemet-botrany>
24. <http://www.sueddeutsche.de/politik/streitfall-libyen-einsatz-deutsche-aussenpolitik-eine-farce-1.1075362>
25. <http://www.welt.de/print/wams/vermishtes/article13252600/Wir-duerfen-unsere-Partner-nicht-im-Stich-lassen.html>
26. http://ausenpolitik.net/themen/trans_bezihungen/usa/die_transatlantische_wertegem_einschaft_im_21-jahrhundert/

TÖRÖKORSZÁG ÉS A KAUKÁZUSI RÉGIÓ SZEREPE A '40-ES ÉVEK MAGYAR KÜLPOLITIKÁJÁBAN

Ideológia, külkapcsolatok és hírszerzés lehetőségei
a II. világháborúban

Absztrakt

Az alábbi írásban kísérletet teszünk a Magyarország által az 1940-es években Törökország területén működtetett titkosszolgálati, politikai tevékenységek feltérképezésére. Ezekben az években Magyarország szempontjából Ankara kiemelt jelentőséggel bírt. Jóllehet hazánk elveszítette az I. világháborút, Törökország azon országok egyike közé tartozott, ahol a magyar diplomácia jó eséllyel alakíthatta pozitívan az országról alkotott képet. A viszonyrendszer háttérében a hagyományosan jónak mondható török-magyar kapcsolat és az ennek alapját képező, kulturális hasonlóságokra építő párbeszéd állt. Nem szabad megfeledkeznünk a turanisták és a magyarországi ún. „törökbarát” körök tevékenységéről sem. A 40-es években aktivizálódó titkosszolgálat szintén igénybe vette a két csoportosulás kapcsolati tőkéjét. Más kérdés ugyanakkor, hogy a magyaron kívül a német és a brit, orosz kémelhárítás jelenléte nagymértékben csökkentette a magyar szervek hatékonyságát. A Kaukázus geopolitikai szerepének felértékelődésével egyenes arányban, a magyar titkosszolgálat is – a némettel karöltve – fokozta térségbeli aktivitását.

Kulcsszavak: Törökország, Kis-Ázsia, külpolitikai, diplomácia, titkosszolgálatok

Abstract

In this study, we outline the Turkish political, scientific and intelligence relations and connections of Hungary in the 1940s. For the Hungarian foreign policy, Ankara had an outstanding role. Although Hungary lost World War I., Turkey was one of the countries where the Hungarian diplomacy could preserve its positive image. The Hungarian-Turkish relations were mainly encouraged by the Hungarian friends of Turkey. Basically, they emphasized the common historical and cultural heritage. The connection network maintained by the Turanists helped a lot the Hungarian Foreign Ministry in creating a strategic plan. The national intelligence also used this network. As the effectiveness of several intelligence services (Hungarian, German, British and Soviet) cannot be perfectly reconstructed, in our opinion, further research works are badly needed to this effect.

Keywords: Turkey, Asia Minor, foreign policy, diplomacy, secret services

Bevezetés

Semlegességét az utolsó előtti pillanatig megőrző Törökország szerepe különleges volt a II. világháborúban és ezt a szembenálló felek mindegyike gyorsan felismerte. Az ország nem csak kontinensek találkozásánál fekszik, de hídfőként szolgált az ellenérdekelt titkosszolgálatok játszmái során. Isztambul és Ankara, a birodalom régi és a fiatal török állam új fővárosa meghatározó szerepet játszott az 1940-es években.

Tanulmányunkban vázoljuk Kis-Ázsia különleges szerepét és a kaukázusi térség jelentőségét a II. világháború idejének magyar viszonyrendszerében. A Törökország, a kaukázusi régió és a Magyarország közötti kapcsolatok különböző úton alakultak ki és a háborús években eltérő célok érdekében használhatták fel őket. A hivatalos követségi és attaséi összeköttetések mellett hasonlóan hangsúlyosak voltak egy közös ideológia talaján álló, a Szovjetunió déli területein élő, türk nyelven beszélő azeri és türkmén kulturális kötődések, illetve az ezekhez kötődő, a magyar fél által preferált kulturális és kereskedelmi kapcsolatok.

Törökország szerepe a magyar külkapcsolatokban

A tárgyalt időszakban leginkább a kulturális szervezetek szorgalmazták a Törökországgal való politikai és gazdasági kapcsolatok fejlesztését. A szóban forgó két csoportosulás a Turáni Társaság, illetve a Magyar Turáni Szövetség. Mindkét szervezet maga mögött tudhatta a magyar kormányzat támogatását. A Turáni Társaság 1910-es megalakulásakor a magyar orientalizmus jeles képviselői közül szinte mindenki csatlakozott a szervezethez. A teljesség igénye nélkül olvashatjuk Teleki Pál,¹ Vámbéry Ármin,² Cholnoky Jenő,³ Paikert Alajos,⁴ Erődi Béla,⁵ Mészáros Gyula⁶ vagy Vikár Béla⁷ neveit.⁸ A szervezet a

¹ Teleki Pál (Budapest, 1879. nov. 1 – 1941. április 3.): politikus miniszterelnök (1920-21; 1939-41), földrajztudós, egyetem tanár. Magyar Életrajzi Lexikon

² Vámbéry Ármin (Dunaszerdahely, 1832. március 19 – Budapest, 1913. szeptember 15.): Közép-Ázsia-utazó, orientalista, turkológus, egyetemi tanár, II. Abdülhamid szultán személyes tanácsadója. Egyesek szerint a turanizmus, mint politikai fogalom egyik első életre hívója. Magyar Életrajzi Lexikon.

³ Cholnoky Jenő (Veszprém, 1870. július 23. – Budapest, 1950. július 5.): földrajztudós, író, egyetemi tanár. Tanulmányait részben Mandzsúriában és Kínában végezte. 1937-től kezdődően a Turáni Társaság elnöke.

⁴ Paikert Alajos (Nagyszombat, 1866. máj. 31. – Bp., 1948. júl. 30.): közgazdasági író. A budapesti Mezőgazdasági Múzeum egyik megalapítója. Alapítója a Magyar Külügyi Társaságnak. A Turáni Társaság, valamint a Turán c. folyóirat egyik alapítója és létrehozója. Magyar Életrajzi Lexikon.

⁵ Erődi (Harrach) Béla (Szászrégen, 1846. április 16 – Budapest, 1936. május 5.): nyelvész, földrajzi utazó. Vámbéry Ármin egyik tanítványa, a perzsa és török nyelv kiváló ismerője. Műfordításai máig használatosak (Firdauszi, Omar Khajjám). Magyar Életrajzi Lexikon.

⁶ Mészáros Gyula (Szakcs, 1883. 03. 28. – New York, 1957. 05. 25.): turkológus és etnográfus, aki 1909 és 1915 között a Nemzeti Múzeumban dolgozott, majd az Isztambuli Egyetem oktatója. A Tanácsköztársaság bukását követően a kormány támogatásával irredenta mozgalmat szervezett a Felvidéken. 1921-ben részt vett szokolhamisításban, amiért Bécsben letartóztatták, majd szabadon

kulturális, tudományos területeket érintő együttműködés szorgalmazásán túl már a kezdetektől hangsúlyozta, hogy a keleti piacok felkutatásával és a „turáni” ideológia keleti kapcsolataival a magyar külpolitika mozgástere bővíthető. A piacok felkutatása a dunai és fekete-tengeri hajózási útvonalak mentén folytatott kereskedelmen, valamint a „turáni” ideológia terjesztésén a kulturális kapcsolatok építésén keresztül tűnt megvalósíthatónak. Az erőfeszítések eredményeként a turanista vonal az I. világháború során elég hatékonyan működött. Az azeri, tatár és egyéb, török ajkú nép koordinálására vállalkozó török és magyar csoportok megtalálták az együttműködés lehetőségeit. A turáni gondolat egyik atyjaként ismert Yusuf Akçura 1915 végén Budapestre látogatott, hogy a cári uralom alatt élő tatárok jogaiért egy közös memorandum keretén belül maga mögé állítsa a cár vereségében érdekelt hatalmakat. Keretet adva egy, a cár bukása után létrejövő önszerveződési formának, létrehozta A Török és Tatár Muszlimok Jogait Védő Tanácsot.⁹ A szervezet lehetőséget teremtett a magyar, török, tatár és – Hüseyinzade Alin keresztül – az azerbajdzsáni turanista körök együttműködésére.¹⁰

1918 után a Turáni Társaságból (TT) néhány tag megalapította a Magyar Turáni Szövetséget (MTSZ). Az MTSz tagjai a kulturális kapcsolatokon túl, sokkal nagyobb helyet kívántak hagyni a politikum számára. Mindazok, akik a tudományosság és a politikai realizmus határait nem kívánták átlépni, Kőrösi Csoma Társaság néven vetették meg egy új, önálló szellemi műhely alapjait. A 40-es évekről általánosságban elmondható, hogy mindkét társaság kiterjedt törökországi kapcsolatokkal rendelkezett. Fontos azonban leszögezünk, hogy a turanista csoportok ideológiai háttere a hivatalos külpolitika szintjén sosem jelent meg. A külkapcsolatok kiépítése és fenntartása céljából azonban ezek a szálak kétség kívül hasznosnak bizonyultak.¹¹ Példaként említhetjük a Turáni Hírügynökség létrejöttét, melynek működését Dessewffy István és Kozma Miklós¹² mellett az MTSz egyik prominense, Túrmezei László is segítette.

engedték, de belekeveredett a frankhamisítási botrányba is. 1924-ben felkérték az ankarai Néprajzi Múzeum tervezésére és megszervezésére, majd 1932-ben tért vissza Magyarországra. 1943-44-ben az újvidéki Keleti Kereskedelmi Főiskola tanára és az isztambuli konzulátus kulturális előadója volt, aki kapcsolatban állt a német hírszerző szervekkel. 1951-től New Yorkban élt. UJSZÁSZY 2007 200.

⁷ Vikár Béla (Hetes, 1859. április 1. – Dunavecse, 1945. szeptember 22.): etnográfus, műfordító. A Kalevala fordítója. Európában elsőként, fonográffal gyűjtött népzenei anyagot. Magyar Életrajzi Lexikon.

⁸ FARKAS 2001. 62-63.

⁹ Türk-Tatar Müslümanların Haklarını Koruma Komitesi

¹⁰ GEORGEON 1996 120.

¹¹ A Turáni Társaság 1942-ben 6000-es pengős állami támogatást kapott. In: ÖNEN 2005 240. A hazai kutatók szintén nagyságrendileg ekkora összegről tudnak. Lásd ABLONCZY 2006. <http://mek.oszk.hu/05200/05284/05284.pdf> (2012. 05. 22.)

¹² Kozma Miklós (Nagyvárad, 1884. szept. 5. – Ungvár, 1941. dec. 8.): politikus, 1922-től az MTI elnöke, 1935 – 37 belügyminiszter.

A közös munkába török részről a Magyarországon tanult és Mészáros Gyulával jó viszonyt ápoló Hamit Zübeyir Koşay is bekapcsolódott.¹³

A Turáni Szövetséghez köthető orientalista (indológus) Zajti Ferenc kiváló kapcsolatokkal rendelkezett a török felsőbb körökben. 1932-es ankarai látogatása során felkérték, hogy a Török Történelmi Társaság (Türk Tarih Kurumu) újszerű történelemszemléletének kialakításában ő is vegyen részt.¹⁴ A Turáni Társaság tiszteletbeli tagjai között a '40-es évek elején az alábbi török személyeket találjuk: Ahmet Hikmet,¹⁵ Ahmed Zeki Velidi, Behiç Erkin,¹⁶ Abdüllatif Tanrıöver,¹⁷ Hamdullah Suphi Tanrıöver,¹⁸ Abdüllatif Tanrıöver.¹⁹ A két ország közötti információáramlást könnyítette meg jelentősen a Rásonyi László vezetésével, 1935-ben Ankarában megalakult Hungarológiai Intézet. Az ankarai hungarológia egyik első diákja Hüseyin Namık Orkun nemcsak aktív támogatója volt a magyarországi turanistáknak,²⁰ de hazai viszonylatban is részese volt a hasonló elveket valló – ekkorra már jócskán radikalizálódó – köröknek.²¹ Móricz Péter egykori konstantinápolyi, drinápolyi, trapezunti, majd ruszcsuki konzul szintén tagja volt a turanista mozgalomnak.²²

A Turáni Társaság egyik alelnöke volt Ullein-Reviczky Antal is,²³ aki az 1929-es törökországi kiküldetésétől kezdődően a szövetségeseikkel való, főként Isztambulban (és Stockholmban) zajló béketapogatózások egyik szorgalmazója-ként lett ismert. Ullein-Reviczky tevékenysége és társaságbeli tagsága világnézeti helyett elsősorban pragmatikus politikai okokkal magyarázható. Családi kötődései²⁴ és külképviseleti megbízatása révén 1935-re kiterjed kapcsolati hálóval rendelkezett. A Bárdossy-kormány sikertelensége után, Kállay Miklós miniszterelnökségének idején több ízben is erőfeszítést tett a magyarországi német befolyás csökkentésére. Ullein-Reviczky Cholnoky Jenőn keresztül fejtett

¹³ Koşay 1923-ban Németh Gyula és Gombocz Zoltán tanítványaként diplomázott a budapesti tudományegyetemen. Lásd: GÜNGÖRMÜŞ 1995 24. és DEMIRKAN 2000 50.

¹⁴ ÇOLAK 2010 382.

¹⁵ Ahmet Hikmet az I. világháború alatt a budapesti oszmán konzulátusnak megfelelő külképviselet munkáját látta el. In: ÖNEN 2005 63.

¹⁶ Behiç Erkin 1928-1939 között Törökország budapesti nagykövete, valamint a török hírszerzés és titkosszolgálat (Milli İstihbarat Teşkilatı) egyik alapítója.

¹⁷ Abdüllatif Tanrıöver (1886-1946) a magyarországi muszlim közösség vezetője, óraadó tanár. Bővebben lásd: ÖNEN 2005 64.

¹⁸ Hamdullah Suphi Tanrıöver a török nemzetgyűlés tagja, 1931-től 1944-ig a Török Köztársaság bukaresti nagykövete. Bővebben lásd: SEPETÇİOĞLU 1971 IX.

¹⁹ MOL. P 1384.

²⁰ ÖNEN 2005 291.

²¹ A törökországi turanista mozgalom jelentőségére és a politikai életbe való beágyazottságára nem térhetünk ki. Németország bukásával összhangban a Saraçoğlu-kormány 1944. május 3-án felszámolta a németbarát, pántörök, vagy turanista jellegű egyesületeket. A letartóztatások eredményeként Hüseyin Namık Orkun és Ahmed Zeki Velidi is a vádlottak padjára került. In: ÖNEN 2005 322.

²² ABLONCZY 2006.

²³ TURÁN 1941. XXIV. Évf. II. szám.

²⁴ Felesége Lovice Louisa Grace, Cyril James isztambuli angol konzul lánya volt.

ki propagandát annak érdekében, hogy a feltételezett turáni rokonság hangsúlyozásával elősegítse a Törökországgal való politikai kapcsolatok kiszélesítését.²⁵

A szemmel látható összefonódások ellenére sem állíthatjuk azonban, hogy a Balkánnal és általában a földrajzi értelemben vett „Kelettel” kapcsolatos döntéseket a magyar külpolitika a turanizmus hatására hozta volna. Hóry András²⁶ 1930-ban Mustafa Kemállal és İsmet İnönüvel folytatott bizalmas beszélgetését közölve kifejtette: „A ghazi (...) hangsúlyozta örömét afölött, hogy a törökkel mi is rokonnak tartjuk a magyar fajt.” Ugyanakkor a török fél „a turáni társaság működését nem látnák nagyon szívesen, mert mindjárt azt a hitet ébresztené ellenfeleikben, hogy nagy turáni politikát akarnak csinálni, jobban szeretnék külön a magyar-török és magyar-bolgár kapcsolatokat”.²⁷ Stratégiai, vagy gazdasági szempontból a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséhez nem elég a vélt, vagy valós rokonsági fok hangsúlyozása, de a kezdeti bizalom és kölcsönös szimpátia kialakításához nem volt haszontalan a „turáni ütőkártya” kijátszása.

A korábbi kapcsolatokon keresztül az 1942 tavaszán hivatalba lépő Kállay-kormány fokozta a szövetségesek irányába történő diplomáciai tapogatózásokat. 1943 januárjában Frey András²⁸ azzal a megbízással utazott Törökországba, hogy felvegye a kapcsolatot az angol-amerikai diplomáciával. Utazásának elsődleges célja volt informálni a nyugati szövetséges erőket, hogy amennyiben nem orosz csapatok érnének először az ország határára, Magyarország nem fog ellenállást tanúsítani. Jelezték, hogy hazánk érdekelt egy közös, németellenes akcióterv kidolgozásában, amit az esetleges balkáni partraszálláskor alkalmazni lehetne.²⁹ A tárgyalások lebonyolítása 1943 tavaszától kezdődően elsősorban Veress László nevéhez fűződött. Veress kézzelfogható eredményként elérte, hogy augusztus 17-én Sir Hughe Knatchbull-Hugessen ankarai brit nagykövet segítségével megkötötték az előzetes fegyverszüneti megállapodást.³⁰ A dokumentumnak érvényt elvben csak az angolszász szövetséges erők balkáni partraszállása szerezhethetett volna, de a valóságban a britek és az amerikaiak csak a jól informált német hírszerzést kívánták félrevezetni a megállapodással.

A magyar katonai és politikai vezetés 1944-ig bízott abban, hogy végül a nyugati szövetségeseknek adhatja meg magát és különbékét köthet. Bár a

²⁵ ULLEIN-REVICZY 1993 116-117.

²⁶ Hóry András (Kolozsvár, 1883. január 5. – Bécs, 1971. április 2.): 1927 – 34 albániai képvisellel is megbízott követ Rómában. 1934-36 külügyminiszter állandó helyettese, 1936-39 varsói követ. Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon.

²⁷ MOL. K 64 1930-32. 41. csomó

²⁸ Frey András (1904-1948), újságíró: a Magyar Nemzet külpolitikai referense, Ullein-Revicky Antal bizalmasa. Náciellenes újságíró, aki feleségével kapcsolatba lépett isztambuli angol hírszerző kirendeltséggel. PIL. 274/11/16. 83., 118-119.; UJSZÁSZY 2007 558.

²⁹ JUHÁSZ 1969 268.

³⁰ JUHÁSZ 1969 299.

hadiállapot kinyilvánítása a magyar fél részéről megtörtént, harcokra – földrajzi és részben politikai okok miatt - nem került sor, ezért a Kállay-kormány a brit és amerikai kapcsolatok kiépítését helyezte előtérbe. A Frey-féle küldöttségen kívül a magyar kormány megbízásából további két személy tevékenykedett Törökországban. Az egyik a turkológus Mészáros Gyula, a másik pedig Szent-Györgyi Albert volt.³¹ Utóbbi tevékenységének leírására nem teszünk kísérletet, de lényeges körülmény, hogy Szent-Györgyi – feltehetőleg a diplomáciában való jártasság teljes hiányából fakadóan – és a magyar kormány céljai nem maradtak titokban a német hírszerzés előtt.³² Mészáros Gyula rejtélyes tevékenysége alapján feltételezhető, hogy azerbajdzsáni kapcsolatai révén olykor a magyar kormány tudomása nélkül is információt adott a kaukázusi politikai viszonyok alakulásáról.³³

A magyar hírszerzés lehetőségei Törökországban és a Szovjetunió ellenében

A kapcsolatfelvétel és a politikai tapogatózások mellett a II. világháborúban a kis-ázsiai és kaukázusi térség az ellenérdekelt titkosszolgálatok intrikákkal átszótt játékterévé vált. A külföldi expozitúrák mindegyike hídfőállást és relatíve nagyobb mozgásteret látott műveleteihez a semleges Törökországban. A háború kitörését követően az újonnan alakult amerikai hírszerző szervezet, az OSS³⁴ is megtelepedett Törökországban és a helyzetet úgy jellemezték, hogy a kémkedés és hírszerzés melegágyába kerültek, ahol a német, brit, szovjet és magyar hírszerző ügynökök már-már egymáson estek át, miközben újabb és újabb embereket próbáltak beszervezni a hálózataikba.³⁵

A szövetséges hatalmaknak adott hadüzenetet és a környező államok megszállását követően Magyarország mozgásterére lényegesen leszűkült. A magyar katonai titkosszolgálat a környező államok közül már csak Románia ellen tudott aktív tevékenységet kifejteni, mert a régiót a szövetséges német csapatok uralták. A magyar hírszerzés a németekkel való kooperációra

³¹ Szent-Györgyi Albert (Budapest, 1893. 09. 16. – Woods Hall, 1986. 10. 22.), Nobel-díjas biokémikus: 1911 és 1917 között orvostanhallgató, az első világháborúban medikusként vett részt, de megsebesült és leszerelték. A háború után után Pozsonyban, Prágában, Berlinben, Leidenben, Groningenben és Cambridge-ben (ahol 1927-ben kémiai doktorátust szerzett) folytatott tanulmányokat és tartott előadásokat. 1931 és 1945 között a szegedi Ferencz József Tudományegyetem Orvosi Vegyészet Intézetének professzora, 1945 és 1947 között a budapesti orvosi karon a biokémia professzora, kutatásaiért 1937-ben megkapta a Nobel-díjat. A II. világháború idején szembeszállt a náciizmus politikájával, majd szerepet vállalt a Kállay-kormány kiugrási kísérletének diplomáciai előkészítésében. 1946-48-ban a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke. 1947-től az Amerikai Egyesült Államokban dolgozott, ahol 1947-1962 között az USA Izomkutató Tudományos Intézete tengerbiológiai laboratóriumának igazgatója, 1962-1971 között Dartmouthban egyetemi tanár, számos tudományos tanács tagja. Magyar Életrajzi Lexikon

³² JUHÁSZ 1969 274-275.

³³ MOL. K 64. 32-258.

³⁴ Office of Strategic Services az Egyesült Államok hírszerző szolgálata 1942 és 1945 között.

³⁵ LEIMBACH 2011 42-43.

törekedett és a hírigényeknek megfelelően működtette a katonai attaséi és polgári követségi hálózatát. A magyar fél kaukázusi és kis-ázsiai kulturális kapcsolatai a Szovjetunió elleni német inváziót követően értékelődtek fel.

A magyar katonai titkosszolgálat, a 2. vkf. osztály két világháború közötti offenzív hírszerző tevékenységét hangsúlyosan a kisantant államok (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) és a Szovjetunió ellen folytatta.³⁶ A magyar államnak egyértelmű érdeke volt, hogy a kommunista, a Tanácsköztársaság baloldali menekültjeit befogadó, katonai potenciállal bíró Szovjetunióval szemben hírszerző tevékenységet fejtsen ki. A cél elérésében, a hírszerzőhálózat kiépítésében a cári emigránsokat, az 1939-ben hazájukat elvesztett lengyel menekülteket, az ukrán függetlenségi mozgalom híveit, a cári emigránsokat, fehérorosz menekülteket, a Fekete-tenger körüli és kaukázusi muszlim népeket, az északi, balti államokkal fennálló kapcsolatokat, valamint a Duna és a Fekete-tengeri hajózási összeköttetéseket akartak felhasználni. A hálózat kiépítését, valamint az ügynökök becsempészését megnehezítette a Szovjetunió izoláltsága, a határterület 3 km széles kiürített határsávja, a szigorú idegenellenőrző rendszabályok és a nép bizalmatlansága,³⁷ valamint a későbbi háborús állapotok.

Az európai színtér sikertelenségei és a Szovjetunió elleni támadólagos elhárítás³⁸ akcióinak kudarcai³⁹ az eljárás újragondolását vetették fel magyar részről. Felértékelődött az ázsiai színtér szerepe, a hegyvidékes kaukázusi szovjet határterület és a magyar fél kulturális kapcsolatai. Előnyvé váltak a Szovjetunió déli területein élő, türk nyelven beszélő azeri és türkmén kulturális kötődések, ami prioritást biztosított a magyar-török kapcsolatoknak. Az ügynökök felderítését a helyi, részben törökországi kapcsolatokon keresztül valósították meg, míg az ügynökök betelepítése repülőgépen, vagy a Törökországban működő, „turáni” ideológiát terjesztő szervezetek útján, a Kaukázus népein keresztül történt.⁴⁰ A felkutató, beszerző feladatot lengyel tiszteken, kárpátaljai kapcsolatokon, kereskedelmi és külképviseleti exponenseken keresztül látták el, akik politikai információgyűjtést és tájékoztatást végeztek. A török vonalon meghatározó karakter volt Kövess Lothár az MFTR⁴¹ isztambuli képviselője, Újváry Dezső isztambuli főkonzul, Mészáros Gyula az ankarai

³⁶ PIL. 274/11/16. 25.

³⁷ Politikatörténeti Intézet Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (továbbiakban PIL.) 274/11/16. 31.

³⁸ A támadólagos elhárítás célja, hogy (1) idegen államok hírszerző szolgálatait félrevezesse a saját katonapolitikai és katonai viszonyokról, (2) felderítse az idegen állam hírszerző ügynökeit, (3) az idegen állam szolgálatában álló kémgyanús személyeket leleplezze (agent provocateur). PIL. 274/11/16. 70.

³⁹ 1939-ben egy magyar tartalékos zászlós, majd 1940-ben Ratko Ravič lengyel főhadnagy próbálkozott a szovjet hírszerző szervek bizalmába férkőzni, de mindketten lelepleződtek. PIL. 274/11/16. 77.

⁴⁰ PIL. 274/11/16. 31.

⁴¹ Magyar (Királyi) Folyam- és Tengerhajózási Rt.

követség gazdasági referense⁴² és Márffy-Mantauno Tamás ankarai követségi titkár, akik az angolszász kapcsolatfelvételen és a Szovjetunió elleni felkutatás és beszerző munkában játszottak fontos szerepet. A kapcsolattartók személye, valamint a dunai és fekete-tengeri hajózás szerepe alapján valószínűsíthető, hogy a Törökországon keresztül a Kaukázuson átvezető szárazföldi útvonal a folyami és tengeri kereskedelmi hajózással alkotott teljes egészet.⁴³

A hivatalos kirendeltség, a magyar állami követség mellett az Ankarába akkreditált katonai attasénak volt különleges feladata. Gyakorlati megfontolásból a hivatal illetékessége eleve csak Törökországra terjedt ki.⁴⁴ A magyar katonai attasé ankarai hivatalát (isztabuli székhellyel) két vezérkari tiszt töltötte be Magyarország hadba lépését követően, akiket hol kineveztek, hol felmentettek a politikai széljárás változásainak megfelelően. Hatz Ottó vezérkari alezredes 1941.02.01 - 1941.11.01.,⁴⁵ Bartalis Kálmán vezérkari alezredes 1941.09.15 - 1944.02.01.,⁴⁶ Hatz Ottó vezérkari alezredes 1943.11.01 - 1944.05.01.,⁴⁷ Bartalis Kálmán vezérkari alezredes 1941.05.01 - 1944.12.01.⁴⁸ között töltötte be hivatalát. A háború kitörését követően a semleges országba akkreditált katonai attasé hivatalok szerepe felértékelődött, mert a németek által megszállt Európában beszűkültek az információszerzés lehetőségei és nehezebbé vált a kapcsolatfelvétel az angolszász szövetségesekkel.⁴⁹ A külképviseletek fenntartását indokolta az is, hogy a magyar katonai hírszerzés a semleges államokon keresztül kívánta ellátni az ellenségévé vált országok elleni hírszerzés feladatát,⁵⁰ de egyben lehetőséget kínált egy esetleges kapcsolatteremtésre is.

A Szovjetunió területén harcoló és megszálló feladatokat ellátó Magyar Királyi Honvédség tevékenysége és a bolsevizmus ellen hirdetett harc érdekeltté tette Magyarországot, hogy a nyugati béketapogatózások mellett távol tartsa határaitól a Vörös Hadsereget és e cél érdekében együttműködjön a németekkel. A német és a magyar hírszerző szolgálat vezetői évente egyszer-kétszer egyeztettek a közös érdekekkel bíró országok katonapolitikai és katonai helyzetét és megállapították az egymásra háruló feladatokat. A találkozókra Berlinben, Budapesten, esetleg Drezdában, vagy Münchenben került sor, míg egymáshoz a folyamatos kapcsolattartás érdekében kölcsönösen összekötő

⁴² PIL. 274/11/16. 31.

⁴³ PIL. 274/11/116. 31-32.

⁴⁴ PIL. 274/11/16. 63.

⁴⁵ Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Levéltár (továbbiakban: HL.) HM. Ig. Biz. 4648.

⁴⁶ HL. Akvi 1899/112.

⁴⁷ HL. HM. Ig. Biz. 4648.

⁴⁸ HL. Akvi 1899/112.

⁴⁹ Wieser Ödön, londoni magyar katonai attasé a háborút követően 1940. május 20-án lett persona non grata, a megbízását 1940. május 21-én érvénytelenítették, majd az Alien Order Art. 12. alapján 1940. június 10-én letartóztatták és internálták. Ministry of Justice National Archive (továbbiakban: MoJ. NA) KV 2/3324

⁵⁰ PIL. 274/11/16. 64.

tiszteket vezényeltek.⁵¹ A Szovjetunió elleni német támadást követően a magyar katonai titkosszolgálat 1941/42 telén egyeztetett Wilhelm Canaris tengernaggyal az 1942-es évre vonatkozó együttműködésről. A németek 1942-ben közvetve és elsősorban Egyiptomban, Bulgáriában és Törökországban kérték a magyarok segítségét.

Az 1941-es Moszkva előtti német támadás kudarca megállásra kényszerítette a német haderőt, de a tengelyhatalmak és szövetségeseik továbbra is megtartották a kezdeményezést a keleti hadszíntéren. A német haderő hadművelési tervében a szovjet hadszíntér déli szakasza ellen indított támadás és a kaukázusi olajmezők megszerzése állt. A német offenzívát a szovjet mögöttes harcterületre átdobott német ügynökökkel kívánták támogatni. A magyar fél balkáni, kis-ázsiai és kaukázusi kapcsolatai előnyösnek bizonyultak a német célok elérésében. A turanista kapcsolatokon⁵² keresztül minél több német diverzánst és ügynököt kellett becsempészni a Szovjetunióba a Kaukázuson keresztül Baku, Armavi és Sztálingrád területére.

A terv végrehajtásáért magyar részről Padányi Jenő vezérkari ezredes,⁵³ a 2. vkf. osztály offenzív alosztályának vezetője és Mészáros Gyula, míg a német Abwehr részéről a szófiai székhelyű Otto Wagner (álnéven Dr. Delius)⁵⁴ és Rudolf von Marogna-Redwitz ezredes, a bécsi német Abwehrstelle vezetője felelt.⁵⁵ A részleteket Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter és Sztójai (Sztójakovics) Döme Berlinbe akkreditált magyar követ beszélték meg. A magyar külügyminisztérium utasította dr. Vörnle Jánost, hogy támogassa Franz von Papan, Ankarába akkreditált német nagykövetet, míg katonai vonatkozások esetében a magyar vezérkari főnökség utasította Bartalis Kálmán ezredest, hogy segítse a német Rhade altábornagyot.⁵⁶ Jelentős szerepet játszott Bágyoni Ferenc, Hatz Ottó vezérkari alezredes szárnysegédje,⁵⁷ a 2. vkf. osztály isztambuli vezeték nélküli távíró szakértője, aki érdekelt volt a Szovjetunió elleni hírszerzés működtetésében.⁵⁸

A hálózat létének és működésének ténye nem egyenlő az eredményességgel. Nincsenek releváns források arra vonatkozóan, hogy a magyar fél

⁵¹ PIL. 274/11/16. 121.

⁵² Magyarországi Turán Szövetség, lásd: PIL. 274/11/16. 33.

⁵³ Padányi Jenő: (Miskolc, 1905. 07. 31.-Szovjetunió, [?]) vezérkari ezredes: 1926. 09. 01.-től a 12. gyalogezred, 1934. 05. 01.-től a debreceni 6. határőrkerület, 1935. 10. 01.-től a 6. vegyesdandár (később hadtest) parancsnokság, 1939. 05. 01. és 1944. 12. 05. között a 2. vkf. osztály állományában szolgált, 1944. 07. 01.-től a 7. honvéd kerület vezérkari főnöke. 1943/44-ben tizenegy hónapot töltött a fronton. A háború után az új honvédségben szolgált, majd 1949. 01. 27-én a szovjet hatóságok elhurcolták. UJSZÁSZY 2007. 245.

⁵⁴ MoJ. NA KV 2/284

⁵⁵ UJSZÁSZY 2007 239.

⁵⁶ UJSZÁSZY 2007 239.

⁵⁷ MoJ. NA KV 2/3646

⁵⁸ U.S. National Archives and Records Administration (továbbiakban: NARA.) RG 226 250/64/33/3 12.

„turáni” kapcsolatai és a kaukázusi útvonal mennyire bizonyult sikeresnek. A német fél kérése további kérdéseket vet fel, elvégre rendelkezett önálló hírszerző hálózattal. A válaszok érdekes köréből válogathatunk, ha kitérünk a németek által kiépített és támogatott „Klatt-hálózatra”. A szóban forgó hálózat Richard Kauder irányítása alatt a keleti hadszíntér szovjet és a közel-keleti brit haderőre vonatkozó információt gyűjtötte. Vélt sikerei félrevezetésen alapultak, aminek két oka lehet. Az egyik, hogy a hálózat által használt emigráns fehérorosz és a Szovjetunió területén élő informátorokat a szovjetek látták el dezinformációval és a háttérből a saját érdekeiknek megfelelően működtették a német információs hálózatot. A másik lehetséges válasz, hogy maga a Klatt-hálózat volt korrupt és valótlan adatokért cserébe újabb és újabb támogatást kérhettek a német hírszerzéstől. A valóság a két eshetőség keveréke. A haszonszerzés lehetősége mellett a hálózat tagjai voltak Anton Turkul és Ira Longin fehérorosz emigránsok. Anton Turkul tábornok a római fehérorosz emigránsok egyik vezetője, aki a Klatt-hálózatban betöltött szerepe mellett a szovjet titkosszolgálattal is kapcsolatot tartott fenn, míg Ira Longin – a szovjet szervek utasításainak megfelelően – folyamatosan dezinformációt továbbított a keleti hadszíntérről.⁵⁹

A magyar partnerszervezet által kiépített és fenntartott kapcsolatok nem csak azzal szolgálták a németek érdekeit, hogy egy alternatív lehetőséget kínáltak a német hírszerző hálózat bővítéséhez, de a különböző forrásból származó információk kiegészíthették, ellenőrizhetővé teheték egymást. Nem rendelkezünk információval a magyar hálózat eredményeiről, vagy a szovjet hatóságok ismereteiről. A működésének ténye mellett nem zárható ki annak az eshetősége sem, hogy a magyar fél által szovjet területre csempészett hírszerzőket később, a Klatt-hálózathoz hasonlóan felfedték a szovjet szervek és saját céljaiknak megfelelően működtethették.

Befejezés

A fentiekben igyekeztük felvázolni azokat a részben tudományos, diplomáciai és titkosszolgálati kapcsolatrendszerrel, melynek segítségével a '40-es években Magyarország, mint külpolitikailag aktív résztvevő jelenhetett meg a törökországi „információs háborúban”. Jóllehet a végkifejlet szempontjából (hazánk elvesztette a világháborút) minden igyekezet ellenére sem sikerült jelentős mértékben befolyásolni a történéseket, Budapest számára Ankara az egyik utolsó kitörési pontot jelentette. Ennek hátterében a hagyományosan jónak mondható török-magyar viszony és az ennek alapját képező, kulturális hasonlóságokra építő párbeszéd jelentette. A magyarországi törökbarát körök által szolgáltatott információ és az ezzel összefüggésben fenntartott kapcsolatrendszer jelentős mértékben megkönnyítette a külpolitikai stratégia kialakítását. A '40-es években aktivizálódó titkosszolgálat szintén igénybe vette a szóban

⁵⁹ MoJ. NA. Dienststelle Klatt
http://www.nationalarchives.gov.uk/releases/2004/may21/dienststelle_klatt.htm (2012. 05. 29.)

forgó kapcsolati tőkét (pl. Mészáros Gyula). Más kérdés, hogy a magyaron kívül a német és a brit, orosz kémelhárítás térségbeli intenzív jelenléte nagymértékben csökkentette a magyar szervek hatékonyságát. A Kaukázus geopolitikai szerepének felértékelődésével egyenes arányban, a magyar titkosszolgálat is – a némettel karöltve – fokozta a térségbeli aktivitását. Az operációs tevékenység eredményességének mértéke és jelentősége jelen állás szerint egyelőre nehezen rekonstruálható. A téma további kutatást igényel.

EURÓPAI HADERŐK A HANYATLÁS ÚTJÁN

A 2008-as gazdasági válság hatása a védelmi szférára

Absztrakt:

A 2008-ban kezdődő gazdasági válság a világ egészére kihatással volt és az euro-atlanti térségben még ma is központi kérdést jelent a krízis által előidézett problémák megoldása. Ebben a helyzetben a védelmi szféra különösképpen érintett, hiszen a biztonság katonai dimenziója és a haderő a fejlett nyugati társadalmakban sokat veszített jelentőségéből. Ez a változás költségvetési megvonások és létszámcsökkentések formájában testesül meg mind Európában, mind pedig az Egyesült Államokban, ami komolyan veszélyezteti a haderők expedíciós képességeit és fejlesztési feladatait. A Magyar Honvédség esetében már a válságot megelőzően is felmerültek finanszírozási problémák, amelyek gyökerei az 1990-es évekhez nyúlnak vissza, de a jelenlegi gazdasági helyzet egyelőre nem kedvez ezek megoldásának.

Kulcsszavak: gazdasági válság, védelmi szféra, Európa, védelmi együttműködés, Magyar Honvédség, védelmi költségvetés

Abstract

The 2008 economic crisis had an impact on the world as a whole, and the problems generated by the crisis represent a central issue also today in the Euro-Atlantic area. In this respect, the defense sector is especially hard hit, because the military dimension of security and the armed forces have lost – to a great extent – their importance. This significant change has appeared in the forms of budget and personnel cuts both in Europe and the USA, which gravely endangers the expeditionary capabilities of the armed forces and the implementation of their development tasks. In the case of the Hungarian Defense Forces, there had been financial problems even before the crisis, the roots of which date back to the 90s. Unfortunately, the present economic situation is not favorable at all for solving these problems.

Keywords: Economic crisis, defense sector, Europe, defense cooperation, Hungarian Defense Forces, military budget

A 2008-as pénzügyi-gazdasági világválság több szempontból is súlyos terhet ró az államokra. Nő az adósságállomány, be kell foltozni a költségvetést, életben kell tartani a főbb ipari termelőket, meg kell állítani a munkanélküliségi ráta rohamos növekedését, mindezt olyan módon, hogy a lakosság minél kevesebbet érezkeljen a kellemetlenségekből. Másik oldalról megvilágítva a kérdést: a politikusok pozitívan szeretnének megjelenni a választópolgárok előtt, így ott kell csökkenteni, ahol az a „legkevésbé fáj”.

A megszorítások potenciális célpontja a védelmi költségvetés. Ennek egyik oka az, hogy a nyugati társadalmak nem érzékelnek katonai fenyegetettséget; a határok stabilak, nem várható hagyományos támadás. Az átlagember ezzel befejezettnek is tekinti a vitát, így a védelmi kiadások könnyedén válnak a megszorítások áldozatává.

Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy komoly összegeket vonnak meg a haderőktől, törölnek, csökkentenek, illetve átütemeznek egyes fejlesztési programokat és a kormányoknak újra át kell gondolniuk a védelmi prioritásokat. Magyarország esetében – amely egy kis/közepes ország, kis létszámú haderővel, de annál nagyobb gazdasági nehézségekkel – érthetőnek vélhetjük ezeket a problémákat, de még a nálunk sokkal jobb gazdasági helyzetben lévő nyugati államok is ebben a csónakban eveznek. Mégis elengedhetetlen, hogy legalább a védelem és a haderők eddig elért szintjét fenn tudjuk tartani. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ugyanis, hogy egyes államok, az úgynevezett feltörekvő országok, gazdasági növekedése nem esett jelentősen vissza, s míg a nyugati országok megszorításokat vezetnek be, addig Afrika, Ázsia és a Közel-Kelet egyes államai képesek tovább növelni katonai kiadásait. A nyugat számára tehát nem marad más, minthogy a meglévő szűkös forrásokat hatékonyan használja fel a védelmi képességek fenntartása érdekében.¹

Védelmi költségvetés, védelmi kiadások

Mielőtt még részletekbe bocsátkoznék, szeretném tisztázni, hogy mi is pontosan a vizsgálat tárgya. Az ide vonatkozó nemzetközi szakirodalomban még az elnevezés sem egységes: egyszerre használatos például a védelmi kiadások (defence expenditures), katonai költségek (military spending), vagy védelmi teher (defence burden) megjelölés is. Ennek megfelelően a fogalom definiálása is különböző módon történhet. A szűkebb értelmezés szerint a védelmi költségvetés csak a védelmi minisztériumok kiadásait fedi le, amely a fegyveres erők szükségleteit elégíti ki. Tágabban értelmezve ide tartozik minden olyan egyéb kiadás is, ami valamilyen módon összefüggésbe hozható a védelemmel, mint például a polgári védelemhez és az ország-mozgósításhoz kapcsolódó költségvetési tételek.²

A fogalomhasználat országonként különbözhet, és még a témával foglalkozó kutatók és kutatóintézetek is gyakran eltérően határozzák meg az értelmezési kört. További nehézséget jelent az is, hogy bizonyos államok esetében az adatok részben vagy teljes egészében titkosak, vagy vélhetően nem

¹ Selján Péter: A globális gazdasági válság hatásai a védelmi kiadásokra: globális körkép http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1042&title=A_glob%C3%A1lis_gazdas%C3%A1gi_v%C3%A1ls%C3%A1g_hat%C3%A1sai_a_v%C3%A9delmi_kiad%C3%A1sokra:_glob%C3%A1lis_k%C3%B6r%C3%A9p [2012. november 5.]

² Balla Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. PhD értekezés 2003. 19-27.o. http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2003/balla_attila.pdf [2012. december 6.]

valóságok. Ezen kívül az is előfordulhat, hogy az átláthatóság akadályozása miatt a védelmi szférához közvetlenül kapcsolódó kiadások nem a védelmi minisztériumok költségvetésében szerepelnek, hanem más tárcák alá vannak rendelve (például kutatási és iparfejlesztési kiadásként).³ A harmadik tényező, amely megnehezíthet egy elemzést, nem más, mint hogy a költségvetési ráfordítás mértéke nem egyenlő annak hatékonyságával. Ez azt jelenti, hogy amennyiben egy állam többet költ a haderejére, abból nem következik automatikusan, hogy hadereje ezáltal fejlettebbé vagy modernebbé válik. Egy másik fontos szempont lehet, hogy a védelmi kiadásokat általában az adott állam gazdasági teljesítményéhez, vagyis a bruttó nemzeti termékhez (GDP) szokás viszonyítani. Azonban ez is téves képet adhat egy összehasonlítás során, hiszen ez egy piaci valutaárfolyamot vesz alapul. A vásárlóerő-paritáson⁴ számolt érték már közelebb hozhat minket a valós arányokhoz. *Egy ilyen vizsgálatban viszont célszerűbb lenne egy „katonai jószágkosár” alkalmazása, de a védelem nem olyan jószág, ami kereskedelmi forgalomban szerepelne.*⁵

Mindezek ellenére, vagy még ezekkel a nehézségekkel együtt is, a rendelkezésre álló adatok egy olyan szignifikáns tendenciát mutatnak, amely lehetőséget ad messzebb menő következtetések levonására.

A válság feketén-fehéren

Egy állam védelmi költségvetését több tényező is befolyásolhatja. Ezek közé tartozik, hogy az állam tagja-e katonai szövetségnek, milyenek a biztonsági percepciói, érzékel-e fenyegetettséget, mit tartalmaz a biztonsági, külkapcsolati és katonai stratégiája, illetve hogy milyen a politikai berendezkedése, belpolitikai helyzete, választások előtt vizsgálódunk, vagy épp azt követően. *Jelenleg azonban a gazdasági dimenzió a legmeghatározóbb.* Itt többek között olyan kérdések merülnek fel, hogy mekkora az állam adósságállománya, éves költségvetési hiánya, összes gazdasági teljesítménye, illetve mik a költségvetési prioritásai.⁶

Győri Enikő metaforája⁷ találóan fejezi ki, hogy manapság igencsak viharos időköt élünk és az európai államok mind ugyanabban a csónakban eveznek. Ahhoz azonban, hogy a csónak előre – a megfelelő irányba – haladjon, mindenkire szükség van; az együttműködés elengedhetetlen. A viharos időt a

³ Eltérő trendek a védelmi kiadásokban
http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=136397:elter-trendek-a-vedelmi-kiadasokban&catid=77:kuelfoeldi-hirek&Itemid=114 [2012. november 10.]

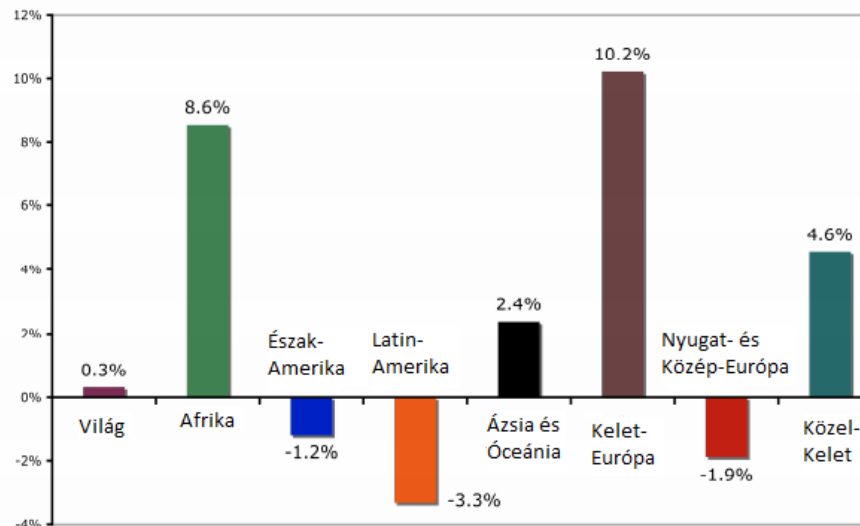
⁴ A vásárlóerő-paritás (purchasing power parity- PPP) egy olyan árfolyam, amely egy termékkosár különböző országokban megfigyelt, nemzeti valutákban kifejezett árait egyenlővé teszi.

⁵ Ezen kívül az összehasonlítás egy másik érdekes dimenzióját adja a Big Mac-Index. A témáról lásd bővebben: Balla Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők PhD értekezés 2003.

⁶ Balla Attila: (I.m. 45-96.o.)

⁷ Győri Enikő előadásában elhangzott a 2012. október 30-án megrendezett "Navigating uncharted territory - a compass for Europe" című konferencián, a Magyar Külügyi Intézetben.

már említett gazdasági válság idézte elő, amely négy év távlatából nézve is befolyással van a jelen helyzet viszonyaira és döntéseire. Ezen kívül valós a kép arról is, hogy minden európai állam ugyanabban a csónakban ül, hiszen nemcsak a kis kelet-európai országok küzdenek nehézségekkel, hanem Nyugat-Európa nagy államai is. Igaz ez az általános gazdasági helyzetre ugyanúgy, mint a védelmi szférára. De ne álljunk meg Európánál, hiszen egy olyan katonai szuperhatalom, mint az Egyesült Államok is kénytelen volt csökkenteni a védelmi költségvetését. A számok magukért beszélnek.

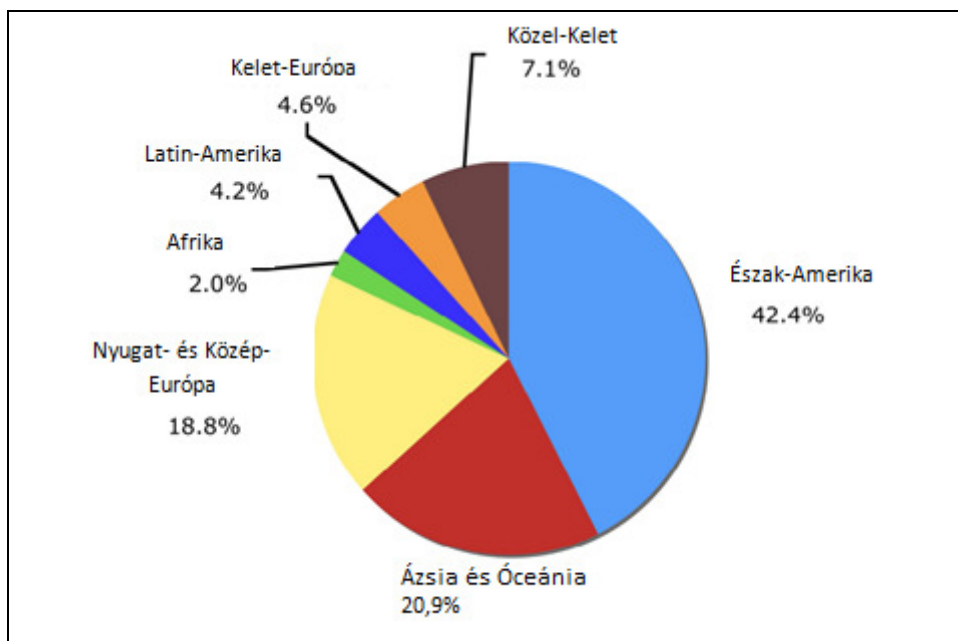

1. ábra A katonai kiadások változása az egyes régiókban (2011)⁸

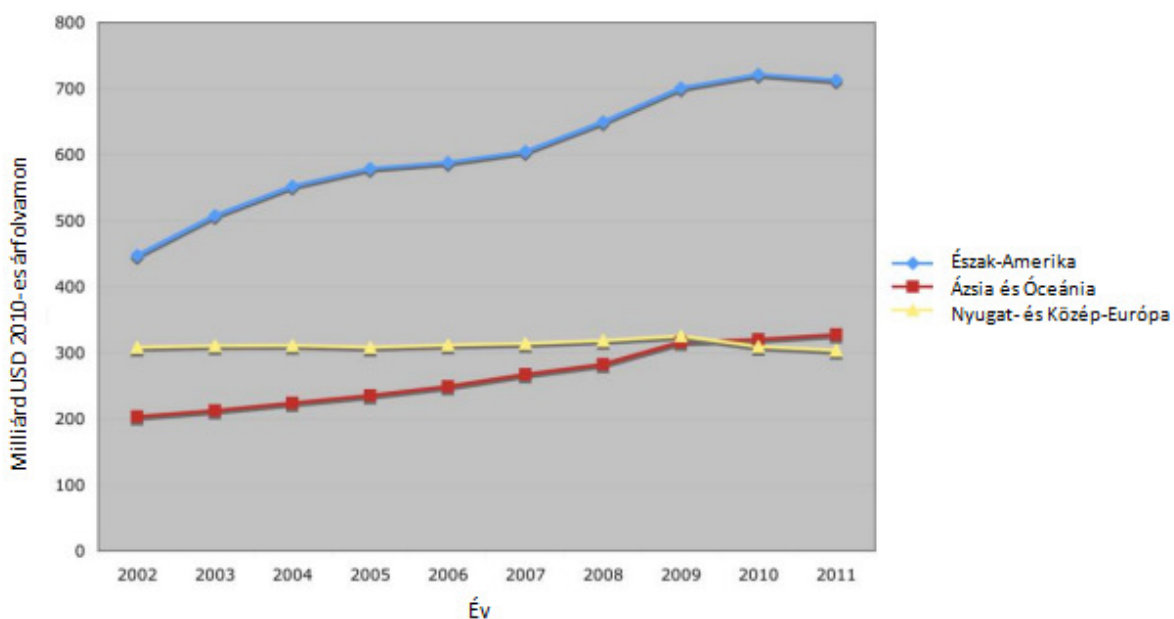
A konkrét adatokat vizsgálva a 2000-es évek során egyértelműen megfigyelhetjük azt a tendenciát, amit már az előzőekben is igyekeztem felvázolni. Európa védelmi kiadásai jelentősen csökkennek, míg Afrika és Kelet-Európa, valamint a Közel-Kelet és Ázsia kiadásai arányaiban nagyfokú növekedést mutatnak. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ezek a térségek átvennék a vezető szerepet Európa és Észak-Amerika előtt, de a fenti diagram is jól szemlélteti a fejlődés irányát.

Az a tény továbbra sem változott tehát, hogy Észak-Amerika, illetve Nyugat- és Közép-Európa összesítve a világ katonai kiadásainak több mint felét (3. ábra) adják, azonban fontos megjegyeznünk Európa elkerülhetetlen súlyvesztését.(4. ábra)

⁸ Background paper on SIPRI military expenditure data
<http://www.sipri.org/media/pressreleases/press-release-translations-2012/milexbgeng.pdf>
 [2012. november 5.]

2. ábra A világ katonai kiadásainak regionális megoszlása 2011-ben⁹

3. ábra A globális védelmi kiadásokban nagyobb súllyal megjelenő térségek: 2002-2011 (milliárd USD, 2010-es árfolyamon)¹⁰

Még ha a konkrét szám adatok egyelőre nem is fejezik ki olyan szignifikánsan ezt a változást, átfogóan vizsgálva a jelenséget megállapíthatjuk, hogy az Ázsia és Európa között fennálló különbség egyre nő. Ezt az is igazolja, hogy az ázsiai országok az elmúlt évtizedben összességében *másfélszeresére növelték katonai kiadásait*, mialatt Nyugat- és Közép-Európa államainak

⁹ Background paper on SIPRI military expenditure data
<http://www.sipri.org/media/pressreleases/press-release-translations-2012/milexbgeng.pdf>
 [2012. november 6.]

¹⁰ Selján Péter: I.m. 3.o.

kiadásai csupán stagnáltak, majd a gazdasági válság begyűrűzése után fokozatosan csökkentek. Néhány példát megemlítve: Görögország 26, Spanyolország 18, Olaszország 16, Belgium 12 %-kal csökkentette védelmi költségvetését 2008 óta. A top 3 (Egyesült Királyság, Németország és Franciaország) eddig kevesebb, mint 5 %-kal kényszerült csökkenteni kiadásait, de 2015-ig még várhatók ilyen irányú intézkedések.¹¹ Összhangban vannak ezzel a folyamattal a kitűzött stratégiai célok is: Európa a saját és a szomszédos régiókban meglévő stabilitást és biztonságot akarja továbbra is fenntartani, míg többek között Kína és India is versenybe kíván szállni az Egyesült Államokkal a csendes-óceáni és indiai-óceáni térségben. Nem szabad megfeledkeznünk Kelet-Európáról, azon belül is Oroszországról sem, amely közel egymillió fős haderejével szintén jelentős szereplő a világ legnagyobb haderői között.¹² A különbség tehát egyre nő, az Egyesült Államok pedig ezzel párhuzamosan egyre inkább az ázsiai térségre koncentrál. Így felmerül a kérdés: Európa bajban van?

Európa védelem nélkül?

Már a válságot megelőzően is felmerült a kérdés, hogy Európa rendelkezik-e elegendő és megfelelő képességekkel, hogy megvédje magát és saját érdekeit akár határain kívül is anélkül, hogy nagymértékben hagyatkozna az Egyesült Államokra. A válasz erre a kérdésre 2008 előtt is negatív volt, a gazdasági válság pedig azóta csak felerősítette ezt a jelenséget. A probléma első látványos megnyilvánulása, amely egyértelműen bizonyította a megszorítások gyakorlati következményeit 2011 júliusában történt, amikor is Olaszország kénytelen volt a líbiai műveletből¹³ visszahívni repülőgép-hordozóját.¹⁴ Ez volt az első olyan alkalom, amikor nyíltan pénzügyi megfontolások miatt történt visszahívás egy művelet folyamán. De ez csak a kezdet volt. A megszorítások hosszú távra vonatkoznak, így azok a jövőbeni nemzetközi szerepvállalást is markánsan meghatározhatják. Csökkenhetnek az ambíciószintek, ezzel párhuz-

¹¹ Background paper on SIPRI military expenditure data
<http://www.sipri.org/media/pressreleases/press-release-translations-2012/milexbgeng.pdf>
[2012. november 6.]

¹² Csiki Tamás: A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. NKE SVKK Elemzések 2012/8
http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_8.pdf
[2012. november 6.]

¹³ Líbia esete ezen kívül más problémákra is rámutatott: többek között arra is, hogy Európa hihetetlen mértékben függ az Egyesült Államoktól. Figyelembe véve Európa súlyvesztését az Egyesült Államok politikájában, ez a jövőre nézve súlyos következményekkel járhat. Amennyiben ez a jelenség az USA NATO-ban való szerepvállalására is kihat majd, Európának meg kell tanulnia önállóan megvédeni saját területét és érdekeit a világban – mindezt a gazdasági válság okozta problémák kellős közepén.

Bővebben: Claudia Major: Mehr Europa in der NATO http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/nato_mehr_europa.html

¹⁴ Haditechnikai Kerekasztal: A Garibaldi hazamegy <http://htka.hu/2011/07/08/a-garibaldi-hazamegy/> [2012. november 5.]

mosan pedig a felajánlások mértéke is. Mindez beláthatatlan következményekkel járhat, mivel a folyamatos megszorítások és megvonások eredménye a legnegatívabb forgatókönyvek szerint az is lehet, hogy végül már feleslegessé válik a védelmi kooperáció Európában, mert nem lesz „mivel” együttműködni.

A legsötétebb jóslatok¹⁵ szerint a hanyatlás három lépcsőben fog bekövetkezni:

- Az első lépcsőben Európában „bonsai-haderők” jöhetnek létre úgy létszámot, mint haditechnikai eszközparkot tekintve. Bizonyos képességek kitöltetlenek maradnak, részben a koordinálatlan, tagállami érdekek által meghatározott specializáció miatt. A kisebb államok nem lesznek képesek modernizálni haderejüket, így nemzetközi felajánlásaik és részvételük is ellehetetlenül. Felmerül majd a kérdés, hogy a nagyobb haderővel rendelkező országok szolidaritása ilyen körülmények között meddig terjed majd, meddig finanszírozzák a „kollektív biztonság fogyasztóit”.¹⁶

- Második lépcsőben a védelmi ipar kerülhet nehéz helyzetbe. Ez nem tűnik szürreális jóslatnak, mivel Európában már jelenleg is lemondásra kerülnek egyes megrendelések és törlik vagy csökkentik a fejlesztési programokat. Ezzel szemben Oroszországban, Ázsiában és Dél-Amerikában a fegyverkezés folytatódik, a hadiipar nagy felvevőpiaccal rendelkezik. Így elkerülhetetlen lesz a tendencia, miszerint az európai védelmi-ipari cégek is ezekre a térségekre összpontosítanak és ezeken a piacokon igyekeznek részesedést szerezni.

- A harmadik lépcsőben – ezen analógia szerint – Európában technológiájukat tekintve másodosztályú haderők lesznek jelen, hiszen amikor nincs lehetőség és fedezet a modernizálásra és a beszerzésekre, akkor elsődlegesen a kutatás-fejlesztés (K+F) esik áldozatul. Míg a személyi állományt és a védelmi ipari projekteket illetően szerződéses kötelezettségek akadályozhatják az azonnali csökkentéseket, a K+F esetében a megvonások azonnali megtakarításként jelentkeznek.

Megoldáskeresés, de hogyan?

A fentiekben felvázolt forgatókönyv elkerülése mindenképpen közös érdek. Európa – mondhatni – már megtalálta a védelmi szféra válságából kivezető utat, de legalábbis egy irányt, amely megoldást jelenthet.

Mind a két nagy integráció, az Európai Unió és a NATO is hasonló következtetéseket vont le és ez alapján hasonlóan képzelik el a követendő utat, amely megakadályozhatja, hogy az európai haderők jelentős képességcsökkenést

¹⁵ Christian Mölling: Europa ohne Verteidigung http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-studien-de/swp-studien-detail/article/europa_ohne_verteidigung.html [2012. november 5.]

¹⁶ Balla Attila: I.m. 109. o.

vagy egyes képességek elvesztését szenvedjék el. Komoly aggodalomra ad ugyanis okot, hogy a nemzeti költségvetések megszorításai miatt olyan fontos képességek tűnhetnek el, vagy csökkenhetnek drasztikusan, amelyek elengedhetetlenek lennének a feladatok teljesítéséhez.

Mindkét elképzelés nagyon hangzatos, sokat ígérő jelszavakban testesül meg:

- Az Európai Unió úgynevezett „Pooling and Sharing” (megosztás és összevonás) koncepciója annyit jelent, hogy a tagállamok a birtokukban lévő képességeket, haditechnikai eszközöket, felszereléseket megosztják, közösen alkalmazzák, vagy átvállalnak egymástól bizonyos feladatokat a közösség érdeke szerint. Ugyanakkor ide tartozik egy nemzetközi struktúra is, amely képes összefogni és koordinálni a tagállami felajánlásokat.¹⁷
- A NATO-ban a „Smart Defence”, vagyis az „okos védelem” megvalósítása élvez prioritást. Ez az okos megoldás annyit tesz, hogy törekednünk kell kevesebb pénzből elérni egy magasabb szintű biztonságot a tagállamok rugalmas együttműködésével.¹⁸ Az okos védelem koncepciója szintúgy lefedi a védelmi együttműködések különböző módjait, mint a közös fejlesztést vagy beszerzést, közös képességek kialakítását a spórolás jegyében.¹⁹

Nehézségek elméletben és a gyakorlatban

Szép jelszavakat, kitűnően megválasztott célokat láthatunk mindkét esetben, de ennek ellenére mégsem száz százalékosan működőképes a gondolat. Bár minden érintett államnak érdekében áll a fentiekben leírt út követése, a gyakorlati megvalósítást számos tényező akadályozza, függetlenül attól, melyik intézmény elképzeléséről legyen szó.

A politika – azon túl, hogy a lehető legkevesebb pénzből kívánja megoldani az országa védelmét – azzal a problémakörrel szembesül, hogy feláldozza-e szuverenitását a hatékonyság érdekében. Az államok mélyebb kooperációja ugyanis amellet, hogy katonai hatékonyságot és gazdasági eredményességet jelentene, magában hordozza azt is, hogy az állam feladja a haderő feletti kizárólagos döntés jogát. Ez a nagyfokú multilateralizmus komoly buktatókkal járhat. Egyik ország sem vállalná fel ugyanis annak a kockázatát,

¹⁷ Csiki Tamás, Németh Bence, Tálás Péter: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán. NKE SVKK Elemzések 2012/14 http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_14.pdf [2012. november 11.]

¹⁸ Smart Defence, Smart TADIC” http://www.ndr.de/info/programm/sendungen/streitkraefte_und_strategien/smartdefenceinitiative101.pdf [2012. november 5.]

¹⁹ Az Európai Unióval szemben jelentős előnyt jelent az, hogy a NATO megalakulásától kezdve politikai és katonai szervezet is, míg az Európai Unió ez irányú törekvései még gyerekcipőben járnak. A közös kül-, biztonság-, és védelempolitika ügye egyelőre inkább megosztja a tagállamokat, mintsem együttes fellépésre készítené őket.

hogy egy megkezdett műveletben egyik pillanatról a másikra egyedül marad, mert a partnerek visszahívták csapataikat, vagy esetleg meg sem kezdődik a csapatok bevetése, mert az az ország, amely egyedülként rendelkezik egy létfontosságú képességgel, nem tud, vagy nem akar részt venni a műveletben. Nem is beszélve a „potyautas”-jelenségről, ami bizonyára elkerülhetetlen lesz, hiszen szinte biztos, hogy a közösség egy része nem fog tudni ugyanolyan arányban hozzájárulni a közös képességekhez. Így aztán abban sincs egyetértés a kormányok között, hogy mi is képezze az együttműködés tárgyát.

A politikai szempontok mellett *elsődleges a katonai hatékonyság*, hiszen ez lenne a kooperáció egyik alapgondolata. Az együttműködés akkor lesz hatékony, ha a képességeket tekintve egy irányított specializáció megy végbe. Ez azt jelentené, hogy míg egy állam lemond egy képességről, például a légierő fenntartásáról és a légtérvédelemről, továbbra is fenntart és fejleszt egy *másik* képességet, például a *tűzszerész képességét* tartja magas színvonalon azzal a feltétellel, hogy a közösség átveszi a légtérvédelem feladatait. A feladatmegosztás szakmailag nem jelenthet nagy kihívást, hiszen a különböző missziókban már eddig is zökkenőmentes volt a különböző országok csapatainak együttműködése. Ugyanakkor ez egy erős függőségi viszonyt is eredményezne, ami bizonytalanságot jelent és az államok – úgy tűnik – egyelőre még nem állnak készen arra, hogy ezt felvállalják.

A *harmadik elem* az egész folyamat elindítója, a *gazdasági dimenzió*. Természetesen a kooperáció, a közös képességek kialakítása és a specializáció is pénzbe kerülnek, de ez még mindig olcsóbb, mint amibe az együtt nem működés kerülhet. Rövidtávon extra befektetések szükségesek, de a hosszabb távú tervezésben ezek minden bizonnyal megtérülnek. A védelmi ipari képességeket is be kell vonni az együttműködésbe, hiszen a közös kutatás-fejlesztés és a beszerzés is nagy megtakarításokat eredményezhetnek. A közös finanszírozás egyszerű válasz lehetne ezekre a problémákra, de itt is szerepet játszik az államok közötti bizalom és szolidaritás kérdése.^{20 21}

A fenti kategóriákon kívül további faktorok is befolyással lehetnek ebben a folyamatban: Bár Európáról, mint egy közösségről vagy egy katonai szövetség tagjáról szokás beszélni, a tagállamok érdekei és céljai markáns eltérést mutatnak. Jelentős különbségek mutatkoznak az egyes államok és haderejük méretében, valamint abban is, hogy a haderők milyen hadi kultúra szerint szocia-

²⁰ Bár a három nagy európai állam – az Egyesült Királyság, Németország és Franciaország – várhatóan többet lesz kénytelen politikailag, katonailag és gazdaságilag befektetni ezekbe a projektekbe, de végső soron a profitnak is nagyobb része fog visszaáramlani hozzájuk, például a védelmi ipar tekintetében.

²¹ A bizalom és a szolidaritás mellett természetesen a pénzügyi háttér is nagy szerepet játszik a döntések meghozatalában rövid és hosszú távon is, így az EU-tagországok tevékenységét igencsak korlátozhatják az Unió gazdasági jellegű intézkedései is.

lizálódtak.²² Releváns tényező lehet még a védelmi ipar helyzete és versenyképessége, vagy az együttműködő felek regionális közelsége.²³

A kezdeményezés mégis igen fontos, bármelyik megközelítést is vesszük alapul. Az elkövetkező évtizedekben minden bizonnyal ez lesz a fejlődés meghatározó iránya.

Jelenleg is mintegy 100 projekt van folyamatban, amelyek ezen elvek mentén jöttek létre, legalábbis rájuk fogható, hogy a motivációt ezek a gondolatok adták. Ezalatt azt kell érteni, hogy a 100 projekt kb. 20 %-a csupán 2-2 állam közötti, bilaterális alapon, az aláíró államok saját érdekei szerint megkötött megállapodást jelent. Ezen kívül további 60 % is legfeljebb öt állam együttműködését takarja.²⁴ Az egyik szervezet esetében 27, a másikéban 28 tagállam nagyságrendjét tekintve ez igencsak szűk körű együttműködést jelent, de remélhetőleg ezek megalapozzák további programok elindítását és a szélesebb körű kooperációt.

Együttműködések, kezdeményezések

A következőkben néhány példát szeretnék röviden bemutatni, amely bizonyítékkal szolgál arra, hogy a fentiekben felsorolt számos akadály ellenére a kétoldalú, illetve a multilaterális együttműködéseknek van jövője, csak megfelelő politikai elkötelezettség szükséges.

Az egyik legjobban működő kooperációnak tekinthető az **Északi Védelmi Együttműködés** (NORDEF – 2009) amelyben Dánia, Finnország, Izland, Norvégia és Svédország vesznek részt. Ugyanis ezen a fórumon nemcsak a politikai retorikában törekszenek az együttműködésre, hanem a gyakorlatban is szoros kapcsolatok alakultak ki a védelmi szféra teljes spektrumában.²⁵

A második kiemelkedő példa a **Franciaország és az Egyesült Királyság** között 2010-ben létrejött megállapodás, amely igyekszik összehangolni a két állam teljes védelmi szektorát. Ezt a megállapodást a szakértők többsége az 1998-as St Malo-i nyilatkozathoz²⁶ hasonlítja. Kétségtelen, hogy nem alaptalan

²² Az említetteken kívül nagy eltéréseket mutatnak az államok fenyegetettség-percepciói is. Egészen napjainkig képesek voltak az országok a konszenzusra, ki tudott alakulni egyfajta kölcsönös megértés egymás problémái iránt (például a NATO stratégiai koncepcióiban is), de kérdésessé válhat, hogy ezen túl is létre jön-e majd egy ilyen megegyezés.

²³ Christian Mölling: Pooling and Sharing in EU und NATO http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/europas_verteidigung_pooling_sharing.html [2012. november 5.]

²⁴ Christian Mölling: Pooling and Sharing in EU und NATO http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/europas_verteidigung_pooling_sharing.html [2012. november 5.]

²⁵ Csiki Tamás, Németh Bence, Tóth Péter: I.m. 1. o.

²⁶ A britek ebben a nyilatkozatban feladták korábbi álláspontjukat, amelyben elleneztek minden önálló európai védelmi kezdeményezés lehetőségét, mert ezek a NATO és az USA érdekeinek

ez a gondolat, hiszen valóban felfedezhetünk bizonyos szintű párhuzamot a két esemény között. Az 1998-as dokumentum is egy olyan utat nyitott meg Európa előtt, amely addig csak halvány lehetőségként keringett a döntéshozók körében, csakúgy, mint ez a 2010-es megállapodás. Nick Witney²⁷ szavaival élve a két ország átlépte a „képzeletbeli Rubicont” és ezzel élő példája lett annak, hogy a korábbi nézet- és felfogásbeli különbségek ellenére is lehetséges nemzetközi összefogást kialakítani. Természetesen ehhez a körülmények kényszere is szükséges volt, de vitathatatlan, hogy a kooperáció lehető legjobb mintáját adja.²⁸ Ezen kívül a megállapodás azt is jelzi, hogy már a nagy védelmi költségvetéssel rendelkező államok sem boldogulnak egyedül.

Vannak olyan képességek, amelyek fenntartása meghaladja egyetlen állam kereteit, részben azért, mert ezek nagyon költségesek, részben pedig azért, mert felhasználásuk is sokkal hatékonyabb közösségi/szövetségi szinten. Erre a legjobb már létező példa a **Korai Előrejelző és Légtérelenőrző Képesség** (az AWACS-ek beszerzése és üzemeltetése), amely a NATO égisze alatt valósult meg, de szintén ilyen megfontolások vezérik a NATO **Szövetségi Földfelszíni Felderítő Rendszerének** (AGS) kezdeményezését is. Ezekkel szemben az **európai rakétavédelmi rendszer** kiépítése – ami tulajdonképpen az amerikai globális rakétavédelmi rendszer harmadik eleme lenne – már sokkal problémásabb, hiszen Oroszország erős tiltakozását váltotta ki.²⁹ Itt említhetjük ugyanakkor a 12 állam által közösen fenntartott **Stratégiai Légi Szállítási Képességet** is, melyben Magyarország fontos szerepet játszik. A három C17-es nehéz légi szállító repülőgép ugyanis a pápai bázisrepülőtéren állomásozik.

Az előbbieken széleskörű együttműködésekre láthattunk példát, azonban a kisebb hatáskörű, egyes esetekben kevesebb eredménnyel rendelkező összefogások is jó kiindulópontnak tekinthetők. Ilyen például az **Európai Légi Szállítási Parancsnokság** (EATC), amelynek feladata, hogy koordinálja Belgium, Franciaország, Hollandia és Németország légi szállítási képességeit. A NATO tagállamai biztosítják emellett a **balti, a szlovén és az izlandi légtér ellenőrzését**, de ide sorolható a **belga-holland haditengerészeti együttműködés** is.

Saját térségünket, Közép--Európát megvizsgálva is több kooperációs fórumot és kezdeményezést találunk: az Ausztria, Csehország, Horvátország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia részvételével működő **Közép-Európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal** elsősorban a kiképzés és képességfejlesztések, valamint a műveletekben történő szerepvállalás területén törekszik az együttműködésre. A **Visegrádi országok** (Csehország, Lengyelország,

ellent mondanának. 1998-ban azonban felismerték, hogy Európában szükségessé vált az önálló kül- és biztonságpolitika alapjainak megteremtése.

²⁷ Az Európai Védelmi Ügynökség akkori főigazgatója.

²⁸ Nagy Zsolt: A francia-brit védelmi együttműködésről. Nemzet és Biztonság. 2011. febr. 28-37.o.

²⁹ Tömösváry Zsigmond: Az európai rakétavédelmi rendszer - két nézőpontból http://mhtt.eu/hadtudomany/2012_e_Tomosvary_Zsigmond.pdf [2012.. november 16.]

Magyarország, Szlovákia) pedig 2016-ra szándékoznak felállítani egy EU-harccsoportot.³⁰ A két fórum közötti legnagyobb eltérést az adja, hogy míg a V4 országai körében csak akkor indulhat el az együttműködés, ha mind a négy állam hozzájárul, addig a Kerekasztal sokkal rugalmasabban kezeli a kezdeményezéseket.

Magyarország is az európai „élvonalban”

A nemzetközi kitekintés után azt kell mondanunk, hogy Magyarország és a magyar haderő teljes mértékben követi az európai trendeket, bár ebben az esetben ez nem sok jót jelent. 2008. óta súlyos problémákkal kell szembe néznie az országnak és az európai minta nálunk is érvényesülni látszik.

Az előzőekben bemutatott számok egyértelműen rámutattak: az európai államok forrásokat vonnak meg a haderőktől, de kérdéses, hogy ez a kikényszerített „békeosztalék”³¹ eredményre vezet-e. Magyarország esetében csak a GDP néhány tized százaléknyi részéről beszélhetünk, ami ugyan a honvédség számára nagy jelentőséggel bír – biztosíthatja a további működést, fenntartást, lehetővé tehet beszerzéseket, javításokat, fejlesztéseket –, de az egész költségvetés arányait tekintve szinte elenyésző. A védelmi költségvetés mégis folyamatos megvonásoknak van kitéve, ami pontosan jelzi a védelmi szféra helyét és jelentőségét a politikában, illetve a közvélemény által felállított fontossági rangsorban.

A honvédség nehézségeit nem elsősorban a gazdasági krízis váltotta ki. *A válság a folyamatra csak katalizátorként hatott és felerősítette, illetve súlyosbította a korábban is fennálló problémákat, amelyek gyökerei egyes esetekben az 1990-es évekhez nyúlnak vissza.*

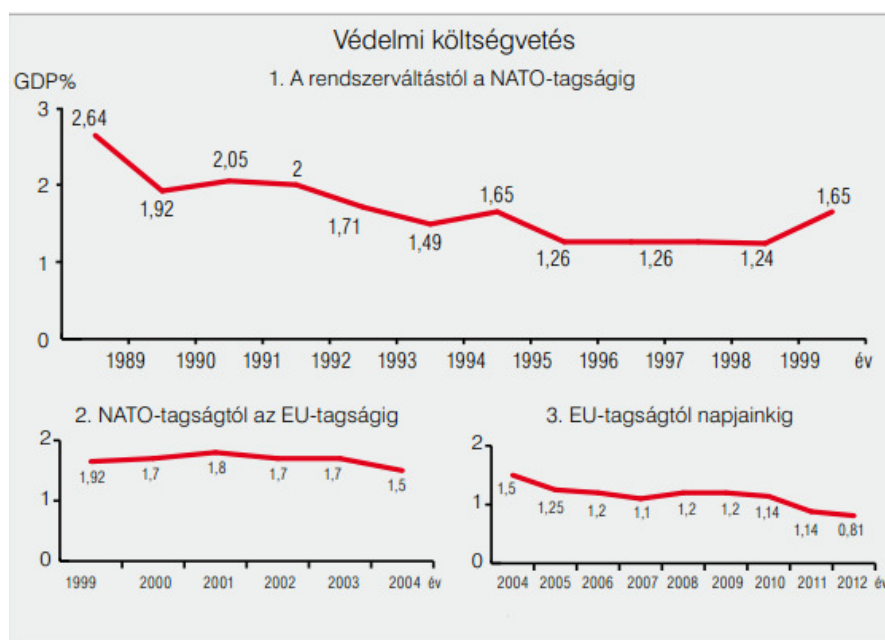
A Magyar Honvédség helyzetének vizsgálatában – akárcsak európai viszonylatokban – fontos szempontot jelent *biztonsági környezetünk változása* és ennek leképeződése a politikában. Mivel a politika dönt az állami források elosztásáról, így itt kell említenünk a gazdasági folyamatok hatását, vagyis a *védelmi költségvetés változását* is.

Az 1990-es évek elejére felbomlott a Szovjetunió, megszűnt a Varsói Szerződés és a keleti blokk szinte valamennyi állama igyekezett beilleszkedni az

³⁰ Csiki Tamás, Németh Bence, Tálás Péter: I.m. 6.o.

³¹ A békeosztalék (peace dividend) eredetileg az 1990-es évek elejének kedvelt fordulata volt; a kifejezés a katonai-védelmi kiadások csökkentése révén a gazdaságba befektethető extra források hozamára utal. A fogalmat egy stockholmi konferencián (Common Responsibility in the 1990s. The Stockholm Initiative on Global Security and Governance, 1991. április 22.) találták ki, ahol a részt vevő vezető politikusok arra tettek javaslatot, hogy (1) a fejlett államok a hidegháború elmúltával megtakarított összeg egy részét nemzetközi együttműködésbe, globális problémák megoldásába fektessék, illetve (2) a fejlődő államok kormányai fegyveres erőik létszámát és felszereltségét a szociális kiadások javára csökkentsék. (Paragi Beáta, Szent-Iványi Balázs, Vári Sára: Nemzetközi fejlesztési segélyezés http://www.grotius.hu/doc/pub/uhqifb/paragi_szentivanyi_vari_nemzetkozi_fejlesztési_segelyezes.pdf)

új rendszerbe, megfelelni a megváltozott körülményeknek. A korábbi ellenségkép eltűnt, közvetlen katonai fenyegetés nem állt fenn, a biztonság értelmezése teljesen más színezetet kapott, előtérbe kerültek a jogállamiság, a társadalmi és szociális kérdések és a gazdasági szempontok. Ezáltal a katonai biztonság, a fegyveres erők – csakúgy, mint Nyugat-Európában – eltűntek a politikai-gazdasági prioritások sorából. Az egyedüli szempont, ami némileg mégis a politika napirendjén tudta tartani a honvédség ügyét, a csökkentés, illetve a leszerelés kérdésköre volt. Ugyan részesei voltunk nemzetközi szerződésnek,³² amely fegyverzet-leszerelést irányoz elő, de az ekkor jellemző közgondolkodás ezen túl sem tartott igényt a honvédségre, nem látta szükségét az akkori létszám és struktúra fenntartásának. Ennek megfelelően folyt a haderő átalakítása különböző reformok, felülvizsgálatok és transzformációk formájában, a védelmi költségvetés pedig néhány kivételtől eltekintve évről évre csökkent.³³

4. ábra A magyar védelmi költségvetés változása a GDP arányában³⁴

A rendszerváltás után néhány évvel – az euro-atlanti integráció jegyében – újra nagyobb szerepet kapott a haderő, hiszen a NATO-hoz történő csatlakozás a magyar külpolitika egyik kiemelt célkitűzése volt. 1999-ben tagjai lettünk ennek a kollektív védelmi szervezetnek, ami – ha kis mértékben is – a védelmi

³² Lásd bővebben: Gyarmati István: Szerződés az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről: Egy magyar értékelés <http://beszelo.c3.hu/cikkek/szerzodes-az-europai-hagyomanyos-fegyveres-erokrol-egy-magyar-ertekeles> [2012. december 3.]

³³ Szenes Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám 5-10. o.

³⁴ Forrás: Szenes Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám, 8. o.

költségvetés GDP-arányos növekedését hozta magával.³⁵ A csatlakozás feltételeként azonban bizonyos átalakításokat kellett végrehajtani a honvédségen belül: be kellett illeszkednünk a NATO védelmi tervezési rendszerébe, parancsnoksági és csapat-struktúrájába, a vezetési és kiképzési rendszer átalakítása is bekövetkezett, előtérbe került az interoperabilitás és a modernizáció követelménye.³⁶ Az integráció folyamata általánosan pozitív politikai/társadalmi megítélés alá került Magyarországon, hiszen a NATO is eszköz volt arra, hogy az áhított nyugati országok sorába kerülhessünk. Ezt az is bizonyítja, hogy a szavazók több, mint 85 %-a igennel szavazott a csatlakozás ügyében.³⁷

A költségvetési források azonban hamar elapadtak és tovább folytatódott a forrásközpontú, gazdaságossági szempontok mentén végrehajtott reformok sora. Ezek azonban az esetek többségében nem fejeződtek be, az egymást váltó kormányok pedig gyakran más-más prioritásokat és fejlesztési irányokat fogalmaztak meg. Csak egy dolog maradt változatlan: a forráshiány, ami egyfajta de facto demilitarizációt idézett elő. A NATO által elvárt 2 %-os GDP-részesedés továbbra is csak vágyálom maradt. A haderőt érintő változások a fentiekből adódóan teljes mértékben összekapcsolódtak a létszámcsökkentéssel és szervezet-leépítéssel. Ennek az eredménye az lett, hogy az 1990-ben 155 ezer főt számláló magyar haderő napjainkra már kisebbre zsugorodott, mint az rendszerváltás idején meglévő létszám 20 %-a.³⁸

Magyarországon, a honvédség esetében viszont nem az alulfinanszírozottság jelenti az egyetlen problémát, hanem ezeknek az összegeknek a hatékony, illetve inkább a kevésbé hatékony felhasználása. Ennek egyik kulcsfontosságú eleme a személyi kiadások, a működési költségek és a fejlesztési/beszerzési költségek aránya. Ideális esetben ezek 40-30-30 %-os arányban vannak jelen, azonban ez hazánkban jelentős mértékben torzul, legfőképpen a fejlesztési kiadások rovására.³⁹

A költségvetési csökkentések, a változó katonai stratégiai gondolkodás nagymértékben megnehezítik a hosszú távú tervezést, ami a haderő számára elengedhetetlen, hiszen egy-egy fejlesztési program, a nagyobb volumenű

³⁵ A GDP említésekor fontos lehet megjegyeznünk, hogy Magyarország GDP-je 1996-2006-ig évről évre (az előző év értékéhez képest) átlagosan megközelítőleg 3-5%-os növekedést mutatott, a 2007-es és 2008-as évben stagnált, 2009-re viszont 7%-kal esett vissza. 2010-ben és 2011-ben valamivel több, mint 1%-os emelkedést figyelhetünk meg. Lásd bővebben: A KSH adatbázisa http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt001.html

³⁶ Makk László: A haderő átalakítása a hidegháború utáni korszak biztonsági kihívásainak tükrében. PhD értekezés 2008.150-153. o http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2008/makk_laszlo.pdf [2012. december 5.]

³⁷ <http://www.valasztas.hu/nep97/index.htm> [2012. december 3.]

³⁸ Szenes Zoltán: Magyar haderő-átalakítás a NATO-tagság idején. Nemzet és biztonság. 2009. április 33-43. o.

³⁹ Szenes Zoltán: Védelmi költségvetés 2012. Nemzet és Biztonság. 2011. november. 2. o.

beszerzések kifutási ideje sokkal hosszabb, mint egy kormányzati ciklus.⁴⁰ Bár a 2009-es Nemzeti Katonai Stratégia tett utalást (és várhatóan a jóváhagyás alatt álló új katonai stratégiai dokumentum is tenni fog) a következő néhány év védelmi költségvetésének nagyságát, illetve a tervezett növelés ütemét illetően,⁴¹ az elmúlt évek tapasztalatai mégis arra engednek következtetni, hogy a nemzetközi és hazai gazdasági folyamatok (vagy akár az Európai Unió által támasztott költségvetési követelmények) bármikor felülírhatják az ilyesfajta döntéseket. Az új katonai stratégiánk tervezetében ennek ellenére szintén szerepel egy számszerűsített célkitűzés, amely a kormány 1046/2012. számú határozatában jelent meg először, és ami megalapozhatja a védelmi szféra számára a hosszú távú tervezést és elősegítheti a honvédség feladatainak maradéktalan ellátását:

„ ...a Magyar Honvédség jogszabályi és nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése érdekében a 2013–2022 közötti tervidőszakban a Honvédelmi Minisztérium költségvetése a 2013–2015 költségvetési évekre legalább a 2012. évi tervezett költségvetési támogatásának nominálértékén kerüljön biztosításra, majd a 2016-os költségvetési évtől kezdődően a GDP részarány évi legalább 0,1 százalékpontos növelésével a támogatási főösszeg 2022-re érje el a GDP 1,39 %-át.... ”

A következő tényező, amit mindenképpen tárgyalni kell, a Magyar Honvédség *személyi állománya*. Fontos mérföldkő volt a haderő számára, amikor 2004 novemberében az utolsó sorkatona is leszerelt, ezt követően pedig csak szerződéses állomány szolgál a magyar haderőben. Ezzel azonban nemcsak a sorkatonaság intézménye szűnt meg, hanem a naprakész békeidőszaki nyilvántartás és az adatközlési kötelezettség is. Már ekkor felmerült az önkéntes tartalékos rendszer felállítása, a megvalósítás azonban finanszírozási gondok miatt 2011-ig váratott magára. A rendszer kiépítése 2011-ben megkezdődött, az engedélyezett összlétszám 8000 fő.⁴²

A fentiekben már említett költségvetés- és létszámcsökkentések azt eredményezték, hogy nem csak a honvédség összlétszáma csökkent, de bizonyos beosztások betöltése komoly problémát okoz, sőt, egyes területeken kritikus létszámhiány lépett fel.⁴³ Hasonló gondot jelent a nemzetközi kötelezettségvállalásaink teljesítéséhez szükséges személyi állomány biztosítása, különösen a speciális tudást, illetve speciális képességeket igénylő beosztások esetében.⁴⁴ A

⁴⁰ Lásd bővebben: Deák János: A nemzeti katonai gondolkodás fejlődése. Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám, 3-4. o.

⁴¹ 1009/2009 (I.30.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról

⁴² Benkő Tibor: A Magyar Honvédség felkészítése az országvédelmi feladatokra. Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám 12-16. o.

⁴³ Ilyen beosztások az gépjárművezetői és harcjárművezetői helyek, de hasonló problémák jelentkeznek az orvos tiszti helyek feltöltésének esetében is.

⁴⁴ Ebben az is közre játszhat, hogy a Magyar Honvédség az utóbbi időben csak olyan hagyományos katonai szakmák képzéséhez nyújt támogatást, amelyek a civil életben nem jelennek meg.

2004-ben meghatározott ambíciósztint azonban mégsem változott, továbbra is megmaradt az 1000 fős vállalás, vagyis a honvédség vezetése továbbra is ezer fő egyidejű missziós tevékenységben való részvételével számol, ennek megtartására törekszik. Ennek a relatív magas szintnek a fenntartása – amellyel Magyarország a NATO-ban elismerésre tarthat számot – más okból kifolyólag is egyre nehezebb s nehezebb lesz. Nem minden alegység és nem minden katonánk vesz részt ugyanis missziókban, ami azt jelenti, hogy egy-egy fő akár négyszer-öttször is teljesíthet szolgálatot külföldi műveletekben. Mindez nem kis megterheléssel jár testileg és lelkileg egyaránt, nemcsak a katona, de a családja számára is.⁴⁵ A kiképzés és felkészítés folyamatában viszont igencsak pozitívan jelennek meg a műveleti tapasztalatok, hiszen bármennyire is hasznosak és eredményesek a különböző szintű, hazai vagy nemzetközi, EU vagy NATO-keretben végzett gyakorlatok, a valóságos, műveleti területen szerzett tapasztalatokkal nem érnek fel. A műveletekben való helytállás képessé teszi katonáinkat, hogy az országvédelmi feladataikat is maradéktalanul ellássák.⁴⁶

A személyi állomány feladatainak végrehajtását nagymértékben befolyásolja, hogy milyen *felszereléssel* rendelkeznek, valamint, hogy a hazai *védelmi ipar* képes-e biztosítani az ehhez szükséges *haditechnikai eszközöket*. A Magyar Honvédség esetében sajnos mindkét területen komoly problémákat találunk.

Túlnyomó részben rendkívül elavult (orosz) haditechnikai eszközök állnak rendelkezésre, amelyek többsége 2014 és 2016 között érik el életciklusuk végét.⁴⁷ Ezek élettartama részben nagyobb ráfordításokkal még meghosszabbítható, de a legtöbb esetben új eszközök beszerzésére lenne szükség. Az új eszközök beszerzésénél pedig kiemelt szempont, hogy azokat jelenlegi szövetségeseinktől, vagyis a NATO tagállamaitól szerezzük be. Bár erre nem kötelezi országunkat nemzetközi szerződés, mégis ésszerű ezt a megoldást választani.⁴⁸ Ez részben azzal indokolható, hogy a Szövetség tagjaként más tagállamokkal közösen kell részt vennünk a Szövetség műveleteiben, így elengedhetetlen hogy eszközeink együttesen alkalmazhatóak, interoperábilisak legyenek. Másrészt pedig a jelenleg is rendelkezésre álló orosz technikához és annak fenntartásához

Azokban figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy a honvédség a gazdasági válságot megelőzően sem tudott olyan béreket biztosítani, amivel versenybe szállhatott volna a versenyszféra munkáltatóival szemben. Kérdéses tehát, hogyan lesz képes a honvédség rekrutálni a jól képzett mérnököket, orvosokat, informatikusokat, stb., akiket belföldön és külföldön is tárt karokkal várnak a gyümölcsöző karrierrel kecsegtető cégek.

⁴⁵ Benkő Tibor: I.m. 14. o.

⁴⁶ Hautzinger Gyula: A magyar katonai missziók jelene és jövője <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=MISIZJ> [2012. december 5.]

⁴⁷ A Magyar Honvédség számára az eszközparkot illetően nemcsak az elavultság lép fel problémaként, hanem az is, hogy ezek a régi haditechnikai eszközök egy területvédelemre berendezkedett haderőt predesztinálnak, a jelenlegi – és várhatóan a jövőbeni – nemzetközi szerepvállalásaink viszont expedíciós képességeket igényelnek.

⁴⁸ Ezáltal azonban a haderő ideiglenesen (amely állapot rendkívül sokáig is elhúzódhat) vegyes haditechnikával rendelkezik, hiszen egyszerre lesznek rendszerben a régi orosz és a lecserélt nyugati, szövetséges haditechnikai eszközök.

javítások és alkatrészek szükségesek. Amennyiben a Szövetség akár közvetlen konfliktusba, akár csak feszült viszonyba kerülne Oroszországgal, megszakadhatnak a kapcsolatok, az orosz fél megtagadhatja a szállítást, így eszközeink nem lesznek többé hadra foghatók.

Az elavult eszközök pótlására két lehetőség van: vagy saját eszköz fejlesztésével és gyártásával vagy pedig külföldi beszerzésből látjuk el a haderőt. Egy közös jellemzője van azonban mindkét megoldásnak, mégpedig az, hogy hatalmas anyagi ráfordításokat igényel.

Valamely opció választása márpedig elengedhetetlen, különben mélyreható következményekkel kell szembenéznünk, amit Benkő Tibor vezérezredes hivatkozott példája⁴⁹ remekül szemléltet: Az 1990-es évek közepén megvásárolt Mistral rakétakomplexum meghatározó eleme a magyar légvédelmi képességnek. Ez az eszköz teljes mértékben megfelel a NATO-kompatibilitás követelményének, de a rakéták kihordási ideje a közeljövőben lejár, azokat mindenképpen pótolni kell. Ha ez nem történik meg, akkor az eszközrendszer feleslegessé válik, nincs értelme fenntartani. Ebből az is következik, hogy a kezelő személyzetre sincs többé szükség, így az ilyen irányú szakismeretek oktatása szintén befejeződik. Egy bizonyos idő után pedig hiába különítenek el forrásokat a rakéták megvásárlására, ha senki sem rendelkezik majd azzal a szaktudással, amit a komplexum működtetése megkövetel. Ez minden haditechnikai eszköz esetében érvényes, az eszköz bármikor megvásárolható, de ha a szaktudás elvész, azt hosszú évekebe-évtizedekbe telik megszerezni.

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a magyar védelmi költségvetésben az ideálisnál sokkal kevesebb forrás jut beszerzésekre és fejlesztésekre. Éppen ezért az elmúlt években csekély mennyiségű eszközbeszerzés történt, azok is főleg a békeműveletekben szolgáló állományhoz kerültek, előidézve ezzel egy kétsebességes modernizációt.⁵⁰ A minisztérium az időnyerés érdekében a nagyobb programokat igyekszik átütemezni, a beszerzéseket pedig olyan eszközökre korlátozni, amelyek nem újonnan kerülnek a honvédséghez, így sokkal olcsóbban tud hozzájutni.⁵¹

A magyar védelmi ipar messze nincs olyan helyzetben, hogy ki tudná szolgálni a magyar haderő igényeit vagy exportálni lenne képes. Ugyan célként jelent meg a tervekben a hazai hadiipar újjáélesztése a Hadfelszerelési

⁴⁹ Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottságának Honvédelem, területvédelem, önkéntes tartalékos haderő című III. tudományos konferenciáján, 2012.05.16-án.

⁵⁰ Ebben az esetben kiemelten érvényesül az interoperabilitás követelménye, hiszen Magyarország nem komplett alegységeket küld ki a külföldi műveletekbe, hanem más nemzetek kontingenseibe beilleszkedve, velük szorosan együttműködve végzik feladataikat. A missziós modernizáció másik hajtóereje katonáink biztonságának garantálása, amelyhez az aszimmetrikus hadviselés követelményeinek megfelelő harci-technikai eszközökre, felszerelésekre van szükség.

⁵¹ Szenes Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám 5-10. o.

Iparkorszerűsítési Terv (Hadik-terv) keretében, ennek részletei még nem világosak, megvalósítása pedig szintúgy forrásigényes lenne.^{52,53}

Ezen a ponton utalnék vissza az EU és a NATO által is megfogalmazott törekvésekre, hiszen az itt leírt problémák közel sem egyedülállóak – sem közvetlen környezetünkben, sem Európa más államaiban. Példát kell vennünk azokról az együttműködésekről, amelyek elősegítik a felmerülő nehézségek megoldását és mintaként szolgálnak a transz-atlanti térségben. Magyarország már részese ilyen jellegű kezdeményezéseknek és a továbbiakban is követnie kell ezt az utat, érdemes a jövőben is részt vennie minden olyan projektben, ami megkönnyítheti akár az ország védelmének, akár a nemzetközi kötelezettségek teljesítését.

Zárásként

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a 2008-as gazdasági krízis igencsak nehéz helyzetbe hozta Európát és ebben a védelmi költségvetések válsága meglehetősen kis szerepet kap. A pénzügyminiszterek szinte átvették a védelmi tárcák irányítását, mintha egy csődbe ment vállalkozás lenne. Mindez talán nem is jelentene akkora problémát, ha a világ egésze ugyanígy érintett lenne, de ez messze nem így van. Az Egyesült Államokban is jelentkeztek hasonló nehézségek, ezzel szemben Oroszország, Ázsia egyes államainak gazdasági növekedése alig esett vissza. Ezek az országok töretlenül folytatják korábban megkezdett fegyverkezési programjaikat, illetve tovább fejlesztik haderejüket. Természetesen az Egyesült Államok politikájában is visszatükröződik ez a hangsúlyeltolódás, Európa egyre inkább veszít jelentőségéből. Így nem tehetnek mást az európai államok, minthogy mindent elkövetnek a felzárkózás érdekében, de legalábbis megakadályozzák, hogy a helyzet tovább romoljon. Nemcsak külső érdekek miatt válik ez szükségessé, hanem figyelembe kell venniük a nemzeti költségvetési megvonások által előidézett képességcsökkenés következményeit is. A folyamat megállítása mind az Európai Uniónak, mind a NATO-nak kiemelt érdeke. Meg is találták a megoldást, ami nem más, mint a *szorosabb védelmi együttműködés*. Egyszerűnek tűnik, de mégsem az.

Magyar szempontból könnyű rávilágítani egy lehetséges okra, ami nem más, mint a finanszírozási kérdése. Hiszen minden összevonás, beolvasztás, együttműködés, ami hosszabb távon gazdaságosnak ígérkezik, rövidtávon nagyobb ráfordítást igényel. Ha azonban a haderőnk önmaga számára sem képes

⁵² Benkő Tibor: l.m. 16. o.

⁵³ Természetesen ez nem azt jelenti, hogy Magyarország és a magyar védelmi ipar egyes területeken ne rendelkezne a szükséges szakértelemmel és ötletekkel. Erre a legjobb példa a teljes mértékben magyar fejlesztésű Gepárd fegyvercsalád. (lásd bővebben: <http://www.szkosz.com/node/204>), vagy a Rába Jármű Kft védett zárt felépítmény (VZF) fejlesztése (Vö. Torma János: A Rába kapcsolódása vagy kapcsolódási lehetőségei a 10 éves haderő-fejlesztési programhoz. MHTT-NKE HHK és az MH ÖHP logisztikai konferenciája, Székesfehérvár, 2012. november 22.)

biztosítani a működés és fenntartás költségeit, hogyan vállalhatná föl az együttműködést más államokkal. A kizárólagosan „potyautas” jellegű viselkedés ma már nem egy járható út. *A közös célok érdekében mindenkinek áldoznia kell.*

Mindemellett, mivel a politika dönt minderről, az államoknak le kell bontaniuk azt a falat is, amit saját maguk emeltek a szuverenitáshoz való ragaszkodás, bizalmatlanság és a függőség elkerülésének összességéből. Amennyiben sikerül ezen túllépni – nemcsak kétoldalú, regionális, hanem annál sokkal szélesebb viszonylatban – akkor számos lehetőség válik elérhetővé. Európa képes lesz képviselni önmagát, egységesen fellépni a nemzetközi közösségben, fokozottabban részt venni a NATO-ban és megvédeni saját érdekeit határain kívül is. *Egy erőteljesebb védelmi kooperáció hosszú távon talán még egy közös európai haderőt is megalapozhat.* A tétlenség, az együtt nem működés azonban komoly következményeket vonhat maga után a védelmi szektorra vonatkozóan: másodrendű, cselekvésképtelen haderőkhöz vezethet. A nemzetközi gazdasági helyzet a közeljövőben nagy valószínűséggel nem fog markánsan változni, így jól átgondolt döntésekre és tettekre egyaránt szükség lesz a védelmi szférában. Jól felfogott érdekünk, hogy így cselekedjünk.

Felhasznált irodalom

1. Selján Péter: A globális gazdasági válság hatásai a védelmi kiadásokra: globális körkép
http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1042&title=A_glob%C3%A1lis_gazdas%C3%A1gi_v%C3%A1ls%C3%A1g_hat%C3%A1sai_a_v%C3%A9delmi_kiad%C3%A1sokra:_glob%C3%A1lis_k%C3%B6r%C3%A9p
2. Balla Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők PhD értekezés 2003.
http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2003/balla_attila.pdf
3. Eltérő trendek a védelmi kiadásokban
http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=136397:elter-trendek-a-vedelmi-kiadasokban&catid=77:kuelfoeldi-hirek&Itemid=114
4. Background paper on SIPRI military expenditure data
<http://www.sipri.org/media/pressreleases/press-release-translations-2012/milexbgeng.pdf>
5. Csiki Tamás: A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. NKE SVKK Elemzések 2012/8 http://hkk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_8.pdf
6. Haditechnikai Kerekasztal: A Garibaldi hazamegy <http://htka.hu/2011/07/08/a-garibaldi-hazamegy/>
7. Claudia Major: Mehr Europa in der NATO http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/nato_mehr_europa.html
8. Christian Mölling: Europa ohne Verteidigung http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-studien-de/swp-studien-detail/article/europa_ohne_verteidigung.html

9. Csiki Tamás, Németh Bence, Tálás Péter: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán. NKE SVKK Elemzések 2012/14 http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_14.pdf
10. Smart Defence, Smart TADIC” http://www.ndr.de/info/programm/sendungen/streitkraefte_und_strategien/smartdefenceinitiative101.pdf
11. Christian Mölling: Pooling and Sharing in EU und NATO http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/europas_verteidigung_pooling_sharing.html
12. Nagy Zsolt: A francia-brit védelmi együttműködésről. Nemzet és Biztonság. 2011. február
13. Tömösváry Zsigmond: Az európai rakétavédelmi rendszer - két nézőpontból http://mhtt.eu/hadtudomany/2012_e_Tomosvary_Zsigmond.pdf
14. Szenes Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám
15. Makk László: A haderő átalakítása a hidegháború utáni korszak biztonsági kihívásainak tükrében. PhD értekezés 2008. http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2008/makk_laszlo.pdf
16. <http://www.valasztas.hu/nep97/index.htm>
17. Szenes Zoltán: Védelmi költségvetés 2012. Nemzet és Biztonság. 2011. november
18. Deák János: A nemzeti katonai gondolkodás fejlődése. Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám
1009/2009 (I.30.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról
19. Benkő Tibor: A Magyar Honvédség felkészítése az országvédelmi feladatokra. Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám
20. Hautzinger Gyula: A magyar katonai missziók jelene és jövője <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=MISIZJ>

EGY KETTÉHASÍTOTT PARADICSOM... VÁLTOZOTT VALAMI?

Absztrakt

A szerző cikkében a ciprusi kettéosztottság helyzetét tekinti át. Sorra veszi a szembenállás előzményeit és kialakulását, melynek megismerhetjük emblematikus helyszíneit, mozzanatait. Bemutatásra kerülnek a konfliktus egyes elemei, azok háttere, a felek lépéseinek következményei. Láthatjuk a megoldást célzó erőfeszítéseket, a közeledés folyamatának eredményeit és természetesen láthatjuk a kudarccokat is. Különös hangulatot ad a műnek, hogy a szerző maga is érintett a témában. Éppen tíz éve, hogy békefenntartóként a szigeten szolgált, így sajátos, belső szemüvegen keresztül szemlélheti az eseményeket.

Kulcsszavak: beavatkozás, béke, békefolyamat, Ciprus, csatlakozás, ENSZ, etnikum, Famagusta, földgáz, gazdaság, görög, háború, invázió, konfliktus, közeledés, megosztottság, megszállás, menekült, polgárháború, szembenállás, sziget, tenger, török, turizmus, Varosha

Abstract

The author in his article reviews the situation of the Cyprian bipartition. He enumerates the antecedents and developments of the confrontation one after the other. We can recognize the emblematic sites and moments of this confrontation. The elements of the conflict, their background and the consequences of the steps taken by the two sides are also presented. We can see the efforts aimed at finding a solution to the conflict, the results of the approaching process and – naturally – we can see the failures too. It provides a special mood to the work that the author himself is personally affected in the topic. He served as a peacekeeper on the island, precisely ten years ago, so he can contemplate the events through specific glasses.

Keywords: *Intervention, peace, peace process, Cyprus, joining, UN, ethnic group, Famagusta, natural gas, economy, Greek, war, invasion, conflict, approach, dividedness, occupation, refugee, civil war, confrontation, island, sea, Turkish, tourism, Varosha*

Még a tavasszal, mikor már az idő is egyre nyáriasabbra fordult, azon kezdtem el törni a fejem, hova menjek pihenni a nyári szabadság alatt. Gondolatban sok lehetőség felmerült bennem, még az is, hogy esetleg valami egzotikus helyre esik a választásom. Dönteni nem tudtam, viszont a lehetőségek böngészése közben észrevettem egy újsághírt, amely Ciprusról szólt. Rögtön eszembe jutottak az emlékeim a szigetről, bár nyaralás szempontjából elvettem, mert az átlag turisták által megtapasztalható élményeknél többet is

megismertem e helyről, mégis gyermeki izgalommal olvastam a sorokat, mely közben nosztalgikus érzés kerített hatalmába.

Az újságcikk arról szólt, hogy még 2011 szeptemberében egy nappal a ciprusi partoknál végzett izraeli-ciprusi együttműködésben végzett földgáz-kutatást célzó fúrások megkezdését követően a török kormány kijelentette: hadiflotta bevetését fontolgatja, hogy „megvédelmezze” a feltárás területét. A tengeri határok kérdése – sok más mellett – komoly konfliktusforrás Törökország és Görögország között. Mivel Törökország ellenségesen foglal állást az ügyben, és mert a térségben két legnagyobb riválisa Ciprus és Izrael együttműködnek az energia kitermelésben, Törökország mindent elkövet, hogy a két fél nélküle ne állapodhasson meg a fúrási jogokról. A cikk leírta, hogy Ciprus északi részét jelenleg a török hadsereg tartja megszállva, az ott megalakult Észak-Ciprusi Török Köztársaságot egyedül Törökország ismeri el. E körülmények kérdésessé teszik a törökök felvételét az Európai Unióba, melynek azért természetesen sok más összetevője is van.

A ciprusiak számára azonban csak Ciprus egésze létezik, és a kérdéses terület a sziget északi partjainál található. A török fél a nemzetközi viták ellenére kijelentette, hogy hamarosan szintén megkezdte a fúrásokat a térségben, egyben a ciprusi görögöket azzal vádolja, hogy eltulajdonítják a török közösségtől a gázlelőhelyeket. Persze a földgázkérdés sem új keletű, az elmúlt évek során már több összecsapásra is sor került görög és török hajók között az Égei-tengeren a földgáz miatt. A ciprusi kormány a szomszédos Libanonnal, Egyiptommal, és Izraellel is megállapodott a tengeri gazdasági övezeteinek határaitól, Törökország azonban nem ismeri el ezek érvényességét. Törökország ígéretét tettekre váltotta és tovább élezve a török és görög közösség közti szembenállást, elkezdte a földgáz utáni kutatást Ciprus partjainál ugyanabban a körzetben, ahol a ciprusi görög kormány tette ugyanezt. Ezzel egyidejűleg felszólította az általa egyébként el nem ismert Ciprusi Köztársaság kormányát a tevékenység beszüntetésére. A török kutatóhajót török hadihajók és repülőgépek kísérték a körzetbe. A ciprusi görög kormány pedig továbbra is folytatja saját fúrásait a sziget keleti partjainál. A török álláspont az, hogy előbb béke-megállapodást kellene kötni a kettéosztott Cipruson, ezután lenne szabad hozzákezdeni a gázkitermeléshez. Megjegyzem e kijelentéssel kapcsolatban, a halogatás és a kifogás szándékát érzem, hiszen a béke-megállapodás 38 éve várat magára és nem valószínű, hogy pont most, a gázkitermelés hatására fog megvalósulni. A két fél között közvetítő Ban Ki Mun ENSZ főtitkár is elismerte, hogy nem történt érdemi előrehaladás a békefolyamat tárgyalásain. A török miniszterelnök ugyan azt állítja, vélhetően nem minden alap nélkül, hogy attól tart, a gázeladásból befolyó bevételből nem fognak részesülni a ciprusi törökök, ezért leszögezte, hogy Törökország minden lehetőséget megragad a konfliktus békés rendezése érdekében, ugyanakkor a végsőkig védeni fogja érdekeit. A nyilatkozatról egyértelműen érezhető, hogy nem mentes a fenyegetéstől. A

ciprusi köztársasági elnök deklarálta ugyan, hogy a földgáz kitermelésének hasznából mindkét közösségnek egyaránt részesednie kell, de Törökország ebben nem bízik. Felröppentek olyan hírek is, persze török részről, hogy Izrael húszezer katonát akar Ciprusra vezényelni, hogy megvédje érdekeltségeit. A hír hangulatkeltésnek tűnik, hiszen ez egy nyilvánvaló katonai intervenció lenne és Izrael azonnal cáfolta is. Kijelentette, hogy eddig sem szándékozott és ezután sem fog külföldön csapatokat bevetni. A ciprusi kormányzatot nem rettentették el a török fenyegetések, idén tavasszal bejelentette, hogy 15 vállalat, illetve konzorcium tett ajánlatot a sziget déli partjai mentén feltételezett kőolaj és földgázlelőhelyek kiaknázására. Ankara természetesen ellenzi és törvénytelennek tartja ezeket az eljárásokat is.

Ezek után meg kellett állapítanom, még mindig „nincs béke”, a lelkek még mindig háborognak, a megosztottság és a szembenállás még mindig meghatározó eleme az országnak. Már több mint egy évtizede annak, hogy először a szigetre léptem. Mégpedig nem is akármilyen minőségben, ENSZ békefenntartóként. Mint ilyen, arra voltam hivatott, hogy a békefolyamatot, a szembenállók közeledését elősegítsem. Mi történt azóta, mi változott? A konfliktus több mint 40 éve kezdődött, és az ENSZ már azelőtt megkezdte a békefenntartást, mielőtt megszülettem. Érdekes érzés részt venni egy olyan feladatban, mely jóval a születésem előtt kezdődött, ráadásul ennek a részvételnek is már 10 éve. Nézzük meg, miről is beszélünk, mi az előélete ennek a helynek, mely a turisták számára ezzel a szlogennel mutatja be magát: „A Föld egy sarka, melyet megérintett a mennyország.” Lássuk mennyire érintette meg és az átlagembernél mélyebbre nézve mit is takar az idillinek látszó felszín.

Ciprus a Földközi-tenger harmadik legnagyobb szigete. Míg földrajzi szempontból Ázsiához tartozik, addig az ország kulturális és politikai szempontból is Európa része. Ciprus 2004. május 1. óta az Európai Unió tagja, persze a megszállt területek tagságának felfüggesztése mellett. A sziget, melynek partjainál a tengerben a görög mitológia szerint Aphrodité, a szépség és szerelem istennője született volt része a Perzsa-, az Egyiptomi-, Római-, és a Bizánci Birodalomnak is. Birtokolta I. Richárd angol király, a Templomos Lovagrend, a Lusignan dinasztia és a velenceiek, majd 1571 és 1878 között az Oszmán Birodalom része lett. Miután Nagy-Britannia elfoglalta, bérbe vette a szigetet az Oszmán Birodalomtól, 1925-ben pedig brit koronagyarmattá vált. Szinte ezzel egyidőben szerveződött a görög ciprusiaknak a sziget Görögországgal való egyesüléséért küzdő mozgalma (enózisz), amely a II. világháború után vált jelentős politikai tényezővé. Az EOKA nevű görög nacionalistákból álló ellenállási szervezet 1955-ben alakult meg és a brit gyarmati függőség ellen harcolt.

Ciprus függetlenségéről 1959. február 19-én a Londonban megkezdett, Nagy-Britannia, Görögország és Törökország között lezajlott konferencián

egyezményben nyilatkoztak a résztvevők, melyet 1960. február 11-én írtak alá. Az államszerződés jogot formált arra, hogy mindhárom fél katonai erőket állomásoztasson a szigeten. A függetlenséget közösen szavatolták. Az 1960-ban létrehozott alkotmány szerint, Ciprus parlamentjében egy görög elnöknek és egy török alelnöknek, hét görög és három török miniszternek kell lennie. A képviselők között 24 helyet török ciprióták számára tartanak fenn. Ez a lakosság etnikai megoszlása miatt alakult ki, hiszen akkoriban 82 %-ot a görögök és egyéb etnikum, 18 %-ot pedig a törökök tettek ki. Az újdonsült Alkotmányban a Görögországhoz való közeledést megakadályozandó megtiltották az enosist, azaz a sziget Görögországhoz való csatolását. A törökök nem elégedtek meg a parlamentben, kormányiszervekben, hivatalokban és a katonaságban nekik szánt 30 %-os aránnyal, ami egyébként a nemzetiségi aránynál magasabb, hanem a görögökével azonos hatalmat követeltek. Természetesen a görögök pedig még a 30 %-ot is sokallták. A garanciális szerződés értelmében a három hatalom vállalta az Alkotmány megvédését. A független Ciprust az ENSZ 1959. szeptember 20-án már fel is vette tagjai közé. Az első elnök III. Makariosz görög-ortodox pátriárka lett.

A Cipruson élő két nagy népcsoport, a görögök és a törökök a történelem során folyamatosan ellentétben álltak egymással. A két etnikum között állandósuló feszültségek és összetűzések fő oka az volt, hogy a görögök egy része még mindig azt szeretne volna, ha Ciprus Görögország részévé válik. Ez volt a fő oka annak, hogy a két etnikum között állandósultak a feszültségek és összetűzések. Az állandó ellenségeskedés 1963 decemberében, azaz alig néhány évvel a történelmi megegyezést követően nyílt töréshez vezetett. A Makariosz érsek vezette görög ciprióták – a török kisebbség képviselőinek kizárásával – egyszerűen felszámolták az ország kettős felépítését, és szinte minden téren korlátozták a török lakosság jogait. Az új, tisztán görög kormány hatalomra jutása után a ciprusi törökök helyzete lényegesen megromlott. A jelentős túlerőben lévő görögök fegyveres támadásainak következtében sok töröknek csupán egyetlen lehetősége maradt, a menekülés. A helyzet megoldására ezért 1963 végén létrehozták az úgynevezett „Zöld vonalat”, amely a görögök lakta területet volt hivatott elválasztani a töröklakta területektől, így kettéosztva az országot.

Mivel az összetűzések sokszor fegyveres összecsapásokká fajultak, 1964-ben Ciprus kérdése az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé került, amely 1964. évi 186-os határozatában békefenntartók telepítését rendelte el a szigeten (United Nations Peacekeeping Force In Cyprus, UNFICYP) A török kisebbség helyzetén ez a beavatkozása sem sokat segített, az erőfeszítések eredménytelennek bizonyultak a polgárháború megfékezésében. A Görögországban időközben hatalomra került katonai junta által támogatott ciprusi görög katonatisztek csoportja, a *Nemzeti Gárda* 1974. július 15-én államcsínyt és merényletet kísérelt meg az érsek-elnök Makariosz ellen, mely azért következett be, mert

Makariosz ekkor már a semlegesség és a törökökkel való megbékélés politikáját helyzete előtérbe. Céljuk a sziget Görögországgal való egyesítése volt. Makariosz brit segítséggel elmenekült a szigetről. Níkosz Szampszönt lett az új elnök. Az eltávolított Makariosz július 19-én nyilatkozatot adott ki, amelyben leszögezte: „*A görög junta puccsa egy invázió, melynek következményeitől Ciprus egész lakossága szenved, görögök és törökök egyaránt.*”. Másnap, július 20-án az 1960-as háromhatalmi egyezményre és a török etnikum védelmére hivatkozva Törökország, 40 000 fős inváziós csapatot tett partra a sziget északi részén és megkezdte annak megszállását, amiről ekkor persze még nem lehetett tudni, hogy megszállás, műveletük teljesen beleillett az egyezmény szerinti megállapodásba. Két nap múlva a török csapatok biztosított folyosót nyitottak az északi parttól Nicosiáig. Szampszönt félreállították, majd Makarioszt visszahozták és július 22-én Görögország fegyverszünetet kötött Törökországgal.

A görögországi junta július 23-án megbukott és Genfben megindultak a béketárgyalások. Ekkor a józanész azt diktálta volna, – mivel az eredeti állapot visszaállt, a katonai akció elérte célját – hogy mindenki menjen haza, Ciprus önállóan, függetlenként kezelje tovább belügyeit. Persze semmi sem ilyen egyszerű. Ez csak egy végletekig leegyszerűsített nézőpont. A valóságban ennek számos más összetevője volt, más is lett az eredmény. Az inváziót követően a tisztogatási módszerek egyáltalán nem voltak finomabbak, mint az 1963-as puccs után, a különbség csak annyi volt, hogy ez alkalommal a görögöknek kellett menekülniük. A szigeten 200 ezer fős görög lakosság indult meg a görög fennhatóságú déli területek felé. Ezt nyilvánvalóan nem minden ok és kényszer nélkül tették, a körülmények, a kialakult helyzet és az etnikai szembenállás „besegített” döntésükbe. A genfi tárgyalások augusztus 14-én eredménytelenül félbeszakadtak, mely következményeként Görögország – Franciaország 1966. március 10-i hasonló, de motivációjában eltérő döntését követve – kilépett a NATO katonai szövetségéből (aztán 1980-ban visszalépett).

A török csapatok folytatták az előrenyomulást és rövid időn belül már a sziget területének 37 %-át birtokolták. A törökök előrenyomulásokat itt megállították, megelégedtek azzal, hogy a török lakta területek biztonságát stabilizálják. Ezt a körülményt pozitívumként is a javukra írhatjuk, hiszen tovább is mehettek volna, amit valószínűleg a nemzetközi közvélemény másképp fogadott volna és ennek fogadtatása és reakciója is másként alakul ebben az esetben. A szigeten tartózkodásom során ismertem meg azt a törökök által többször hangoztatott kijelentést, hogy „legutóbb futottatok, legközelebb úszni fogtok”. Személy szerint azt is figyelemre méltónak találom, hogy több mint tíz évet vártak a beavatkozással, hiszen a török kisebbség ekkor már régóta védelemre szorult. Az intervenció végrehajtása természetesen ismét sok mindentől függ, a nemzetközi környezettől, politikai és hatalmi helyzetektől, arra már csak bátortalanul merek gondolni, hogy az Égei-tenger kontinentális talapzatában 1974-ben talált olajtól. A délen lakó törökök többségét, kb. 60 000 embert az

északi területekre telepítette a ciprusi kormány, mely folyamat már jóval az invázió előtt megkezdődött. Feltehetően itt sem mindenki önszántából távozott. Az etnikai tisztogatás nem szokott válasz és megtorlás nélkül maradni. A fővárost, Nicosiát csakúgy, mint az egész szigetet a már amúgy is meglévő „Zöld Vonal” mentén kettéosztották, ami „országhatárrá” alakult, a város nemzetközi repülőtere ENSZ fennhatóság alá került, légi forgalma megbénult. E vonal két oldalán kialakításra került egy „ütközőzóna”, melyet az ENSZ ellenőríz, és tulajdonképpen a „senki földjévé” vált. Az északi területeken 1975-ben a ciprusi törökök egyoldalúan saját, önálló közigazgatást alakítottak ki „Észak-Ciprusi Szövetségi Állam” néven.

A béke megteremtése érdekében számos ENSZ próbálkozás történt. Ezek mindegyike eredménytelen volt. A '70-es és '80-as években a felek közti tárgyalásokba az ENSZ-főtitkár is aktívan bekapcsolódott, és sokáig úgy tűnt, a világszervezet fejének sikerül közelebb hoznia a két közösség álláspontját. Az ENSZ főtitkár 1977-ben, majd 1979-ben kicsikart a török és görög ciprióták vezetőitől egy olyan magas szintű megállapodást, melyben a felek ígéretet tettek a két tartomány föderális újraegyesítésére, ám a részletekben és az új állami berendezkedés alkotmányba foglalásában már nem tudtak megegyezni. Míg a görög ciprióták egy egységes államban látták Ciprus jövőjét, korlátozott török autonómiával, addig a török ciprióták legfeljebb egy laza föderális állam létrehozásáról voltak hajlandók tárgyalni, melyben mindkét felet azonos jog és hatalom illeti meg. Így aztán bármennyire is igyekeztek a világszervezet békeletteremtői, a megállapodás – mivel egyik fél sem volt hajlandó engedni feltételeiből – csak nem született meg. A törökök még tovább mentek a politikai pókerjátzmában. Miután látták, hogy a görög cipriótáknak eszük ágában nincs elismerni föderális államukat, léptek egy merészet, és 1983. november 16-án kikiáltották az általuk ellenőrzött területek függetlenségét. Létrejött a mai napig fennálló Észak-Ciprusi Török Köztársaság, melyet egyedül Törökország ismer el. Ami azért nem teljesen így van, mert ugyan kevesen tudják, de Azerbajdzsán is. A kinyilatkoztatás arra azért mégis jó volt, hogy az addig is csupán döcögő békefolyamatot végképp megakassza. A törökök ugyanis ettől a pillanattól kezdve „államuk” elismerését kérték a tárgyalások folytatásáért cserébe. A létrejött új államot az ENSZ-tagállamai bojkottálják az ENSZ Alapokmány 2. cikkének 5. bekezdése alapján. A Ciprusi Köztársaságot pedig Törökország nem ismeri el és *Dél-ciprusi görög ciprióták*

1. sz. kép: Az észak-ciprusi zászlót, mely délről is jól látszik, egy éjszaka alatt „varázsolták” a törökök a hegyoldalba.

közigazgatásának nevezi. E hozzáállással Törökország több ENSZ-határozatot is megszeg. Ciprus ezzel úgy tűnik végérvényesen kettészakadt.

A szembenállás során a felek között számos kisebb-nagyobb incidens történt. Ezek közül a súlyosabbak többnyire a demarkációs vonalat őrző katonák túlkapásaiból fakadtak. Például 1996-ban zavargásokhoz, sőt, kis híján egy török-görög háborúhoz vezetett, amikor a török hadsereg egy katonája lelőtt egy görög cipriótát, aki a demarkációs vonalat átlépve megpróbált letépni egy török zászlót. Egy év múlva majdnem ismét háborúba sodródott a két NATO tagország. A komolyabb légierővel nem rendelkező Ciprusi Köztársaság elhatározta, hogy légterének védelmét légvédelmi rendszerrel erősíti meg, konkrétan Sz-300-as rakéta komplexumot vásárol Oroszországtól. Az üzlet megkötése elmaradt, mert Törökország azzal fenyegette Ciprust, hogy a rakétákat megérkezésük időpontjában megsemmisíti. A fenyegetésben odáig elmentek, hogy olyan kijelentéssel éltek, miszerint „Ha már elfelejtették volna mi is történt 1974-ben, mi készek vagyunk megismételni azt.” A törökök heves reakcióját az váltotta ki, hogy a rakéták ugyan valóban védelmi célokat szolgálnak, de 150 km-es hatótávolságuk lehetővé tesz adott esetben egy Törökország felé irányuló támadást is. Az ügyet végül aktív nemzetközi közbenjárás mellett úgy oldották meg, hogy a ciprusi elnök 1999-ben lemondott a légvédelmi rendszer telepítéséről, és az Oroszországi szállítókkal Krétára vitette a rakétákat. Törökország, ahogy ez várható volt, ezt is elfogadhatatlannak minősítette. A politikai játszmák a háttérben a szokott módon folytatódtak. A huzavona során a ciprusi külügyminiszter kompromisszumként azt kívánta elérni, hogy Cipruson légi aktivitás mentes övezetet hozzanak létre. A törökök átláttak a szitán, felismerték, hogy a javaslat, és még az is lehet, hogy az egész légvédelmi rendszer megrendelése, és az ebből eredő konfliktus kirobbantása azzal a szándékkal kezdődött, hogy megszűnjön a Ciprus feletti török légi ellenőrzés.

A közeledés jegyében 2003. április 30-án a határvonal több szakaszát megnyitották, melyet a helyszínen élhettem át. Szívbemarkoló volt azokból az emberekből előtörő érzéseket látni, akik több mint 28 év után először léphettek egykori otthonuk földjére. Ciprus Európai Unióhoz való csatlakozása előtt Kofi Annan ENSZ-főtitkár vezetésével Annan-terv néven rendezési terv született a sziget újraegyesítésére. A terv lehetőséget adott volna az 1974-es török megszállás során bevándorolt, illetve ezek leszármazottjaként Cipruson élő törökök jelentős részének, hogy a szigeten maradjon. Ez heves tiltakozást váltott ki a déli, nem megszállt területen élők görög cipriótákból. Ez sem véletlen, hiszen, ha nem is elismerten, de nemcsak a megszálláskor, hanem azóta folyamatosan jöttek a bevándorlók, adott esetben betelepítettek. Egyes adatok szerint számuk 150.000 köré tehető, amihez ha hozzávesszük leszármazottaikat, az etnikai arány igencsak felborulna, ha ebben a helyzetben következne be az újraegyesítés. A 2007-es népszámlálás szerint a Ciprusi Köztársaságnak 788.457 lakója volt. Itt szemléletesebben érzékelhető, hogy ehhez a számhoz viszonyítva

a 150.000 igen jelentős gyarapodás. Jelen helyzet vizsgálatát nem befolyásolja, de meg kell említenünk, hogy a gyarmati múltnak és a brit légi támaszpontoknak köszönhetően a szigeten folyamatosan található egy brit közösség is, amely részben a Királyi Légierő katonai és polgári alkalmazottaiból, részben brit civilekből tevődik ki. Tehát az etnikai arányok változásának fényében az egyesítés tárgykörében kiírt népszavazás első látásra érdekesnek tűnő eredménye nem meglepő. A ciprusi törökök az egyesítés mellett, a ciprusi görögök többsége az egyesítés ellen szavazott, így a terv kudarcba fulladt. A béketárgyalásoknak fontos pontja lett volna a Ciprusi Köztársaság által illegális bevándorlónak tekintett, Észak-Ciprus által állampolgárként elismert bevándorlók és leszármazottaik távozása. A Ciprusi Köztársaság 2004.május 1-én megosztott államként lett az EU tagja. Az északi, megszállt területek EU tagsága a helyzet rendezéséig felfüggesztésre került. A török ciprusi oldal szerint ez több ponton is sérti a nemzetközi jogot, hiszen az 1960-as szerződésekben megtiltották a más országokkal való egyesülést, uniót, kivéve, ha annak mindhárom garantáló hatalom tagja, ami ez EU esetében nem állt fenn, hiszen Törökország akkor még a tagjelöltiség kapujában sem állt. A görög ciprusi fél természetesen ezen érvekkel szemben tudott ellenpéldákat állítani, nevezetesen a Német Szövetségi Köztársaságot és Ausztriát.

Ciprus 2008. január 1-jén csatlakozott az eurózónához. Ez az év jelentős a két oldal közeledése szempontjából is. Nicosiában, a kettéosztott fővárosban, februárban a két városrész polgármestere ünnepélyes keretek között megnyitotta a város több mint három évtizede kettévágott és lezárt főutcáját a Ledrát, azaz az ott lévő, az évek során zarándokhellyé vált határátkelőt. Az első határátkelők megnyitása óta ekkor már csaknem öt év telt el, valamint 2008 óta is már négy, tehát ebből is láthatjuk, hogy a szembenállás feloldása nem halad rohamléptekben, de kisebb-nagyobb lépésekkel, gesztusokkal csak-csak van előremozdulás. A hajtóerő a ciprusi gazdaság legmeghatározóbb eleme a szolgáltató szektor lehet, ez adja a GDP háromnegyedét. Ezen belül főként az idegenforgalom és a pénzügyi szektor számottevő. A szigetre évente több mint kétmillió turista látogat, azaz a lakosság közel háromszorosa. A legtöbben, a turisták közel fele a hagyományosan jó kapcsolatok miatt Nagybritanniából érkeznek. A pénzügyi szektor fő vonzerejét az off-shore vállalati tevékenység adja. Hozzávetőlegesen ötvenezer bejegyzett ilyen cég létezik az országban. Noha az EU csatlakozás nyomán e cégek terhei közel kétszeresére nőttek, európai összehasonlításban Ciprus még mindig vonzó és előnyös az off-shore céget alapítani szándékozók számára. Fontos tényező a tengeri szállítás is, a szigetország a világ egyik legnagyobb kereskedelmi flottájával rendelkezik.

A sziget kényszerű kettéosztottsága miatt 2003-ig csak a déli „szabad területek” voltak hivatalosan látogathatóak, az északi, megszállt területekre a szigeten belülről nem lehetett belépni. Ezt Törökországon keresztül lehetett csak megközelíteni. Az ilyen módon érkezőket a Ciprusi Köztársaság a mai napig

illegális határátlépőnek tekinti. A határnyitáskor csak délről északra lehetett egynapos kirándulásra átlépni, északról csak e kirándulásról visszaérkezők léphettek délre. Ez a helyzet 2006-ban változott, mikortól is már az északon élők is délre látogathatnak. A határ megnyitásával új fordulatot vett a turizmus is, egyre népszerűbbek lettek az északi területek. Az egyik legszembetűnőbb jelenség, hogy a törökök a keresztény templomokat átalakították mecsetekké, azok tornyait pedig minaretté formázták. Jelentős fejtörést okozhatott a templomok belső átalakítása, hiszen itt Mekka irányában kell végezni az

2. sz. kép: Templomtoronyból minaret.

imádkozást. Különös élmény Szent Miklós katedrálisába belépve, hogy le kell venni a cipőt, és oltár helyett egy „kibla” található benn, ami a mekkai irányt jelzi. Azt le kell szögezni, hogy az Észak-Ciprusi Török Köztársaság hivatalosan nem létezik, ugyanis, mint azt korábban tisztáztuk, Törökországon és Azerbajdzsánon kívül egyetlen állam sem ismeri el. A nemzetközi leveleket a posta a „Mersin 10, Törökország” címezéssel viszi ki, egyébként „kézbesíthetetlen” üzenettel visszaküldi a feladónak, mivel ez esetben Ciprus déli része felől próbálják meg kézbesíteni, ahol a címezést értelmezhetetlennek minősítik. Az északi rész „nemzetközi reptere” valójában csak Törökországból elérhető, a telefonszámok a török +90-es előhívóval kezdődnek és a weboldalak is nc.tr-re végződnek. A fizetőeszköz a török líra.

A turizmussal függ össze a szembenállás egyik legjellegzetesebb jelképe Varosha városa, ahol tekinthetjük úgy is, hogy megállt az idő. Már a brit gyarmati időkben megkezdődött a turizmus fellendülése Cipruson. A sziget függetlenségének elnyerése után a fejlődés rohamléptekre váltott. Ezt ugyan megakasztotta kissé a polgárháború, de a kedvező időjárási viszonyok, az etnikai ellentétek dacára jó közbiztonság, a gazdag kulturális örökség és az angolul beszélő szigetlakók nagy száma miatt ez szinte észrevétlen maradt ebből a szempontból. Famagusta turistanegyede Varosha nemzetközileg is ismert turisztikai célponttá fejlődött. A világ minden tájáról érkeztek ide turisták, az 1970-es évek elejére a város lakossága meghaladta a 45.000 főt. Egymás után nőttek ki a földből a modern, csillogó szállodák és számos híresség töltötte itt luxus nyaralását, köztük Elizabeth Taylor, Richard Burton, Raquel Welch és Brigitte Bardot. A sziget bevételének igen jelentős része az itteni turizmusból, a városban zajló tengeri kereskedelemről és utasforgalomból származott.

Famagusta Ciprus legnagyobb, legforgalmasabb kikötővárosa volt az 1974-es török agresszióig. Mivel a város jelenleg a török megszállási övezetben fekszik, a kikötő nem üzemel, azaz nemzetközi kikötőként nem üzemel. Török teher- és hadihajók rendszeresen használják. Nem véletlen, hiszen az öböl a sziget partjain a tenger legmélyebb része, ez a kikötő rendelkezik a legjobb adottságokkal a hajózás minden formájának szempontjából. Varosha fénykorában a szigeten manapság az egyik legnépszerűbb nyaralóhelynek számító Larnaka még egy átlagos kisváros volt, a szórakoztatás és éjszakai élet központja Agia Napa tulajdonképpen nem is létezett. Varosha idegenforgalmi vérkeringésből kiesése után, valahol ami távolságban nincs túl messze tőle, de már a biztonságosabb déli oldalon van, folytatni kellett a turizmus és a hozzá kapcsolódó bevételek realizálását. Így vette át Varosha Szerepét Larnaka, mely folytatva az idegenforgalom fejlődésének sikertörténetét, a '80-as évekre teljes határfokon üzemelt.

A ciprusi álomnak, melynek szintén Varosha volt a megtestesítője 1974. július 15-én egycsapásra vége szakadt. Mint azt már tárgyaltuk, a Görögországgal való egyesülés érdekében megkísérelt államcsínyt Törökország nem hagyhatta annyiban, ezért a török etnikum védelmére hivatkozva 40.000 fős hadsereggel

3. sz. kép: Varosha fénykorában.

4. sz. kép: ... és most

szállt partra a sziget északi részén és megkezdte annak teljes megszállását. A török csapatok két nap múlva már a sziget területének 37 %-át (északi harmadát) birtokolták. Közben a délen lakó törökök többségét (több mint 60 ezret) az északi területekre telepítette a ciprusi kormány. Északról pedig 200 ezer görög nemzetiségű állampolgár

menekült délre. Famagusta városából is lakosok tízezrei menekültek el a török megszállás elől. Persze mindkét oldalon „rendesen” rásegített erre a hatalmat gyakorló fél. Ahogy az azóta kialakult konfliktusok szinte mindegyikében tapasztalhattuk, az etnikai tisztogatástól ez az időszak sem volt mentes egyik oldalon sem. Itt is hallani elnéptelenedett falvakról eltűnt emberekről, még akkor is, ha ezeket hivatalosan soha senki sem ismerte el.

Famagustából 1974-ben pár nap alatt a teljes lakosságot evakuálták, csakúgy, mint az északon tartózkodó több ezer turistát. Varoshát 1974. augusztus 14-16-án foglalták el a török csapatok. Itt nem volt ennyi ideje a turistáknak, egy órát kaptak elhagyni a városrészt. Az ultimátum nyomtatékosítására a várost a tenger felől blokád alatt tartó török hadiflotta egyik hajója ágyúlövést adott le az egyik szállodára. A lövedék becsapódásakor nem robbant fel, „csupán” kibontotta az épület oldalát, kitépve helyéről egy liftet, mely azóta is ott lóg leszakítva a leomlott fal és a helyén tátongó lyuk mellett. Az emberek csak a legszükségesebb holmijukat vitték magukkal, minden értéküket hátrahagyták. Az üres város köré a törökök falat és szögesdrótot húztak és meggátolták, hogy bárki belépjen. Ezzel a híres és népszerű varoshai üdülőövezet a világ egyik leghíresebb és legnagyobb szellemvárosává vált. A hadsereg hermetikusan lezárta a várost és azóta érintetlenül áll, a török hadseregen és az ENSZ képviselőinek meghatározott személyi körén kívül senki nem léphet be a város területére. Életre szóló élményt szereztem azzal, mikor olyan kivételes helyzetbe kerültem, melynek során saját szememmel, a helyszínen láthattam e körülményeket.

5. sz. kép: 0 km-es, 38 éves Oldtimer-ek.

A fegyveres, katonai jelenlétre tekintettel még fosztogatók sem kísérelték meg az otthagyt értékeket elvinni. Persze azért nem minden úgy áll a helyén, ahogy az elmenekült emberek hagyták Ilyen vagy olyan hivatkozással, esetleg anélkül, megváltozott néhány dolog, de túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a városban az ember úgy érzi, hogy tényleg megállt az idő.

Döbbenetes, hogy szinte minden pont ugyan olyan, mint 38 évvel ezelőtt a '70-es években. Az akkor modernnek számító szállodaépületek üresen tátongnak, a szobákban félig bepakolt bőröndök, a szekrényekben fogason lógnak a turisták ruhái, a lakóházak szobái tele vannak hétköznapi használati tárgyakkal, az autókerekedésben pedig az 1974-es évjáratú 0 kilométeres Toyoták még mindig várják vásárlóikat. Az akkoriban épülő, félkész épületek fölött azóta is ott áll a néma toronydaru. A várost elnézve olyan, mintha furcsa időutazáson vennénk

6. sz. kép: Szellemváros.

részt. Természetesen karbantartás hiányában az épületek folyamatosan pusztulnak, omladoznak és a növényzet is kezdi átvenni az uralmat.

A lassú, egyet előre, kettőt hátra típusú, de mégis csak közeledés ellenére egyelőre nem látszik esély arra, hogy a törökök feloldják a belépési tilalmat, arra meg főleg, hogy Varosha visszanyerje régi fényét és akkor még nem is beszéltünk a tulajdonviszonyokról, hiszen attól, hogy a tulajdonosok elmene-
kültek – elüldözték őket, attól még nem szűnt meg e joguk. Igaz ez a nem lezárt
részekre is. Csak ismételni tudom, mert az élmény örökre belém vésődött, amit
magam tapasztaltam 2003-ban – a közeledés egyik első látványos elemének
bevezetésekor, mikor a déli oldalon élők csaknem 29 év után átmehtek északra – azt a keserűséget, csalódást és tehetetlenséget, ami akkor érte ezeket az embereket, mikor látták, hogy házaikban idegenek élnek vagy éppen az enyészeté lettek.

Ciprus megosztottsága a mai napig megoldatlan probléma, pedig a béketeremtéssel próbálkozott itt az ENSZ-en és az EU-n kívül az amerikai diplomácia sokáig „legyőzhetetlennek” tartott képviselője, a boszniai béketeremtő Richard Holbrook is, sőt, újabban az orosz diplomácia is ajánlkozott közvetítőnek. Napjainkban ugyan a nemzetközi közvélemény figyelmét sokkal súlyosabb és látványosabb válságok és konfliktusok kötik le. Ciprus békéje, a sziget újbóli egyesítése azonban több okból is igen fontos a világnak, különösen annak nyugati felének. Egyrészt – a sziget megosztottságának elismerésével – nem szeretnék sem példát állítani, sem pedig hivatkozási alapot adni az erőszakkal létrehozott, etnikailag homogén állam híveinek (pl. délszláv térség), másrészt pedig annak sem nagyon örülnének, ha egy alig 10 ezer négyzetkilométernyi kis sziget miatt veszélybe kerülne az egész Észak-Atlanti Szövetség jövője. Mint tudjuk, a ciprusi válságkezelés egyik legkényesebb kérdése, hogy mind a görög cipriótákat támogató Görögország, mind pedig a sziget északi részén élő törökök mögött álló Törökország tagja a NATO-nak. Görögország, csakúgy, mint Ciprus, az Európai Uniónak is tagja. Többek között ezek miatt sem teheti meg a külvilág azt, hogy nyíltan az egyik oldalra áll, és ezért forszírozza évtizedek óta mindenki a két nép közötti megegyezést.

7. sz. kép: Szellemváros.

A lassan 40 éve megszállt és kettészakadt ország, mely belefáradni látszik az évtizedek óta húzódó újraegyesítési tárgyalások sikertelenségébe, és bár néha úgy tűnik, már megfedkeztek róla, mégis újra és újra az európai figyelem központjába kerül. A szír, gázai, egyiptomi és líbiai válságövezetek metszés-

pontjában fekvő Ciprust nemcsak a menekültek áradata fenyegeti, de a partjainál nemrégiben felfedezett hatalmas gázmező is újabb veszélyforrást jelent, mivel a sziget északi részét 1974 óta megszállás alatt tartó Törökország katonai beavatkozással fenyegette meg, ha az egyelőre még felbecsülhetetlen értékű nyersanyagot elkezdenék kitermelni. E kilátásba helyezett beavatkozás, valljuk be, Törökországnak nem lenne bonyolult feladat, hiszen jelenleg is 30 ezer katonát állomásoztat a szigeten. Az egyesítési tárgyalások döcögnek, nincs sok remény a megállapodásra. Mindeközben Ciprus készül 2012 júliusától esedékes uniós elnökségére. Ennek idejére a birodalmi tudatát éppen újraépítő Törökország már bejelentette kapcsolatainak befagyasztását az Európai Unióval. Pedig hosszú évek óta törekszik az EU tagságra, melyre jó indok, hogy a Boszporusz nyugati felén lévő területe Európában van (persze azért azt is tudjuk, hogy Ciprus pedig az ázsiai földkéreg talapzatán fekszik). E török ambíciót eddig különböző indokok miatt nem sikerült érvényre juttatni. Az EU-nak azonban egyre jelentősebb gazdasági érdeke fűződik Törökország mielőbbi csatlakozásához. A kérdés az, hogy ez az érdek mennyire erős. Folytat csatlakozási tárgyalásokat az Unió egy olyan országgal, mely nem hajlandó elismerni az egyik tagállamot? Vajon ki szeretné jobban a felvételt? Törökország, a kapcsolatok befagyasztásának bejelentésével minimum fél évre kizárja magát e lehetőségből. Nem hinném, hogy arra számít, hogy az Unió kérlelni fogja. A fél év után pedig mi lesz? Ilyen előélettel és még mindig nem elismerve az egyik tagállamot, milyen esélyekkel indul Törökország? Ennyire erősek lennének a gazdasági érdekek? Egy biztosnak látszik. A felvételt ellenzők újabb biztosnak látszó fél évet kaptak Törökország EU-tól való távoltagezésében. Személy szerint kíváncsian várom a jövő fejleményeit, melyek bizonyosan tartogatnak meglepetéseket, hiszen mindkét fél időről-időre előáll valamivel, amivel borsot törhet a másik orra alá, ezzel szinten tartják a rájuk irányuló figyelmet, valamint az évtizedek óta tartó szembenállást.

Felhasznált irodalom

1. Vas Korinna Nóra: A ciprusi konfliktus alakulása és megoldási alternatívái a kezdetektől napjainkig, a nagyhatalmi és regionális érdekek érvényesülésének tükrében – Budapesti Gazdasági Főiskola, 2006.
2. Fischer Ferenc: A megosztott világ: A Kelet – Nyugat, Észak – Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai 1941-91, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001.
3. Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002.
4. <http://www.szellemvarosok.hu/2010/07/varosha-a-kihalt-turistaparadicsom-famagusta-szellemvaros-cipruson/> (2012. 06. 01.)
5. http://atv.hu/kulfold/20110923_szakerto_torokorszag_veszelyezteteti_a_ciprusi_izraeli_gazkitermelest (2012. 06. 01.)
6. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Ciprus> (2012. 06. 01.)
7. http://www.utazasinfo.hu/velemeney/Ciprus/Eszak-Ciprus_Minaretek_a_templomtornyokon (2012. 06. 01.)

8. <http://konfliktus.index.hu/ciprus.html> (2012. 06. 01.)
9. http://kitekinto.hu/europa/2012/03/24/harom_foldresz_hataran (2012. 06. 01.)
10. http://www.hirado.hu/Hirek/2012/05/21/14/Izrael_tagadja_hogy_katonakat_kuldene_Ciprusra.aspx (2012. 06. 01.)
11. http://automenedzser.hu/auto_hirek/2012/4/27/Olajfurast_kezdet_EszakCipruson_egy_torok_XQUWSU (2012. 06. 01.)
12. <http://www.ikszde.hu/elkepeszto/turistaparadicsom-ahol-megallt-az-ido.php> (2012. 06. 01.)
13. http://hvg.hu/vilag/20120426_torokorszag_olaj_ciprus
14. <http://epa.oszk.hu/00800/00804/00024/1985.html> (2012. 06. 01.)
15. http://www.hetek.hu/kulfold/199807/talpra_gorog_itt_a_torok (2012. 06. 01.)
16. http://www.hetek.hu/kulfold/199901/orosz_raketarendszer_kretan (2012. 06. 01.)

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL

LADÁNYI ÉVA

A XX. SZÁZAD HÍRES KÉMNŐI

Absztrakt

A kémkedés a második legősibb szakma a világon. Az emberek többségét mindig izgalommal töltötte és tölti el a titkok világa. A titokzatos valahogy mindig érdekesebb annál, ami megismerhető, ami a felszínen van. Bár a mai világ nemigen kedvez a titkoknak: az internet világában, a sajtó figyelő szemei előtt nehéz elrejtetni titkokat. Újabb és újabb technikát és trükköket kell bevetni ahhoz, hogy a titok titok maradjon.

Kulcsszavak: Kémnő, XX. század, Gestapó, Mata Hari, Ethel and Julius Rosenberg, John Kroger, Lutze, Violetta Szabó, dr. Elisabeth Schragmüller, Hedy Lamarr, Nancy Wake, Josephine Baker

Abstract

Espionage is the second ancient profession in the world. Mystery has always been interesting for people. Mystery seems always more interesting than reality, but nowadays the circumstances are not favourable for mysteries. In the world of Internet, it is very difficult to hide secrets from the watchful eyes of the press. New and modern technology has to be put into action time after time to keep the secrets hidden from the general public.

Keywords: Female spies, 20th century, Gestapo, Mata Hari, Ethel and Julius Rosenberg, John Kroger, Lutze, Violetta Szabo, Dr. Elisabeth Schragmüller, Hedy Lamarr, Nancy Wake, Josephine Baker

Bevezető

Az elmúlt évek híres-hírhedt kémbostrányai, lebukásai bejárták a világsajtót és (Anat Kamm izraeli vagy Anna Chapman orosz) újból felhívták a figyelmet erre a szakmára.

Az emberek többségét mindig izgalommal töltötte és tölti el a titkok világa. A titokzatos valahogy mindig érdekesebb annál, ami megismerhető, ami a felszínen van. Bár a mai világ nemigen kedvez a titkoknak: az internet világában, a sajtó (vagy a creckerek) figyelő szemei előtt nehéz elrejtetni titkokat (lásd Wikileaks). Újabb és újabb technikát és trükköket kell bevetni ahhoz, hogy a titok titok maradjon.

A XX. század Európája két világégést is megért. Ezek az események, válsághelyzetek óhatatlanul kitermelik hőseiket – anti hőseiket, akik hazájuk iránti elkötelezettségéből, vagy szeretetből és nem elsősorban anyagi megfontolásból vállalják ez igen veszélyes feladatot. Természetesen akadnak olyanok is, akik ebben a helyzetben „jönnek rá”, hogy politikai beállítottságuk a hazájuk ellenségéhez köti őket, és önként a másik oldalra állnak. És vannak a szakmának zsoldosai is, akik pusztán anyagi megfontolásból dolgoznak az adott félnek, vagy akiket életük eltitkolt és fel nem vállalható tetteiért zsarolnak. Mint látjuk a paletta igen színes.

A cikk írója feltételezi, hogy olvasói tisztában vannak e szakma zsargonjával, így nem szükséges megmagyaráznia, hogy kiket nevezünk hírszerzőknek, kémelhárítóknak, kémeknek, avagy ügynököknek. A cikk terjedelme miatt nem törekedhet teljességre, de kísérletet tesz bemutatni azokat a nőket, akik munkájukkal és személyiségükkel jelentős szerepet játszottak a XX. század történelmében, és alakították annak fejleményeit.

Kémnők munkában

Általában már csak akkor hallunk róluk, amikor „lebuknak”. Kitüntéseiket nem viselhetik, és általában a környezetük sem tudja, még csak nem is sejtheti, hogy kik ők valójában. Legtöbbjükéről elmondhatjuk, hogy hősök. Hazájuk hősei. Azt mindenképpen le kell szögezni, hogy e szakma alapos előképzettséget, fegyelmet és intelligenciát feltételez.

Általánosan elterjedt nézet az, hogy a szakma férfiközpontú. A történelem azonban minduntalan tükröt tart, és élénk tárja: nőtársaink évszázadokon át szolgáltak becsülettel ebben a szakmában. Bár ebben a kétségtelenül férfidominanciájú világban bizonyára ők is szembekerültek a megkülönböztetéssel. De ebben a látszólagos különbségben egy mégiscsak a javukra billenti a mérleget: a csábítás mestersége. Mert az mégsem hihető, hogy minden férfi egy James Bond.

Nem minden kémnő kéjnő, de sok kéjnő kémnő

A II. világháború folyamán Reinhard Heidricht az SS kivételes ízlés-világú Gruppenführere gyakori látogatója volt a bordélyházaknak. Valószínű, hogy egy jól sikerült látogatása után világosodhatott meg, és jöhetett rá arra, hogy az itt dolgozó kéjhölgyek másra is alkalmazhatók, mint a testi örömök kiszolgálására. Talán ráeszmélt arra, hogy a kéjlakot látogató „sorstársai” ilyen helyen lazábban kezelik a titokvédelmi szabályokat? Magához rendelte Schellenberget, az SD akkori vezetőjét, hogy prostituáltakból szervezzen meg egy elit besúgóhálózatot.

Walter Schellenberg választása Kitty Schmidt szalonjára esett. Behívatta az ehhez a szakmához már erősen élemedett korú hölgyet (1881-ben született),

akivel hamarosan megállapodást is kötött. A Kitty Szalont¹ 1939-ben bezárták, majd fél év után (ez alatt hihetetlen átalakításon esett át) újból megnyitották. Most már nemcsak a berendezés volt luxus kivitelű, hanem a prostituáltak is, akiket az ehhez értő emberek az ország összes örömtanyájáról verbuváltak, majd alaposan kiképezték őket a szakma csínjára-bínjára.

Ehhez mérten a páciencia is megváltozott: diplomaták, miniszterek, magas rangú katonák, művészek fordulnak meg a háromemeletes luxusbordélyban. Az senkinek nem jutott volna az eszébe, hogy a ház minden szobájában és mellékhelyiségében lehallgató készülékek voltak, és az alagsorban az akkori csúcstechnológiával felszerelt lehallgató szobákban gyűjtötték össze az információ morzsácskákat. Arról csupán maroknyian tudtak, hogy a Kitty Szalon valójában a titkosszolgálat fedőszerve volt. Az információözből a titkosszolgálatok minden ága profitált. Mindent tudtak mindenkiről, aki ott megfordult: családi, pénzügyi helyzetéről stb., ami természetesen bekerült az illető személyi aktájába.

Állítólag egy angol hírszerzőnek, Roger Wilsonnak hosszú és kitartó munkája eredményeképpen sikerült néhány adatot, és párbeszédet rögzítenie, melyet a brit titkosszolgálat fel tudott használni az SD ellen. Arról nem szól a fáma, hogy ezért a hónapokig tartó „fárasztó és kimerítő” akciójáért kapott-e külön elismerést.

A luxusbordélyt 1943-ban bezárták, a hölgyeket szélnek eresztették. Kitty Schmidt 1954-ben halt meg. Bármit is kérdeztek tőle, soha nem beszélt, ellenben a bordélyházban felvett anyagokból 30 ezer/órás anyagot vittek és semmisítettek meg a háború után. A Szalon mindennapjait megfilmesítették, részleteket a filmből az egyik video megosztón² is meg lehet tekinteni.

„Hárman” párban

Sok olyan esetet ismer a kémtörténelem, amikor házaspárok, vagy szerelmespárok dolgoznak együtt. A három talán legismertebb házaspár történetét írom le, akik ideológiai meggyőződésből álltak át a másik oldalra.

A Rosenberg házaspár

A leghíresebb talán az ő esetük.

Julius Rosenberg 1918-ban született New Yorkban. A főiskolai tanulmányait is itt végzi. A diploma megszerzése után belép a Kommunista Pártba. Ott ismeri meg feleségét, Ethel Greenglasst. Ethel öccse David Greenglass is a párt tagja. Tehetséges műszaki érzékkel megáldott ember őrmesterként szolgál a Los-Alamos-i atombomba kísérleti állomáson. Rosenberg 1939-ben kerül a

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Salon_Kitty

² <http://www.youtube.com/watch?v=Uwc8ygUzGnw>

hadsereg híradó alakulatához, ahol egészen 1944-ig dolgozik, amikor rájönnek, hogy a Kommunista Párt tagja. Ekkor menesztik állásából.

Julius Rosenberg 1942 tájékán találkozott a szovjet NKVD egyik leghíresebb kémével, Szemjon Szemjonovval, aki rávette, hogy az amerikai katonai fejlesztésekről szállítson adatokat (pl. a Lockheed P-80-as gép tervrajzait is átadja). Rosenberg 1944-ben feleségén keresztül beszervezi sógorát, rajta keresztül pedig a Németországból menekült elméleti fizikust, Klaus Fuchst, illetve Morton Sobellt, és Svájcban a szegénység elől emigrált Harry Goldot. Először Rosenberg sógorát kapják el, akinek vallomása végzetes a házaspárra. Egy hónapra rá letartóztatják őket is, és az 1917-es kém törvény értelmében 1951-ben halálra ítélik. Az ítéletet 1953-ban végre is hajtják. A vád: atomtitkok kiszivároztatása a Szovjetuniónak.

A Kroger házaspár

Peter John Kroger oroszországi zsidó emigránsok gyermeke. Eredeti neve Morris Cohen. Az illionisi egyetemen tanul és hamar a kommunizmus felé fordul a figyelme. Feleségét, aki lengyel bevándorlók gyermeke 1941-ben veszi el. A II. világháború után Kroger beszervezi a szovjet hírszerzés, és a Rosenberg hálózatba sorolják. Amikor Rosenbergek lebuknak, elmenekülnek Londonba, ahol egy Lonsdale nevű hírszerző kémhálózatában dolgoznak. Kroger fedőtevékenységként először antikváriumot nyit, majd később már csak könyvvásárlással foglalkozik. Feleségével együtt hiába élnek visszahúzó életet, a hálózat többi tagját már figyelik. Így jutnak el – az MI5 figyelmeztetésére – a Scotland Yard emberei hozzájuk is. Elfogásukkor mikrofilmeket, oroszul írt leveleket és kódokat találnak a férfi táskájában. A további vizsgálatok kiderítik, hogy az 5 fős sejtnél titkos dokumentumokat találnak, ami a portlandi tengerészeti minisztériumból származik, és pénzügyeik sincsenek rendben. Mind az öt kém 1961-ben ítélik el. A Kroger házaspár 20-20 évi börtönbüntetést kap. Lonsdale 25 évet kap, de három év múlva, 1964-ben kicserélik Greville Wynne üzletemberért. Hosszú nyomozás után derül ki, hogy Lonsdale valódi neve: Konon Torfimovics Molodij.

A Lutze házaspár

Lutze egy keletnémet iparoscsalád gyermekeként 1940-ben látta meg a napvilágot. Családjával 1952-ben látogat el az NSZK-ban élő rokonaihoz, amikor is úgy döntenek, hogy ott is maradnak.

Lutze a középiskola elvégzése után jelentkezik a légierőhöz. Itt a keletnémet Állambiztonsági Minisztérium Felderítő Osztályának (HVA) ügynöke szervezi be.³ Leendő feleségével Renate Übelackerrel 1972-ben ismerkedik meg, aki 1967-től a bonni védelmi minisztérium védelmi technikai

³ PIELKIEWICZ, Janus, A kémkedés világtörténete, Zrínyi kiadó, 1988

és beszerzési alosztályán titkárnő. A nő főnöke 1972-től Herbert Laabs, aki felveszi a „munkanélküli” Lutzet küldöncnek a minisztériumba. Lutze nemsokára már titkos anyag kezelővé küzdi fel magát. Munkájához tartozik a NATO olajvezetékekkel és a Bundeswehr, valamint a szövetségesek üzemanyag-ellátásával foglalkozó részleg ki- és bemenő postájának a kezelése. Az iratok hanyag kezelésének és ellenőrzésnek hála, Lutze hónapokig tonnaszámra viszi ki a titkos iratokat. Többször gyanúba keverednek, de mindig sikerül megúszniuk. Lebukásukat is csak a véletlennek köszönhetik. Egy másik házaspár, a Rucher-Gerster páros bukik meg, és az ő irataik között találnak rá annak a Wiegelnek a nevére, akit még Lutze szervezett be egyetemi tanulmányai alatt. Wiegelt elkapják, aki hamarosan megtörik és bevallja, hogy Lutze szervezte be. A házaspárt, még aznap éjjel letartóztatják. A meglepetésszerű elfogásnak megvan az eredménye, rengeteg titkos iratot sikerül a BKA-nak lefoglalni: a Bundeswehr állapotának részletes ismertetése, a NATO és Bundeswehr időszámvetése, illetve a „Zöld Rózsafa”⁴ titkos akta is a zsákmányok között van. Ez utóbbi olyan titkos, hogy a bonni igazságügyi minisztérium és az ügyészség sem ismerhette meg a tartalmát.

A NATO partnerekkel a németek tudatják, hogy milyen NATO fejléces titkos anyagok kerültek a szovjetek kezébe, de azt, hogy a Bundeswehr mozgósítási tervét is megkaparintották, még sokáig nem vallják be. A Spiegel 1977. decemberi számában jelenik meg egy cikk, amiből a NATO főparancsnokság értesül a valódi kár mértékéről.

A házaspárt 1979-ben ítélik el. Renatét 1981-ben, Lothart 1987-ben cserélik ki.

Híres kémnők a múlt században

Mata Hari

A XX. század egyik legismertebb, de mindenesetre egyik legfélreismertebb alakja Margaretha Gertruida Zelle, művésznevén Mata Hari, vagy másképp a H-21-es ügynök. A mai napig nem tudni, hogy valójában csak egy együgyű, de magát jól PR-ozó táncosnő volt-e vagy egy kifinomult, ravasz kémnő, aki elég sok magas rangú személlyel állt kapcsolatban ahhoz, hogy elérje a végzete. Arcképe alapján nem tartozott a szépségek közé, ezért valószínű, hogy személyisége varázsával tudott operálni. A mai PR szakembereket megszégyenítően jól tudta kialakítani imázsát. Talán ezért tartozik ma is a legismertebb kémnők sorába.

⁴ Részletes haditerv arra nézve, ha a Szovjetunió katonai, politikai vagy gazdasági szankciókat foganatosítana Ny-Berlin ellen.

A hollandiai Leewardenben született 1876-ban. Szülei már egész korán elválnak. A kislány, aki ekkor már 13 éves, a következő éveit Hágában tölti, rokonoknál. Itt egy újsághirdetésre válaszolva találja meg első párját, aki húsz évvel volt idősebb nála. Két és fél hónap ismeretség után hozzámegy felségül, és követi katona férjét Jávára. Két

gyermekük születik: egy kisfiú és egy kislány. A fiú egy tisztázatlan ételmérgezés következtében életét veszti, és a kislány sem gyógyul fel teljesen. A házassága megromlik, hazatér Jáváról és 1902-ben hivatalosan is elválik. Párizsba költözik, egy darabig modellkedik, de az áhított táncos karrier egyelőre nem akar beindulni. Ekkor alakítja ki élettörténetét, miszerint egy indiai maharadzsza lánya, aki évekig tanulta kelet táncait. A párizsi igényeket jól felmérő üzletasszonynak ez bejön, 1910-re Európa a lábai előtt hever. Xavier Rousseau bankár és Szergej Gyagilev, a cári Balett főigazgatóját is meghódítja.

Holland állampolgárként az 1914-ben kitört I. világháború alatt is viszonylag szabadon tudott mozogni, ami előbb utóbb szemet szúrt a francia titkosszolgálatnak. Mata Hari elárulja nekik, hogy a német Karl Kramer konzul szervezte be és állítólag azt is bevallja, hogy kiképzését Elisabeth Schragmüller (Lady Doctor) végezte. A franciák visszaküldik feladattal Németországba, ahová csak kerülővel tud eljutni. Onnan visszatérve néhány nap után letartóztatják. A Saint Lazare börtönbe viszik, ahol Pierre Bouchardon vizsgálóbíró kémkedéssel vádolja, „amit részint úgy követett el, hogy államtitkokat szolgáltatott ki, részint pedig úgy, hogy államtitkokat gyűjtött be azzal a céllal, hogy az ellenségnek elárulja őket, így segítve a hadműveleteit”.

Kihallgatása négy hónapig tart, melyet 1917 júniusában fejeznek be. A per egy nap alatt lezajlik, az esküdtek egyhangúlag bűnösnek tartják és halálra ítélik.

A kivégzőosztaggal félelem nélkül, bátran nézett szembe. Von Rippell őrnagy szerint Mata Hari jó megfigyelő volt, „hiszen az egyik legokosabb nő volt, akivel valaha is találkoztam...a két-három levél, melyet vegytintával írva düsseldorfi konspiratív címre kaptam tőle, ha jól emlékszem kevés lényeges közlést tartalmazott. El tudom azonban képzelni, hogy fontos közlendőit kiszűrték és nem továbbították. Kétségtelen, hogy Németország javára kémkedett, úgyhogy az a véleményem, hogy a franciák - sajnos – joggal lőtték agyon.”

Dr. Elisabeth Schragmüller

Schlüsserburgban született 1887-ben. Anyai ágon nemesi, apai ágon westfáliai tiszti családból származott. Ismert még Mademoiselle Docteur,

Fräulein Doktor, Fair Lady, La Baronne neveken is. Nővére a híres-hírhedt SA rendőrfőnöknék, Konrad Schragmüllernek.

Állam és jogtudományt tanult, majd politikatudományból doktorált a Freiburgi Egyetemen. Elsők között volt azon hölgyek sorában, akik akadémiai fokozatot értek el Németországban. Ezért volt a beceneve Madmoiselle Docteur a II. Világháború alatt.

Gyertmekkorát Schlüsszerburgban és Münsterben töltötte. Az I. világháború alatt Belgiumban él. A XX század második évtizedében Münchenbe költözik. Nem sokkal később apját és Konrad testvérét a Hosszú Kések Éjszakáján lelövik. Elsbeth hamarosan befejezi akadémiai karrierjét – valószínű, hogy pénzügyi megfontolásokból – és más megélhetési lehetőség után néz. Kiválóan beszél franciául. Brüsszelben kerül kapcsolatba az ottani hírszerzőszolgálattal: kiváló munkát végez, ezért áthelyezik a háborús hírszerzőszolgálathoz. Beszervezett ügynököket tanít, ellenőrzi jelentéseiket, ő maga is készít jelentéseket. Sikerei hamarosan férfikollégái eredményeit is felülműlják. A háború végén szinte észrevétlenül tűnik el a titkosszolgálattól. Egészsége megromlik. Szanatóriumokban és kórházakban kezelik, míg végül 1940-ben tuberkulózisban hal meg saját lakásán.

Nancy Wake

Fehér Egérként elhíresült új-zélandi kémnő 1912-ben született. A II világháború alatt Franciaországban élt. A francia ellenállás hírszállítója volt. A Gestapótól kapta a „Fehér Egér” becenevet, mivel olyan ügyesen tudott kitérni a lebukás elől, ezért 5 millió frank vérdíjat tűztek ki a fejére. Férje a végsőkéig kitartott mellette, nem árulta el, ezért a Gestapó halálra kínoztta. A háború után számos kitüntetést kapott, újból férjhez ment és 98 éves korában halt meg. Életéről filmet is forgattak.

Josephine Baker

Kevesen gondolnák, hogy a „Fekete Gyöngy”-nek vagy „Bronz Vénusz”-nak becézett híres énekesnő is kém volt. Ernest Hemingway úgy ír róla: „... a legszenzációsabb nő, akit életemben valaha láttam”.

Számos híres festő, író, szobrász stb. műzsája volt, mint pl. Pablo Picasso, Ernest Hemingway, Christian Dior vagy Scott Fitzgerald. 1937-ben Franciaországba utazik, feleségül megy egy Jean Lion nevű francia zsidó férfihez. Házasságkötésük után

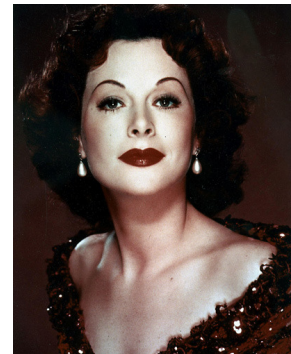
nemsokára megkapja a francia állampolgárságot is. Élete során négyszer megy férjhez, 12 gyereket adoptál, és egy saját gyermeke születik.

A II. világháború alatt már híres énekesnő Franciaországból juttatott el adatokat Portugáliába úgy, hogy láthatatlan tintával írta fel az adatokat a kottájába. Az első nő volt, aki a II. világháború alatt- amerikaiként- megkapta a legmagasabb francia kitüntetést a Croix de Guerre hadikeresztet.

Párizsban hal meg 1975-ben.

Hedy Lamarr

A gyönyörű színésznő Bécsben született 1914-ben, de Hollywoodban ért karrierje csúcsára. Első férje egy osztrák fegyvergyáros volt. Ezért szinte mindent tudott a fegyverekről és egyéb haditechnikai eszközökről. Valójában nem volt kém, hanem fejlesztő. Egy, a torpedók rádióvezérlését lehetővé tevő adóberendezést fejlesztett ki, mely ötlet alapján fejlesztették ki a ma használatos bluetooth technológiát is.

Christine Granville (1915-1952)

A lengyel származású szépségkirálynő Afrikában élt férjével együtt, amikor a németek 1939-ben lerohanták Lengyelországot. A házaspár Londonba repült és jelentkezett a brit titkosszolgálatnál. Christine néhány év leforgása alatt kitűnő kémnővé fejlesztette magát. Egy ideig Budapesten élt, ahol álcaként újságíróként dolgozott. Jól síelt, ezért többször is sível tette meg az utat a Tátrán keresztül, hogy így bejutva Lengyelországba kiszabadítsa a lengyel foglyokat. A háború után egy óceánjárón helyezkedett el, ahol az egyik, skizofréniában szenvedő kollégája üldözni kezdte a szerelmével. Christine otthagyta állását, de a férfi a reménytelen szerelemtől szenvedve végül megölte a nőt.

Violette Szabo

Violette a megszólalásig hasonlított a Casablanca híres színésznőjére, Ingrid Bergmanra. Férje a magyar származású Etienne Szabó katona volt, aki a II. világháborúban a fronton halt meg. Halála annyira megrázta a nőt, hogy csatlakozott a Brit Titkosszolgálatához. Két küldetést is teljesített. Első küldetése alatt többször is elfogták, de sikerült kimentenie magát, azonban a második küldetése során Franciaországban a Gestapó letartóztatta, majd hamarosan – 23 évesen – ki is végezték.

Felhasznált irodalom

1. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1953_junius_19_a_rosenberg_hazaspar_kivegzese/
2. <http://www.youtube.com/watch?v=Uwc8ygUzGnw>
3. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-40616381.html>
4. http://en.wikipedia.org/wiki/Salon_Kitty
5. Piekalkiewicz, Janus, A kémkedés világtörténete, Zrinyi Kiadó, Budapest, 1988

VÁZLATOK AZ OROSZ HÍRSZERZÉS TÖRTÉNETÉBŐL

Vihar előtt¹

1933 során Németország politikai életében változások történtek, melyek az emberiség története legvéresebb háborújának szélére sodorta a világot. Hindenburg elnök március 21-én hivatalosan átadta a hatalmat az országban Adolf Hitlernek. Németországba beköszöntött a faszizmus.

1934 kezdetére a hitleristák autokrata rezsimet hoztak létre. Ez hatalmas változásokat hozott a speciális szolgálatok – elsősorban a rendőrség és az elhárítás – szervezeteiben, az állam életében betöltött szerepük jelentős növekedéséhez vezetett.

A Németországban végbement események jelentősége a Szovjetunió biztonságára megnövekedett.

A rapallói szerződés által meghatározott megelőző évtizedekben a hírszerző tevékenységre relatíve kedvező helyzet után, az új, jóval összetettebb feltételek megkövetelték a rezidentúra munkájának átalakítását. Az információs tevékenységben az első helyre került a hitleri vezetés Szovjetunió elleni háborúra való felkészülése konkrét terveinek felderítése. Erre az időre a szovjet hírszerzés külföldi rezidentúrái Európában jelentősen kiszélesedtek és Berlin fokozatosan megszűnt a hírszerző tevékenység központi bázisa lenni. Ugyanakkor a berlini rezidentúra – a korábbiakhoz hasonlóan – az egyik legfontosabb maradt a szovjet hírszerzés számára.

Még 1932 november 2-án az INO² vezetője, A. H. Artuzov utasítást írt alá a külső hírszerzés átszervezéséről. Ebben szerepelt: „A teljes ügynöki-operatív tevékenység átszervezését végrehajtani a teljes tevékenységnek a lehetséges átkapcsolása alapján bármiféle bonyodalom esetén a „legális” menetről (berlini rezidentúra) kizárólagosan illegálisra.

Ennek érdekében:

- a) helyesen szétosztani az ügynökséget illegális csoportokra;

¹ Forrás: Ocserki Isztorii Rosszizszkoj Vnyesnyej Razvedki III. köt. 325-330.old.

² Иностранный отдел Объединенного государственного политического управления (ОГПУ) при Совете народных комиссаров (СНК)

- b) közbenső anyagátadási pontokat szervezni a vonalakon, mind a „legális rezidentúrával (Berlin), mind a Szovjetunióval a távolsági kapcsolattartásban;
- c) előkészíteni az illegális csoportok földalatti irányítását, az, illegális rezidentúrák létrehozásával egyetemben.

E munka megvalósulásának mértékében végrehajtásra kerül a berlini „legális” rezidentúra tevékenységének és nagyságának fokozatos csökkentése”.

Gyakorlatilag ez a munka már 1931-től folyt a rezidens B. D. Berman Berlinben, az INO 3. osztályának vezetője Steinbrouk – a Központban, valamint M. Sz. Kedrov, a Központ képviselője Németországban és Európa más országaiban részvételével. Steinbrouk az Artuzovnak címzett feljegyzésében még 1931. márciusban javasolta, „Németországban a szovjet ellenes pártok és csoportosulások feldolgozását és felderítését olyanok kezében összpontosítani, akik kormányzati intézményekbe kerülhetnek.”

Berman az egyik első, ugyanezen év április közepén Berlinből küldött levelében javasolta”a Berlinre vonatkozó munkát (politikai) átadni a meglévő illegális rezidentúrának”. A Központ, válaszolván, egyetértett azzal, hogy „a „legális” rezidentúrától el kell venni minden kimondottan veszélyes ügyet”.

Berman 1931. szeptemberben jelentette:” A rezidentúrán belül, vagy a mellett szükséges létrehozni a beszerzők csoportját három fővel. Nekünk ezt az időt fel kell használni egy nagy, kvalifikált ügynökség létrehozására, mivel az események változni fognak és a Német Kommunista Párt elleni terror nyomán elkövetkezhet az idő, amikor a megfelelő szervek jóval konkrétabb tevékenységbe kezdenek velünk. Ám akkor már késő lesz a tevékenység megszervezésére gondolni”. Steinbrouk és Berman 1932. január 26-án kelt, Artuzovnak címzett feljegyzésükben javasolták:”Késedelem nélkül átalakítani az összes Németországra vonatkozó tevékenységünket teljesen más elvek szerint azzal, hogy minél távolabb tartjuk egész apparátusunktól a kémelhárítások (német, lengyel, francia) csapásait”. Javaslat volt, többek között, két állomást létrehozni Németországon kívül a berlini rezidentúra fontos munkatársai számára, akik a Központ mozgósítási terve szerint háború esetén a kordonon túl kell maradjanak.

Már néhány nap múlva, hogy Hitler hatalomra jutott Németországban, a Központ utasítást küldött Berlinbe, melyben – kiindulva abból, hogy „az új rezsim mindent megtesz, hogy új bizonyítékokat szerezzen tevékenységünkről, mint ütőkártyákat a Szovjetunió ellen Nyugaton, illetve velünk folytatott tárgyalásokon – javasolta a rezidentúrának „meggyorsítani tevékenységének jövőbeni átszervezését”.

Ennek az átalakításnak az eredményeit megítélhetjük a hírszerzés 3. osztálya (német) 1933. évi beszámolójából, melyet Kedrov írt alá. Ebben

szerepel.”A nemzeti-szocialista kormány által bevezetett intézkedések (tömeges letartóztatások, szervezetek szétverése és más elnyomó intézkedések) ellenére tevékenységünk alapvetően nem sérült. Két ügynököt veszítettünk. Possanert a velünk való kapcsolattól függetlenül tartóztatták le, NSZDAP-val kapcsolatos bűnei miatt. Ugyancsak letartóztatásra került A-210 forrásunk, – írta Kedrov, – volt kommunista. Teljes ügynökségünk kizárólag illegális körülmények között dolgozik”.

A fasiszták hatalomra jutásáig Németország külpolitikai tevékenységének felderítése nem volt elsődleges feladata a hírszerzésnek, és ezért az általános formában fogalmazódott meg – feldolgozni és leleplezni „a Szovjetunió elleni nacionalista tevékenységet Németországban” és politikai információkat szerezni. E tekintetben 1933. elejére a rezidentúra nem rossz eredményekkel rendelkezett. Ugyanakkor már 1933. első hónapjaiban a rezidentúra tevékenysége rendkívül megnehezedett és elszenvedte kapcsolatainak és forrásainak első veszteségeit.

Ezzel kapcsolatosan a rezidentúra utasítást kapott a Központtól az információforrásokkal való munka korlátozására. Ennek ellenére, mint az OGPU INO 1933. évi beszámolójából kiderül, a berlini rezidentúra Németország Külügyminisztériumából 12 fontos dokumentumot és információt kapott, többek között: Hitlernek a genfi német delegációnak adott instrukciói a fegyverzet csökkentés angol tervével kapcsolatos álláspontról, Hitler beszélgetésének tartalma a Moszkvába kinevezett Nadoln követtel a keleti politika kérdéseiről, információk Hitler szándékáról, hogy titokban végrehajtsa Németország felfegyverzését és egy sor más dokumentum. Továbbra is érkeztek bizonyos információk a náci párt vonatkozásában is.

1933 júniusában Borisz Davidovics Berman, mint rezidens befejezte tevékenységét Berlinben. Váltására az év végén megérkezett Borisz Mojszejevics Gordon, aki 1937-ig vezette a rezidentúrát. Borisz Mojszejevics mögött a katonai-politikai munka nagy tapasztalata állt. 1918-tól 1926-ig az RKKA-ban (Vörös Hadsereg – ford.megj.) töltött parancsnoki-politikai beosztásokat, majd 1931-ig pártmunkás volt, mely után a vörös professzori kar főiskolán tanult „világgazdaság és nemzetközi politika” szakon.

1934. elején a szovjet hírszerzés fő objektumaiként Németországban a hadsereget, a rendőrséget, a külügyminisztériumot, az NSZDAP-t határozták meg, az év végén pedig a Központ a rezidentúra elé a Hitler, Göring környezetébe és Blomberg hadügyminisztériumába való beépülés feladatát állította. Meghatározásra került többek között, annak szükségessége, hogy információs forrásokat létesítsenek Németországnak a Szovjetunióval ellenséges más kapitalista országokkal kötött titkos katonai-politikai egyezményekre és megállapodásokra vonatkozóan

A rezidentúrának ugyancsak javasolták információs források létesítését a gabona, fa, olaj, szőrme piacok konjunktúrájának felmérésére.

A tudományos-technikai hírszerzést, mint a munka egyik legfontosabb irányát tekintették. A rezidentúrának kötelessége volt információkat szerezni a haditechnika legújabb vívmányairól, valamint felderíteni a német konszernek Szovjetunió területein kifejtett ellenséges tevékenységét. A rezidentúrának javasolták, hogy ebből a célból biztosítsák ügynöki hálózat kiépítését a „Siemens”, „AEG”, „IG Farbenindustrie”, „Krupp”, „Junkers”, „Reinmetall”, „Bamag”, „Man” és „Zeiss” konszerneknél.

Az új rezidens energikusan és professzionálisan fogott a dologhoz, és irányítása alatt viszonylag gyorsan leküzdésre került a visszaesés a rezidentúra munkájában, melyeket az 1933-1934 években az országon belüli helyzet kiéleződése okozott. Már 1935-ben jelentősen aktivizálódott a tevékenység az új információs források létesítését illetően. Az 1936-os évet pedig a rezidentúra tevékenységének csúcsaként tekinthetjük. Forrásokkal rendelkezett Németország legfontosabb objektumaiban és értékes információkat szerzett az ország belpolitikai helyzetére, az NSZDAP-n, a hitlerista vezetésen belüli körülményekre az országon belüli törekvésekre és háborús készülődésekre vonatkozóan. A rezidentúra átvilágította Németország gazdasági állapotát, hozzájárult a német cégekkel való kedvező kereskedelmi ügyletek megkötéséhez, valamint felderítő munkát folytatott a német konszernek Szovjetunió elleni felforgató tevékenységét illetően.

Csak az 1935-ös évben a rezidentúra 13 forrással létesített együttműködés a politikai vonalon. Közülük megkülönböztetett figyelmet érdemel a Gazdasági Minisztérium munkatársa Arvid Harnack, aki az Ellenállás antifasiszta szervezet egyik vezetőjévé vált. A későbbiekben rajta keresztül egy sor további információforrás került létesítésre, akik annak az ügynöki csoport tagjai lettek, amely a „Vörös Zenekar” néven vált ismertté.

„A külső hírszerzés szerveinek berlini apparátusa 1933-1937 években végzett munkájának elemzése – áll az akkori évek egyik archív dokumentumában, – azt mutatja, hogy a „legális” és illegális” pozícióból végzett hírszerző tevékenység operatív kombinációja kedvező eredményekhez vezetett a nehéz ügynöki-operatív helyzetben Németországban a fasiszmus hatalomra kerülését követően. Hírszerző apparátusunknak nem csak sikerült elkerülnie a lebukásokat, de kedvező eredményeket is ért el az információs források beszerzésében...A rezidentúrák ügynököket szerveztek a nemzeti-szocialista pártban, a szovjetellenes emigráns szervezetek vezetése, a speciális szolgálatok munkatársai köreiben. Sok értékes ügynököt sikerült megnyerni a tudományos-technikai hírszerzésnek”.

Az élénkülés a rezidentúra munkájában 1937-ig folytatódott, addig a pillanatig, amikor a Szovjetunióban elkezdődött a politikai represszió hulláma.

1937 májusában a berlini rezidentúra vezetőjét B. M. Gordont Moszkvába rendelték és hamarosan elítélték. Egyidejűleg felmentették a munkavégzés alól az INO német osztályának vezetőjét és ennek a szervezeti egységnek sok munkatársát. Berlinből hazarendelték a rezidentúra csaknem valamennyi munkatársát. Közülük sokan osztoztak B.M. Gordon sorsában.

Ebben a helyzetben, 1937. májusban a rezidentúrát a párizsi rezidentúrától átvezényelt Alekszandr Ivanovics Agajánc irányította. 1926-tól Alekszandr Ivanovics pártmunkát végzett Azerbajdzsánban, majd a G.V. Plehanov Nemzetgazdasági Egyetemen tanult, 1926-tól pedig – az OGPU szerveinek hivatásos munkatársa. 1934-1937 között Agajánc Párizsban dolgozott.

A berlini rezidentúrát Agajánc nem sokáig irányította: 1938 decemberében a műtőasztalon hunyt el. Rövid, de nagyon összetett periódus jutott neki osztályrészül a rezidentúra tevékenységét illetően. Pontosán az 1937-1938 években a Szovjetunióban folytatott represszió eredményeként a rezidentúrát kivéztették. 1935-ben a rezidentúra 16 munkatársból állt, amelyből 1936-ban – 10 fő, 1938-ra pedig mindössze 3 fő maradt. Az információs forrásokkal való tevékenységet, mindenekelőtt az értékesekkel, magának a rezidensnek kellett végeznie. Aktív segítséget a felesége, Anna nyújtott neki.

1939. küszöbén a rezidentúra 2 operatív tisztből állt rezidens nélkül. A munkát szinte az összes forrással, köztük a legértékesebbekkel is beszüntették azon az alapon, hogy azok ismertek azon hírszerzőknek akiket „lelepleztek” mint a „nép ellenségét”. Az új rezidens csak 9 hónap múlva – 1939 szeptemberében – érkezett Berlinbe. Ő Berija pártfogoltja A.Z. Kobulov volt. Kobulov 1929-től dolgozott az állambiztonsági szerveknél, 1938-1939. években pedig, Berlinbe történt kinevezése előtt, az Ukrán SZSZK belügyi népbiztosának helyettese volt.

Az új rezidens abban az időszakban látott munkához, amikor a hitleri Németország megtámadta Lengyelországot és megkezdődött a második világháború. Ebben az időben a szovjet külső hírszerzés minden erejét a megbízható információk megszerzésére összpontosította a hitleri Németország terveiről a Szovjetunióval kapcsolatosan és annak háborús előkészületeiről.

A berlini rezidentúrának 1940 decemberében a Központ által meghatározott feladatában állt: „Önöknek szükséges minden elérhető hivatalos és ügynöki úton tanulmányozni és „feldolgozni” a bennünket érdeklő hivatalok személyi állományát...: KüM, „Ribbentrop irodája”, az NSZDAP külpolitikai és külföldi osztályai, Propaganda minisztérium, katonai hírszerzés és elhárítás” biztonsági rendőrség (Gestapo), pártvezetés szintjei, szervezetek, melyek a Szovjetunió tanulmányozásával foglalkoznak vagy arra hoztak létre, hogy támogassák a Szovjetunióval való gazdasági és kulturális kapcsolatokat”.

Nagy jelentősége volt a Központ utasításának az 1937-1938-ban konzervált értékes információs forrásokkal történő kapcsolat helyreállítására. 1940 végén

Berlinbe érkezett a tapasztalt hírszerző Alekszandr Mihajlovics Korotkov. Ő 1928-tól dolgozott az OGPU-ban, németül és franciául beszélt, két alkalommal végzett illegális munkát Európában, 1936-1937-ben rövid ideig Németországban tevékenykedett. Azonnal rászakadt a forrásokkal való munka jelentős része.

Még ebben az évben újabb hírszerző érkezett a rezidentúrához – Borisz Nyikolajevics Zsuravljev. Vele együtt Berlinben mindössze 4 hírszerző dolgozott.

1941 elejére a rezidentúrának sikerült bizonyos élénkítés elérni a munkában. A rezidentúra komoly nyeresége volt a német légierő vezérkara hadműveleti osztályának munkatársa Harro Shulcze-Bolsen repülő főhadnagy, aki csak úgy, mint Arvid Harnack, vezető szerepet játszott az Ellenállás antifasiszta földalatti csoportosulásban.

A politikai helyzet minden bonyolultsága és a rendőri rezsím kegyetlensége ellenére, a berlini rezidentúra összességében biztosította az ország vezetése számára Németország Szovjetunió elleni háborúra való felkészülésére vonatkozó információkat.

Részletesebben arról, hogy miként dolgozott a berlini rezidentúra a háborút megelőző években, az olvasó ismereteket szerezhethet e kötet egy sor fejezetében.

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK

BÚR GÁBOR

BESENYŐ JÁNOS: A NYUGAT-SZAHARAI VÁLSÁG EGY MAGYAR BÉKEFENNTARTÓ SZEMÉVEL

Recenzió

Nyugat-Szahara egykor teljesen ismeretlen vidéknek számított nálunk, akár egy évtizeddel ezelőtt is hiába kérdezett volna rá bárki is a már akkor is évtizedekben mért konfliktus mibenlétére, nagy valószínűséggel még a nemzetközi kérdésekben járatosabbak sem tudtak volna komolyabb magyarázattal szolgálni. Az, hogy mára a helyzet gyökeresen megváltozott, abban igen nagy szerepe van egy egykor ott szolgált békefenntartónak. Szinte „szittyá átoknak” számít nálunk, hogy azok, akik távoli tájakon, terepen működnek, ők a gyakorlat emberei, írni nem nagyon tudnak, vagy akarnak. Akik viszont az elmélet emberei, őket már nemzedékek óta mostohán kezeli a sors, anyagi források hiányában csak ritka esetben képesek az általuk tanulmányozott vidékeket alaposabban szemrevételezni, hosszabb időn keresztül tanulmányozni. Az adott könyv szerzője üdítő kivételnek számít, nála az elmélet és a gyakorlat ideálisan összetalálkozik, Besenyő János ugyanis a magyar afrikánisztika egyik legtermékenyebb szerzője az utóbbi években, sorra jelennek meg tanulmányai, könyvei, valamint az általa szerkesztett gyűjteményes kötetek, országismertetőik.

Habent sua fata libelli – minden könyvnek megvan a maga sorsa, s ez érvényes Besenyő János legújabb munkájára is. Ritka esetben jelenik meg egy téma könyv formájában először angolul (a pécsi Publikon kiadó 2009-ben jelentette meg „Western Sahara” c. munkáját), majd jóval részletesebben és kiérleltebben magyarul is. Anélkül, hogy ennek okát elemeznénk, meg kell állapítani, hogy a két nyelvi verzió megjelenése között eltelt idő egyértelműen jótékony hatással volt a 2012-ben megjelentetett munka kvalitásaira. A szerző szorgalma és tehetsége révén sokat csiszolt és fejlesztett tovább a már 2009-ben is jó összefoglalónak számító könyvén, új fejezetekkel gazdagítva azt. A legnagyobb változás talán az alkalmazott apparátus terén tapasztalható, a jegyzetek, a felhasznált források, a fontosabb évszámok, az idegen szavak és kifejezések feloldásai, valamint az index a 353 számozott oldalból 80 oldalt foglalnak el, ami még tudományos munka esetében is rendhagyónak számít. Külön kiemelendő a jegyzetapparátus részletessége, pontossága, fejezetekre

tagolt volta, ami az adott témában még tovább kutakodni szándékozóknek jelenthet nagy segítséget.

Ugyancsak dicsérendő a kötet megírásához felhasznált irodalom bősége és minősége, a primer forrásoknak számító ENSZ, illetve más nemzetközi szervezetek, illetve bizottságok által elfogadott dokumentumok, valamint a szekunder források közül az angol (és persze kis részben magyar) nyelven íródott legfontosabb munkák. Kár, hogy Frank Ruddy neve tévesen szerepel a címjegyzékben, ráadásul internetes forrásként keveredett a nyomtatott publikációk közé, az indexből pedig hiányzik a neve, holott igencsak aktív szerepe volt az 1990-es években az ENSZ által tervezett referendum előkészítésében, s azóta is lelkes támogatója Nyugat-Szahara függetlenségének. Reagan (akinek elnöksége alatt Ruddy Egyenlítői Guineában volt amerikai nagykövet) neve viszont szerepel az indexben, annak ellenére, hogy mindössze egyetlen egyszer kerül említésre (185. oldal), s ott sem relevanciával bíró kontextusban – ez a számítógépes index generálás hátulütője. Az internetes letöltéseknél a szerző, bár ez nem lenne kötelező a könyv alakban megjelentetett publikációnál, megadja a letöltések idejét is. Ezekből a dátumokból is lehet következtetni a szerző munkatempójára, gyorsan, mégis alaposan járt utána az őt érintő világhálós forrásoknak. S noha a könyvben szereplő térképek jelentős hányada nem igazán kiváló minőségben került kinyomtatásra (néhányuk értelmezése pedig nagyító használata nélkül lehetetlen), a szerző 28 saját felvétele a szöveges rész végén telitalálat, technikailag és tartalmilag is kifogástalan, nagyban segíti Besenyő János mondanivalójának megértését.

Mert mondanivalója bőven van a szerzőnek. Szinte kézikönyvet tart az olvasó a kezében, hiszen a ma Nyugat-Szaharának nevezett terület földrajzáról, éghajlatáról, gazdaságáról, tényleges és potenciális természeti kincseiről, korai és 20. századi történelméről, mai társadalmi és politikai viszonyairól éppen úgy informálódhatunk, mint a mai konfliktusban egymással szemben álló felekről, a nemzetközi szervezetek erőfeszítéseiről, a békefenntartó missziók mindennapi életéről. Ez utóbbi terület az, ahol a szerző leginkább sziporkázik, szelleme-sebbnél szellemesebb történetek oldják a gyakran nehezen emészthető (ilyen a nehezen, vagy aligha megoldható konfliktusok sajátossága) mondanivalót. Ebből nem csupán a táborok mindennapi élete, a békefenntartók, valamint a helyi lakosság közötti kapcsolatok, az ellenérdekelt felek motivációi tárulnak fel előttünk, hanem magáról a szerzőről is rengeteg mindent megtudhatunk, hogyan látja ő azt a világot, amelybe néhány évvel ezelőtt Magyarországról belecsöppent.

A könyv határozott előnye, hogy bármilyen olvasóját le tudja bilincselni, a földrajzi vénáját éppen úgy, mint a néprajzi érdeklődését, a hadtörténet iránt érdeklődőt, vagy a halászat, illetve a horgászat szerelmét. Mint minden emberi alkotás, az adott könyv sem hibátlan: érződik a manapság fehér hollónak számító olvasó-szerkesztő hiánya, vannak tévesztések, pl. a delfin nem hal (25.

oldal), Antoine de Saint-Exupéry nem „Courrier azaz a szállító” című novelláját írta meg Tarfaya-ban, hanem regényt (első novellája alapján), „Courrier Sud „(A déli futárgép) címen. (66. oldal.) Amit mégis érdemes a könyvben külön kiemelni az a tudományos kutatótól elvárható objektivitás, ami a könyv minden lapjáról sugárzik. Nem kis teljesítmény ez egy olyan „ország”, illetve „terület” esetében, ahol még a nemzetközi szervezetek hivatalból semleges képviselői is gyakorta egyik, vagy másik oldal melletti szimpátiájukkal tűntetnek. A legtöbbek számára Nyugat-Szahara vagy egyszerűen „Afrika utolsó gyarmata”, vagy Marokkó egyik tartománya. Ebben a helyzetben középút nem nagyon létezik, Besenyő Jánosnak mégis sikerült elfogulatlanul megírnia a könyvét, úgy, hogy azt bárki nyugodtan kezébe veheti.

Ez a kézbevétele pedig bátran ajánlható mindenkinek, akit mai világunk ügyei érdekelnek, mert a szerző kiválóan mutatja be, hogyan is működnek azok a nagyobb és kisebb rendszerek, alrendszerek a nemzetközi kapcsolatokban napjainkban, amelyek etnikai közösségek, országok, régiók, sőt egész kontinensek sorsát képesek befolyásolni. Jóstehetség sem kell ahhoz, hogy világos legyen, a jövőben nem csupán a potenciális békefenntartók fogják kötelező olvasmányként forgatni Besenyő János könyvét, hanem mindazok, akiket a magyar külpolitika érdekel, hiszen a térség felértékelődésben van, az új magyar külpolitikai stratégia pedig megköveteli majd a konfliktus jobb megértését. Mindehhez szükség lesz az adott könyvben felhalmozott tudás hasznosítására is.

CONTENTS

	Page
<i>EVALUATIONS, ANALYSES, STUDIES</i>	
József Kis-Benedek Gaza – Conflict in November 2012	5
Bettina Hegyesi Middle East foreign policy of Turkey: Ahmet Davutoğlu and the „Doctrine of strategic depth”	20
Éva Remek „Europe has always taken sides with the Libyan people...”	40
<i>CURRENT ISSUES</i>	
Tibor Tóth – György Wagner Warfare on the internet	54
<i>CONSULTATION</i>	
Gábor Koós – György Szternák Some thoughts about the theory of armed combat	64
Imre Dobák A changes in the security aspects – olympic games in our era	75
Viktor Marsai – Dóra Szíjj Africa-policy of the USA during the Obama administration	87
FORUM of PhD CANDIDATES	
Dániel Sógor From Annan to Al-Ahdar – where is Syria heading for?	113
Lóránd Ujházi Reorganization of the Italian National Security Services assessed from a five-year distance	132
György Vass Internal market of NATO and the Hungarian position therein	153

	Page
Andrea Gyóry-Barcsa	
Proceeding on the same way in the last 60 years?.....	166
Ferenc Dávid – Péter Oláh	
The Role of Turkey and Caucasian Region in the point of view of Hungarian Foreign Policy in the Period of 1940's	183
Petra Kiss	
European armed forces on the way of decline	194
Csaba Mihály Tóth	
A bisected paradiseis there any change?	214
 <i>FROM THE HISTORY OF SECURITY SERVICES</i>	
Éva Ladányi	
Famous female spies of the 20 th Century	228
Ervin Antal Szabó	
<i>Scetches from the history of Russian intelligence</i> Before the storm	237
 <i>NEWS, EVENTS, INFORMATION</i>	
Gábor Búr	
Western Sahara Recenzió	243
Contents	246
<i>Our Authors</i>	248
<i>For readers</i>	250

SZERZŐINK

Dr. Habil Kis-Benedek József nyá. ezredes
Nemzeti Közszolgálati Egyetem, egyetemi docens

Hegyes Bettina szakértő
Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Nemzetközi Kapcsolatok

Dr. Remek Éva egyetemi docens

Prof. Dr. Tóth Tibor a műszaki tudomány doktora, professor emeritus
Miskolci Egyetem, Alkalmazott Informatikai Tanszék

Wagner György egyetemi tanársegéd, PhD doktorjelölt
Miskolci Egyetem, Általános Informatikai Tanszék

Koós Gábor okleveles mk. alezredes
Nemzeti Közszolgálati Egyetem, főelőadó

Prof. Dr. Szternák György nyá. ezredes, egyetemi tanár CSc
Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Dr. Dobák Imre alezredes, egyetemi docens
Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Marsai Viktor okl. történész

Szijj Dóra doktorandusz

Sógor Dániel PhD hallgató
Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Dr. Ujházi Lóránd adjunktus, NKE PhD hallgató
Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola,

Vass György PhD hallgató
Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Gyóry-Barcsa Andrea PhD hallgató
Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Dávid Ferenc tanársegéd, PhD hallgató
Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Oláh Péter turkológus, PhD hallgató
Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Kiss Petra PhD hallgató
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,

Tóth Csaba Mihály alezredes PhD hallgató
KNBSZ főreferens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem,

Ladányi Éva PhD hallgató
Pécsi Tudományegyetem

Szabó Ervin Antal nyá alezredes

Dr. Búr Gábor egyetemi docens
Eötvös Lóránd Tudományegyetem BTK

Tisztelt Olvasó!

A SZAKMAI SZEMLE a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat által kiadott, negyedévenként megjelenő tudományos-szakmai folyóirat.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya keretében működő Hadtudományi Bizottság a kiadványt „*a hadtudomány egyes szakterületeire kiterjedő tartalmú hazai folyóiratok*” között tartja nyilván, és „*az MTA doktori eljárás során felhasználandó, mértékadó folyóiratok jegyzéké*”-ben szerepel.

A Szakmai Szemle köteles példányai rendelkezésre állnak és tanulmányozhatók az Országos Széchényi Könyvtárban, a Nemzeti Közszerzői Egyetem Tudományos Könyvtárában, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtudományi Könyvtárában. A periodika példányai megtalálhatók a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok szakkönyvtáraiban, továbbá más, tudományos munkával foglalkozó szervezeteknél és egyesületeknél.

A SZAKMAI SZEMLE belső terjesztésű kiadvány, kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kiadványt névre szólóan küldjük meg, felhasználásáról a címzett gondoskodik.

Várjuk jelentkezését és írásait!

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZAKMAI SZEMLÉBEN ÉS A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

Az írásművekkel szemben támasztott követelmények

Etikai követelmények:

- az írásmű máshol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona, melyet szerzői nyilatkozat aláírásával igazol(nak);
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, mely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül elsősorban a hadtudománnyal, nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más tudományos területek témáit, anyagait – jelentjük meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20-21 gépelt oldal); a kéziratot Times New Roman 12 pontos betűkkel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban, elektronikus adathordozón (CD-n), és lehetőség szerint egy kinyomtatott példányban is kérjük megküldeni;
- lehetőség van a kézirat interneten történő megküldésére is, a szakmai.szemle@knbsz.gov.hu és a felderito.szemle@knbsz.gov.hu e-mail címeken. A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;
- a közlésre elfogadott írásokért – megbízási szerződés alapján, a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzókkal összhangban, a rendelkezésre álló pénzkeret függvényében – szerzői honoráriumot fizetünk;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;

- a közleményhez „Absztraktot/Rezümét” kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez 3–5 kulcsszó megadása szükséges, magyar és angol nyelven;
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

Tudományos közleményekkel szemben támasztott formai követelmények

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni, mellékelni:

A SZERZŐ, SZERZŐK NEVE (rendfokozata)

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul)

ABSZTRAKT/REZÜMÉ (magyarul, angolul)

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul)

SZERZŐI NYILATKOZAT

Bibliográfiai hivatkozás

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az idézések jegyzetben¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézetek jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, melyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében levő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmazni kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19-20.

Példák:

- (1) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (2) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (3) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (4) [www. globalsecurity.org/army/iraq](http://www.globalsecurity.org/army/iraq) (letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Budapest, 2005, Zrínyi Kiadó. ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Budapest, 1994, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia. pp. 31–50.
- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) [www. globalsecurity.org/army/iraq](http://www.globalsecurity.org/army/iraq) (letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrás (vagy: Szerkesztette: ...);
- az ábra, vázlat sorszáma (pl. 1. ábra.);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – (World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja).

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

Elérhetőségeink

Postacím: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24–26.

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

E-mail: szakmai.szemle@knbsz.gov.hu
felderito.szemle@knbsz.gov.hu

Dr. Kobilka István ezredes,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9576, HM 61-300
e-mail: kobilka.istvan@knbsz.gov.hu,
kobilka.istvan@gmail.com

Dr. Resperger István mk. ezredes,
06(30) 231-6141, HM 65-050
e-mail: resperger.istvan@knbsz.gov.hu,
drresi@gmail.com

Ledács Kiss Jenő nyá. ezredes,
06(1) 386-9344/1301, HM 24-304, HM 24-305,
telefax: 06(1) 372-1842, HM 61-842
e-mail: ledacsj@knbsz.gov.hu
ledacsj@mailbox.hu

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG